1989. G. NR. 7 (31)
JŪLIJS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA, DZEJA, DRAMATURĢIJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots 1989.07

Latvijas ĻKJS Centrālas Komitejas un Latvijas PSR Rakstnieku Savienības literāri mākslinieciskс un sabiedriski politisks žurnals jaunatnei. Iznāk kopš 1987. g. reizi menesī. Izdod Latvijas KP CK izdevniecība Rīca.

failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv

Redakcijas Kolēģija:

Aivars Kļavis (Galvenais Redaktors), Jānis Āboltiņš, Vilnis Bīriņš (Atbildīgais sekretārs), Ilmārs Blumbergs, Guntars Godiņš (Nodaļas redaktors), Māris Grīnblats, Edvīns Inkens, Vladimirs Kaņivecs (Galvenā redaktora vietnieks), Aleksandrs Kazakovs, Pēteris Krilovs, Juris Kronbergs, Jānis Peters, Baiba Stašāne, Ādolfs Šapiro, Viesturs Vecgrāvis, Imants Zemzaris. **Redaktori:** Jekaterina Borščova, Rudīte Kalpiņa, Jeļena Ļisicina, Normunds Naumanis, Eva Rubene. **Dzejas konsultante** Amanda Aizpuriete. **Prozas konsultants** Aivars Tarvids. **Korektore** Mārīte Pupiņa. **Tulkotāja** Anta Skorova. **Mākslinieciskā redaktore** Sarmīte Māliņa. **Tehniskā redaktore** Ināra Jurjāne.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

ЛитературноХудожественныйиОбщественноПолитический журнал для молодежи «Авотс» («Родник»| На латышском и русском языках. Издание Цк Лксм Латвии И Союза Писателей Латвийской ССР. Издательство Цк Кп Латвии, Рига. Адрес Редакции: Рига, Баласта Дам-Бис, 3. Отпечатано В Типографии Издательства Цк Кп Латвии, 226081, Г. Рига, Баласта Дамбис, 5. Издается С 1987 Года Раз В Месяц.

Nodots Salikšanai 5.09.89. Parakstīts Iespiešanai 13.06.89. Jt 00136. Formāts 60x9018. Ofseta Papīrs Nr. 1., 2. Ofseta Tehnika. 10 + 0,5 Uzsk. Iespiedl., 21,5 Uzsk. Krasu Novilk., 14,7 Izdevn. L. Metiens 143 000 (Latviešu Valoda — 100 000, Krievu Valoda — 43 000). Pasūt. Nr. 874. Maksa 50 Kap. Redakcijas Adrese: Pasta Indekss 226081, Rīga, Balasta Dambī 3. Abonementa Kastīte 35. Telefoni: Galv. Red. 224166; Galv. Red. Vietn. 224100; Atb. Sekretāram Un Tehn. Redaktorei 225654; Publicistikas Nod. Vad. 229631; Kultūras Nod. Vad., Makslin. Red. 210030; Dzejas Un Prozas Nod. Vad., Konsultantiem 227208. Iespiests Lkp Ck Izdevniecības Tipogrāfija, 226081, Rīgā, Balasta Dambī 3.

-
- HOFMANIS
  - LAUPĪTĀJU FILOZOFIJA
- AVOTS
- notes
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9

Avots 1989.07

RAKSTNIECĪBA

Andrejs Tarkovskis. Aivars Ozoliņš. «Hofmaniāna» (1. Ipp.) «Dziesminieks uz nāras» (14. lpp.)

Dzintars Freimanis. Dzeja (17. Ipp.) «Viens dzejolis» (20. Ipp.)

Valija Ruņģe. «Literatūra trimdā» (22. Ipp.)

Monta Kroma. Dzeja (28. Ipp.

Salmans Rušdī. «Sātaniskās vārsmas» (30. Ipp.)

KULTŪRA

Laima Žihare. «Arī pravietim neklājas viegli» (32. Ipp.) Jānis Tamužs. «Tā cēlušies mani

zīmējumi» (36. Ipp.) Aleksandrs Kiršteins. «Atmiņas par nākotni» (44. Ipp.) Voldemārs Veics. «Jāņa Cimzes kultūrizglītojošā darbība latviešu tautas atmodas rītā» (47. Ipp.) Ježi Grotovskis. «Tuvošanās Pirmavotu Teātrim» (50. Ipp.)

LAIKABIEDRA PIEZĪMES

Vilnis Zariņš. «Laupītāju filozofija» (52. Ipp.) Eina Renda. «Valsts aparāta būtība» (58. Ipp.)

Oskars Vailds. «Cilvēka dvēsele sociālismā» (61. Ipp.)

RAKSTNIECĪBA

Aleksandrs Grīns. «Dvēseļu putenis» (72. Ipp.) Nerātnās dainas (80. Ipp.) V

HOFMANIS

Pagrabiņā ar balsinātiem velvētiem griestiem ieplūst Krēsla. Atdzisuša punša peļķītēs uz tumša ozolkoka galda virsmas, ko nopulējuši apmeklētāju elkoņi, atspīd pelēkās dienas dziestošā gaisma.

ANDREJS TARKOVSKIS

Spriežot pēc paklusajām balsīm, cilvēku nav daudz. Ap galdu iepretim logam palēnām kustas paguruši pudeles-brāļi.

Viņam nav spēka. Zemu noliecies pār izlijušā vīna paltīm, viņš ieklausās skumjās uzdzīves tālajās balsīs: retās, bezjēdzīgās, ar pauzēm, kas rēgojas sarunas miesā kā rētas.

Kāds ved viņu karietē. Līgana šūpošanās. Kāda rokas pietur viņu aiz pleciem. Klusi kā reibonis kariete iepeld platās durvīs, viegli celdamās augšup līdzīgi dūmiem kamīnā. Un viss tāpēc, lai viņš atkal bezspēcīgi sēdētu pie nolietā galda un viņu ielenktu pelēki, bezveidīgi pielūdzēji, godinādami savām bezvārdu runām. ■

Diez kādēļ nenes sveces.

Bet tagad viņš iet pa pilsētas nomales dzidro mijkrēsli, garām kokiem un akmens sienām, starp kuriem pavīd lauku un mežiem klāto, tālo kalnu tukšums. Apkārtējo viņš redz te Joti tuvu, «gandrīz pie pašām acīm», te tālu, cauri tukšuma telpai, kuru nomāc nakts uzbrukums.

KINOSCENĀRIJS

Te tuvu, te tālu ... It kā svārsts, šūpodamies apziņā, vērstu viņu te pundurī, te milzenī. No tālienes plūst troksnis, kas atgādina to, ar kādu piepildās zāle pirms izrādes sākuma — pieklusinātas balsis, noskaņojamo instrumentu skaņas . . . Tās, šīs muzikālās skaņas, atplūst it kā cauri vējam — te tuvu, te tālāk, līdzīgi jūras viļņiem, kuru troksni vējš pluinī tikmēr, kamēr no tā nekas nav palicis pāri, vienīgi tā kā kaiju kliedzieni, tā kā griezīga un šķietami tāla fagota balss . . .

Ak dievs, kā sāp mugura! Trulas, pierastas sāpes, kas sūc ārā muguras smadzenes! Gribas apstāties, pieliekties, apdedzināties ar asu, sāpīgu un veselam cilvēkam nedabisku pieliecienu.

Viņš apstājas plūškokiem aizaugušā klajumā pie pilsētas vārtiem. Tumsā iezīmējas bāli zaļi ziedu čemuri, salkani un smacīgi apsolot smaržošanu.

Viņš nogulas uz muguras. Piespiež ceļgalus pie krūtīm. Tumšajā zālē balto apkaklīte un aproces, kas ir mitras no vīna. Netālu, kur alejā bez trokšņa šūpojas koku galotnes, ēnā kāds apstājas. Tumsā iemirdzas cepures spožā virsa. Kalsna seja, melns, caururbjošs skatiens.

Pazīstama seja! Kas tas varētu būt?

Hofmanis pieceļas un dodas tumsā uz to pusi, kur alejas ēnā viņu gaida šis pazīstamais nepazīstamais.

Taču tur neviena nav . . .

MOCARTS

Spalgs zvans un skaļš sauciens: «Izrāde sākas!» — iztraucē viņu no piemiega.

Dūc kontrabasi, sitiens pa timpāniem, un iegrandas taures; obojas dzidrais la. Piebalsojas vijoles . . . Kur viņš atrodas?

Ak, jā! Viņš guļ viesnīcas istabā, kur bija nokļuvis pēc tam, kad slimība bija izkratījusi no viņa dvēseli ārā.

Tumšas tapetes ar zeltītu reljefu rakstu; kamīns, kurā, pārvilkušās ar pelniem, mirst ogles.

Hofmanis pieceļas — viņš ar visām drēbēm guļ virs segas — no krūzes ielej bļodā ūdeni un iegremdē tajā galvu.

Izslaucījis matus, viņš parausta zvana auklu.

Parādās sulainis.

— Dieva dēļ, kas tas par troksni?

— Jūsu ekselencei varbūt vēl nav zināms, ka mūsu viesnīca savienota ar teātri. Aiz šīm te slepenajām durvīm pa mazu gaitenīti var nokļūt tieši divdesmit trešajā numurā — ložā iebraucējiem.

— Ložā?

— Nu ja, — ložā iebraucējiem, divām personām, tikai pašiem augstākajiem viesiem, tieši pie skatuves. Ja jūsu ekselencei labpatīk, šodien slavenā Mocarta kunga no Vīnes «Dons Zuans». Maksu par ložu — dālderi un astoņus grašus — pieskaitīsim pie rēķina.

Hofmanis ielej glāzē atlikušo šampanieti no pudeles, kura peld spainītī ar izkusušu ledu. Ar baudu, kas robežojas ar riebumu, viņš glāzi izdzer tukšu.

Sulainis izbiedēti viņā noraugās.

— Atnesiet man punšu.

— Uz šejieni?

— Nē, uz ložu . . .

Teātris bija pietiekami plašs, iekārtots gaumīgi un spoži apgaismots. Ložas un parters — spriežot pēc sarunu trokšņa — ļaužu pārpilni. Un, novērtējot uvertīru, — orķestris bija lielisks.

Andante satrieca ar drūmās pazemes asaru valstības šausmām . . .

Kā noziedzīgas gaviles līksmoja fanfara *altegro* septītajā taktī. . .

Uvertīra vēstīja par cilvēka sadursmi ar svešiem, ļaundabīgiem spēkiem, kas viņu ielenc, tīkodami pēc viņa bojāejas .. . ■

Beidzot vētra aprimst. Paceļas priekškars.

Hofmanis silda plaukstas pie biezās kristāla glāzes.

Tumša nakts. Salīgi un īgni vīstīdamies apmetnī, šurp un turp gar paviljonu staigā Leporello. «Dienu, nakti nopūlas ...» — atskan no

skatuves itāliski.

No paviljona izskrien Dons Zuans, aiz viņa — donna Anna, turēdama ļaundari aiz apmetņa. Kāda seja!

Tumšo matu atrisušās cirtas vijas pār muguru, baltais naktstērps nespēj apslēpt skaistumu, kas nav domāts nekautrīgam skatienam. Un, lūk, — kāda balss! «Neceri! Viss veltīgi ...» Kā spoži zibeņi instrumentu pērkonā uzplaiksni no ēteriskā metāla līstošas skaņas!

Velti Dons Zuans cenšas izrauties. Bet vai viņš vispār to vēlas? Kāpēc viņš neatgrūž šo sievieti un nebēg prom? Varbūt ļaunais darbs padarījis viņu gļēvu un iekšējā cīņa starp mīlestību un naidu laupījusi viņam drosmi un spēku? Vecajam tēvam nācās samaksāt ar dzīvību par neprātīgo uzbrukumu spēcīgajam pretiniekam . . .

Dons Zuans nomet apmetni un nu top redzams ar sudrabu izšūta sarkana samta tērpa krāšņumā. Lielisks, varens augums, vīrišķīgi skaista seja: cildens deguns, caururbjošas acis, maigi veidotas lūpas; pieres īpašā saraušanās virs uzacīm uz mirkli vieš sejā kaut ko mefistofelisku un, kaut arī nemazina skaistumu, tomēr neviļus izsauc trīsas. Šķiet, sievietes, ko viņš uzlūkojis, ir viņam nolemtas un, ļaunā spēka aizgrābtas, pašas metas savā pazušanā . . .

DONNA ANNA

Hofmanis notrīs: viņam liekas, ka nelielajā ložā bez viņa ir vēl kāds. Varbūt šis kāds atvēris durvis un aiz viņa muguras klusi ielavījies ložā?

Viņš jūtas sarūgtināts: viena nelūgtā viesa piezīme — dies' pasarg, vēl muļķīga — var aizbiedēt mūzikas izraisītās sajūsmas brīnišķīgo mirkli! Viņš nolemj ložas kaimiņam nepievērst uzmanību un, pilnīgi iegremdējoties izrādes vērošanā, izvairīties no vārdiem vai skatieniem. Noliecis galvu uz rokām, viņš lūkojas uz skatuvi. Izrāde turpinās.

Vairākkārtīgi viņš sajūt aiz muguras liegu, siltu elpu, dzird zīda drānas čaukstoņu. Visbeidzot viņš neiztur un ie-sānis uzmet skatienu nelielam spogulim zeltītā rāmī pie ložas sienas un nobāl aiz izbrīna. Pareizāk sakot, aiz izbīļa: spogulī donnas Annas seja. Donna Anna, tajā pašā tērpā, kādā viņš redz to uz skatuves!

Viņš saprot, ka jāuzsāk saruna. Aizrit vairākas mocošas minūtes, iekams viņš uzdrošinās:

— Kā tas var būt, ka jūs esat šeit?

— Šeit? Nekas nav vienkāršāk un dabiskāk. Vai tad jums nekad nav gadījies — nu, kaut vai sapnī — apzināties, ka viss ir iespējams; lai ko jūs ari nevēlētos, viss noteikti piepildīsies. Un piepildās arī, ja jūs nolemjat pārbaudīt šīs savas izjūtas patiesumu.

— Tikai sapnī.

— Bet vai tad sapnis nav tāda pati realitāte kā nomods? — Viņa smaida un, ievērojusi, ka viņš skatās nevis uz viņu, bet uz viņas atspulgu spogulī, piebilst: — Nedrīkst skatīties spogulī pret nakti.

— Kāpēc? — jautā Hofmanis.

— Jums rādīsies briesmīgas sejas.

— Tās man rādās tāpat. Un ne vien sapnī, bet vajā arī nomodā.

— Jūs esat ļoti noguris?

— Jā . . . Šodien man atkal no deguna tecēja asinis. Esmu pats sev apnicis ar šo slimību.

— Jūs esat dzejnieks?

Hofmanis atbild pēc brīža.

— Ja jau jūs spējat kaut ko tādu, — viņš pamāj ar galvu uz ložu, domādams viņas parādīšanos šeit, — tad man šķiet, — jūs tāpat daudz par mani zināt.

— Un ko jums dod mūzika? Tā dara jūs laimīgu?

— Nezinu ... Tā pierāda, ka iespējams izpaust absolūto, bezgalīgo. Māksla ir vienīgā iespēja to izzināt.

— Jūs to gribat? Un jums nav baisi? Kam jums tas?

— Varbūt, lai kaut mazliet atšķirtos no dzīvnieka . . .

Izrāde beidzas. Publika atstāj parteri. Donna Anna aizvelk zaļo aizkaru, kas atdala ložu no skatītāju zāles. Ložā kļūst gandrīz tumšs.

— Paskatieties šurp, — viņa lūdz, norādīdama uz spoguli.

Tagad viņi stav blakus un veras acīs viens otra atspulgam. Tad donna Anna uzmet spogulim šalli, noņem spoguli no sienas un pazūd ar to gaitenīša tumsā.

Hofmanis metas viņai pakaļ. Nelielais gaitenis ir tukšs. Arī istabā neviena nav. . .

Nakts. Aiz viesnīcas logiem — vējš un lietus. Hofmanis zvana. Viņam ir slikti — smacīgs. Turklāt viņu modina piesardzīgi soļi slepenajā gaitenī.

Sulainis atnes karstu punšu. Viņš ierauga, ka istabā neviena nav, bet slepenās durvis ir pavērtas. Sulainis ieiet ložā un visai nosodoši nolūkojas viesī. Pēc Hofmaņa zīmes noliek dzērienu uz galda, taču prom neiet, bet kavējas durvīs, nespēdams izšķirties pirmais uzsākt nepatīkamo sarunu.

— Šeit pie sienas bija spogulis ... — viņš nedroši murmina. — Varbūt jūsu ekselence . . .

Hofmanis pagriež viņam muguru.

Pārliecies pāri ložas malai, viņš lūkojas tumšajā zālē; spokainā gaisma, ko met divas viņa atnestās sveces, teātrim piešķir nereālu, fantastisku izskatu. Pa visu telpu staigā caurvējš, tas kustina priekškaru.

— Donna Anna! . . .

Aicinājums izzūd tukšumā, toties pamostas instrumentu dvēseles,

un pār orķestra bedri gaisā trīs savāda skaņa: tā kā balss, tā kā čaukstoņa . . .

Pulkstenis sit divus naktī...

Kad no rīta viņš norēķinās ar sulaini, tas no jauna uzsāk runas par pazudušo spoguli.

— Tas bija veclaicīgs spogulis, jūsu ekselence. Man būs nepatikšanas.

— Es domāju, ar to pietiks, — saka Hofmanis un noliek uz galda vēl pāris dālderu. — Man tas nejauši saplīsa.

— Protams . . . Pilnīgi, jūsu ekselence.

— Nu, un kas būs šodien? Atkal «Dons Zuans»?

— Nē, jūsu ekselence. Redzat, — notikusi nelaime: dziedātāja, kas izpildīja donnas Annas partiju, šonakt pēkšņi nomirusi. Divos pēc pusnakts . . .

Kad sulainis paklanījies aiziet, Hofmanis izdzer punšu un lēnām pieiet pie augsta spoguļa, kas stāv ailē starp logiem. Viņa nojautas apstiprinās: aukstajā stiklā atspīd tukšums. Viņš piebīda krēslu, uzkāpj uz tā un pietuvina seju pavisam klāt pie spoguļa, un spoguļa virsma nosvīst no viņa elpas. Tomēr savu attēlu spogulī viņš neredz . . .

JŪLIJA MARKA

Freilenes Jūlijas acis ir plaši ieplestas. Minna, viņas mazā māsiņa, neslēpj izbīļa asaras.

Kabineta durvis nedaudz paveras, un ieskatās frau Hof-mane — gara auguma sieviete melniem matiem un nogurušām zilām acīm.

— Kādēļ tu visus baidi? Tas sagādā tev prieku? — viņa pārmetoši

jautā un nozūd gaitenī.

Patiešām, stāstījums uz māsām atstāj pārlieku spēcīgu iespaidu.

Hofmanis, no visām pusēm aplikts ar spilveniem, sēž lielā atpūtas krēslā. Viņš ir noguris un grūti elpo.

— Minna, mīļā, Jūlija! Vai tiešām es jūs esmu sabaidījis? Pēc Jūlijas mēģina pasmaidīt arī Minna.

— Bet tā taču ir pasaka?

— Nē, nē, Minna, tā ir patiesība!

Mazās seja apmācas.

dK — Nu labi, labi, — es pajokoju! Protams, es to visu tikko kā izdomāju.

3ū Jūlija skatās uz Hofmani.

Viņa ir nopietna, dziļu skatienu tā uzmanīgi seko viņa seja^lfcteiksmes straujajām izmaiņām.

— Gribat, es jums kaut ko nospēlēšu?

— No «Dona Zuana»? — jautā Jūlija.

— Ja jums labpatīk ...

— Jūs nedrīkstat staigāt! Pēc tam, kad jūs atveseļosa-ties, Hofmaņa k-gs.

Hofmanis sataisa komiski baigu seju un teatrāli čukst:

— Ēs neizveseļošos nekad. _

— Nu, ko jūs, Hofmaņa k-gs! — sabīstas Jūlija.

Pa to laiku Minna paņem nelielu spoguli no sekretāra istabas dziļumā un dodas pie slimnieka.

— Tūlīt mēs uzzināsim! Dzirdi, Jūlija, tūlīt mēs visu uzzināsim! Vai Hofmaņa k-gs stāstīja patiesību vai sacerēja. Paskatieties spogulī! Hofmaņa kungs, paskatieties spogulī!

— Nevajag! — izbiedēti iekliedzas Jūlija, izrauj spoguli no māsas rokām un aizmet prom uz paklāja.

Hofmanis skumji noraugās viņā.

— Paldies, freilen, — visbeidzot viņš saka un, ar grūtībām mazliet piecēlies, smieklīgi mēģina paklanīties, — es jums vienīgi nepaspēju pastāstīt, — viņš saka, cenzdamies, lai viņu varētu sadzirdēt tikai Jūlija, — ka donnai Annai bija jūsu seja.

— ?!

DOKTORS ŠPEIERS

Atveras durvis, un tajās parādās doktors Špeiers, Hofmaņa ārsts.

— Kas šeit notiek? — viņš iesaucas, paceļ no grīdas spoguli un noliek to blakus slimnieka krēslam. Tad izņem sudraba klausuli, saņem Hofmaņa roku un meklē pulsu.

— Tā vien liekas, ka jūs būtu izskrējis visas Bambergas teātra

kāpnes un klāt vēl kulises.

— Es šonakt slikti gulēju . . . Pareizāk . . .

— Pareizāk sakot, — vispār neesat gulējis?

Māsas apstājas durvīs un reveransā atvadās.

— Uz redzēšanos, Hofmaņa k-gs!

— Lūdzu, veseļojieties, Hofmaņa k-gs! Es pat apsolu iemācīties no galvas sonatīnil — Un vīrieši paliek divatā.

ibiuBO en

— Es atceros, kā reiz, pagājšziem, ballē man šķita, ka es esmu sadalījies gabalos. Un visi apkārtējie bija mani Es. Šie dubultnieki mani tā mocīja!

— Jums acīmredzot bija noreibusi galva. Tas nav nekas briesmīgs. Bet kādēļ jūs to atcerējāties?

— Zināt, doktor, reiz kāds ar stūrgalvību, kas būtu cienīga, ka to pielieto kaut kur citur, pūlējās iedzīt sienā naglu otrādi, cepurīti pa priekšu, ar āmuru sizdams pa aso galu. Pie viņa pienāca kāds cits, ilgi vēroja pirmā veltīgos pūliņus un visbeidzot paziņoja: «Savāds cilvēks! Tā taču ir nagla no pretējās sienas!»

Doktors jautri iesmejas.

— Šis dialogs, — turpina Hofmanis, — kā jūs nojaušat, risinājās dzeltenajā mājā.

— Es nojaušu! — smejas doktors.

, — Jūs smejaties, — satriekts nopūšas Hofmanis. — Bet viņam taču ir taisnība, tam otrajam!

— Skatoties, kā palūkoties uz šo naglu.

— Lūk, lūk! Kā palūkoties! Simts no simta tā otrā vietā (un visi normāli — ņemiet vērā, visi normāli!) būtu vienkārši pagriezuši naglu ar aso galu pret sienu! Zināt, doktor, — bez kādas pārejas turpina Hofmanis. — Šķiet, esmu iemīlējies . . .

Durvīs parādās Hofmaņa kundzes stāvs. Uz sudraba paplātes viņa nes tējas tasīti doktoram un punša glāzi saimniekam. Doktors paklanās un atkal pagriežas pret slimnieku.

— Jums nāksies likties gulēt agrāk un mēģināt atturēties no vīna.

— Dievs ar jums, doktor! Tas man nepieciešams darbam. Tas iekustina manu iztēli, doktor . . . Man pat ienāca prātā, ka varētu sastādīt dzērienu tabulu komponistiem, kas palīdzētu tiem darbā. Baznīcas mūzikai — reinvīns, nopietnai operai — burgundietis ... — Viņš sāpēs saviebjas un iedzer no glāzes.

Ievērojis, ka sarunas laikā Hofmanis neatlaidīgi skatās spogulī, doktors beidzot nenociešas:

— Ko jūs tur ieraudzījāt?

— Neko, — domīgi atbild slimnieks, veroties spogulī.

FRAU HOFMANE (MIŠA)

Pie dzīvokļa durvīm frau Hofmane sūdzas doktoram:

— Viņš mani ir pavisam nomocījis ar savām fantāzijām.

— Varbūt. Varbūt. Vispār—vispirms viņš nomocījis ar tām pats sevi. Pacentieties to paturēt prātā.

— Ak kungs! Es to vien daru, kā cenšos uzminēt viņa kaprīzes!

— Varbūt, varbūt... Kādēļ? Vai tad tas ir iespējams?

— Visu nakti viņš sauca kādas sievietes vārdu.

— Es domāju, vārdam nav nozīmes.

— Es esmu nogurusi, man tas viss apnicis.

— Centieties dot viņam mazāk vīna.

— Velti es nolēmu brauķt viņam līdzi uz šejieni, uz šo šausmīgo Bambergu. Es viņam neesmu vajadzīga, es to redzu!

— Biežāk vēdiniet istabas. Citādi viņš nosmaks.

— Ak dievs, vai tiešām ..,

Ievērojuši, ka pārtrauc viens otru, abi aiz neveiklības smaida.

— Sakiet, jūs mīlat mūziku? — pēkšņi vaicā Špeiers.

— Protams ... — viņa samulsusi atbild.

— Bet kas jums patīk vislabāk? . . .

Hofmaņa kundze ir neizpratnē.

— Prologs no viņa «Svētceļnieces» . . .

Doktors smejas, noskūpsta viņas roku un aiziet.

— Redzat nu! — ir viņa pēdējie vārdi.

— Матка бозка, kad tas viss reiz beigsies! — viņa, palikusi viena, poliski kliedz pa visu gaiteni.

— Miša! — no kabineta dzirdama Hofmaņa balss.

— Miša!

Frau Hofmane pieceļas no gultas, uzmet rītasvārkus, paņem adīkli un dodas uz vīra istabu.

Viņa nekādi nevar aizdegt sveci. Beidzot tas izdodas. Blāvā gaisma nespēj izkliedēt kabineta pustumsu.

Pie kamīna, ar muguru pret sievu, stāv Hofmanis. Vīra nedabiski sasprindzinātais un nekustīgais augums viņu sabiedē.

— Kas noticis?

— Es nevaru pakustēties . . . Mugura.

Frau Hofmane metas pie viņa.

— Es tā stāvu jau kādu pusstundu.

— Kāpēc tad tu uzreiz nepasauci mani?

Viņa palīdz vīram nokļūt līdz krēslam.

— Pasēdi pie manis, — atguvis elpu, viņš lūdz.

Miša padevīgi nosēžas pie naktsgaldiņa, uz kura deg vienīgā svece, un iesāk adīt.

— Varbūt tev pārvietoties uz gultu? — viņa jautā.

Viņš neatbild.

Paceļas flautas maigās, smeldzošās žēlabas, brāzmo vijoļu un kontrabasu bangotne, dārd bungas, dzied čellu un fagota klusās balsis,

riešot sirdī neizskaidrojamas skumjas . . .

Un, lūk, arī *tutti,* vareni un diži kā milzis aizsoļo unisons, zem tā graujošajiem soļiem dziest apslāpētās žēlabas . . .

Viņa apziņā valdonīgi skan «Ifiģēnijas Aulidā» uvertīra.

Pie sveces Miša mēmi ada savu nebeidzamo rokdarbu, palaikam pamezdama nemierīgu skatienu uz slimnieka pusi.. .

Lēnām atveras durvis.

Hofmanis pagriež galvu. Garos, izšūtos izejamos svārkos, greznā kamzolī, ar špagu, sveci rokā, durvīs stāv svešinieks un cieši veras saimniekā.

— Kas jūs esat? — jautā Hofmanis.

— šīs mūzikas autors.

— Kā?...

— Es esmu kavalieris Gluks!

— Tu neguli? — vaicā sieva.

Viņš neatbild un pustumsā klusi smaida.

Viņa pieiet pie krēsla.

— Tev kaut ko vajag?

Viņš skatās uz pusatvērtajām durvīm; no tām velk. Nemierīgi raustās sveces liesma.

— Es tikko sacerēju kādu stāstu . . . Pastāstīt?

— Briesmīgu, protams . . .

— Nē .. . Paklausies .. . Nav briesmīgs, — viņš vainīgi smaida. — Tas ir par mūziku . ..

— Kā tu patlaban jūties?

— Tagad ir labāk, daudz labāk . . .

— Tev vajadzētu pacensties aizmigt. Pēdējās dienas tu tikpat kā neesi gulējis. Tu pārvērtīsies pats par savu ēnu.

— Tu pati to izgudroji, vai Šamiso k-gs tevi samācījis?

— Šamiso varonis pazaudē tikai savu ēnu, tu — daudz vairāk . . .

— Vai tev sapnī nav nācies krist no augsta torņa? ... — pēkšņi viņš nevietā prasa. — Ko tu teici? Ko es zaudēju?

— Tu zaudē cilvēka izskatu.

— Tiešām? Tāds man nekad nav bijis.

— Kas ir šī Katiņa? Drīz visa pilsēta rādīs uz tevi ar pirkstiem.

— Katiņa?

— Es izlasīju tavās piezīmēs . . .

— Miša! Tu lasi manu dienasgrāmatu!

— Tu vienmēr esi teicis, ka mums viss ir kopīgs . . . Turklāt burtnīca uz rakstāmgalda bija atvērta. Tā vietā, lai domātu par mūsu nākotni, tu kā ģimnāzists skraidi pakaļ brunčiem. Man tas viss ir apnicis! Kas ir šī Katiņa, es prasu?

Sāpīgu izteiksmi sejā Hofmanis ar skatienu pavada sievu, kura, dusmās vicinādama viņa burtnīcu, riņķo ap galdiņu ar degošu sveci.

Viņam sāk likties, ka blāvi izgaismotajā tumsā tās seja kļūst sveša, veca, pat biedējoša.

— Tu esi līdzīga . . . Zini, kam tu esi patlaban līdzīga?

— Es nesu tavu burtnīcu prom un ieslēdzu pie sevis. Ar labu nakti!

— Miša! — Hofmanis raujas augšā, aizmirsis par muguru. Kā naža trieciens caurdur viņu. Viņš pamirst visnejēdzīgākajā, visērmotākajā pozā, baidīdamies pakustoties sagādāt sev sāpes. Un tomēr viņš smejas. Cenšas smieties, kaut arī viņam it nemaz nav jautri...

Pustumsā viņš redz, ka durvīs uzrodas kavalieris Gluks, kurš ar žestiem mēģina viņam kaut ko ieskaidrot, sazvērnieciski smaidīdams. Viņam rokā ir atslēga no Mišas sekretāra. Kavalieris piemiedz ar aci, pieiet pie galdiņa, noliek uz tā atslēgu un, paņēmis degošo sveci, pazūd durvīs.

Hofmanis stāv tumsā kabineta vidū un nevar pakustēties. Indīgs smaids uz viņa lūpām.

GREPELS

Vakars Bambergā.

— Tādā veidā Miša mani sodīja, — Hofmanis stāsta Kun-ca k-gam, vīna tirgotājam un bibliofilam.

— Es domāju, — viņš atbild, — ja frau Hofmane būtu zinājusi, ka Katiņa — tā ir Jūlija Marka, viņa būtu rīkojusies mazāk romantiski.

— Starp citu, vai jums neliekas, ka Jūlija kļūst jo dienas, jo jaukāka? Viņa bija šodien mīļa pret mani!

— Ak vai, mans dārgais draugs, — nopūšas Kuncs,

— man jums jāsaka, ka viņa precas ar to Grepelu, tirgotāju no Hamburgas. Mēs ar jums esam uzaicināti uz brokastīm viņam par godu, kas notiks rītdien, Pommersfeldenas pilī.

Hofmanis apstājas tieši uz ielas, pa kuru viņi ar Kuncu bija tik jauki pastaigājušies. Viņš ir satriekts. Kuncs, neko neievērodams, mierīgi iegriežas sānielā un tikai tad pamana, ka palicis viens. Viņš griežas atpakaļ un skatās no stūra. Hofmanis stāv krustojuma vidū un pēta bruģi pie savām kājām. Viņa pirksti, spiežot spieķa rokturi, kļuvuši balti.

— Kur jūs pazudāt? — viņu sauc Kuncs.

— Paskatieties! — atbild Hofmanis un rāda ar spieķi sānielas virzienā. — Lūk, tā drīz sadegs teātris, kurā spēlēs manu mūziku.

Liesmām apņemtais Berlīnes operas teātris.

Deg dekorācijas: kā ugunīgi putni gaisā izdeg tills un plīvuri.

Brūk jumta segumi.

Meitenei no kordebaleta uzliesmo balerīnas tērps, un viņa, gluži

kā krītoša zvaigzne, aiztraucas kulišu dūmos.

Rūc uguns .. .

Kopš šī brīža Hofmanis kļūst nepieskaitāms.

— Kopš rīta tu dzer jau trešo glāzi! Mēs taču esam uzlūgti brokastīs! — šausmināS frau Hofmane.

Viņi brauc pa ielu īrētā karietē, un viņam liekas, ka viņš iebrauc mežā ik reizes, kad kučieris nogriežas tumšo šķērsielu ēnā.

Miša uzliek plaukstu viņam uz pieres. Viņa seja ir mitra un auksta.

Viņš skūpsta Mišas roku — kvēli, kā mīlnieks . . .

Hofmanim apžilbst acis no atmiņām . . . Bet tas, ko viņš redz, jau nav vairs atmiņas: Jūlija lēni grimst ezera dzidrajā ūdenī — kā Ofēlija.

Taču kādēļ viņa smejas?

Viņam nevajadzēja dzert tukšā dūšā. Sagaidīšana. Ceremoniāla sasveicināšanās.

Viesi dodas augšup pa parādes kāpnēm kā Versaļā.

«Taču tā nav Versaļa,» pie sevis nodomā Hofmanis.

No kabineta spoguļu sienām viņam krīt virsū atspulgu kaleidoskops; spoguļi atkārto profilus, pakaušus, plecus un frizūras. Jūlijas kabinets ir grezns, tas ir kopija no tāda paša kabineta Sansusī.

— Taču tas nav Sansusī!

— Vai tā nav, Grepela k-gs? — Hofmanis vēršas pie līgavaiņa.

Kādi divi desmiti Grepelu izbrīnīti atskatās, gribēdami aplūkot uzbudināto, izspūrušo neliela auguma kungu ar mazām asām acīm un plānu muti.

Hofmanis vēro sevi spogulī. Miša pūlas aizvest viņu līdzi , pārējiem.

— Ak dievs, cik es gan esmu kroplīgs!

-tīra il

— Kā lai izskaidro, ka apburošas meitenes precas ar kropļiem! — viņš jautri kliedz.

Viesi ir šokēti. Jo vairāk tādēļ, ka līgavainis ne tuvu nav skaistulis.

Kuncs cenšas stāvokli glābt.

— Jūsu paškritiskums vēršas komplimentā frau Mihaeli-nai!

— Jā! Miša bija apburoša!—čukst Hofmanis.

Jaunā, zilacainā Miša plūmju krāsas kleitā paiet garām gobelēniem un, desmitiem reižu atkārtojoties spoguļos, izzūd blakuszālē.

Viņš saņem tās seju plaukstās un tuvina savējai.

— Kad skaties uz viņu, lūk, tā, — viņš saka, — viņas acu kļūst daudz un tās izkārtojas rindā kā krelles dārgakmeņu rotā.

Hofmanis skūpsta sievas roku.

— Es tevi lūdzu . . . Ernst ... — Miša nezina, ko ar viņu lai iesāk.

Jūlija skatās uz Hofmani. Pārējie cenšas izlikties, ka nekas nav noticis.

Visbeidzot visi sasēdušies.

— Vīnu variet aizvākt, — Kuncs saka sulainim, — mēs atvedām līdzi, jums tāda nav.

— Sakiet, — Kuncs pūlas novērst Hofmaņa uzmanību no savas sievas, Kunca kundzes, — tas briesmīgais gadījums ar Kleistu un viņa iemīļoto, — tas nav izdomāts? Tāda eksaltācija, pistoles un, protams, ārkārtējas jūtas!

Iedzerts jau ir diezgan krietni. Līgavainis apreibst ar katru minūti vairāk. Hofmanis — tieši otrādi — neko neēd, tikai dzer, tomēr nemaz nenoreibst.

— Tas ir ļoti skumjš stāsts. Tas ir briesmīgs nepavisam ne tajā nozīmē, kā jūs varētu iedomāties, ja vien jūs par to zinātu.

— Tad pastāstiet mums to! — uzstāj frau Kunca.

Grepels, jau pavisam piedzēries, palaikam ķeras ap līgavas vidukli un skūpsta viņas kaklu.

Tagad visi cenšas skatīties uz Hofmani un neievērot Grepela uzvešanos. Bet Hofmanis groza pa galdautu glāzi ar soternieti un neskatās nekur. Un izliekas, ka neko neredz.

— Jūs taču, protams, zināt Kleistu, kurš uzrakstījis «Heilbronnas Kātiņu». Viņš mīlēja apburošo Henrietu Foge-lu, kas atbildēja viņa jūtām kvēli un maigi. Un reiz viņi sajuta, ka šajā pasaulē nevar būt laimīgi. Pagājšgad, 21. novembrī, viņi kopā devās uz Potsdamu. Tur ir upe ar salām. Ārkārtīgi skaista vieta.

Visu rītu Kleists un Henrieta pastaigājās. Pēc tam, kādā no krastmalas restorāniņiem, kas darbdienās bija pavisam tukšs, viņš lūdz servēt galdu pie paša ūdens. Saimnieks ir izbrīnīts. Tomēr galds ir klāts, un Kleists ar Henrietu paliek vieni. Pēc dažām minūtēm saimnieks un apkalpotāja dzird vienu pēc otra divus šāvienus. Izbīlī viņi skrien uz krastu un ierauga jauno sievieti un Kleistu guļam rudenīgajās lapās. Trauki un brokastis — zemē, Henrietas roka sažņaugusi galdautu, ar kuru klāts Kleista ķermenis . . .

— Un tomēr, tas ir briesmīgi... — čukst frau Kunca.

Visu šo ainu Hofmanis, Jūlija un viņas līgavainis, saprotams, iedomājās katrs pilnīgi citādāk.

Hofmanis Kleista un Henrietas vietā iztēlojas sevi un Jūliju. Jūlija — sevi, un grūti saprast, ko tieši sev blakus. Taču reizumis viņai liekas, ka Kleists — tas ir Hofmanis.

Bet Grepels nav spējīgs iztēloties neko — gan tāpēc, ka ir par daudz sadzēries, gan tāpēc, ka viņam trūkst iztēles.

— Novāliss ir brīnišķīgi teicis, — turpina Hofmanis.

— «Nāvē mīlestība ir vissaldākā. Mīlošiem nāve ir kāzu nakts.»

Grepels sakustas, grasīdamies atkal apķert līgavu. Jūlija nevilšus

atraujas.

— Varbūt mēs mazliet pastaigāsimies pa dārzu? — piedāvā Marka k-dze.

— Patiešām! Tik brīnišķīga diena! — atbalsta Kunca k-dze.

Visi pieceļas. Grepels raujas pie līgavas, lai pasniegtu tai roku, taču paklūp un nokrīt garšļaukus uz krāšņā parketa.

Hofmanis neiztur:

— Atstājiet šo cūku tepat, lai izguļas!

Jūlija kļūst bāla kā krīts.

Hofmanis acīmredzot strauji noreibst, jo viņš paņem no galda vīna pudeli, izlej to Grepelam uz galvas, uzlec uz palodzes un nevis caur spoguļu zāli, bet uzreiz nokļūst dārzā .. . Tad viņš uzrāpjas uz karietes bukas un uzšauj ar pātagu zirgiem. No turienes viņš iekrīt blakus tekošajā strautā un apmētā Kuncus un Mišu, kas steidzas viņam palīgā, ar dubļiem, smeldams tos no strauta dibena un mezdams saujām.

Viņš izskatās šausmīgi: viņš viss ir asarās, slapjš un netīrs.

Tā beidzas brokastis par godu Jūlijas līgavaiņa Grepela k-ga (tirgoņa) aizbraukšanai.

— Es nomierināšos . . . bez šaubām, — es nomierināšos ... — viņš čukst, līdz ceļiem stāvēdams piekrastes dūņās . . .

KRISTOFERS FETER1

«Kādēļ gan tevis nav blakus, mīļo Hipel! Cik mēs bijām jauni un kādu pārliecību mūsos viesa lai arī naivā, taču noteiktā rīcība! Tagad drosmīgi soļi var novest mūs pie grūtībām un rūpēm, vai pat pie katastrofas.

Vai atceries — blakus tēvoča Oto dārzam, aiz sētas bija jaunavu pansionāts, kurā mēs bijām nolēmuši par katru cenu iekļūt, jo mūs bija savaldzinājusi dažas labas audzēknes burvība? Un mēs sākām rakt eju. Mēs pat līdz pusei to izrakām, taču tēvocis Oto kaut kā bija uzzinājis, un mūsu sapnis tika ar kaunu apglabāts, bet apakšzemes eju aizbēra speciāli šim nolūkam nolīgts dārznieks no pansionāta . . .

Taču šī sakāve mūs neapturēja. Mēs nolēmām izgatavot gaisa balonu, ar kuru pārlidot pāri sapņu sienai.

Kā mēs triumfējām, kad mūsu raibais, spilgtiem karodziņiem rotātais balons pacēlās gaisā, nesot mūs burgundieša grozā. Mēs jau svinējām uzvaru, kad notika katastrofa! Balons sasprāga, un mēs nogāzāmies tieši pansionāta pagalma vidū. Mūs ielenca, taču tā vietā, lai izturētos kā varoņi, mēs ar kaunu bēgām, pie kam tu, mans dārgais Hipel, kliboji ar abām kājām! ...» .

Hofmanis skumji pasmaida un, atvēris mapi ar Kalo gravīrām, sāk

tās pētīt, pārliekot no vienas kaudzītes otra.

Cik daudz tajās fantāzijas! Smalks, reizēm pat pārsmalcināts skaistums . . .

Patlaban viņš dzīvo Altenburgā, tornī pie jurista Markusa. Pirms gada viņš bija apgleznojis torņa sienas.

«Vai atceries manu tēvoci Kristoferu Feteri? Viņš bieži ņēma mani līdzi par sekretāru savos braucienos, kad Kurzemē apciemoja dažas ietekmīgas ģimenes, kuras bija saglabājušas tiesāšanas tiesības savos īpašumos. Viņam vajadzēja spriest tiesu.

Cik mēs bijām jauni un laimīgi! Kad es tagad atceros to laiku, es jau vairs neesmu pārliecināts, ka viss notika tieši tā, kā es to atceros. Nodzīvotie gadi atstāj nospiedumu pat uz patiesību, izmainot to, bet varbūt (kas zin'!) — padara to pat patiesīgāku?

Neviens taču nezina, kā viss bija īstenībā. Par pagatni mēs zinām ne vairāk kā par nākotni, vai nav tiesa, mans draugs? Lai gan toreiz man bija 18 gadu, es nevaru būt pilnīgi pārliecināts par to, tādēļ ka domāju par šo laiku tagad, kad man, ak vai, ir vairāk.»

Netālu no Baltijas jūras piekrastes atrodas Rositenas dzimtpils. Tās apkārtne ir barga un tuksnešaina, reti kad neauglīgajās plūstošajās smiltīs uzdīgst kāds zāles stiebrs, un parka vietā pili ieslēdz panīcis priežu mežs, kura mūžam skumjās sēras atraida pat pavasara košo rotu.

Kad mēs ar manu tēvoci tur ieradāmies, mani pārņēma kaut kādas nepatīkamas priekšnojautas. It kā pār šo pili būtu kāda nelaime. Kā vēlāk izrādījās, priekšnojautas mani nepievīla.

Sajā vietā viss bija drūms un nemājīgs.

. . . Pārvaldnieka Daniela seja, bāla un samocīta, taču vienmēr gatava savilkties neīstā smaidā . . .

... Un pils saimnieka drūmā āriene; par viņu runāja, ka viņš tornī, kas atradās netālu no tiesu zāles, nodarbojoties ar melno maģiju un astroloģiju.

Un attiecības starp saimnieku un pārvaldnieku arī likās visai saspīlētas. Reiz, pastaigādamies pils apkārtnē, es redzēju, kā barons Roderihs iesita savam kalpam ar pātagu.

— Kašķainais suns!, — viņš kliedza. — Nodarbojies ar saimniecību un nebāz savu degunu, kur nevajag!

Kad barons aizgāja, Daniels novilka caur zobiem:

— Nu, pagaidi . . .

Bet varbūt ka man tikai likās, ka viņš tā teica, un tagad es piešķiru šim gadījumam pārāk lielu nozīmi.

Es, protams, neticēju pļāpām par melno maģiju, taču reiz man nācās pārliecināties par šo baumu patiesumu.

Vēlu kādā vakarā, kad laiks bija slikts, tēvocis sēdēja pie kamīna. Pie tā bija piebīdīts galds, uz kura slējās papīru un vāku kaudze.

Palaikam viņš iedzēra no kristāla glāzes un kaut ko rakstīja savā safjānā iesietajā burtnīcā.

Es sēdēju krēslā un veltīgi mēģināju lasīt . . . Bija kluss. Vienīgi kamīnā sprakstēja malka, un aiz loga kauca rudens vējš.

Beidzot es noliku grāmatu un izgāju gaitenī, ko apgaismoja kandelabrs, kas bija novietots nišā iepretim durvīm. Izņēmis no tā vienu sveci, es devos tiesas zāles virzienā.

Caur platajiem arkveida logiem spīdēja pilnmēness, izgaismojot veclaicīgās zāles tumšos kaktus, līdz kuriem nesniedzās manas sveces blāvā gaisma. Sienas un griesti bija klāti neparastiem rotājumiem, smagiem ozola paneļiem, raibi izkrāsotiem un zeltītiem griezumiem.

Kurš gan nezina, ka neparasti, dīvaini apstākļi ar noslēpumainu spēku iedarbojas uz mūsu garu, tā ka pamostas pati slinkākā iztēle un sāk nojaust nebijušo.

Es piegāju pie loga. Vējš šūpoja puskailos kokus, aukstais mēness izgaismoja tam pāri skrejošos mākoņus. Dziļāk parkā bija nojaušama pils tālākās daļas tumšā siena, bet pāri tai rēgojās apaļš tornis, un tam zem paša jumta smailā lodziņā trīsēja blāva gaisma.

Es uzreiz pazinu barona astroloģisko torni un atcerējos stāstus par šo noslēpumaino vietu.

Un ja nu pēkšņi barons tieši tagad ir tornī un noņemas ar savām slēptajām nodarbēm, kas nav domātas svešam skatienam?

Ilgi neprātodams, es atgriezos gaitenī un devos torņa virzienā. Ceļu es zināju, tomēr gāju lēnām, ar pukstošu sirdi, ieklausoties vecās, nemājīgās pils naksnīgajā klusumā.

Pēkšņi es apstājos. Man likās, ka garo gaiteni aiz manis šķērsoja kāds gaišā tērpts stāvs, pārskrienot no vienas durvju ailes uz otru.

Es ilgi stāvēju, pirms nedaudz nomierinājos un devos tālāk.

Iespējams, ka fantastiskās nakts un gaidāmā piedzīvojuma uzbudinātajai apziņai kāda klātbūtne vienkārši rēgojās.

Beidzot esmu pie mērķa. Lūk, mazā zāle, no kuras vītņu kāpnes ved augšup, uz apaļo istabu — šīs drūmās celtnes noslēpumu noslēpumu.

Piegājis pie durvīm, aiz kurām bija kāpnes, es apstājos un vēlreiz ieklausījos. Durvis nebija aizslēgtas, un es pavisam viegli, neviena nepamanīts, varēju nokļūt uz kāpnēm.

Pacēlis sveci, es jau gribēju ieslīdēt pusatvērtajās durvīs, kad pēkšņi aiz pārsteiguma satrūkos: zāles vidū, krēslā pie gara zema galda, ar muguru pret mani kāds sēdēja. Es pamiru. Cilvēks krēslā nekustējās. Es sāku gaidīt. Un, jo ilgāk es gaidīju, jo nedabiskāks man likās nepazīstamā nekustīgums.

Visbeidzot es izšķīros un, no bailēm pamiris, spēru dažus soļus krēsla virzienā. Viņš nekustējās.

Pēkšņi es visu sapratu, un atvieglojuma nopūta izlauzās no

manām krūtīm.

Tas, kas man bija šķitis esam nekustīga figūra, bija vienkārši pār krēsla atzveltni pārmests apmetnis, kuram virsū bija nolikta samta berete ar baltu strausa spalvu. Tās bija barona drēbes. Tātad viņš ir šeit, augšā!

Pirmais, kas man ienāca prātā pēc ši atklājuma, bija — nopūst sveci, ko es arī izdarīju.

Palicis tumsā, es apsēdos krēslā un iesāku gaidīt. Ko? — Nezinu. Tomēr es biju cieši pārliecināts, ka drīz šeit kaut kam ir jānotiek. Pakāpeniski acis pierada pie tumsas.

Pamazām iejūtoties šajā vietā, es vispirms ievēroju gaismas strēmelīti no durvīm, kas veda uz astroloģisko torni.

Es aplūkoju divas garas figūras ailēs zem augstajiem logiem: tās bija bruņas, kas kā skulptūras greznoja zāli. Starp logiem bija iekārts milzīgs blāvs spogulis melnā grieztā rāmī, un tas, ko es tajā ieraudzīju, mani piespieda nobālēt: miglainajā, ar pusnobirušu amalgamu klātajā spogulī es ieraudzīju sevi, uzmanīgi, uz pirkstgaliem ejošu pa pils gaiteni ar degošu sveci rokā! Tas ir, tajā biju redzams es, esošs dažas minūtes iepriekš! Pūlēdamies neelpot, es skatījos savā atspulgā, kurš atkārtoja visu ceļu no manas istabas līdz mazajai zālei ar krēslu pie galda, kurā es sēdēju. Visbeidzot tas, tāpat kā es, nokļuva krēslā un iesāka līdzināties pašam parastākajam spoguļattēlam.

Es pakustināju roku, un spogulis paklausīgi atkārtoja manu kustību reizē ar mani.

Bet varbūt nekas arī nebija bijis? Varbūt tas viss man tikai rēgojās?

Taču, kas tev deva!

Es sēdēju krēslā un truli vēros spogulī. Negaidīti es, atspoguļots tā blāvajā virsmā, piecēlos un uzmanīgi virzījos uz kāpnēm. Es pats, dabiski, sastindzis sēdēju krēslā un augošā izbīlī vēroju savu attēlu.

Lūk, kas notika tālāk un ko es redzēju vecajā spogulī.

Uzmanīgi uzkāpis pa vītņu kāpnēm, es nokļuvu pie divviru durvīm, kurām viena puse bija atvērta. Piegājis, es palūkojos iekšā.

Es biju gaidījis ieraudzīt vienalga ko, tikai ne to, ko es ieraudzīju. Tā bija gigantiska pustumša zāle, kuras griestus nespēja sasniegt pat spilgtais mirdzums, kas plūda no atvērtā folianta uz grīdas zāles vidū. Zāle bija pilna ar putniem. Tās bija parastas žagatas — baltas ar melnu. To bija neiedomājami daudz, un tās laidās no vietas uz vietu, lēkāja pa grīdas plāksnēm; uzspurgušas gaisā, traucās no sijas uz siju zem neredzamajiem griestiem.

Grāmatā es ievēroju vārdu, kura jēga un izskats man nebija saprotami.

Es biju gaidījis ieraudzīt šeit arī baronu, taču viņa nekur nebija.

Zāli pildīja spārnu sišana un spalgi kliedzieni, kas saplūda

uzbudinošā pretīgā troksnī.

Es metos lejup pa kāpnēm uz zāli, no turienes pa tumšajiem gaiteņiem cauri tiesas zālei, un es atkal biju nokļuvis gaitenī. . .

Agri no rīta es attapos krēslā pie nodzisuša kamīna. Man sāpēja galva, un es jutos neizgulējies. Nakts piedzīvojumu varētu arī aizmirst (sākumā es biju pārliecināts, ka tas vienkārši bijis sapnis), taču manā rokā bija sveces gals, un svārki bija nopilināti ar vasku . . .

Drūmās priekšnojautas piepildījās. Un tad es atcerējos, ka, skriešus atgriežoties pa kāpnēm zālē, es uz mirkli ieskatījos baisajā spogulī un ieraudzīju tur liesmu atblāzmu. Tobrīd, tikko redzētā iespaidā, es tam nepiegriezu nekādu vērību. Bet tagad, to atcerējies, es pielēcu kājās un metos istabā pie tēvoča. *

— Ugunsgrēks! — es kliedzu. — Celieties! Pilī ugunsgrēks! — es dauzīju smagās, ar čugunu apsistās durvis.

Man tā kliedzot, saskrēja kalpi, un no savas istabas iznāca tēvocis naktssvārkos un naktscepurē.

Es neko nespēju paskaidrot, tikai kliedzu:

— Ugunsgrēks! Ātrāk taču, jūs, ātrāk! Tur deg! Tur, tornī!

Visi metās uz torni; es pakaļ visiem. Kad mēs iedrāzāmies istabā zināmā torņa augšā, barons mūs sagaidīja visai nelaipni. Viņš sēdēja pie galda, uz kura gūzmējās astronomiskie atlanti un piederumi, un bargi skatījās uz mums:

— Kas noticis? Jūs esat jukuši? — izbrīnīti pacēlis uzacis, viņš jautāja.

Toties, kad dienā mēs ar tēvoci netālu no pils pastaigājāmies, jo laiks bija uzlabojies, un saule aukstiem stariem apspīdēja Rositenas bēdīgās sienas, mēs pēkšņi saskatījāmies un metāmies uz vārtu pusi: astroloģiskais tornis bija liesmās, un pāri liesmām riņķoja trauksmains melnbaltu putnu bars . . .

Baronu un viņa kalpus mēs satikām bruņinieku zālē pie izdegušu durvju ailes, aiz kā dūmoja tukšums līdz pat apakšējiem pagrabiem.

Barons paskatījās uz mani un noteica:

— Es skatos, — jūs arī tāpat kā Daniels mīlat bāzt degunu, kur nevajag . . .

— Ko jūs ar to gribat teikt? — par mani aizlika vārdu tēvocis.

Barons neatbildēja. Visi klusējot skatījās uz mani. Daniels nelāgi smaidīja, nemanāmi piemiedza man ar aci un izgāja no zāles.

— Jā, — prom iedams, viņš noburkšķēja, — šī torņa dibenā guļ vesela mantība.

Barons pavadīja viņu ar naidpilnu skatienu.

Naktī sniga sniegs, pārklājot ar baltu plīvuru laukus, lēzenos pakalnus un piekrastes kāpas.

Bet nākošajā dienā baronu atrada vēl kūpošā torņa dibenā. No akmeņu un pussadegušu siju kaudzes rēgojās viņa nedzīvā roka,

sažņaugusi sudraba svečturi.

Ar grūtībām no drupām izvilka pils saimnieka līķi.

— Nē, tas viss nav tik vienkārši, dēliņ, — paziņoja tēvocis, kad mēs vēlu vakarā sēdējām savā istabā pie kamīna, pār šo māju nākušās nelaimes nomākti.

— Viņš nav miris dabiskā nāvē . . .

— Kādēļ tu tā domā?

— Un ko viņš tur vakar teica par to tavu degunu? — atbildes vietā apjautājās tēvocis.

Es neatbildēju. Un ko gan es būtu varējis atbildēt? Pavēstīt pasaciņu, kurai nebūtu noticējis neviens saprātīgi domājošs cilvēks?

— Es nezinu, — atbildēju, — es neko nesapratu. Man liekas,,— ne tikai es, neviens neko nesaprata.

— Mums vajadzētu braukt projām, dēliņ, taču tā vien liekas, ka aiz tā visa slēpjas diezgan nelāga lieta. Man jānoskaidro patiesība . . . Bet nu iesim gulēt ... — viņš nožāvājies piecēlās no krēsla.

Un tajā brīdī mēs izdzirdējām no gaiteņa šļūcošus soļus un kaut kādu žvadzoņu.

— Ts-s-s ... — Tēvocis brīdinoši pacēla roku un, piesteidzies pie durvīm, nedzirdami tās pavēra.

Es pieskrēju pie viņa un arī palūkojos pa durvīm.

Gaiteņa galā mēs ieraudzījām aizejošu stāvu ar sveci rokā.

— Jāā ... — norūca tēvocis, kad tas pazuda aiz stūra, — ko tu vari sacīt šajā sakarā, dēliņ?

Es klusēju.

— Vai tu nevēlētos uzzināt, kas tas bija un kurp tas devās?

Es nevēlējos, taču baidījos tēvoča acīs kļūt par zaķapastalu un, uzvilcis naktsčības, izgāju gaitenī. Es ilgi klejoju pa tumšajām zālēm un tukšajiem gaiteņiem, tomēr nevienu tā arī nesastapu.

Kad es atgriezos, tēvocis teica:

— Tu nezini, kur viņu var satikt. Es aiziešu pats.

— Un tu zini? — es izbrīnīti jautāju.

Tēvocis pasmaidīja, paņēma no galda sveci un aizgāja.

Viņš atnāca pēc laba laiciņa. Tikmēr es paspēju kamīnā uzvārīt punšu, iepriekš no tēvoča krājumiem dabūjis visu nepieciešamo.

— Nu, dēliņ, tu esi gaišreģis! Tu esi uzminējis manas domas, — sacīja tēvocis un, ielējis sev karsto dzērienu, pielaida tam uguni.

Pa istabu izplūda gaišzila gaisma.

— Tu redzēji? — pēc ilgākas pauzes es pajautāju.

— Ko? — tēvocis izlikās nesaprotam.

— Nu . . . To...

Jā, kaut ko es redzēju gan. Pareizāk sakot, kādu . . .

Nākošajā rītā starp manu tēvoci un Dānieļu norisa saruna, kuras liecinieks es nejauši gadījos:

— Paklau, draudziņ, vai tev neliekas, ka, zinādams par ugunsgrēku, kas izdedzināja torni, mūsu nabaga barons neparko negribētu ieiet pa durvīm, kuras ved uz nekurieni? Vai ved tieši uz debesīm.

— Drīzāk gan uz elli, — noburkšķēja Daniels, visnepieklājīgākajā veidā žāvādamies.

— Tev, šķiet, nāk miegs, veco zēn, — droši vien naktī būsi slikti gulējis?

— Nezinu gan, — sausi atbildēja vecais. Viņš ar grūtībām pierausās no soliņa zem koka, netālu no pils vārtiem. — Iešu izrīkot, lai klāj galdu pusdienām, — un viņš nožāvājās vēlreiz.

— Paklau, dēliņ, vai tu nevarētu pirms pusdienām mazliet pastaigāties, bet mēs, večuki, te tikmēr mazliet papļāpātu . . .

Mans tēvocis acīm redzami bija kaut ko nodomājis. Bez šaubām — viņš zināja vairāk par mani.

Es atstāju vecos vīrus divatā un devos apkārt pilij. Kad es, tai apgājis, atgriezos, tur bija jaunas darbojošās personas.

Pagalmā pie vārtiem stāvēja kariete, kurā bija iejūgti četri putās nodzīti melni zirgi. Durtiņas jau bija atvērtas, kučieris nokāpis no bukas un, atmetis pakāpienu, tagad palīdzēja izkāpt jaunam cilvēkam lāčādas kažokā, kurš savukārt padeva roku, palīdzēdams izkāpt sniegā apburošai jaunai sievietei, kas bija tērpusies krievu sabuļādās.

No visām pusēm šurp steidzās kalpi.

Uzradās arī mans tēvocis un, piegājis pie karietes, stādījās priekšā.

— Man bija tas gods ziņot jums par nelaimi, — viņš teica atbraucējiem, — es esmu nelaiķa testamenta izpildītājs un pilnvarotais. Acīmredzot man nāksies nodarboties ar mantojuma lietām.

Tie bija Rositenas jaunie saimnieki, Roderiha vecākais dēls Huberts un viņa sieva Serafīna.

Arī es paklanījos, cenzdamies to darīt pēc iespējas gleznāk.

Tēvocis pasmīnēja un sacīja:

— Tas ir mana brāļa mazdēls, Ernsts, mans draugs un uzticams palīgs darba lietās. Sekretārs.

No uzroča izvilktā Serafīnas roka bija maiga un silta.

Nelaiķis bija novietots uz augsta galda bruņinieku zālē, tajā pašā, no kuras agrāk varēja nokļūt uz kāpnēm, kas veda uz torni. Tagad durvju vietā bālēja svaigs mūrējums. Daniels bija licis durvju caurumu aizmūrēt. Lielais spogulis tāpat vien karājās starp logiem . . .

Jaunais pāris — Rositenas jaunie saimnieki, mans tēvocis, Daniels un es stāvējām ap zārku, gatavi izpildīt savu pēdējo pienākumu.

Barons bija ģērbts (kā viņš bija to novēlējis saviem mantiniekiem) melnā kamzolī ar sudraba pogām un sniegbaltām mežģīņu aprocēm.

Es pametu skatu uz spoguli, taču neko neparastu tur neievēroju.

Uz mirkli, tiesa, man šķita, ka nelaiķim spogulī bija atvērtas acis. Taču es piedēvēju to krēslai un mitruma bojātajai amalgamai.

Vakariņu laikā pie galda valdīja nospiedoša atmosfēra. Serafīnas kundze, sūdzēdamās par galvassāpēm, aizgāja no galda pirmā. Jaunais barons tūlīt pat viņai sekoja, negribēdams atstāt viņu vienu tik melanholiskā noskaņojumā.

Kad mēs ar tēvoci bijām palikuši vieni, viņš pajautāja Danielam, kas bija uzradies durvīs, ar baltiem cimdiem rokās:

— Nu ko, veco zēn, varbūt tomēr pastāstīsi man, kā tas notika?

Daniels drūmi paskatījās uz manu tēvoci un dobjā balsī sacīja:

— Es nesaprotu, par ko jūs mani vajājat, jūsu godība. (Viņš jau zināja, ka tēvocis ir nevis vienkārši pilnvarotais, bet tiesnesis, kas senās pazīšanās vārdā ar nelaiķi baronu nodarbojas ne vien ar viņa tieslietām, bet arī testamenta un mantojuma jautājumiem.)

— Jūs gribat, lai es jums pastāstu to, ko es nezinu vai kas nav bijis. Ko jūs vēlētos desertā: sieru, saldējumu vai liķieri? Kafiju?

Viņa seja bija kā sagumzīta, bet acīs rēgojās bailes.

— Sieru,—īsi noteica tēvocis un nopūtās.

Kad Daniels paklanījies aizgāja, tēvocis piebilda:

— Nedrīkst atstāt šo jauko pāri šeit.

— Vai tiešām jūs domājat. . .

— Paklau, dēliņ, tu, šķiet, man stāstīji par to trako gadījumu, kad nelaiķis iesita savas pils pārvaldniekam. Un vēl — man liekas, ka tu kaut ko slēp no manis.

Es klusēju, piecēlos no galda un apsēdos pie klavesīna.

Mūzika mazliet nomierināja manus nervus.

Tēvocis atmaiga.

— Nezinu, par ko tu kļūsi, — viņš domīgi teica, kad pēdējais akords izdzisa zem divrindu logu zāles velvēm, kur mēs ēdām pusdienas, — taču nākamajam juristam es aizliegtu muzicēt. Mūzika var nelabvēlīgi ietekmēt nākamā augsti situēta ierēdņa un valsts kalpotāja prāta loģiku un veselo saprātu. — Viņš pasmaidīja.

— Vairāk par visu pasaulē es nicinu veselo saprātu, — es uzliesmoju un tūlīt pat pielēcu no krēsla: durvīs stāvēja Serafīnas kundze:

— Par to nav jābrīnās. Viss taču atkarīgs no redzes punkta. Pasaule iekārtota tā, kāda ir j ū s u pārliecība par to. Jūs esat lielisks muzikants, bravo!

DANIELS

Durvīs parādījās jaunais barons.

— Pilī ir tik drūmi. Serafīna, būs labāk, ja mēs pasēdēsim šeit, pie

uguns, sabiedrībā, un patērzēsim, nevis klusējot sēdēsim pustumšajā kabinetā, dziļdomīgi veroties saplaisājušās sienās.

— Mēs spriedām par mana radinifeka gaidāmo karjeru, — teica tēvocis, piebīdījis pie loga krēslus baronam un viņa sievai, — kā jūs domājat, baron, kas varētu iznākt no šī brašuļa? Man liekas, jūs labi pazīstat dzīvi.

Barons vērīgi palūkojās manī.

— Viņš noteikti kļūs par komponistu! — iesaucās baronese.

— Ne tik labi, kā jūs domājat, taču pastāv fizionomika, un jūsu mazdēla sejas līnijas saka man, ka viņa karjera būs saistīta ar cienījama valsts kalpotāja karjeru.

— Bravo! — aplaudēdams viņam piekrita tēvocis. — No tiesas, tas būtu brīnišķīgi, ja vien ne mana rūgtā pārliecība, ka viņa fantāzijas dēļ viņš kļūs par sacerētāju. Nevienam nevajadzētu nabaga fantazētāju!

— Kāpēc tad nabaga? — iesmējās Serafīnas kundze.

— Es lieku cerības uz viņa talantu, — turpināja tēvocis, piespiezdams mani galīgi nosarkt. — Un dzīves pieredze man saka—jo cilvēks ir talantīgāks, jo viņš ir nabadzīgāks, šajā gadījumā nabadzība ir tiešā atkarībā no spējām.

— Es jūs saprotu, — pasmaidīja barons. — Neuztraucieties, jaunais cilvēk, — viņš vērsās pie manis. — Jūsu aizbildnis patlaban vienkārši demonstrē savu pedagoga talantu. Viņš acīmredzot ļoti vēlētos, ka jūs ietu viņa pēdās.

Pulkstenis nosita pusnakti.

— Paskat tik, mēs esam aizsēdējušies! — brīnījās tēvocis.

— šeit ir tik mājīgi, — sacīja baronese.

— Tādā gadījumā, dēliņ, atnes man no mūsu istabas ka-nasteri un pīpi, ja vien baronese būs tik laba un atļaus man uzvilkt šeit kādu dūmu.

— Protams! — iesaucās Serafīnas k-dze. — Bet vai jums nav baisi naktī staigāt pa šiem gaiteņiem? — viņa man pajautāja un šķelmīgi uzsmaidīja.

Arī es mēģināju pasmaidīt, taču, atcerējies visu, kas ar mani bija noticis pilī šajās dienās, pareizāk sakot — naktīs, klusēdams izgāju no ēdamzāles.

«Ir nu gan riebīga vieta šī pils! ...» es nodomāju un, cenzdamies neatskatīties, uzsāku ceļu pa vārgi apgaismotajiem gaiteņiem un ejām.

Tā vietā, lai uzreiz dotos uz mums ar tēvoci ierādītajām istabām, es nezin kāpēc pagriezos uz bruņinieku zāli ar ie-

ɯmm
mmm
mmm
;ч ■
Ш'ɯɯтл

priekšējā saimnieka atliekām un veco, blāvo spoguli starp logiem. Mani vienkārši vilka, un es tam nepretojos.

šoreiz es negāju bruņinieku zālē ar aizmūrētajām durvīm tālāk par slieksni, bet, ieraudzījis platu koka solu pie durvīm, apsēdos uz tā un iesāku gaidīt. Es nojautu, ka mani piedzīvojumi, kas bija sākušies aizvakarnakt, vēl nav beigušies. Un es nebiju k|ūdījies.

Barons joprojām gulēja uz augstā galda. Viņa seja baltoja tumsā, līdzinādamās ģipša maskai. Šoreiz nakts bija tumša. Debesis sedza zemi mākoņi.

Pēkšņi man šķita, ka spogulī pavīdēja kāda ēna, pareizāk sakot, ēnas atspulgs. Es uzmanīgi ieskatījos un ieraudzīju veco baronu, kurš stāvēja izdegušā torņa tukšumā un drūmi skatījās lejup, uz savas bijušās laboratorijas sabrukušo pārjumu. Rokā viņš turēja sudraba svečturi ar degošu sveci.

No sasprindzinājuma es mazliet piecēlos. Spogulī turpināja ritēt noslēpumainā, mēmā dzīve, kas vēstīja par notikumiem, ko bez manis neviens tā arī nekad neuzzinās.

Es ieraudzīju, kā baronam no mugurpuses, cenzdamies kustēties pēc iespējas uzmanīgāk, tuvojās Daniels. Viņš bija garā naktskreklā un bez parūkas. Kādu brīdi viņš stāvēja saimniekam aiz muguras, tad, paskatījies apkārt, metās pie barona un pagrūda viņu mugurā.

Līdz pat šim laikam nespēju aizmirst barona Roderiha sejas izteiksmi, kas pavīdēja nodilušajā spogulī.

Viņa acīs bija gan bailes, gan naids, gan ļaunums . . .

Daniels — vai viņa atspulgs — ilgi stāvēja durvju ailē un skatījās lejup, uz savu upuri.

Tad, lūk, kā bija bijis! Lūk, kā Daniels atriebās saimniekam par pātagas sitienu!

Kad es ar pīpi un tabaku atgriezos ēdamzālē, tēvocis smaidot apvaicājās:

— Kur tad tu biji tik ilgi? Mēs ar baronu jau taisījāmies doties tev palīgā.

— Viņi mani pavisam pārbiedēja, stāstīdami par visādām ... — baronese nepabeidza.

No gaiteņa bija dzirdama kaut kāda murmināšana, šķindēšana un švīkstoši soļi. Visi pamira. Soļi kļuva arvien klusāki. Tas attālinājās.

Barons paķēra no sienas veclaicīgu pistoli, pārbaudīja, vai tā pielādēta un gandrīz jau izmetās gaitenī. Taču uz sliekšņa viņš apstājās.

— Man ir teikuši, ka spokiem parasta lode neko nespēj nodarīt. Vajadzīga sudraba! — Ar šiem vārdiem viņš norāva no sava greznā samta kamzoļa pogu un, noskrūvējis lādējamo stienīti, iedzina pogu stobrā. Tad apņēmīgi izgāja no zāles.

— Apstājieties! Baron! Pagaidiet mani! Tas nav . . . Nedariet

muļķības!

Taču bija jau par vēlu.

Barons panāca Dānieļu, kad tas stāvēja bruņinieku zālē un vaidēdams skrāpēja ar nagiem aizmūrētās durvis, kas veda uz torni.

Barons nevilcinoties izšāva.

Daniels pakrita.

Vienlaicīgi ar šāvienu, kurš atbalsojās vistālākajās pils ejās, ar troksni saplīsa vecais spogulis virs mirušā barona un šķindēdams sabira ggbalos, atsedzot tukšu rāmi, kas bija aizvilkts ar zirnekļtīklu.

Kad visi sapulcējās ap nošautā Daniela ķermeni, tēvocis sacīja baronam, kas bāls kā nāve stāvēja ar tukšo pistoli rokā. > ,

— Viņš bij,a mēnessērdzīgs, šī slimība viņu nobeidza. Bet vispār — var jau būt, ka jums ir taisnība.

Atriebtais barons gulēja Uz sava paaugstinājuma un, kā mums likās sveču mānīgajā gaismā, smaidīja . . .

Nākošajā rītā pēc vecā barona un Daniela bērēm visi atstāja Rositenu: barons ar sievu atgriezās savā Kurzemē, mēs ar tēvoci devāmies mājup, sevī vēlēdamies nekad vairs šeit neatgriezties, pat — ja to lūgtu baronese Serafīna.

«Lūk, manu dārgo Hipel, kas notika ar mani un manu tēvoci apmēram pirms trīsdesmit gadiem. Vai tā nav tēma aizraujošam stāstam?

,10

Es zinu, tu vienalga nenoticēji tam visam, tomēr man jāpastāsta tev līdz galam. Faktiski, runa ir par kādu nieku: pirms spogulis, kas karājās Rositenas bruņinieku zālē, sabira lauskās, es, panācis baronu pirms liktenīgā šāviena, paspēju tajā ielūkoties. Vai tu zini, ko es tur ieraudzīju?

Brīnišķīgu meiteni ar gaišzilu lenti melnajos matos. Viņa smaidīja un rēni skatījās uz mani. Tu neticēsi — tā bija Jūlija! Dažus gadus pirms tam, kad es viņu pirmo reizi ieraudzīju!

Es zinu, ko tu man tagad teiksi:

«Visu to pieraksti un atdod izdevējam.»

Ja tik viegli un vienkārši varētu atbrīvoties no atmiņām!

Bet varbūt visu to pamest un galīgi kļūt par ierēdni? Cik viegli man tad būs ar dusošu sirdsapziņu, stulbu punktuali-tāti un bez jebkādas ticības brīnišķajam! . . .

Bet pagaidām iešu un iedzeršu ar draugiem burgundieti! Ardievu! . . .»

GLUKS

Netālu no operteātra un jaunā dzīvokļa, Taubenštrāses un Šarlotenštrāses stūrī, šaurā, tomēr omulīgā vīna pagrabiņā ar svecēm stikla pārsegos uz galdiem, sēž Hofmanis un gaida draugus, piebeidzot otro vīna pudeli. Viņam priekšā — papīra lapa un tintnīca, rokā — spalva. Uz papīra savādā veidā mijas pieraksti, zīmējumi, muzikālu frāžu fragmenti uz nošu līnijām, kas savilktas bez rastra. Viņš ieklausās mūzikā, kas skan viņā — tā ir skumja, pat traģiska un attāli atgādina Mocarta Rekviēmu.

Pēc uzmetumiem, ātrajiem zīmējumiem, kas viens pie otra sedz lapu ar netālās viesnīcas monogrammu, var izsekot viņa domām. Tās ir bēdīgas, un visas kā krelles uz diedziņa veras par kādu skumju un svinīgu tēmu, kura it kā rezumē viņa izjūtas un noskaņojumu.

Pagrabiņš ir gandrīz tukšs, lai arī tā durvis ir aicinoši atvērtas, bet logi mājīgi izrotāti ar gaišajām svecēm aiz krāsainajiem stikliem. Tikko kā beidzies lietus, un bruģis zem apaļajiem liepu vainagiem zilgani iespīdas.

Vecākais viesmīlis aveņkrāsas vadmalas jakā ar dvieļa malu slauka spoguli aiz letes, uz kuras liesmo sarkanu rožu pušķis. Smagā, svinīgā tēma svin savu īstenošanos.

Hofmanis aizsvītro ar melnu tušu pēdējo papīra baltuma laukumiņu.

Bet, lūk, arī ilgi gaidītie draugi! Hofmanis pieceļas no galda un svinīgi sagaida tos durvīs:

— Freilen Einike, — viņš skūpsta tās roku. — Hiciga k-gs! Šamiso k-gs! Gluka k-gs! — viņš pasniedz roku cilvēkam kamzolī.

Visi izbrīnīti noraugās iereibušajā Hofmanī, kas klanās tukšo durvju priekšā.

Pie galda ir jautri. Iedzer par «Undīnes» panākumiem.

— Jūsu «Undīni», maestro, uzņem brīnišķīgi, un šodien, tāpat kā vienmēr! Vivat! — Hicigs paceļ savu glāzi un izdzer. Pārējie jautri seko teicamajam piemēram.

Hofmanis piepilda glāzi, lai teiktu tostu.

— Paldies jums! Esmu pateicīgs, ka jūs no sirds priecājaties par manas operas panākumiem.

Taču, kas par niekiem! Tas jau ir izdarīts, uzrakstīts, uzvests! Izdedzis. Labāk iedzersim par ko citu. Iedzersim par konvulsijām, kādās locās mūsu dvēsele, sevī briedinot saprastu patiesību! Ar vārdiem, ar skaņām, ar gleznām saprastu absolūto bezgalību! . . .

Runājot tālāk, Hofmanis pa brīdim iedzers no glāzes, papildinot to no pudeles, kuru būs atnesis iejūtīgais viesmīlis. Un, savu runu beidzot, viņš paliks viens.

Vispirms pazudīs apburošā freilene Einike, pēc tam Šamiso, pēc viņa — Hicigs.

— Mums ir šausmīgi — ķildīgi un neiecietīgi — raksturi, to

virsma ir grubuļaina un neapstrādāta, un, ja neuzmanīgi pārlaiž pār to ar roku, var ieraut skabargu. Mēs saucam par draugiem daudzus, taču tikai daži nojauš par tām dvēselēs sāpēm un tiem apskaidrības brīžiem, kas mūs padara p#r tādiem, kādi mēs esam īstenībā.

Vai mēs esam laimīgi? Nē. Tāpēc ka laime ir par seklu mums, kas cenšas aptvert neaptveramo.

Vai mēs esam apmierināti? Nē. Vienmēr mūs nomoca alkas pēc atklājumiem un iekarojumiem, — tie grib sev pakļaut visu, kas ir ap mums. Bet ko gan mēs zinām par to, kas ir ap mums? Un vai gan mēs varam paļauties uz savām sajūtām? Lūk, pudele. Tā ir tukša. Zaļā krāsā, vēsa, tās dibenā ir dažas lāses vīna. Un tas ir viss, ko mēs par to varam pateikt, jo mums ir tikai pieci sajūtu orgāni! Ak vai! Ko gan mēs varam zināt par šo pasauli, ja mēs spējam aptvert tik niecīgi maz ar savu ubagojošo sajūtu palīdzību! Ko mēs spējam par to pateikt, kā vienīgi, ka tā skan, smaržo, ka tai ir krāsa, temperatūra un tā var būt rūgta kā vērmeles vai salda kā nektārs, — un vairāk neko par to zināt mēs nevaram?!

Mēs esam niecīgākie no niecīgākajiem, kas ieņēmuši galvā, ka pasaule ir tāda, kādu mēs to redzam!

Bet ja nu tai piemīt miljardiem citu īpašību, par kuru esamību mēs pat nenojaušam?

Ko tad lai iesāk nabaga cilvēks? Kas skatīs to dievišķo ideālu, kam jādara cilvēks laimīgs?

Harmonisks veselums! Visu iespējamo instrumentu piln-skanīgs un visaptverošs *tutti* — absolūtās vienotības un pilnības dievišķīgā ilūzija — māksla! Lai dzeram tad! . . .

— Bravo! ... — atskan ironiska balss, un ar spalvu, kas izņemta no tintnīcas, tiek uzsists pa galdu tā, kā ar lociņu pa pulti sit muzikanti, apmierināti par tikko nospēlētu skaņdarbu, kad tā autors iznāk klanīties publikai.

Hofmanis atskatās. Pie galda tikai viņš un kavalieris Gluks savā greznajā kamzolī.

— Bravo! Piedodiet, bet kas jūs tomēr esat? Entuziasts, kas apliecina godu savām atmiņām, vai skumja būtne, kas neatceras tuvību, un ir ieslēgta savā Eiklida eksistences pudelē?

— Goda apliecināšana atmiņām? — Hofmanis ir izbrīnīts.

— Protams. Atcerieties, kā spīdoši sacīja *madame* de Stā-la: «Talanta vērtīgākā daļa sastāv no atmiņām»?

— Jā, tā viņa teica, un tas izskatās pēc patiesības. — Hofmanis izdzer atlikušo vīnu, pieprasa viesmīlim vēl pudeli un nosēžas pretī nelūgtajam viesim.

— Es izlasīju jūsu pēdējo literāro sacerējumu, — augstprātīgi paziņo Gluks un salej vīnu glāzēs. — Jūsu darbs, acīm redzot, ir mistiska mīlestības teorija?

— Diez vai, — atbild Hofmanis. — Es gribēju tikai pacensties pārcelt jūs jūsu bērnības pārdzīvojumu atmosfērā un paskatīties, vai jūs spēsit uztvert pasaku vienkārši kā pasaku. Tādēļ nepieciešams, lai jūs kļūtu atkal bērns.

— Šajā gadījumā ar mani nekas neiznāks, lai arī es šo to atceros no savas bērnības.

— Patiešām?

— Jā. Es atceros savu skolotāju, kas sita man ar lineālu pa pirkstiem, ja es paņēmu nepareizu akordu. Šīs atmiņas arī der, lai pārvērstos par bērnu?

— Protams. Sirdsbrūces, kas gūtas bērnībā, nedzīst un nekad nekļūst par pieauguša cilvēka īpašumu.

— Var jau būt, var jau būt . . . Galu galā tas radošās apgaismības prieks un nemiers, par ko jūs nupat tik daiļrunīgi klāstījāt, izaug no ciešanām — gan mazām, gan lielām. Gan tiešā, gan pārnestā nozīmē. Tā ka, man jāsaka, es neesmu pārliecināts, ka dzīve būtu tik ļoti vērtīga manta, ja par apskaidrības brīžiem nākas maksāt tik dārgi.

— Nē, nē, — kaismīgi iebilst Hofmanis, — dzīvot, tikai dzīvot, vienalga par kādu cenu!

— Jā . . . — pieklājīgi novelk kavalieris Gluks un atkāsējas. — Jūs, šķiet, esat slims? — viņš, kādu brīdi paklusējis, vaicā.

— Jā, — atbild Hofmanis, izbiedēti paceļot acis uz sarunas biedru, — man . . .

11 '— Es zinu, — tas pārtrauc Hofmani, — zinu.

1— Jā, mans jaunais draugs, nevaru jums nepiekrist, kad Jˆis runājat par draugiem tā, ka viņi pazūd tūlīt pēc jūsu ?$!Šrdiem, — patiešām, pienāks laiks, kad draugus vairs ne-1feķflst, bet tieši otrādi — sāk zaudēt. Bet draugi — tie nav tikai pudeles brāļi. Nepavisam ne! Draugi ir tie, kas tevis dēļ spēs ziedot visu. Un nevis tādēļ, lai afišētu savas draudzības jūtas, bet slepus, tā, lai neviens un nekad neuzzinātu par šo upuri, kura apzināšanās varētu apēnot mūsu esamību. Vai jums ir tādi draugi?

HOFMANIS-DIVI

— Nē. Jā, laikam jau nav, — pie blakus galdiņa saka cilvēks justīcijas ministra frakā, kas izšūta ar zeltu. Viņš paņem savu glāzi un piesēžas pie galda, kur sēž Hofmanis un kavalieris Gluks.

— Atļausiet? — aiz pieklājības viņš pajautā.

— Jus tajā izskatāties pēc ģenerāļa, — uzmetis skatu izšuvumam, smaidīdams saka Hofmanis.

— Tagad mēs ar maestro runāsim pārmaiņus, — paziņo pazīstamais nepazīstamais, — vienu domu pasaka viņš, vienu — es.

Tikai godīgi, lai viss būtu, kā nākas.

— Tiesa, man ir draugs, kurš man ir tuvs jau no bērnības . . .

— . .. taču viņa liktenis tik ļoti atšķiras no manējā, — turpina cilvēks ar zeltu izšūtajā frakā, — ka tas diez vai var veicināt mūsu garīgo tuvību.

— Nu, — jūs prasāt no draudzības pārāk daudz. Vai nepietiks vienkārši ar iespēju izkratīt sirdi? — Skumīgi smaida kavalieris Gluks. — Atļausiet uzdot jums vienu jautājumu? Es vēlos jūs saprast labāk, un man tas ir ļoti svarīgs.

— Lūdzu, es jums atbildēšu uz jebkuru jautājumu, — atbild Hofmanis.

— Tādā gadījumā — pasakiet, no kā jūs baidāties vairāk par visu pasaulē?

— Sajukt. No ārprāta, — atbild Hofmaņa dubultnieks frakā.

— Un no nāves, — piebilst Hofmanis.

— Nu, no nāves gan nepavisam nav ko baidīties.

— Tas tā ir jums, kas esat ieguvis nemirstību, — pavīpsnā Hofmanis.

— Nemirstību? Bet kas ir nemirstība?

— Neviens nezina, kas ir nemirstība, — iemet vārdu Hofmanis frakā.

— Sakiet, — Hofmanis vēršas pie viņa, — bez tā, ka jums ir mani vaibsti, jūs citu neko nevarat?

— Es varu visu, dabiski, ko varat jūs, un vēl šo to. Paklausieties, cienītais! — viņš pasauc oficiantu. — Atnesiet man, lūdzu, vienu svaigu burkānu.

— Burkānu, jūsu ekselence?

— Jā. Vienu svaigu burkānu.

Paraustījis plecus, oficiants aiziet, uz maza šķīvīša atnes rūpīgi nomazgātu burkānu un ar neatkarīgu izskatu nesteidzīgi attālinās. .

Hofmanis frakā paņem nazi un sagriež burkānu šķēlītēs.

— Kas tas ir? — viņš jautā, norādīdams uz sagriezto burkānu.

— Burkāns, — atbild Hofmanis.

— Nē, — atbild viņa dubultnieks un uzsit ar plaukstu pa galdu; burkāna šķēlītes pārvēršas zeltā.

— Filozofiskā akmens jēga ir tā, ka tas nekad nenokļūst cilvēku rokās, — viņš paziņo.

— Bet jūs? Kas esat jūs?

— Hofmaņa kungs! — pārtraucot Hofmaņa vientulību, durvīs kliedz padzīvojis cilvēks livrejā. — Ugunsgrēks! Teātris deg!

Teātri apņēmušas liesmas. Karstuma dēļ pie tā nav iespējams pieiet. Satrūkstas ugunsdzēsēju zirgi, saraujot aizjūgu. Plīst krāsainie logi. Dūmos šaudās baložu bars.

Nakts. Kūp nodegušā teātra sienas. Logu tukšumi drūmi noraugās

skaidrajās zvaigžņotajās debesīs.

HIPELS

Hofmaņa Berlīnes kabinetā ir tumšs: aizkari nolaisti, lai gaisma netraucētu slimniekam, kurš sēž krēslā pie kamīna:

zem kājām — soliņš, mugurā — naktssvārki, ap pleciem apmesta šalle.

oli

Hipels, mazliet atbīdījis aizkaru, sēž pie loga. Tā ir viņu pēdējā tikšanās. Hipelam šovakar jābrauc prom.

— Un tomēr — kas es esmu? Tu vari man to pateikt? — jautā Hofmanis.

— Tu esi mans draugs, un man ļoti negribas ar tevi šķirties. īpaši tagad, kad tev nav labi.

— Protams . . . Muzikants? Mākslinieks? Rakstnieks? . . . Varbūt vienkārši ārkārtējās komisijas padomnieks? . . . Bet varbūt tu tomēr paliksi? Kaut vai uz vienu dienu?

— Tas ir pilnīgi neiespējami. Es taču neesmu kungs pār sevi.

— Neviens nav . . .

— Tu esi dzirdējis — Jūlija Marka pametusi Grepelu. Viņi izšķīrušies.

Hofmanis atbild pēc brīža.

— Padod man . . . Atver sekretāra labo atvilkni un iedod man zilu konvertu. Tam jābūt pašā apakšā, zem papīriem.

Hipels pieceļas, pieiet pie sekretāra un atgriežas ar vēstuli.

— Izlasi. Tā ir doktoram Špeieram. Lasi skaļi. Sāc no otrās lappuses — līdz tam ir nieki, klanīšanās un sasveicināšanās .. .

— Ja tu tā vēlies ...

— Tu zini, kas man ienāca prātā . . . Mēs taču ar tevi ne reizi neesam sastrīdējušies! Trīsdesmit piecu gadu laikā! Nu lasi, lasi. . . Pagaidi. . . Palūdz, lai Miša sataisa man punšu.

— Es tevi ļoti lūdzu — nevajag ... — saka Hipels.

— Nu, lasi, lasi... no otrās lappuses.

— «Iedomājieties — ar Faniju Tarnovu mēs daudz runājām par J. un diemžēl man kļuva skaidrs . . .»

— Kas ir šī Tarnova?

— Nabaga vecmeita no Hamburgas. Raksta drausmīgus romānus . . .

— «... kļuva skaidrs tas,» — turpina Hipels, — «ko viņa vēlējās noklusēt, proti, ka rūgtais izsmiekls par pārprasto dzīvi, kauns par izšķiesto jaunību ir nežēlīgi samaitājis Jū-lijas dvēseli. Tā nespēj būt vairs maiga, mīlīga un bērnišķīga. Var būt — viņa pārmainīsies, kad

būs pametusi kapsētu, kas pilna ar vītušiem ziediem, apbedītiem priekiem un cerībām . . .»

— Atvaino, — pārtrauc Hofmanis, — lūk, tu esi ierēdnis un diezgan tālu ticis .. . Saki, vai es rīkojos pareizi, kad, būdams vecākais padomnieks, izsaucu to idiotu, to policij-meistaru fon Kampcu uz tiesu?

— Kā tu runā . . .

— Nu labi, nevis idiotu, — vienkārši apmelotāju, taču vai man bija vai nebija taisnība, kad es viņu saucu pie atbildības saskaņā ar likumu?

Hipels pasmaidīja:

— Tev bija tikpat daudz taisnības, cik viņiem, atbrīvojot par to tevi no dienesta ārkārtējā komisijā . . .

— Man jau no paša sākuma nevajadzēja nodarboties ar šo rosīšanos un niekošanos. Es neesmu ierēdnis! Es .. . — Hofmanis dziļi nopūšas ... — Es nezinu pat, kas es esmu .. . Ko? Kas es esmu, Teodor?

Hipels pieceļas un, pirms atbildēt, ilgi loka vēstuli, ko tikko bija lasījis.

— Nevajag, nesaki neko ... Es domāju, ka neviens man nespēs atbildēt uz šo vienkāršo jautājumu ... Ko tu dari? Tu taču neizlasīji līdz galam! Nē, nē, nē! Noteikti izlasi! Tev jāzina! Tu taču brauc projām! — Hofmanis cenšas piecelties no krēsla, taču viņam tas neizdodas.

— Zini, — viņš skumji saka, — arī es vienreiz ņemšu un aizbraukšu, kur acis rāda . . . Vai aiziešu kājām . . . Pārnakšņošu kādā lauku viesnīcā. Iedzeršu punšu! . . . Lasi, kāpēc tu nelasi?

Hipels pasmaida un no jauna izņem vēstuli.

— Kur es apstājos? . . . A, lūk . . . «Ja jūs atrodat par iespējamu un vēlamu M. ģimenē minēt manu vārdu vai ari runāt par mani, tad kādā saules apgaismotā brīdī pasakiet Jūlijai, ka atmiņas par viņu dzīvo mani, ja vien var saukt par atmiņām kaut ko tādu, kas pilda dvēseli pāri malām, kas, noslēpumaini pārveidojoties augstākā garā, atnes mums brī-nišķigus sapņus par prieku un svētlaimi, ko rokas no miesas un asinīm nespēj ne tvert, ne noturēt. . .»

Hofmanis aizvērtām acīm sēž savā krēslā, un šķiet, ka viņš guļ . . .

— «Pasakiet viņai,» — skan Hipela balss, — «ka viņas sirds siltums, sievišķīgās pievilcības un bērna skaidrības de-bestēls, kas staro man šī nelaimju laika pazemes tumsībā, neatstās mani līdz pat pēdējam elpas vilcienam, un ka tad mana atsvabinātā dvēsele pirmo reizi pa īstam ieraudzīs to būtni, kas bijusi viņas ilgošanās, viņas cerība un viņas mierinājums!»

Rudens vakars. Kluss, skaidrs un ļoti auksts. Saulriets līdzīgs varavīksnei. Koki, melnas, nepārtrauktas līnijas siluetiem kā ar ķīniešu tušu iezīmēti, stāv ceļa malās. Jau iespīdas pirmās ugunis attāla ciemata logos.

Hofmanis iet pa ceļu. Viņam rokā ir smags spieķis, viņš iet lēnām, un, spriežot pēc tā, ka viņš reizēm apstājas un ilgi veras zemē pie kājām, — viņš laikam nekur nesteidzas . . .

Ciems . . . Uzpostas mājiņas, tīri celiņi, nomazgāts bruģis.

Baznīca, no kuras dzirdamas ērģeles un nesaskanīgs koris — tur acīmredzot dzied baznīcēni. Ielas ir tukšas . . .

Hofmanis atkal apstājas, viņa seju izķēmo nicīga grimase. Aiz aizvērtajām baznīciņas durvīm dzirdama dziedāšana.

. . . Šāviņu izvagots lauks, sašķaidīti dūmojoši koki, salauzti lielgabali, saspridzinātas ciemata atliekas. Un līķi. Neskaitāmi daudz līķu, pār kuriem vienaldzīgi spīd balta saule.

Prūši, francūži, krievi. . . Milzīgs lauks. Nogalināti, sakropļoti cilvēki. Izjukušā aizjūgā sitas ievainots zirgs . . .

Ciema viesnīcas saimnieks ar sveci rokā pavada Hofmani uz viņa istabu.

— Un punšu, lūdzu. Trīs porcijas. Un iekuriniet kamīnu .. . •

— Tūlīt, tūlīt! Varat būt pilnīgi . . .

— Vai jūs karojāt ar Napoleonu?

Aiz pārsteiguma saimnieks apstājas:

— Jūs droši vien ievērojāt, ka es kliboju?

— Jums ir labs rums? — pēkšņi vaicā Hofmanis.

... Pa liesmām apņemtu tiltu virzās jātnieks. Zirgs iet uzmanīgi, smailē ausis un šķielē. Uz kūpošajām margām krīt putas. Jātniekam ir šausminošs tirāna skatiens.

— *Voyons,* — lauvas balsī viņš rēc uz adjutantu.

Tā ir Drēzdene. Napoleons pirms sakāves Tautību kaujā .. .

Hofmanis sagumis sēž pie kamīna un skatās ugunī. Laiku palaikam viņš paņem glāzi, lai iedzertu karstā dzēriena malku. Pēc tam, pieklibojot un atbalstoties pret spieķi, viņš pieiet pie loga un attaisa slēģus.

Pār zemi apgāzušās aukstas zvaigžņotas debesis. Klusums.

Uz kumodes, blakus krūzei un bļodai, viņa *portpapier* atrodas miniatūra ar freilenes Jūlijas attēlu, zāļu kārbiņa un ūdens glāze.

Sveces liesma raustās, un vasks pil uz spilvena, uz kura guļ Hofmanis. Viņam ir nelaimīga vai ļoti slima cilvēka izmocīta seja. Iepretim gultai — pusatvērts spoguļskapis. Ir kluss.

Iečīkstas eņģes, un lēni atveras skapja durvis.

No kurienes viņa radusies, meitene ar gaišzilu lenti melnajos matos?

Trauslas rokas akurāti sakārto gulošā lietas uz naktsgaldiņa. Uz

galda noliek ziedu pušķi, apgriež sveces degli, sabaksta uguni kamīnā . . .

Atkal čīkst skapja durvis . ..

Istabu pielej spoža saule. Logs ir plaši atvērts, viegls vējš kustina aizkara plāno muslīnu.

Visur ziedi. . . ■ "°b.

Uz gaišās istabas sienām un griestiem trīc sauleszaķīši.

Hofmanis pamostas. Viņš pagriežas un apsēžas uz gultas.

Bet kas ar viņu noticis? Kur palikusi sirmā vaigubārda un grumbainā piere? Dzi|ās rievas pār vaigiem un piepampušās roku locītavas? Viņš ir jauns — viņam nevar dot vairāk par divdesmit!

Viņš piece|as no gultas un pieiet pie spogu|a, lai sakārtotu matus, *taču viņam tā ari* neizdodas ieraudzīt sevi jaunu — spogulī redzama tikai saules pielietā istaba un skapis ar pa pusei atvērtām durvīm. Savu seju viņš neredz.

Viņu piesaista viegla čaukstoņa, kas nāk no skapja.

Viņš pieiet pie tā. Ieklausās. Tad bez trokšņa atver durvis. Viņam liekas, ka skapim nav aizmugurējās sienas. Taču viņš par to nav

pārliecināts, jo šeit ir ļoti tumšs un tumsā grūti kaut ko saskatīt. Taustoties viņš atrod savu mēteli un pledu.

Neveikli pastumj tos malā, un tie nokrīt. Mēteļa poga skanīgi atsitas pret koku.

Pavisam tuvu, burtiski dažu soļu attālumā viņš ierauga mazu lodziņu, un tajā — meiteni ar gaišzilo lenti melnajos matos, kura pa taciņu aiziet dārza dziļumā. Tad logu kaut kas aizsedz — tā kā slēģi, tā kā aizkari. Atkal tumsa.

Ar grūtībām viņam izdodas atgriezties istabā.

Svece ir gandrīz izdegusi, kamīns izdzisis. Hofmanis pārlaiž skatienu šaurai istabai lētā lauku viesnīcā. Aiz loga svīst dūmakaina rīta gaisma.

FRAU MARIENBIRGERAS BĒRNI

Hofmanis guļ uz dīvāna savā kabinetā. Viņš vairs neceļas.

Viesistabā klusēdami sēž viņa draugi. Pavisam divi vai trīs.

Pie kamīna ārsts — doktors Špeiers — ar palīgu uz spirta lampiņas karsē dzelzs sloksnītes. Pie gultas darbojas Miša. Sakarsēto dzelzi ārsts liek uz Hofmaņa kailās muguras, abās pusēs mugurkaulam, taču slimnieks neko nejūt, ģj Viņu apgriež uz muguras.

— Starp citu, — Hofmanis sazvērnieka čukstā vēršas pie doktora, — es taču arī sen jau esmu pārstājis atspoguļoties spoguļos. Kā Špiners.

— Varbūt tev atnest buljonu? Tu neko neesi ēdis, — Miša pūlas novērst vīru no drūmajām domām.

Hofmanis viņā neklausās.

— Tikai savu atspulgu es neatstāju sievietei.

— Kam tad? — ar profesionālu laipnību interesējas Špeiers.

— Viņai, tai, tai . . .

— Viņai? Un ne sievietei? . . .

No viesistabas dzirdamas bērnu balsis. Kāds raud. Grūti saprast — tas ir zēns vai meitene.

— Kas tur notiek? — jautā Hofmanis.

— Tūlīt uzzināšu . . . Neuztraucies ... — Miša ieiet viesistabā. Nepagriezdams galvu, Hofmanis ieslīpi skatās lielā spogulī pie pretējās sienas. Tajā atspoguļojas istaba, grezni tērptas dāmas un kungi krēslos. Viņi uzmanīgi noraugās Hofmanī.

Kur viņš ir tos redzējis? A! Viņu taču vienkārši nav! Viņš ir tos visus izdomājis!

Bet viņi no spoguļa turpina skumjām acīm skatīties uz Hofmani. Bez ārsta istabā *neviena* nav.

— Es esmu līdzīgs bērniem, kuri dzimuši svētdienā.

— Ko jūs . . . gribat teikt? — Špeiers pieiet pie slimnieka.

— Viņi redz lietas, kuras neredz citi.

Atgrieža^ Miša un, slimīgi smaidīdama, pieiet pie gultas.

— Tie ir frau Marienbirgeras bērni. Jaunākais raud un pieprasa, lai tu viņam pastāstītu pasaku. Es sacīju, ka tad, kad tu izveseļosies . . .

— Aā . . . Tagad es saprotu, kas es esmu . . . Beidzot... — viņš čukst, greizi smaidīdams.

Istabā uzreiz paliek tumšs. Vakars. Dzirdams, ka blakus-ielā baznīcā zvana.

Miša, ārsts un Hofmaņa draugi klusi stāv ap mirēju. Viņa dzīve aiziet. . .

Raibiem karodziņiem rotāts gaisabalons ceļas augšup gar koku galotnēm un asajām dakstiņu korēm.

Arvien augstāk, augstāk . . .

No šejienes visa pilsēta ir kā uz delnas.

Lūk, tur, starp tiltu un katedrāli ar bronzas smaili, augsta māja atvērtiem logiem . . .

Lūk, viņš. Arvien tuvāk, tuvāk . . .

Cauri spožajiem stikliem lakotajos rāmjos jau redzama istaba . . .

Un pie tējas galdiņa sēž sieviete ar gaišzilu lenti melnajos matos.

Lūk, viņa pagriež galvu . . .

Tomēr viņš tā arī nespēj saskatīt tās seju, jo iestājas tumsa. Viņš jūt vienīgi, ka tuvākas un dārgākas sejas viņam nav bijis visā viņa nabagaja, īsajā, ārprātīgajā mūžā.

Tulkojis ULDIS TIRONS

DZIESMINIEKS UZ NĀRAS

Stāsts Plaģiāts Drīzāk luga Patiess, tak visnotaļ gabals iz

dzīves

Veltīts pašam Ņ

Dramatis Personae:

DZIESMINIEKS, 48 gadi ar mantas konfiskāciju LAIKMETS, pie pakšiem un citur LIKTENIS un viņa PIRKSTS DZIESMINIEKA S, viņai dežūra pirti SKURSTEŅSLAUĶIS, pavisam no cita pagasta EMMA von STRUMPFBAND-STOCHERSCHILD, eine Deutsche Federmādchen KREISAIS KOSMISKAIS SUNS

vadoņi

LABAIS KOSMISKAIS SUNS '

BAĻĶIS kā tāds BLUSU KORIS, SKATĪTĀJI, CILVĒKS, AUTORS (autors), *etc.*

PIRMAIS CĒLIENS UN METIENS Bēdīga aina

. Aerobusa «BULVĀRĀZIS-666» kuņģis. Grīda, logi, stūre.

Kuņģī klusums, neviena nav.

DZIESMINIEKS, viņš sēž.

K. K. SUNS — uz galda pa labi, L. K. SUNS — turpat pa kreisi, abi stāv pie stūres.

Ir jau ziema. Drīz būs vasara. Dziesminieks sēž uz nāras.

Viņš domā. Turpat redzama EMMA von STRUMPFBAND-STOCHERSCHILD ar visu atsperi, to Dziesminieks pašlaik uzvelk. Tas netraucē viņam domāt. Par tautu, tās meitām, par patskaņu atskaņām.

Gar logu labā ātrumā drāžas *etc.* — migla, pazudušais kumeļš, fanfaras, kraukļi caurām zeķēm kājās, kartupeļi (šogad labi padevušies Visumā), sirpju kāsis, āmurs, brāļu pufaika un sarkanas ausis, tās brīžiem pielīp stiklam. Nekas netraucē Dziesminiekam domāt.

Telpā neviena nav. Aizkrāsnē lepni skan CILVĒKS ar lielo burtu Ī7. Stalti lēkā BLUSU KORIS. *(Nu tik būs.)*

Atveras iekavas, ienāk SKURSTEŅSLAUĶIS no krāsns, apsnidzis viscaur melns, iekavas ciet. Viņš noliek savus skursteņus kaktā, atsēžas uz brīva galvaskausa, sāk domāt par citiem skursteņiem.

Nu domā jau divi.

Emma nedomā, viņai ir atspere.

Dzīve ir skaista.

Emma ir skaista.

Vēl skaistāks būs nākotnes laiks, ko Dziesminieks tuvina domās.

Vairākus gadus nekas nenotiek. Klusums, telpā neviena nav. Rokās katram ir priekšmets, kurā notiek matērijas agregātstāvokļa izmaiņas turp un atpakaj.

)•'. rl

Uzreiz kļūst tumšs . . .

Nekas nenotiek, un kļūst atkal gaišs.

Pēc mēneša pret paksi klusi atskan BAĻĶIS.

BAĻĶIS *(stingri)*. Babah!

EMMA *(im Deutsch)*. Ach!

LAIKMETS *(ārpusē pie pakša)*. Khē, khē . . . Gribēju tikai atgādināt, ka arī nākamajā pieturā nepieturam. Saprotiet — ātrums jāpaātrina. Khē, Khē . . . Tas, biedrīši, pagaidām ir viss. Atā.

K. K. SUNS. Poņal. Maņevr ispolņaju!

L. K. SUNS. Tak ģeržaķ!

Dažas piecgades atkal nekas nenotiek. Neviena nav. Tad dzirdama skrapstoņa. No apakš nāras izlien PIRKSTS. **EMMA** *(im Deutsch)*. Guten Tag!

LIKTENIS *(dobji, kā nākas)*. Mieru, tas ir mans. Visiem aplikties izpletņus un gaidīt turpmākos rīkojumus!

K. K. SUNS. Ņe poņal!

L. K. SUNS. Eto suģba.

K. K. SUNS. Prošu povtoriķ!

L. K. SUNS. Ģelo pahņet kerosinom.

K. K. SUNS. Poņal. Kurs prežņij.

Dziesminieks nedzied, viņš ņem garenu kausētas smilts dobu priekšmetu un ar to kaļ Pirkstu, kamēr tas karsts, bet priekšmeta iekšienē matērija no gāzveidīga agregātstāvokļa pāriet šķidrā.

LIKTENIS *(ievilkdams Pirkstu vietā)*. Labi, labi . . . Gan redzēsim. *(Pēc briža.)* Mierā! Piesprādzēt izpletņus kūkumiem klāt! Celties, gulties, marš! *(Pēc divām stundām.)* Ko? Tad nesprādzēsiet?

Paiet vismaz sekunde. Telpā neviena nav. **DZIESMINIEKS** *(nodziedas)*. Jampampiņš.

K. K. SUNS. Ņe poņal! . . .

L. K. SUNS *(pulksteņa balsī)*. Pim-pom-pam-pararam!

K. K. SUNS. Povtoriķ!

L. K. SUNS. Snovim godom, dorogije tovarišči, snovim . . . **DZIESMINIEKS** *(plaši)*. Kuš, utainie, parkamadonna! Man te vaig par tautu maķenīt padomāt!

K- K. SUNS. Jesķ! L. K. SUNS. Jesķ!

DZIESMINIEKS *(dzied ņurdigi)*. Caurbiras. *(Pačamdās telpā un laikā un izvelk no apakš Skursteņslauķa šādu tādu galvaskausu.)* Še, rijiet! *(Sviež suņiem.)*

K. K. SUNS *(ridams)*. Kak horošo, prekrasnaja markiza! **L. K. SUNS** *(aprīdams)*. Naš paravoz vperjod ļeķit!

Brīkšķ kauls. Dziesminieks klausās klusumu. Nekā. Mūza nenāk. Nevar nemaz atnākt, jo nav še paredzēta. Aizmirsās. **DZIESMINIEKS** *(atmet ar roku, zibenīgi sacer, pieraksta, iemācās un tūdaļ no galvas dzied, Emmas atsperi viegli ar gariem zobiem un elkoni strinkšķinādams). ko*

dzejnieks visu mūžu taupa to atnāk milici un atdod

visu valstij ek

LIKTENIS *(no nāras apakšas)*. Sen tak teicu, ka pēdējais laiks ķerties pie izpletņiem.

DZIESMINIEKS. Pigu. *(Parāda mēli.)*

Atskan Baļķis pret jumtu.

BAĻĶIS *(sirsnīgi)*. Bah-barah!

Līdz vakaram nekas nenotiek. Gari skan Cilvēks. Dziesminieks klusē.

EMMA *(aizšaudama rokas atsperei priekšā, im Deutsch)*. Ach!

LAIKMETS *(dūmvadā)*. 0! 0! Nākošajā pieturā nepieturam! Traucamies aizvien ātrāk un ātrāk! Mērķis ir jāpanāk! Tas mums neizmuks, ū .. . khē, khē, khē . . .

K. K. SUNS. Poņal! Ceļ vižu! Idu na perehvat!

L. K- SUNS. Ceļ v zahvaķe. *(Pacel kāju.)* Ogoņ!

K. K. SUNS. Mimo!

L. K. SUNS. Poņal! *(Pace[otru kāju.)* Ogoņ!

K. K. SUNS. Mimo!

L. K. SUNS. Poņal. Eto ņe ta ceļ.

K. K. SUNS. Ņičevo. L. K. SUNS. Ura? K. K. SUNS. Ura!

Suņi apmainās vietām. Nekas nenotiek. To redzot, Dziesminieks apliekas plaukstu kā cepuri. Šai brīdī dzirdama grīda pret Baļķi.

Grīda pret **BAĻĶI** *(virtuvē jeb — im Deutsch — kēkī)*. Babah-bambam-barah! ,

Emma nokrīt augšpēdu uz mutes, lindraku pār galvu, immer Deutsch.

LAIKMETS *(visās šķirbās)*. Mūsu virziens ir vienīgais pareizais! Vairs krānā nav ūdenstīņa un krāsnī trūkst malkaclņas! Runājot atvērtu valodu, ejam uz leju! Nevajag izsamist! Ātrums pieaug! Nekas un neviens nekad nejaudās apturēt mūsu kuģi! Tikai uz priekšu ... khē, khē, khē, khē!

L. K. SUNS *(kož)*. Atdai parašut!

K. K. SUNS *(atkož)*. Sam atdai!

LIKTENIS *(indīgi piesit ar Pirkstu)*. Sūdi būs! Sūdi būs! Vai es neteicu? *(Citā toni.)* Izpletņus! Izpletņus šurp! Gādājiet izpletņus, fiksi! Kam nav, lai klupus tupus, ar cisu maisu, aiziet pa vienam!

Iestājas milzīgs gaidupilns klusums, sensoriski depresīva asenizācija, blīvs aizcietējums un prasts slapdraņķis.

Dziesminieks vairs nedzied, tikai domā par tautu un skatās, kas tad nu būs. Ari Skursteņslauķis savukārt domā horizontāla motocikla balsi. Blusu Koris lēkā ar pilnu jaudu. Tumšs kā Skursteņslauķa darbavietā.

Suņi vēlreiz pārkārtojušies vietām. Telpā neviena nav. Ārā dzirdams Baļķis metam lokus, rūkdami šņākdami nākam tuvāk un tuvāki šurp, šķiet, tam kaut kas padomā. **EMMA** *(augšpēdu uz mutes, žņaugdama saujās saslapušo atsperi, lai nepasprūk, im Deutsch)*. Ich bin krank!

Gadi rit pa rūti. Dziesminieks pieiet pie tās visai droši. Viņš atslej vareno pieri pret kausēto smilti un noraugās, vieds, lejup uz dzimto zemi. Redz tautu, vēsturi, plankumus, dziesmas, jūru, ilgas, grimušu pili, nolauzto zariņu, šodienu, parītu, godu, zeltu un mūžu. Viņš domā, kas vēl būtu veicams, un lepns izriež abas krūtis. **DZIESMINIEKS** *(klusām dungo, kā no krāsns)*. Zilzili mākoņi . . . Kumeļa neviežu . . . Ak, tauta, tauta . . . Kur esat, ak, meitas . . . Tik baiga migla, tik migla vien . . . Āreče! viens gaišs punkts tomēr demonstrējas . . . Trejpieci rupeļi, mjām . . . Ek, būs vien jālec! *(Vīrišķīgi apliekas plecuso-mu, kurā aizlaikus satverti gareni kausētās smilts dobi veidojumi, kas pilditi ar matēriju ārkārtīgi gāzveidigā agregātstāvokli.)* Kaut nu atvērtos.

Viņš taustās gar nāru krāsns virzienā, suņu vadoši komandējošu aprējienu, Emmas miklās ņaudēšanas un Skursteņslauķa saspringtās motora domāšanas pavadīts. Tikām Blusu Koris lēkā jestri un manās ieklupt garām laimīgi slīdošajā bārdā. Ticis pie krāsns, Dziesminieks lūko iztikt ārup, tak tumsa nelaiž. Tumsa, jāteic, nu ir kā nēģera viaduktā.

Te,, kur bijusi, ienāk no bēniņiem DZIESMINIEKA S, viņai dežūra galā. Top gaisma. Visi paceļ rokas. **DZIESMINIEKA S** *(itin laipni)*.

Nāciet nu visi pirtī, jums jau tek!

Visi uzrunātie labprāt atdara lietussargus un tālāk runā reizē.

K. K. SUNS *(māj ar roku)*. Pojehaļi! Aida, rebjata!

L. K- SUNS *(garāmejot iekozdams kājā Skursteņslauķim, kurš tik un tā paliek domīgs)*. Moj adres ņe dom i ņe uļica . . . **LAIKMETS** *(jau pagrabā)*. Neiešu! Nepietur! Atpakaļ! Gulties! Mierā! Nepietur! *(Dodas citiem līdzi.)*

EMMA *(im Deutsch)*. Das ist eine Tur. Das ist fein. Aber gribētu zināt, kurš mērkaķis, ķēms tāds, pievācis manu kārtējo galvaskausu?!

DZIESMINIEKS *(godīgi sakot,* atkal nedzied gandrīz neko, tikai žigli izķer savai S no rokām kaut ko tādu, ko uzreiz iebāž mutē un tūdaļ apēd). Zumčiuriu!

CILVĒKS *(lepni)*. PI!

LIKTENIS *(atmezdams un braukdams)*. Eima nu ar.

Visi exeunt, ātrgaitā atkailinādamies pirtij, izņemot Skursteņslauķi, kurš paliek domāt. Viņam jādomā par skursteņiem.

Blusu Koris sit plaukstas un lec līdz griestiem.

Etc. joņo vertikāli gar logu.

Telpā neviena nav.

No krāsns izspraucas Baļķis un stīvs labprāt nogāžas taisni uz nāras.

BAĻĶIS *(gandarīti)*. BAM!

Pakaramais.

A. Ozoliņa «Dziesminieks uz nāras» ir pretarguments tiem sadzīviski attēlojošās prozas apoloģētiem, kuri apgalvo, ka absurda literatūra ir nošķirta no laikmeta sociālā un estētiskā konteksta. Literāru darbu simbolikas un metaforu atšifrēšana ir visai nepateicīga nodarbošanās, sevišķi, ja nākas saskarties ar absurdu — šķietamais haoss un pretrunīgums, neizprotamība visparakaja pakāpe, neparastie domu un tēlu mezglojumi, iedziļināšanās vārda pasaulē ar tā paša vārda palīdzību ar visām no tā izrietošajām sekām nereti var novest (un parasti ari noved) lasītāju vai kritiķi absolūtā strupceļā. Tomēr «ziloņkaula torņu» saistīšana ar absurdu ne vienmēr ir attaisnojama — nedrīkst aizmirst, ka «nekas nerodas no nekā», — arī absurda esamības cēloņi meklējami objektīvas sabiedrības un literatūras attīstības likumsakarībās, nevis tikai autora mirklīgu kaprižu uzliesmojumos. Vērīgs un erudīts lasītājs «Dziesminiekā uz naras» viegli atklās neskaitāmas aluzijas, problēmu iezīmējumus un sociālās analīzes variantus.

Visuzkrītošāk acīs duras atsevišķi Beiles Sturniga mācības par tetra-lektiku elementi, kurus A. Ozoliņš, nedaudz transformēdams un apspēlēdams atbilstoši absurda specifikai, gandrīz neslēpdamies izmantojis sava darba struktūras un tēlu sistēmas izstrādāšanai.

Beiles Sturniga vārds mūsu lasītājiem pagaidām ir visai pasvešs,

tāpēc tagad neliela atkāpe par šo pagājušā gadsimta pirmās puses norvēģu domātāju, kura vērienīgās, visaptverošās idejas pasaulē pamazām gūst aizvien lielāku ievērību. Dzimis Norvēģijā, bet lielāko mūža daļu pavadījis un nozīmīgākos darbus sarakstījis Dānijā, Elsinorā — pilsētiņā ar bagātām humanitārās domas tradīcijām jau kopš agrajiem viduslaikiem (interesanti, ka viens no viņa pēctečiem ir divdesmitā gadsimta ģeniālais komponists A. Leverkīns; pagaidām nenoskaidrotas ir B. Sturniga attiecības ar savu laikabiedru Kirkegoru — zināms tikai tas, ka Kirkegors savu kolēģi pilnīgi ignorējis un savos darbos ne reizi nav pieminējis). Centrālo vietu Beiles Sturniga mācībā ieņem teorija par tetralek-tiku — tāpat kā Eiklīda ģeometrija ir Lobačevska liektās virsmas ģeometrijas variants plakne, ta ari dialektika ir tikai vienkāršots tetralektikas variants, kurš var gan but piemērots attiecība uz acīmredzamam problēmām, bet nav derīgs zinātniskiem nolūkiem; bez tam B. Sturnigs lika pamatus ari teorijai par dodekalektiku, kuru līdz galam izstrādāt un pielietot praksē pagajušā gadsimtā bez ESM palīdzības, protams, nebija iespejains (toties mūs* dienās ta ir izrādījusies sevišķi auglīga lielmeroga kosmoloģisko procesu un Visuma evolūcijas modeļu izstrādāšanā). Ja dialektikas butību izsaka divu pretmetu vieniba, tad tetralek-tikā šādi pretmeti ir četri, dodekalek-tika jau divpadsmit. «Bez gaismas un tumsas ir ari ausma un riets,» rakstija B. Sturnigs, lietiski apzinādamies, ka viss ģenialais ir vienkāršs. Bez tradicionalajiem pretmetiem «labais» un «ļaunais» pastāv arī «viņpus labā un ļaunā» un «šaipus labā un ļaunā» (trešo no šīs tetrādes elementiem neapšaubāmā Sturniga ietekmē analizējis ari F. Nīče). Tetrādes nesastāv no krasiem pretmetiem kā dialektikā — pretmetu enerģijas var būt dažādas un smalki niansētas, bet visi četri kopā tie veido noslēgtu sistēmu ar nemainīgu iekšējo enerģiju — tāpēc arī «labais» nekad nelīdzsvarojas ar «ļauno», jo atlikušie divi komponenti vieš mūžīgo disproporciju, mūžīgo ciņu un kustību.

A. Ozoliņa «Dziesminieks uz nāras» organizēts pēc šādu tetrādu principa. Tēlu sistēmā varam atrast divas tetrādes. Pirmā ir orientatīva telpā, un to sastāda Kreisais Kosmiskais Suns, Labais Kosmiskais Suns (arī tā nav nejaušība, ka šoreiz «kreisais» ir primārs attiecībā pret «labo» — ieraduma inerce parasti kā pirmo liek minēt «labo», un ar ačgārno kārtību autors norāda uz nelīdzsvarotību un disproporcionalitāti, tā mudinādams lasītāju meklēt iztrūkstošos tetrādes elementus), Skursteņslauķis (t. i. — augša) un Emma (piebildi «Federmādchen» tulkojot kā «atspermeitene» ar elementāru erotisku asociāciju palīdzību — tām ir liela nozīme A. Ozoliņa darba uztverē, iespējams atšifrēt arī kā «tā, kura guļ apakšā»). Otrā tetrāde ir orientatīva laikā un ētisko vērtību sistēmā, un to veido mūžīgā vīrišķā un mūžīgā sievišķā pretnostatījums — Dziesminieks un Dziesminieka S

(tos var uzskatīt arī kā absolūtā radošā un absolūtā neradošā pirmsākumu pretnostatījumu), kurus papildina tikpat mūžīgie darbības virzītājspēki — Laikmets un Liktenis (Baļķis un Pirksts funkcionē tikai kā šo spēku atribūti bez patstāvīgas nozīmes, un reizē ar savu ģenētisko līdzību vieno Laikmetu ar Likteni).

Ar dažādu asociāciju un aluziju palidzibu autors aerobusu «Bulvār-azis-666» veidojis kā miniaturizētu pasaules modeli, neaizmirsdams arī laika dimensiju. Mēģināsim iezīmēt galvenās ši modeļa līnijas — dažas no tām ir rūpīgi iešifrētas teksta un pirmajā acu uzmetienā nemanāmas, īpaši, ja lasītājs nav pazīstams ar B. Sturniga teorijām. Jau pašas pirmās A. Ozoliņa darba frāzes ir gandrīz tieša norāde uz norvēģu filozofa mācību:

«Kuņģi klusums, neviena nav. Dziesminieks, viņš sēž.» Salīdzinājumam citēšu B. Sturnigu: «Ja pasaules haosā kada tetrāde, vienkārša vai daudzkāršota, ir ieņēmusi vienīgo iespējamo stāvokli, noteiktu ar četrām nemainīgām koordinātēm, tad varam uzskatīt, ka šīs tetrādes rtemaz nav, jo tās darbība vērsta tikai virzienā uz iekšu, nekādi neietekmējot vispārējo pasaules ainu» (citāts no pamatas «Par diskrētās kustības dievišķo nepārtrauktību»). A. Ozoliņa radītajā pasaulē-aerobusā atrodas divas tetrādes (bez šaubām, ja konsekventi vadītos pēc B. Sturniga, vajadzētu būt četrām tetrādēm, kuras kopumā sastādītu vēl vienu augstāka līmeņa tetrā-di — bet neaizmirsīsim, ka literatūra nav ilustrācija teorijai), kuru enerģija izlādējas virzienā uz iekšu, neietekmēdama to plašo un nezināmo (varbūt arī neizzināmo) pasauli, kura meklējama aiz aerobusa sienām — un tāpēc cauri visam darbam kā uzmācīgs refrēns atkārtojas izteikums «Nekas nenotiek». Pasaules kārtība ir iepriekš-noteikta, dzelžaina un nemainīga — lūk, kāpēc «Mūza nenāk. Nevar nemaz atnākt, jo nav še paredzēta», un šo pasaules kārtību simbolizē KKS un LKS («abi stāv pie stūres»), kurpretī to kompensē Skurtsteņslauķis un Emma, dīvaini un neizprotami darbodamies un tādā veidā neļaujot nostiprināties sastingumam un apstāties evolūcijai, ko vēl vairāk ierosina Liktenis un Laikmets.

Nebūs par lieku iezīmēt vēl vienu asociāciju virkni, kura saista «Dziesminieku uz Nāras» ar pašiem mitoģe-nēzes pirmsākumiem. Runa būs par Likteņa Pirkstu, reizē ari Baļķi, ar kura palīdzību mazliet ironiski tiek apspēlēts falliskais kults un iniciācijas rituāls. Baļķis, t. i — falloss, nepārtraukti riņķo un bezgalīgi tuvinās aerobusam (mūžsenā metafora: pasaule kā sievietes klēpis; dzīvība — apaugļošanas rezultāts; analoģiskas sakarības nosaka pirmās tetrādes struktūru: škursteņslauķis ar skurste-ņiem-fallosiem un tā pretmets «Federmädchen»). No otras puses — Baļķis simbolizē kaut kādus draudošus spēkus, kuri grasās sagraut pasaules kārtību — ar to autors norāda uz ko-dolkatastrofas briesmām. Un arī tā nav nejaušība, ka falliskā rituāla un kodol-katastrofas simbolika ietērpta vienā un tajā

pašā vizuāli atpazīstamajā tēlā — tas nozīmē to, ka kodolkatastrofai lidzigu ļaunumu nes ari divdesmitā gadsimta slimība AIDS, un nav jēgas katram atsevišķi utopiskās cerībās meklēt glābšanas ceļu (izpletņi), jārikojas visiem kopīgi.

īsumā vēl par dažām vēsturiskam un literārām asociācijām, kuras tapat nav izslēdzamas no «Dziesminieka uz nāras» risināto problēmu loka. Darba personāži sarunās izmanto trīs valodu elementus, nereti pat tos jaucot viena teikuma ietvaros — ar šādu paņemienu autors paplašina sava darba hronoloģiskās robežas, rada vispārcilvēcisku fSnu un norāda, ka latviešu tautas attīstību lielā mērā ietekmējušas vācu un krievu tautas. Nedrīkst nepamanīt arī to, ka dzelžainās kārtības iemiesotāji KKS un LKS savdabīgi simbolizē mūsu sabiedrības stagnācijas gadu administratīvās vadības metodes. Suņu sarunas nav nekas cits, kā absolūti bezjēdzīgas un pretrunīgas komandas, praktiski neizpildāmas un attiecīgajai situācijai neatbilstošas, kuras tikai pastiprina neproduktīvo haosu (lūk, birokrātijas paradokss — kārtība un reglamentācija nevis veicina attīstību, bet gan rada haosu). Bez tam visai plašs konteksts saistās ar darba beidzamo vārdu «BAM!» — tā nav tikai trieciena trokšņa imitācija, bet arī saikne ar sociālām un literārām problēmām — no vienas puses ar Baikāla—Amūras maģistrāli un līdz ar to ar BAMLAG kā raksturīgu divdesmitā gadsimta parādību, bet no otras puses — ar D. Harmsa absurda lugu «Jeļizaveta Bam».

«Dziesminieka uz nāras» izskaņa ir atklāti optimistiska — ierodas Dziesminieka S, sievišķais pirmsākums, dzīvinošā haosa radītāja (pretstatā Suņiem, kuru haoss ir nedzīvs un neauglīgs), novērš AIDS un kodolkatastrofas draudus un pat uzveic šķietami neuzveicamo darbības virzītājspēku Likteni («Liktenis *(atmezdams un braukdams)*. Eima nu ar»), salauž aerobusa robežas un dodas plašajā pasaulē. Sakas jauna ēra.

GUNTIS BERELIS

:>a

AUGSTUMOS LIDINĀS PUTNS:

DZINTARS F R E I M A N I S

Putns

Pāri jūzām un gadiem
lidinās putns
ar ilgām manām un Tavām
sārtena saule deg acīs
zilgana tāle dreb spārnos
skūpstīt grību šo putnu
aizlaistos līdzi tam gribu
esībā neizteicamā
bet vai viņš mūs un mani aizņems
jeb vai būs jāpaliek lejā
rudens vēsajā skavā
muklaja mitrajā smiltī
melnajās mirušās lapās

— — — —

Augstumos lidinās putns
mūžīgi lidinās
līdz pasauli vakars klās

Trimdas literatūra pazīst divus Freimaņus: Dzintaru un Eduardu. Mākslinieciski interesants, manuprāt, ir Dzintars, teātra kritiķes P. Jēger-Freimanes dēls. Dzimis 1925. gadā, mācījies franču licejā, Pineburgas un Hamburgas universitātēs. Strādājis par vācu un franču literatūras profesoru ASV. Viņam ir trīs dzejoļu grāmatas («Domas krēslas stundās« — 1950; «Sveču smarža» — 1959; «Augstumos lidinās putns» — 1987), romāns «Viļņi» — 1956, un Vācijā latviešu periodikā izkaisīti īsie stāsti, tēlojumi.

Dz. Freimanis ir Elles ķēķa dulburīgās bohēmas klusais savrupnieks; ir dzejoji, piemēram, «Pie loga», kas ar savu topogrāfiju tūlīt atgādina citus, lasītājiem zināmākus šīs kopas liriķus: L. Taunu, G. Saliņu. Dz. Freimanis vienlīdz labi pārvalda kā stingrās pamatformas, tā ver-libru; vārsmas ir muzikālas. Dzejoļu atlase rāda, ka poētikas attīstība trimdas dzejā kopš 60. gadiem bijusi dažā ziņā līdzīga mūsējai un Dz. Freimaņa pēdējā posma izteiksmes askētisms reizumis tušē tāl-plāna smalko traģismu tāpat kā daļā O. Vācieša «Si minors». Dz. Freimaņa lielie vārdi — simboli ir putns, atrauta lapa, siena, durvis, tukšums. Putns, kas «gluži metafiziski spēj atraisīties no savas vides un doties projām un citur» (M. Slesere), izteic nevien pārlaicīgo. Tas izsmalcināti sasaista iztukšotības, eksistenciālo noskaņu caurausto dzejnieka tēlu sistēmu ar folkloras krāto semantiku (cilvēka dvēsele pēc nāves iemiesojas putnā) un trimdinieka izjūtu nesto atrautās lapas tēlu. Eksis-tenciālisma klasiskos tēlus — durvis, siena dzejnieks pratis iepīt organiskās liriskās situācijās, kurās nosacītība un realitāte viena otru neizslēdz. Sekojot sarakstīšanas hronoloģijai un vienotas latviešu kultūras koncepcijai, secināms, ka atsvešinājuma motīvus latviešu lirikā viņš ienes agrāk nekā O. Vācietis, I. Ziedonis, tiesa, poētiski klusinātāk — ne tik skaudri,

dinamiski, tieši. Savukārt pastarpinājuma pakāpe mūža pēdējo gadu dzejā zināmā mērā tuvina viņu Jānim Rokpelnim, kaut Dz. Freimanis nelieto ne paradoksu, ne sarkasmu. «Sveču smaržā» (pirmais krājums Latvijā nav pieejams. — **A. K.)** gan reizumis uzdzirkst ironija («Impresija ar vienu pirkstu», «Mēs»), tomēr ne visur noturēta stila tīrība. Dz. Freimaņa darbos ir verbu formas ar -ināt, kas šejieniešu runā strupinātas vai izzudušas, piemēram, darināt kafiju, cepināt gaļu, sārtināta seja (sasārtusi seja), sabudinātu sirdi u. c., un kas nelec no teksta ārā kā eksotika.

Liekas, tie, kas pārzina visu Dz. Freimaņa literāro mantojumu, piekritīs, ka viņš vairāk bija dzejnieks, stāstnieks, mazāk oriģināls garajā prozā. Nē, romāns «Viļņi» nav neveiksme, bet arī šedevrs nav. Izlasīt to var raiti, gūt zināmu priekšstatu par latviešu bēgļu gaitām Vācijā, dzīvi bēgju nometnēs, tas ļauj atjaust, ka par Dz. Freimaņa eksistenciālajām noskaņām stiprākas ir romantiķa ilgas pēc netveramā, neiespējamā, vēlme aiz astes satvert mirkli, tieši satvert — un nevis izdzīvot kā J. Akurāteram, V. Grēviņam, A. Čakam, E. Plaudim. Laiks — Dz. Frei-manim tā ir dimensija, kas viņu gandrīz vai vajā. Tajā spilgti izceļas viņa izteikti intravertais skats. Bet viens gan — romāns kā likumsakarību ļauj ieraudzīt paša izlemto «nebūt», t. i., aiziešanu no šīs pasaules 1978. gada otros Ziemassvētkos.

1*17$. ņ.. one/, ˆ If

J. Rudzītis min latviskās tradīcijas klātbūtni Dz. Freimaņa darbos. TS tur tiešām iemīt. Stāstņs atkārtoti samanāms klasiskais eksistenciālais atsvešinājums, absurda situācija, pāri tam kā patīna pārklāta mūsu vecmeistariem raksturīgā cieņa, tolerance pret otru cilvēku. Dz. Freimaņa traģisms izaug no liktenīgas izvēles brīvības un ārējās neizlēmī-bas, pasivitātes saduras, no vientulības, taču tajā nav riebuma un nežēlības pret homo *sapiens,* izcelta atbildība, saprāts, sajūtās ienests laiks. Dzeja un stāsti, kas sakopoti grāmatā «Augstumos lidinās putns», ir vērā ņemams pienesums latviešu literatūrai, kas ik darbā urda: «Vai tu gribēsi saglabāt negrozītu atmiņu par brīnuma ziedu un par augstumiem? Jeb vai tu . . . pārvarēsi nepatiku pret ieleju un iesi tālāk par to?» Ieskatam daži Dz. Freimaņa dzejo|i, stāsti.

ANDA KUBULIŅA

IMPRESIJA AR VIENU PIRKSTU

ILŪZIJA

mqa

Sarkans *saules tomāts Koku* galos *grimst,*
Dzeltens mēness komats Debess dzīlē dzimst.
Jūnijkrēslā balti Iekrīt zvaigžņu guns,

Rej ko *tālā altā* Aeroplāns kā suns.
Izirst ēnu *smalkums Valgi violets,*
Alkains ilgu salkums Trīc kā triolets.
1959.
(No krāj. «Sveču smarža»)
OKTOBRA TRIOLETS
Vējš plecos sagšu mefa *melnu,*
Bij valnis vēsi atspiedies Pret tavu mazo, silto delnu.
Vējš *plecos sagšu meta melnu,*
Kas pilna saules dienu *pelnu,*
Bet gail tie: rīts vēl aizdegsies,
Kad vēji sagšu noraus melnu,
Kad valnis *sārti aizdegsies.*
1959.
(No krāj. «Augstumos *lidinās putns»)*
IELA
Ielā niru
Zaigojošā, melnā,
Smeldams delnā Pusnakts salto *dziru.*
Cietu bruģi Maldīdamies *situ,*
Ainu citu
Lenkdams ar iedomu *kuģi:*
Gribējās pēkšņi grimt man sūnās mīkstās un gludās, Mētrās *rudās,*
Tālā, *dziedošā lūgšanā —*
Ku/ammašīnas dūkšanā —,
Ne *gaistot, ne topot, ne jaunam esot,* ne *vecam, Pieglausties saules plecam;*
Bet sitos es asfaltā cietā *Šai vietā.*
1959.
(No *krāj.* «Augstumos lidinās *putns»)*
Kausā indi — ilūzijas indi karstu *liet;*
Nokaut īsto; nebūtībai atraut to, kas šķiet;
Guldzot, šķindot dzirā lūpas, kausā *zobus cirst;*
Pirkstos mirkli — māņu *mirkli, pirms tas bēgot mirst,*
Turēt skaudru, spožu, asu, *lai tas griež un šķel,*
Dodams to, kā mūžam nava, bet kas mūžam dzel . . .
1961.
(No krāj. «Augstumos lidinās *putns»)*

MANS PLANS

Nevar jau zinit,
Cik žigls, cik steidzīgs būs cilvēces progress:
Vai, teiksim, divi tūkstoš un piektais gads
Ļaus Mēnesim, Marsam snaust senseno debesu miegu,
Jeb vai — |audis kā *mušas*
Tad spindzēs pār planētām, cits citu raķetēs ķerstot. ■ ■ *Varbūt mans minējums — māns,*
Bet man ir savs plāns.
Ja dzīvošu astoņiem *desmitiem pāri Un ja pasaules āri*
Tad piedāvās *izbraukāt katram, kas* vajā vērs *maku (Tāpat kā tagad — šīs zemes ce/us ar Kadiljaku),*
Tad
Es izsmelšu kontu bankā,
Nopirkšu *telpas* braucamo —
Bēršu tam atomus atomu tankā,
Un īstenošu lēmumu neatsaucamo:
Viens savā *raķetē kāpis,*
Es tālumu tāles, ko mūždienu slāpis.
Došos *gūt.*
Ceļā līdz neņemšu daudz(i):
Mūža atmiņu kaudzi,
Pulksteni, ko *mērot mūžību,*
Un ierīci, ko klausīties sfairu mūziku.
Ak tā, un — varbūt —,
Ja kāds, man projām braucot, to īpaši prasītu,
Es ņemtu vēl instrumentu, kas manus sirdspukstus lasītu Un pa radio lejup raidītu,
Kur tos kāds stājamies gaidītu.
Lai zina, kad jāskaita lūgsna.
Bet es — inerces pacelts kā plūksna,
Tālāk trauktu.
Neviens mani neatsauktu,
Vien telpa plestos bez gala,
Kā jūra, kur neatrast salas.
Bet zeme, *tāltālīnā zeme, reiz maldīgā* tuvībā *jausta,*
Tad virpu|os, virpos joprojām, bet bez mana brīvotā grausta
1964.
(No krāj. «Augstumos lidinās *putns»)*

GALVA

DURVIS

Klauvēju, situ pie durvīm. Tumsā tinušās tās.

Dobji skan *ozola sienas Atbalsīs* nedraudzīgās.

Dimdinot *belzdams, taustu Baļķus šos aizmūžīgos. Slejas tie* melni un bargi *Dzelžainos* sakalumos.

Deldēju, *saplosu delnas Velti pret atskabargām.*

Cieti stāv likteņa durvis.

Laime un līksme aiz tām.

Ir kāds ne visai svarīgs sarunu veids, ko mēs dažkārt laikam cienījam ikviens — vismaz tie no mums, kas vairs neatrodas gluži plaukstošā jaunībā. Mēs pārcilājam atmiņas. Nereti mums liekas, ka, jo sīkāks un nenozīmīgāks gadījums, jo patīkamāk pie tā kavēties, jo mūs tad pārņem šķitums, ka mēs paši un mūsu sarunu biedri būtu iegājuši mums vien pieejamā un pazīstamā valstībā, kurā laiks nenieka nav spējis ne sadrupināt, ne aizpūst.

Man šāda sarunāšanās nesen iznāca ar skolas biedru Ernestu, ko nebiju redzējis vairāk nekā desmit gadu. Apciemoju viņu vasaras atvaļinājumā. Ernests man izrādīja nesen iepirkto māju, uzcienāja ar dārza

1959.

(No krāj. «Augstumos lidinās putns»)

pavardā cepinātu gaļu un, kad sieva ar bērniem bija nozudusi guļamistabā, apsēdināja mani lievenī, iespieda rokā vēsa dzēriena glāzi un mudināja atcerēties vecos laikus. Mēs ļāvāmies seju un notikumu plūsmai, izbaudīdami bezrūpību, ko dod atziņa — patiesa vai iedomāta —, ka pārlaistajā gadu pulkā neko vairs nevar un arī nevajag grozīt. Tikai labi pavēlu, kad apkārtnes mājās sen jau bija izdzisušas ugunis un tikai pavisam rets braucējs brīžam aizzibēja pa attālo lielceļu, es sāku ievērot un brīnīties, kādēļ mans sarunu biedrs tikpat kā nemaz nerunāja par to, ko darījis tūlīt pēc skolas beigšanas. Kad savā laikā bijām tikušies Vācijā, arī tad viņš par to nebija runājis.

Tiesa gan: daudz viņš, droši vien, nebija piedzīvojis vienā vasarā un rudenī līdz Latvijas atstāšanai, jo karavīrs viņš nebija kļuvis, tikai darbojās bēgļu izvietošanas iestādēs. Man tomēr likās, ka drusku viņš būtu varējis pastāstīt, tādēļ izmetu pāris jautājumu.

Kopīgajās skolas gadu atmiņās iztraucēts, Ernests brīdi klusēja, tad atteica: «Nekā jau nebija. Gandrīz nekā.»

Kad es iebildu, ka pēdējais rudens — pēdējais rudens tur — mums visiem bijis šādā vai tādā veidā nozīmīgs, viņš iesaucās: «Nozīmīgs, jā! Noteikti. Par daudz nozīmīgs. Kādēļ zinātnieki neizgudro laika mašīnu, ar ko atgriezt atpakaļ pagātni? Laiks un telpa taču neesot nekas absolūts; tā tagad māca. Telpa jau ir tikpat kā iekarota. No zemeslodes jau protam atrauties. Cik tad vairs tālu līdz Mēnesim, Marsam! Bet laikam — laikam neviens neķeras klāt. Un tomēr, ja to kāds spētu! Atgriezt atpakaļ bijušo laiku! Visi citi atklājumi tad kļūtu par nullēm šī vienīgā priekšā!»

Sapratu, ka Ernests nerunāja nopietni. Varbūt es ar savu ieminēšanos par pēdējo rudeni Latvijā biju negribot atsaucis kaut ko viņa atmiņā, ko viņš nevēlējās atcerēties. Tādās reizēs jau cilvēks nereti mēdz atgaiņāties ar joku vai pārspīlētu iedomu, kā to nupat bija darījis Ernests. Bet nē: nevarēja būt, ka viņš nepavisam negribētu runāt par savām tā laika atmiņām. Ja arī tās viņu satrauca un noskaņoja citādi nekā valodas par skolas dienām, viņš taču tika teicis, ka vēloties atsaukt toreizējo laiku atpakaļ.

«Kurā gadā tad tu atgrieztos, ja varētu?» es jautāju.

«1944.»

«Kādēļ taisni tajā? Vai tad labāk nepārcelties uz bērnību vai ģimnāzijas laikiem? Uz tiem pašiem, par ko mēs nupat runājām? Vēlreiz just, kā smaržo Rīgas ielu asfalts pēc rudens lietus, ejot agrā rītā uz pirmo ģimnāzijas klasi — vēl ne krievu, ne vācu gadus nenojaušot — ko gan labāku var iedomāties vai vēlēties! Bet tu — izraugies pašu pēdējo gadu. Es tevi nesaprotu.»

«Jā, pēdējo. Jo tas ir izšķirīgais.»

«Nu labi, izšķirīgais. Bet vai tad tu domā, ka šī «laika brīnummašīna» spētu kaut ko grozīt izšķirīgajos notikumos? Kādi tie bijuši, tādi tie paliktu. Atgriezies atpakaļ bijušajā laikā, tu tos tikai pārdzīvotu vēlreiz. Tas viss.»

«Taisnība,» Ernests sacīja, «notikumi negrozītos. Bet es pats, atsevišķais indivīds, es domāju, ka es varētu izturēties un rīkoties arī citādi.»

«Kā tad tu izturētos?» es jautāju. «Nebēgtu? Paliktu un dzīvotu tur?»

«Dzīvotu? — Nē, ne tur. Un ne te.»

«Tātad vispār nedzīvotu?»

«Uzminēji.»

«Un kas ar to būtu iegūts?» es jautāju atkal.

«Iegūta būtu ilūzija. Ilūzija par mērķtiecīgi atdotu dzīvi. Šauteni rokā, vaigu pie dzimtenes velēnas — vai tu neatceries mācījies, ka tas esot pats skaistākais un cēlākais cilvēka uzdevums?»

«Bet to tu nosauci par ilūziju.»

«Jā. Jo manā uztverē ilūzija ir viss. Labāk sakot, par ilūziju var kļūt viss. Viss, kam pieķeramies un uz ko paļaujamies: paša un citu izjūtas, atziņas, vērtības. Daudzu cilvēku apziņā tas, protams, par ilūziju nekad nekļūs, jo saista viņus vienmēr. Bet, ja nu man manas gaitas, manas saskares ar ļaudīm, mani pasākumi un mērķi sāk likties ik brīdi mazāk un mazāk nozīmīgi, — ko tad? Ja es esmu nobriedis atziņai, ka katrs mans vārds un solis varētu visuma priekšā tikpat labi būt, kā arī nebūt, — ko tad?»

«Tad paliek vismaz paša uzņemtie šāsdienas pienākumi,» es atbildēju.

«Diemžēl. Un tikai laika mašīna varētu tos anulēt.»

Klusums pēc viņa atbildes šķita neērts. Tomēr tieši tagad sarunu pārtraukt negribējās, lai būtu kaut ko sacījis, es ierunājos:

«Nu, bet kas kaitēja Vācijas laikiem? Cikkārt es tevi satiku, man vienmēr likās, ka tu vēl biji gluži bezbēdīgs. Varbūt vari laika mašīnu griezt atpakaļ uz tiem gadiem?»

«Nē, tad as vairs nebiju bezbēdīgs. Arī toreiz man jau bija līdzi tas pats, kas tagad . . . Vienmēr un visur.»

Varbūt nevajadzēja Ernestu vairāk izjautāt? Taču viņa pēdējie vārdi prasīt prasījās tālāka jautājuma. Un es vaicāju ar mazliet gribētu, mazliet negribētu zobgalību:

«Kas nu tev liels varēja Vācijā būt līdzi? Viena, divas lādītes, — vairāk jau ne!»

Ernests satrūkās:

«Tu atceries, kas man bija līdzi?»

«Taisnību sakot, nē.»

«Tiešām ne?»

«Nē, kas tur ko atcerēties!»

«Tad nāci Ernests strauji piecēlās un pagriezās uz durvīm. Es apjuku.

Vai viņam bija padomā joks? No sena skolasbiedra daudz ko var sagaidīt. Bet viņš izskatījās pārāk nopietns, pat nobālis palsajā lieveņa spuldzes gaismā. Nekā neteikdams, es sekoju viņam. Pa pakāpieniem pagalmā nokāpušus, mūs apņēma pilnīga tumsa.

Ernests uztaustīja mājas pagraba durvis un tās atvēra. Iedegās spuldze, un mūsu ēnas izpletās pār sienām. Amerikas pagrabi, vismaz jaunajās mājās, nemēdz būt ne sevišķi baigi, ne romantiski. Velti tur gaidīt piesmakušas, zirnekļu pietīklotas ejas, tumšus kambarus sarūsējušām, smagām atslēgām. Tāds, protams, nebija arī Ernesta

pagrabs. Tomēr kailās, vēsās bezlogu sienas, pilnīgais klusums un neziņa par mana dīvainā biedra nodomiem drusku drausmināja.

Kaktā iegājis, viņš labu laiku līkājās gar nekārtīgu papes un koka gabalu grēdu, līdz izvilka noputējušu, tumšu un, kā likās, aizslēgtu lādīti. To padusē iespiedis, viņš pamāja man doties atpakaļ.

Atgriezāmies lievenī. Apsēdāmies. Ernests novietoja atnesto priekšmetu galda vidū starp dzēriena glāzēm. Tur tas izskatījās vēl tumšāks un cietāk noslēgts nekā pirmīt pagrabā.

Vēl arvien Ernests nebija teicis ne vārda. Vai viņš pārbaudīja manu ziņkārību? Šķita jau par ilgu. Vai ar viņa domām un rīcībām maz bija viss kārtībā?

Neiedrošinādamies nekā jautāt, mēģināju izgudrot, kas lādītē varētu atrasties. Vēstules? Varbūt tiešām: senu dienu romantikas liecinieces, paslepeni pagrabā turamas, tikai vecvecam skolasbiedram atklājamas. Jeb vai tur glabājas nevis intīmas atmiņas, bet gan liecības par pēdējām liktenīgajām Kurzemes norisēm: kāda kritušā mantas, ko Ernests lūgts nogādāt piederīgajiem, bet nav paspējis, un kas nu visus šos gadus mākušas viņa sirdsapziņu?

«Tu mini, kas tur atrodas?» Ernests ierunājās.

«Jā.»

«Neuzminēsi.»

«Nu, tad pasaki!»

«Tur atrodas . . .» Ernests teica, bet apklusa. Tad, elpu ieņēmis, viņš pabeidza lēnā, uzsvērtā skaidrībā: «Cilvēka galva.»

Pussekundi man šķita, ka glāzes galdā salīgotos aiz tumšā priekšmeta svara. Bet nē, viss bija mierīgi. Viss bija gluži tā, it kā Ernests nekā nebūtu teicis. Vai viņš vispār bija ko teicis? Tomēr jā. Man nav dzirdes halucināciju. Es biju dzirdējis viņa atbildi, es dzirdēju klusumu pēc tās, un es dzirdēju arī viņa balsi, zemu un piesmakušu, kas turpināja:

«Ņēmos toreiz ar bēgļu izvietošanu Kurzemē. Viendien ienāk pie manis Roberts. «Kur tul» es izsaucos. «Taču domāju, ka esi pazudis: kā aizbrauci toreiz uz Tukuma pusi, tā paliki ielenkumā.» Jā, palicis gan, bet mežā. No krūmiem šaudījis krievus. Citi arī, kamēr nodoti. Visiem lodes pakaušos, šis viens tikai izsprucis. Slapstījies. Kad krievi no turienes izsisti, turpinājis pusslepenu dzīvi, jo, lūk, gribējis sadzīt toreizējo nodevēju. Sadzinis arī. Sieviete. Jauna. Un strādājot tagad tanī pat bēgļu pārvaldē, kur es! Vārds tāds un tāds. Vai es nepazīstot?

Kā nu nepazīšu: aptumšoti vakari, cieša kopā spiešanās patvertnēs pa gaisa trauksmju laiku ... Lai es uzrādot! Bet ko es? — Pateicu viņai, lai bēg. Robis nikns. Nu paiet laiciņš. Tad paklīst ziņa: atrasta beigta, bez . galvas. Vienu vakaru ienāk Robis un sāk par to tērgāt. Es: «Gan jau atradīs vainīgo un galvu arī!» Viņš: «Nē, vainīgais būs prom, bet galvu vari glabāt tu — atmiņai par palīdzēšanu nodevējai! Ir pamatīgi

un hermētiski iesaiņota, nejutīsi nenieka. «To teicis, viņš pamet man šo te lādīti un pats pa durvīm laukā.»

«Un tu? Tiešām glabāji?»

«Ko citu? Nest drošības iestādēm? Es taču neietu uzdot Robi! Paklusām aprakt? Nedroši, var kāds redzēt. Vienkārši nomest? Vēl nedrošāk!

Un tad — taču cilvēks . . . meitene ... ko es kādreiz . . . vismaz drusku ... Un tad man sāka likties: katram mums varbūt ir sava nasta, lielāka vai mazāka, redzama vai neredzama, un manējā ir šī. Varbūt tās nekad nebūtu bijis, ja es nebūtu ar uzspodrinātām slimības apliecībām iestādēs tanī bēgļu izvietošanas birojā . . . Varbūt. Bet ar katru dienu man sāka likties vairāk un vairāk, ka es vienkārši nejaudāju no šīs nastas tikt vaļā. Es kļuvu pat māņticīgs. Jo — brīnies vai ne — neviens muitas ierēdnis, nevienu robežu pārbraucot, man nav licis to atvērt. Un tāpēc arvien noteiktāk un noteiktāk esmu jutis, ka šī lieta kļūst par manis neatņemamu daļu. Tā pieder man, un es piederu tai, un es no tās netieku un netikšu vaļā. Nekad.»

«Vai tev ir šīs lādes atslēga?» es iejautājos, pats nezinādams, kādēļ. Redzēt tās saturu es taču nevēlējos.

«Tādas man nekad nav bijis, un tas ir labi.»

«Kādēļ labi?»

«Jo tad varētu notikt, ka man kādu dienu ienāktu prātā to atdarīt. Nedomā, ka es nobītos, cilvēka pīšļus ieraudzījis. Par tādiem mēs reiz kļūsim visi. Tajos es spētu nolūkoties pavisam mierīgi. Bet vai tu domā, ka es mierīgi spētu pieņemt arī to izsmieklu, kas man būtu jāpieņem, ja izrādītos, ka mana nasta varbūt ir tikai — T U K S U M S?»

1964.

VIENS DZEJOLIS

***Kristapa Ģelža** ilustrācija*

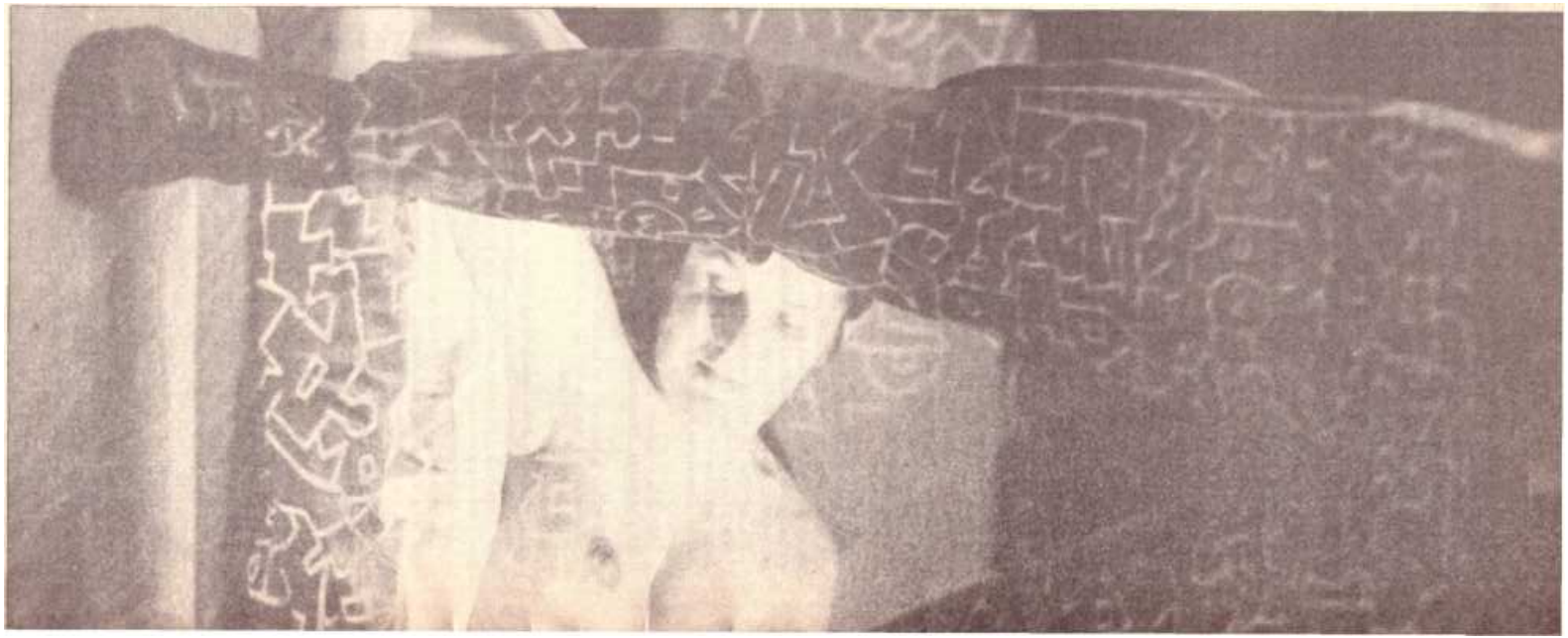

ANDREJS BALODIS

DZIESMA PAR MĪĻOTO

Krievs man mīļais gadījies, Traktori tas brauc,
Dzimis pašā Maskavā,
Ko|u viņu sauc.
Platas ielas Maskavā,
Skaistu namu pulks —
Vēl daudz skaistāks mī|ajam Tumšo acu spulgs.
Mani krievu valodā Mīlēdams viņš sauks, Atbildēšu latviski —
Tu mans dārgais draugs! — Ļaudis taujās pārsteigti:
«Kā tie sazinās?»
Bērni būs — tie runās mums Abās valodās.

Dzejai ir |oti daudz mākslinieciskо izteiksmes līdzekju: metaforas, atskaņas, salīdzinājumi, epiforas utt., utt. Bet ir vēl viens — netradicionāls un neapzināts —, un tas ir laiks. Ko laiks dara ar dzejoli!

Ne tikai pārbauda dzejoja dzīvotspēju — mākslinieciskо vērtību, laiks maina attieksmi pret lietām un sen pieņemtām normām. Agrāk rakstītais nereti iegūst pavisam citu izteiksmi, pat no patētiski pacilājoša tas var pārvērsties par asi ironisku, tapt par stilizāciju. Šaubos, vai kāds tagad varētu pārspēt Andreja Baloža klasisko šedevru. Izvēlējos šo dzejoli nevis pour *le plaisir,* **bet tikai gribēju pierādīt, ko spēj laiks — viens no vispārliecinošākiem un nežēlīgākiem izteiksmes līdzekjiem.**

GUNTARS GODIŅS

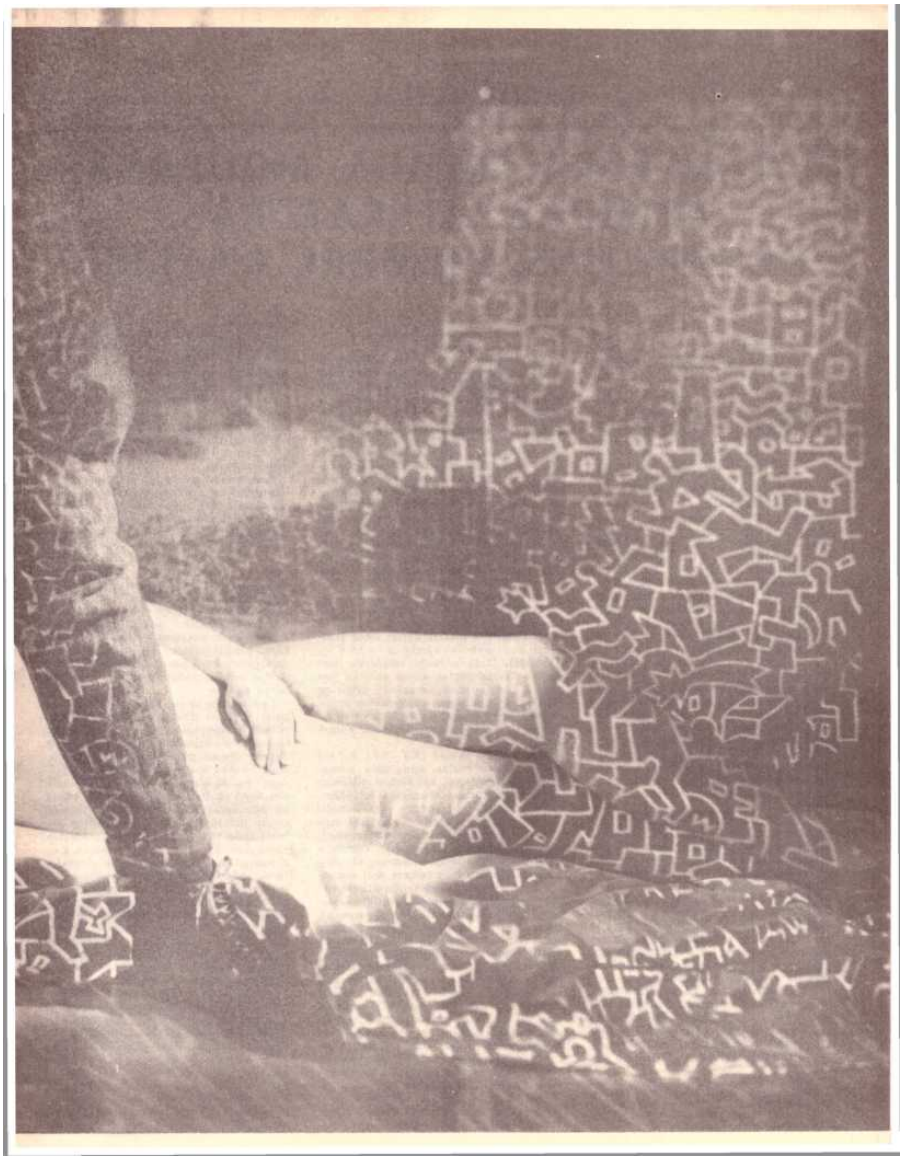

VALIJA RUŅĢE (asv)

LITERATŪRA TRIMDĀ, MODERNĀS TRIMDAS LITERATŪRAS: DEFINĪCIJAS, PIEMĒRI, ANALĪZE

Lai varētu runāt par literatūru trimdā un trimdas literatūrām, vispirms nepieciešams pārskats par dažiem terminiem, ko nāksies lietot. Jāprecizē dažas definīcijas, pat ja liksies, ka — to taču visu jau zinām. Mums, šo pārdomu lasītājiem un arī objektiem, šāds ieskats jēdzienos un definīcijās visai svarīgs, aktuāls, jo tas ļauj un liek mums ieskatīt un izprast savu situāciju iespējami plaši un noteikti. Ja sevi

labprāt un visbiežāk esam dēvējuši par trimdiniekiem, tad Rietumu pasaules periodikā tiekam minēti gan kā trimdinieki (exiles), gan arī kā emigranti. Turpretī Latvijas izdevumos gandrīz konsekventi esam dēvēti par emigrantiem — dažreiz savienojumā ar tendencioziem epitetiem, kā buržuāziskais, nacionālistiskais. (Interesants apzīmējums parādījies Dzimtenes *Balss* ārzemju domātajā pielikumā Atbalss 1986. gada

3. numurā. Dzejolī «Iedzintarojiet mātes valodu» Elza Sudmale pasaulē dzīvojošos latviešus asprātīgi dēvējusi par «brīvprātīgiem trimdiniekiem».)

Šis ieskats jēdzienos un definīcijās visai svarīgs arī tāpēc, lai pilnīgāk izprastu daudzu dažādo trimdinieku resp. emigrantu literatūras un literātus, un viņu stāvokli citu tautu un citu sabiedrību vidū. Piemēram, simtiem autoru lielā vācu emigrācija Hitlera valdīšanas laikā (1933.—1945.) tiek dēvēta gan par vācu literatūru trimdā, gan par vācu emigrantu vai emigrācijas literatūru. Vai šie apzīmējumi ir sinonīmi jeb vai tie lietoti kļūdaini?

Sākšu šo pārskatu ar jēdzieniem, kas attiecas uz cilvēka cilmes jeb izcelsmes vietu. Jaunākie pētījumi dabas zinātnēs apliecinājuši, ka *katrai dzīvai radībai piemīt teritorijas un* dzimtās *vietas instinkts.* Abi šie faktori nepieciešami dzīvības uzturēšanai un sugas turpināšanai. Katra dzīva būtne cenšas sev nospraust noteiktu teritoriju jeb apgabalu, kurā tā var iekārtot sev mājvietu pēcnācēju audzēšanai un sevis, un šo pēcnācēju apgādāšanai ar nepieciešamo pārtiku. Reizēm šīs teritorijas ir individuālas, t. i., atsevišķu indivīdu vai pāru vajadzībām, reizēm tās sev nospraužnoteiktas vienas sugas veselas grupas. Dzimtās vietas instinkts vērojams pie daudzām ceļotāju sugām. Piemēram, laši, bruņurupuči, vaļi, kas savas dzīves laikā pārceļo lie-

* šis pSrdomas lasītas Latvialu Rakstnieku apvienības sestais Rakstnieku nedē|S (RN 87), kas notika 1987. gada no 13. līdi 20. jOnijam lat-vieiu studiju ceritrfl Kalamazū, ASV. Dali papildinājumi irdarTti 1987. g. beigās.

lus attālumus, sugas turpināšanai atgriežas vietā, kur paši piedzimuši.

Savu teritoriju jeb dzīves telpu dzīvnieki tad intensīvi aizstāv pret citu uzmācību. Jāpiebilst, ka *dzīvnieku* valstī ieņemta dzīves telpa vienmēr saskan ar nepieciešamo un nepārkāpj tā robežas. Ne tā pie cilvēkiem. Viņi šos instinktus, iedami no primitīvām kopienām uz augsti attīstītām komplicētām sabiedrībām — valstīm, apaudzējuši arī ar dažādiem jūtu un gara dzīves radītiem atribūtiem. Līdz ar to komplicēti kļuvuši vienkāršie instinktu faktori cilvēku sabiedrībā. Tāpēc, lai domu apmaiņa, runājot par cilvēku attiecībām ar savu cilmes vietu, būtu iespējami skaidra, nepieciešams sākumā minētais pārskats par dažādu terminu lietošanu dažādās valodās.

Jau lietoju vārdus — *dzimtā vieta.* Tagad mēdzam sacīt — dzimtene. Pašā vienkāršākajā skaidrojumā šis vārds to arī nozīmē — piedzimšanas vieta (Latviešu konversācijas vārdnīca — LKV — IV 6386). Dažādu tautu referenču materiālos katrai tautai, katrai valodai par vārdu «dzimtene» mazliet atšķirīgs priekšstats. Un blakus vai pamīšus dzimtenei (vācu *Heimat)* figurē tādi vārdi kā tēvija, tēvu zeme, tēvzeme (vācu Vaterland).

Kas ir *tēvu* zeme? LKV (XXI 42734) teikts: savas tautas apdzīvota zeme, *pretstatā* dzimtenei, kas kādam pilsonim var būt arī ārpus tēvzemes robežām.

Ja turpretī uzšķiram vācu—angļu vārdnīcu, tad tanī vārds «Vaterland» tulkots gan ar «native country» (dzimtene), gan «fatherland» (tēvzeme). Vebstera vārdnīcā «fatherland» skaidrots kā «the native land of one's fathers and ances-tors», t. i., tēvutēvu jeb senču dzimtā zeme. Turpretī vācu—franču vārdnīcā Heimat (dzimtene) franciskots par la *patrie* (tēvzeme) un tikai sekundāri par pays natal (dzimtā zeme). Jāsecina: jo vairāk valodu iesaistām, mēģinādami precizēt definīcijas, jo galu galā raibāka kļūst aina par to, kas cilvēku uztverē ir dzimtene, kas tēvzeme. Cilvēku sadzīvē dažādi primitīvāki, skaidrāki jēdzieni pamazām saistījušies savā starpā, aizstājuši cits citu, k|ūdami daļēji sinonīmi, bet tikai — daļēji, radot reizēm visai sarežģītas situācijas, ja gribam noteikt, kāds vārds būtu jālieto, runājot par savām saistībām ar savu cilmi jeb izcelsmi.

Varbūt šo pārdomu ietvaros sapratīsim par dzimteni cilvēka dzimto vietu. Turpretī vārds «tēvzeme» jeb «tēvu zeme» ir kādas tautas apdzīvotā vēsturiskā pamata teritorija, kurā tai tiesības kopt savu kultūru, runāt savu valodu un kur tā saistīta ar senču paaudzēm resp. savu vēsturi, kas nozīmētu, ka cilvēkam dzimtene un tēvu zeme var būt divas atšķirīgas vietas. Un tādā gadījumā, ja cilvēks saglabā savu vecāku, savu senču tautību, neatkarīgi no tā, kur viņš dzimis, viņa tēvu zeme ir viņa senču vēsturiskā pamata teritorija.

Rietumvācu rakstnieks Zigfrīds Lenčs (Siegfried Lenz, dzimis senprūšu novadā Mazūrijā) pēc sava romāna «Heimatmuseum» (Dzimtenes muzejs) iznākšanas rakstīja (Die *Zeit,* 1978. VIII): «Dzimtene nav tikai konkrēta pieredze, tā ir arī utopiska vajadzība, ilgu priekšstats . . . Bieži dzimteni apjaušam tikai svešumā kā to, kā mums pietrūcis. Kamēr mēs tanī dzīvojam, mēs par tās atribūtiem nedomājam. Kā cilvēks reaģē uz savas dzimtās zemes zaudējumu? Dzimtene un svešums — tas ir tūkstošķārt piedzīvojarns un pārdzīvojams spriegums, kurā pārvietotais, trimdā izdzītais bēglis, padzītais mēģina sevi par jaunu atrast.»

Lenca citāts ievieš šādus jēdzienus — *padzīšana no dzimtenes, trimda.* Kopš cilvēki apvienojušies apzinīgi iekārtotās kopienās un dzimto vietu apaudzējuši ar veselu jūtu un pārdzīvojumu mudžekli,

kopš cilvēku spēja domāt radījusi atšķirīgu uzskatu iespējas, dažādas pārliecības, kopš veidojusies tiekšanās pēc varas un pēc lielākas teritorijas, nekā noteic sugas uzturēšanas instinkts, radies arī īpats soda veids, proti, cilvēka padzīšana no dzimtās vietas, no tēvu zemes, t. i., process, kam piešķiram vārdu «izraidīšana, izdzīšana trimdā». Atšķirīgu uzskatu tolerance nekad nav piederējusi pie cilvēku būtiskām īpašībām. Kāre pēc varas vienmēr bijusi stiprāka pat par asins saitēm. Tā varējis rasties šis Tpatais soda veids — aizdzīšana no dzimtenes, attaisnojot to ar aizbildinājumu, ka kāda cilvēka uzskati vai rīcība kļuvuši kaitīgi kopienas (valsts) labklājībai.

Svarīgais šeit, ka trimdas jēdziens arvien saistīts ar dzimtās vietas priekšstatu un ka tas spēj eksistēt tikai tādēļ, ka cilvēkam ir noteiktas — konkrētas un emocionālas — saistības ar savu cilmes vietu. Ja tādu nav, tad nevar būt arī trimdas.

Lūkojoties atkal pēc definīcijām, kas ir trimda, par vācu «Verbannung» (Brockhaus XII 83) paskaidrots: «Senos un vidus laikos bieži lietots soda veids, ko piešķīra kopā ar citiem ierobežojumiem reizēm uz visu mūžu, reizēm uz noteiktu laiku vai ar iespēju to atcelt un kā pamatā bija izraidīšana no zemes.»

Angliski lieto latīņu cilmes vārdu: «exile», «to exile» un arī — «banishment», «explusion» ar paskaidrojumu, ka tā ir *piespiedu kārtā izdarīta cilvēka atšķiršana* no dzimtās *zemes* un ka to veic (valsts) vara; ka tas nozīmē padzīt, *aizvest (deportēt) cilvēku no viņa paša zemes.* Ir arī vēl piebilde, ka paviršākā nozīmē «exile» varot reizēm izteikt brīvprātīgu dzimtās zemes atstāšanu.

Latvijas neatkarības laikā izdotā LKV līdz vārdam «trimda» nepaspēja iznākt. Svešumā publicētajā *Latvju enciklopēdijā* (27, 2503) ir šāda trimdas definīcija: «Savas tēvzemes atstāšana *varmācīgas deportācijas* vai *brīvprātīgas emigrācijas* ceļā.» Sī skaidrojuma otra daļa par tēvzemes atstāšanu brīvprātīgas emigrācijas ceļā varētu būt radusies mūsu pašu situācijas ietekmē un varētu atspoguļot mūsu vēlmes.

Latvijā izdotajā *Mazajā* enciklopēdijā vārds «trimda» nav reģistrēts.

Vērojams, ka trimdas jautājumā definīcijas dažādās kultūrās arī ir ar atšķirībām un ka, tikai visas kopā saliekot, rodas iespējami pilnīga aina.

Vācieši tātad min, ka trimda ir senos un vidus laikos lietots soda veids. Mūsdienu pasaulē «rietumu sfēras» valstīs ar likumu noteikts, ka izraidīšana no zemes pret pašas valsts pilsoņiem nav vēršama. Apvienoto Nāciju Cilvēku vispārējo tiesību hartas 13. punkts (1948. g.) aizsargā katra cilvēka tiesības atstāt savu valsti un arī tanī atgriezties; tas aizliedz pavalstniecības patvarīgu atņemšanu un aizliedz arī okupētās zemes iedzīvotāju deportāciju (Brockh. V, 352

Heimat im Rechtswesen). Diemžēl bieži vien šis punkts tiek pārkāpts un lielākā daļa pārkāpumu notiek PSRS, jo tā saviem pavalstniekiem mēdz likt ceļā visādus šķēršļus, ja tie vēlas atstāt PSRS robežas. Deportācijas, t. i., aizvešana ar varu no dzimtās vietas vai izsūtīšana trimdā PSRS vēl arvien ir tāds pats soda veids kā viduslaikos vai caru pārvaldītajā Krievijā.

Trimdai tātad raksturīgs, ka:

1. Tā ir varmācīga *jeb piespiedu kārtā notikusi savas zemes atstāšana;*

2. *So deportāciju veic valsts vara.*

Tas nozīmē — trimda izraidītajiem ir

pasīvs *process.*

Angļu valodas piebildē un arī LE par trimdu, kā redzējām, *ir zīmīgais* papildu skaidrojums, *ka* šo vārdu *varot lietot arī attiecībā* uz *brīvprātīgu* savas zemes pamešanu *vai,* kā jau LE sacīts, *emigrāciju.*

Patiešām, ja dzimtās vietas atstāšanas procesi iesaistās paša cilvēka *aktīva rīcība,* tad mēdz *runāt par* emigrāciju. Vācu avoti saka, ka tā ir (Brockh. Ill 548):

1. Jebkura izceļošana jeb savas zemes pamešana;

2. Šaurākā nozīmē emigrācija ir *savas* dzimtenes atstāšana, pretojoties valdošajām politiskajām vai reliģiskajām varām — vai nu brīvprātīgi, vai arī vairoties no vajāšanām. Vācu avotos arī minēts, ka emigrācija da*lēji* sedzas ar izvietošanu (Aussiedlung), ar eksilu (trimdu), ar bēgšanu (Flucht).

Angļu definīcija visai vienkārša: *emigrants* ir cilvēks, kas pārceļ savu dzīves vietu ārpus tēvzemes vai pamet to, lai apmestos uz pastāvīgu dzīvi citā apgabalā vai valstī. Nav nekas minēts par emigrācijas iemesliem.

LKV (IV 7432, 1929./30. g.) paskaidro: *emigrācija* ir dzimtenes atstāšana nolūkā ilgāku laiku vai pavisam apmesties uz dzīvi svešumā, pie kam pavalstniecības maiņa nesaistās ar emigrācijas jēdzienu. Par emigrācijas iemesliem minēti:

1. Saimnieciskie;

2. Uzskatu atšķirības:

a) reliģiskos jautājumos,

b) politikā,

c) sabiedrības vairuma noskaņojumā.

Emigrācija var būt individuāla, bet var sasniegt arī masu kustības apmērus. *Emigrācija* pretstatā trimdai ir *aktīvs* process, t. i., cilvēks pats par to izšķiras, ja arī reizēm tas notiek tādēļ, ka valsts vara apdraudējusi cilvēka dzīvību vai brīvību.

- LKV min, ka Latvijas iedzīvotāji gadsimtiem ilgi dzīvojuši nelabvēlīgos saimnieciskos un politiskos apstākļos, kāpēc arī Latvijā emigrācija arvien bijusi liela. 1926. g. ārpus Latvijas dzīvojuši 13,8%

visu latviešu. Lai novērstu milzīgo zudumu tautai, Latvijā tapa likuma pants, kas ierobežoja izceļošanas iespējas. Tātad — notika pretējs process — *emigrācijas aizkavēšana.* Kā teicu iepriekš, tagadnē ar to īpaši nodarbojas PSRS.

Ja *trimdinieki* savā zemē drīkst atgriezties tikai ar izsūtītājas varas atļauju un noteikumiem (protams, atskaitot gadījumus, ja valstī mainās vara), tad *emigranti* reizēm atgriežas brīvprātīgi, vai nu nespēdami iekļauties svešumā, vai arī, ja emigrācija notikusi uzskatu sadursmes, ne saimniecisku apstākļu ietekmē, noticēdami eventuālo pretinieku solījumiem, ka radīsies izlīdzinājums uzskatu pretišķībās.

Starptautiskajā terminoloģijā jēdzienu *emigranti* sāka lietot ar Lielo franču revolūciju, kad šo vārdu piešķīra tiem, kas devās prom no Francijas, vai nu bēgot no vajāšanām savu atšķirīgo uzskatu dēļ, vai arī izce|oja, revolucionārās varas izraidīti.

Citas politiskas varas 20. gs. radījušas vēl papildu jēdzienu — iekšējā *emigrācija.* To starptautiskā laukā vispirms attiecināja uz ļaudīm, g. k., dažādiem māksliniekiem, kas Hitlera valdīšanas laikā, nepievienodamies esošās varas uzskatiem, fiziski neatstāja savu zemi, bet brīvprātīgi izbeidza aktīvu darbību vai, kā mēdzam teikt, runājot par rakstniekiem, «rakstīja atvilktnei». Protams, šāda iekšēja emigrācija nenotika tikai Vācijā Hitlera varas laikā. Par tādu var runāt arī citās diktatūrās — Itālijā, Spānijā, pašreiz Dienvidamerikas diktatūru valstīs, Dien-vidāfrikā un, protams, kā pašreiz atklāti pierādās — PSRS.

Padomju Savienībā jāsastopas vēl ar īpašu trimdas jeb eksila paveidu — administratīvo jeb iekšējo eksilu. Tas ir jau kopš cara laikiem Krievijā eksistējošs soda veids, ko bieži vērš pret valsts varai neērtiem opozicionāriem (nereti — rakstniekiem) un kas nozīmē izsūtīšanu jeb deportāciju uz tālām valsts nomalēm ar sliktu klimatu un praktiski neeksistējošu kultūras dzīvi. PSRS krimināllikumā ar 70. likuma pantu šo soda veidu vērš pret personām, kas nodarbojoties ar «pretpadomju aģitāciju un propagandu». Sai brīvi un plaši tulkojamā terminā iespējams ietilpināt visdažādākos esošos vai iedomātus pārkāpumus. New *York* Times informē, ka 1987. g. 9. novembrī Maskavā ziņots par gaidāmiem pārkārtojumiem PSRS krimināllikumā; minēts, ka tikšot kā sods likvidēts administratīvais jeb iekšējais eksils. Pagaidām gan, kā aizrāda New *York Times,* nav zināms, vai pārkārtojumi skars arī 70. pantu.

Jau diezgan sen ir lietots vārds *ekspat-riāti.* Tas ir jaunlatīņu termins un sākotnēji nozīmēja to pašu, ko trimdinieki un emigranti, t. i., cilvēki, kas konflikta dēļ ar valsts varu dzīvoja ārpus tēvu zemes. Tagad to, it sevišķi sākot ar visvairāk — amerikāņu veidoto intelektuāļu grupu, kas 20. un 30. gados dzīvoja Parīzē, lieto arvien biežāk attiecībā uz *cilvēkiem, kas labprātīgi ilgāku laiku* dzīvo *ārpus*

tēvzemes. Svešumā viņi bieži vien nonākuši nevis tāpēc, ka viņiem būtu radies konflikts ar valsts varu tēvzemē, bet gan tāpēc, ka viņiem bijušas diferences ar sabiedrības vairuma uzskatiem dzimtenē, ka dzīve dzimtajā zemē viņiem likusies par «šauru un sasmakušu». Citi iemesli ekspatriācijai vēl varētu būt mīlestības attiecības, naudas lietās sarežģījumi, dēku kāre jeb pasaules raibuma vilinājums. Ekspatriāti (vai kā latviešu prese reizēm mēdz rakstīt — ekspatrioti!), paši dzīvodami svešumā, tomēr uztur dzīvas un gluži legālas saites ar savu dzimto zemi.

Vecāks termins par ekspatriātiem notēlotajai parādībai ir vācu *«Wahlheimat».* Sī vārda vēsture īsi šāda: 18. gs. beigās zviedru ķīmiķis Bergmans īpatu parādību, ka diviem ķermeņiem,kas katrs saistīts ar kādu citu ķermeni, rodas afinitāte savā starpā, nodēvēja par «Wahlverwandtschaften». Gēte to aizguva un pārnesa uz cilvēku attiecībām. No tā tālāk tika atvasināti citi procesi, kas ietvēra brīvu izvēli, arī — Wahlheimat. Tam īsta tulkojuma latviešu valodā grūti atrast. Tagad Latvijā tapušas vārdnīcas to tulko ar «otra dzimtene». Taču skaidrojums, ko šim un citiem līdzīgi darinātiem vārdiem, piem., otra dzimtā valoda, implicē pašreizējā valsts vara Latvijā, ir ar tendenciozu noslieci. Tāpēc latviešu valodā būtu jāpaliek pie termina ek*spatriāts,* saprotot ar to cilvēku, kas vienkārši dzīvo ārpus tēvzemes.

Pavisam jauns ekspatriātu apakšgru-ējums radies Eiropā pēc II pasaules ara ar tā dēvētajiem «Gastarbeiter» jeb viesu strādniekiem. Tie sākotnēji pametuši savu zemi uz laiku un ekonomisku apstākļu dēļ, bet arvien biežāk paliek uz pastāvīgu dzīvi viesu zemē, veidodami savu īpatnēju subkultūru, kas mēģina uzturēt saites ar cilmes zemi, bet īsti tai vairs nepieder.

No dzimtenes, tēvzemes aizgājušo grupu uzskaite nebūtu pilnīga, ja neapstātos pie vēl divām grupām: bēg|iem un gūstā *aizvestajiem.* Ja tagadnē, par gūstu runājot, domājam g. k. ienaidnieka rokas nonākušus karavīrus, tad agrākos gadsimtos fikn aizvestas veselas tautas vai tautas grupas. Spilgts piemērs — Bābeles gūstā aizvestie jūdi. Arī latvieši savā vēsturē bieži pieredzējuši aizvešanu gūstā uz Krieviju.

Par bēg|iem LKV (I 2012) lasām: «tie ir valsts iedzīvotāji, kas kara laikā brīvprātīgi vai spiesti atstājuši savas dzīves vietas kara darbības joslā un devušies valsts iekšienē vai sabiedrotā valstī».

Vācu definīcija skan: «bēglis ir, kas pamet savu zemi, vairīdamies no vajāšanām vai no briesmām miesai un dvēselei». Tai vācu tautas daļai, kas otrā pasaules karā vai pēc tā no valsts austrumu apgabaliem nonāca rietumos un sākumā noteikti bija bēgļi, tagad radušies dažādi papildu termini: rietumu pusē tos dēvē par *padzītajiem,* austrumu pusē — par *pārvākušamies,* Austrijā — par *tautas vāciešiem.* Tālāk vācu avotos vēl teikts, ka bēgšanas vārdu lieto, lai norādītu, ka notikusi

veselu tautas grupu izvairīšanās no ienaidnieka karaspēka — brīvprātīgi vai ar pavēli (evakuācija), ka bēgšana ir uz *īsu laiku* un ar *nolūku* drīz atgriezties.

Angliskais skaidrojuma variants, kas ir bēglis, skan tā: kāds, kas dodas uz kādu patvēruma vai drošības vietu; jo sevišķi tāds, kas, vajāšanu vai politisku dumpju laikā drošību meklēdams, dodas uz kādu *svešu zemi.*

Pēc otrā pasaules kara Eiropa bija pilna bēgju, kas bija uz īsu laiku meklējuši patvērumu svešās zemēs, cerēdami atgriezties, ja eventuāli drīz mainītos varas viņu dzimtajā vietā. Tā kā tas nenotika, tad pasaule apjukumā meklēja pēc citiem nosaukumiem šīm lielajām cilvēku masām, kas nevēlējās atgriezties tēvzemē, jo nespēja samierināties ar tur notikušajām politiskajām, saimnieciskām un kultūras dzīves pārmaiņām. Radās «displaced persons» — pārvietotās personas jeb «heimatlose Ausländer» — bezdzimtenes ārzemnieki. Vāciskais variants, burtiski ņemot, protams, ir visai absurds, jo nav taču cilvēka bez dzimtenes.

Nākamie 40 gadi pēc otrā pasaules kara ar saviem dažādajiem notikumiem ir radījuši vēl citus apjukuma terminus, «laivu ļaudis» un tamlīdzīgus, jo

piem _

visos kontinentos bezgalīgi audzis no rS ar emigranta vārdu labprāt sasaista

savas zemes padzīto vai aizbēgušo Aizrādījumu, labprāt implicē, ka nu taču

skaits. m§s esam nonākuši patiesas brīvības,

Starptautiskās tiesības noteic: bēglim, kas brīvprātīgi vairījies no kara darbības vai no politiska spiediena, ir " bas vai nu emigrēt, vai atgriezties. Pavalstniecības atņemšana bēgļiem emigrantiem b®z īpaša iemesla nav aj ļauta. Irjfiatzīst kādas zemes iedzīvotā' (kā bēgļu, tā emigrantu) *tiesības* pasi vīgām *saitēm ar* savu *tēvzemi.* Pret šīm tiesībām

asībām tiek grēkˆfc di«tfnž*L bieži. ļot»ji uzdrošinājušie

Ja bēgļi, kas sāˆtnˆfi atj|9fušildzim- ciešamiem apstākļiem

teni uz īsu laiku, vēlāk neatgriež«*,.iradif nometnē». Tātad — arī šai ziņā ar emi-

ar viņiem var notikt divi lietas: granta vārdu saista it kā īpašu privilē-

1. bēgļi, nesamierinādamies ar tēvzemē esošo situāciju, kļūst par emigrantiem un turpina protestēt pret tanī notikušajām pārmaiņām;

2. bēgļi no emigrantiem kļūst par *imigrantiem* (ieceļotājiem), par «ubi bene, ibi patria» cilvēku grupu, t. i., viņi pēc iespējas cenšas iekļauties jaunās apmešanās vietas sabiedrībā, pieņemot tās valodu, paražas, dzīves veidu, ko šī sabiedrība, protams, labprāt atbalsta. Cits vārds šim procesam vēl ir — asimilācija jeb pārtautošanās.

Sie divi gadījumi pastāvējuši jau kopš seniem laikiem. Mēs arvien labprāt pieminam Bībeles piemēru par jūdiem Bābeles gūstā, pieminam viņu raudu dziesmas un viņu atgriešanos tēvzemē pēc apm. 80 gadiem. 5ī raudu dziesmu radītāju grupiņa bija mazākā, bija tā, kas neiekļāvās, kas vēlāk atgriezās Jeruzā-lemē. Lielākā daļa gūstā aizvesto svešumā kļuva par sekmīgiem Bābeles pilsoņiem, kam tēvzeme bija kļuvusi lieka.

Cits piemērs šai «ubi bene» mentalitātei no jaunākiem laikiem un no mūsu pašu vides. Citēšu kādu vēstuli (neminot neviena vārda), kas rakstīta Austrālijā: ««Saules jostas» vadītājs aizrakstījis mūsu miljonāram X, aicinot atbalstīt šīs grupas ceļojumu uz ASV un Eiropu. Atbilde pienākusi angliski — nevarot izrādīt nekādu priekšrocību etniskām grupām, sevišķi, ka rezultātā neesot nekāda labuma austrāliešu ekonomijai.»

Aina attiecībā uz cilvēkiem, kas aizgājuši no savas tēvzemes, tātad nav vienveidīga. Lai gan kāds aptuvens kopgru-pējums vienmēr būs iespējams, tas, ko šie cilvēki paši par sevi domā, par ko sevi uzskata un līdz ar to — kā rīkojas, laikam gan būs un paliks ļoti individuāla lieta.

Mēs, ārpus Latvijas esošā latviešu grupa, sākumā bijām *bēgli.* To apliecina mūsu pirmo svešuma gadu prese un literārie darbi (piem., Zinaīdai Lazdai vesels dzejoļu krājums *Bēgle)*. Tagad, 40 gadus vēlāk, mēs sen vairs neesam vai nejūtamies kā bēgļi. Ja neesam kļuvuši par «ubi bene, ibi patria» apoloģētiem, tad labprāt dēvējam sevi par *trimdiniekiem,* kaut pēc starptautiskām definīcijām un izpratnes mums labāk piederētos vārds *emigranti.*

Kāpēc mums netīk vai kāpēc mēs sevi nelabprāt dēvējam par emigrantiem? Vienkārt, šo vārdu bieži vedas saistīt ar *aizceļošanu* no tēvzemes saimniecisku apsvērumu dēļ, kas, protams, nesaskan ar mūsu ideālo uztveri, kāpēc esam svešumā un prom no dzimtenes.

Otrkārt, mūsu patvēruma zemes uztve-

demokrātijas, tiesību un labklājības valstīs, tā iegūdami to, kā mums it kā būtu rūcis tēvzemē. Vai pats spilgtākais moments austrāliešu filmā «Silver City» (kur, starp citu, galveno vīrieša lomu tēlo latvietis Ivars Kants) ir brīdis, kad ieceļotājiem to, kādus labumus viņi ieguvuši, nonākdami Austrālijā, tā sakot, mēģina iebāzt acīs valdības pārstāvis, kad iece-[1] " nājušies sūdzēties par ne-«akomodācijas

ģiju meklēšanu, kamēr mums pašiem ir apziņa, ka neesam pasaulē aizklīduši, tāpēc ka mums tēvzemē būtu pietrūcis maizes vai ka mēs nebūtu zinājuši, kā savā zemē iekārtot brīvu demokrātiju. Tāpēc mums labāk patīk ar ciešanu oreolu apvītais *trimdinieku* vārds, pat ja mūsu aiziešana no tēvzemes ir bijis *aktīvs* process, jo neviena valsts vara nav mūs sodījusi, mūs padzīdama. Latviešiem modernajos laikos īsteni ir

tikai viena grupa, kam patiesi piederas trimdinieku vārds. Tā ir tautas daļa, kas ar varu deportēta ārpus Latvijas robežām, galvenokārt uz Sibīriju un citām tālām, krievu pārvaldē esošām teritorijām.

Runājot par trimdu, emigrāciju, bēgšanu, vienlaikus bija jāsastopas ar aizrādījumiem uz politiskiem satricinājumiem, vajāšanām, kariem. Ja mums būtu šo nemieru laikā dzīvojušu *rakstnieku* saraksts, tad redzētu, cik daudz šo rakstnieku nonākuši svešumā. Ko tas nozīmē? Tas nozīmē, ka rakstnieki bieži visai aktīvi iesaistīti nemieru procesos un rezultātā nokļuvuši ārpus savas dzimtenes — tēvzemes: viņus aizdzinusi vai nu valdītāja vara, vai arī viņi aizgājuši labprātīgi. Tālāk vēl varētu meklēt, kā šāda atrašanās ārpus tēvzemes ietekmējusi viņu radītājas spējas, kādi apstākļi iedarbojušies pozitīvi, kādi negatīvi.

Brīvs radītājs gars nekad nemēdz pakļauties kādu ārēju noteikumu tirānijai. Tāpēc arī visbiežāk trimdinieki un emigranti no rakstnieku vidus rodas dažādu diktatoru, tirānu, vienvaldnieku laikā un ir vienalga, vai šīs diktatūras ir reakcionāras vai revolucionāras. Piem., franču komponista Fransis Pulanka (Francis Poulenc) operā «Karmelitu dialogi» revolucionāru pārstāvis saka mūķenēm: «Tagad ikviens drīkstēs brīvi dzīvot likuma vērīgās acs pārraudzībā»; tas jau noteic brīvības ierobežojumu par spīti revolūcijai. Karaļa diktatūra apmainīta pret revolūcijas diktatūru, — kā mūsu dienās notika Irānā.

Par atsevišķu literatūras *nogrupējumu* «emigrantu literatūra» sāka runāt dāņu kritiķis un literatūras vēsturnieks Georgs Brandess un attiecināja to uz franču literatūras atzari, kurā darbojās lielās franču revolūcijas laikā uz ārzemēm *izraidītie* vai *izce/ojušie* rakstnieki. Sīs grupas izcilākie pārstāvji ir: Benžemens Kostāns (1767—1848), Etjens de Senan-kūrs (1770—1846) un Fransuā de Sato-briāns (1768—1848), kas ir sava laikmeta ievērojamākais franču rakstnieks.

Cita liela emigrantu, literātu, grupa veidojās pēc 1917. gada lielinieku apvērsuma Krievijā, kad to atstāja: Kuprins, Cirikovs, Buņins, Merežkovskis, Gorkijs, Cvetajeva, Remizovs u. c. Daļa viņu vēlāk atgriezās tēvzemē un tur aizgāja bojā.

Pie varas nākot Hitleram, radās līdz šim plašākā vācu rakstnieku, emigrantu, grupa: Tomass Manns, Heinrihs Manns, Francis Verfelis, Karls Cukmaiers, Arnolds Cveigs, Stefans Cveigs, Bertolts Brehts, Alfrēds Dēblins, Roberts Muzils, Teodors Pilvjē, Anna Zēgerse, Anete Kolba, Lions Feihtvangers u. d. c. Vācu avoti min, ka toreiz Vāciju esot pametuši vairāk nekā 2000 vācu literātu. Te jāpiebilst, ka šo grupu kā grupu veidoja kopīgais pretinieks Hitlers, bet ne pārliecība, kā pret viņu cīnīties. Grupā bija kā galēji konservatīvi, tā arī visai kreisi noskaņoti rakstnieki.

Otrā pasaules kara beigas radīja jaunu savas dzimtenes pametēju vilni Vācijā. Liela daļa vācu autoru, kas tagad darbojas Rietumvācijā,

ir Vācijas austrumu apgabalos dzimuši, auguši. Minēsim kaut vai tikai Ginteru Grašu un Zigfrīdu Lencu. Citi pievienojušies šai grupai vēlāk — vai nu viņi no Austrumvācijas izraidīti (valststiesiski ņemot, tātad — trimdinieki), vai arī paši izbraukuši uz Rietumiem, piem., Ginters Kunerts, Volfs Bīrbauers u. d. c.

Padomju Savienībai pēdējos gados paverot savas līdz šim hermētiski slēgtās robežas, čakli veidojas jauna krievu emigrantu un trimdinieku grupa, jo tanī ir kā ar atļauju izbraukušie, tā izraidītie. Vācu laikrakstā Die *Zeit* kādā rakstā 1986. g. uzskaitīti 18 vārdi; pazīstamākie, piem.: Ļevs Kopeļevs, Viktors Ņe-krasovs, Andrejs Siņavskis, Konstantīns Simis. šo 18 grupā nemaz nebija pieminēti tādi populāri vārdi, kā Aleksandrs Solžeņicins, Josifs Brodskis, Irina Ratušinskaja, Anatolijs Sčaranskis, Jurijs Orlovs.

Politiskie nemieri Dienvidamerikā radījuši veselu grupu šī kontinenta rakstnieku, kas emigrācijā. Ja pasaule šo to zina arī par rakstniekiem, kas emigrējuši no *Dienvidāfrikas,* tad vēl maz zināmi, bet noteikti ir arī rakstnieki, kas pametuši dzimto vietu Āzijā.

Beigu beigās neaizmirsīsim arī paši sevi! Pēc 1905. gada revolūcijas Latviju uz īsāku vai ilgāku laiku atstāja vai bēguļoja, piem.: Rainis, Aspazija, Akurā-ters, Skalbe, Austriņš, Līgotņu Jēkabs

u. c. Pie latviešu emigrācijas literatūras, pat ja tanī nav spožu galotņu, būtu jāpieskaita arī tā latviešu rakstnieku grupa, kas pēc 1920. g. miera līguma ar PSRS, kā teikts LKV (IV 7444), «optējuši SPRS pavalstniecību». Sī ir mūsu literatūras vistraģiskākā grupa, jo tā pa lielākai daļai (bojā gājušo vārdi pasvītroti) aizgāja bojā Staļina tīrīšanās. Te varētu minēt: Robertu *Eidemani, Linardu* Laicenu, Sudrabu *Edžu,* Alvilu *Cepli, Eduardu Šilleru, Kārli Pelēko, Vili Āboltiņu* u. c. Sai grupā gan ir arī vārdi, ar ko negribētos lepoties, piem., Jānis Sudrabs, kas pasaulei labāk pazīstams ar vārdu Mārtiņš Lācis un nevis kā rakstnieks, bet gan kā Padomju Savienības galējā terora ideologs.

1940.141. g. uz Sibīriju deportēja: Līgotņu Jēkabu, Jūliju Lāci, Leonīdu Breik-šu, Alfonu Franci, Aleksandru Grīnu, Kārli Lapiņu, Skuju Frīdi, Rihardu Vaidēšu u. c. Deportētie rakstnieki aizgājuši bojā, neatstādami, cik zināms, nekādas literāras liecības par savu traģisko pieredzi.

Salīdzinot ar visām citu tautu rakstnieku emigrantu grupām, liekas, ka latviešu rakstnieku bēgļu/emigrantu grupa, kas devās uz Rietumiem 1944./45. g., ir bijusi relatīvi viena no vislielākajām pasaulē. Tā praktiski uz laiku iznīcināja vērā liekamu literatūru pašā Latvijā. (Vācijā, piem., 1933. g. bija 66 milj. iedzīvotāju un ca. 2000 rakstnieku atstāja Vāciju. Latvijā 1939. g. bija ca. 1,7 milj. latviešu, bet 1948. gadā *Trimdas* Rakstniekos ievietoti 100 vārdi.)

Ja iepriekš minētie piemēri ir «masu izceļošanas» gadījumi, tad individuāli trimdinieki, emigranti, ekspatriāti, «Wahlheimat» meklētāji

rakstnieku vidū bijuši jau kopš Bībeles un klasiskā laikmeta. Isi, pavisam īsi apstāsimies pie dažiem ievērojamākiem vārdiem dažādos laikmetos un dažādās ārpus dzimtās vietas vai tēvzemes dzīvojošo autoru grupās.

Bābeles gūstā tapušās raudu dziesmas, kas ir vienas no poētiskākajiem tekstiem Bībelē, gan īsteni būtu jāskaita pie grupu gadījumiem.

Ejot tālāk uz sengrieķu pasauli, varētu teikt, ka Euripīds (480—06 pr. Pr.) bija ekspatriāts, jo mūža beigu daļu pavadīja ārpus dzimtajām Atēnām Maķedonijā. Euripīds bija opozīcijā daudziem sava laika sabiedrības ieskatiem, kaut politikā tieši nepiedalījās. Eshils (525—456 pr. Kr.) dzīves beigu posmu pavadīja Sicīlijā. Sengrieķu laikmetā gan robežu vilkšana var viegli nonākt uz slidena ledus, jo, vienkārt, tēvzeme bieži bija atsevišķa pilsētvalstiņa, otrkārt, grieķu kultūras sfēra toreizējā pasaulē bija gandrīz universāla. Tātad: kur vilkt robežu? Kur teikt, ka te vai tur sākas svešums?

Senās Romas valsts ievērojamākais trimdinieks dzejnieku vidū bija Publius Ovidius Naso (43 pr. Kr. — ca. 18 p. Kr.). Imperators Augusts izraidīja viņu trimdā 8. g. p. Kr. uz Tomiem pie Melnās jūras. Līdz ar aiziešanu trimdā pazuda dzejnieks Ovidijs, jo atlikušo mūža daļu viņš pavadīja, žēlodamies pēc Romas. Uz viņu patiešām attiecināmi vācu rakstnieka Teodora Storma vārdi: «Kein Mensch gedeihet ohne Vaterland» — neviens cilvēks neuzplaukst bez tēvu zemes.

Politisks trimdinieks bija Dante (1265—1321), izraidīts no dzimtās Florences 1302. g. Vēlāk viņam ļāva atgriezties, bet ar nepieņemamiem noteikumiem. Dante mira trimdā Ravennā. Dievišķā *komēdija* ir tātad tapusi, tās autoram dzīvojot ārpus dzimtenes.

Petrarka (1304—74) pats nav trimdinieks, bet viņš ir politiska trimdinieka dēls, un viņa paša mūžs aizgājis, ceļojot no vienas vietas uz otru.

Servantess (1547—1616) — dzīvo kādu laiku Itālijā, vēlāk krīt arābu gūstā, sēž cietumā par nekorektiem naudas darījumiem. Domā, Donk/hotu viņš sarakstījis cietumā.

Lielās franču revolūcijas iekustinātās pārmaiņas līdz ar nākamajām 1830. un 48. g. revolūcijām radījušas emigrantus, trimdiniekus ne vien pašā Francijā, bet arī citās Eiropas zemēs. Vācijā, piem., radās grupa «Das junge Deutschland», pie kuras piederēja arī (kristītie žīdi) Heinrihs Heine (1797—1856) un Ludvigs Berne (1786—1837). Abi emigrēja uz Parīzi. Prūsijas valdība izdeva rīkojumu, kas aizliedza iespiest visus līdz tam sarakstītos šīs literātu grupas darbus.

Viktors Igo (1802—85) piedalījās Francijas 1948. g. revolūcijā. Bija jau slavens rakstnieks, kad, pie varas nākot Napoleonam III, viņam bija jābēg un viņš Anglijā, Gērnsijas salā, pavadīja 19 gadu,

sarakstīdams šai laikā izcilus literārus darbus, arī Nožēlojamos (1862).

Lords Džordžs Bairons (1788—1824) pameta Angliju 1816. gadā, jo bija neapmierināts ar reakcionāriem uzskatiem Anglijas sabiedrībā. Viņa mīlestība uz brīvību bija lielāka par mīlestību uz dzimteni. Sapņodams par visas Eiropas atsvabināšanu no Sv. alianses radītā reakcionārā klimata, viņš klīda no zemes uz zemi. Manfrēds, *Kains,* Donžuāns sarakstīti svešumā.

Izveidojoties modernajai krievu literatūrai, tūdaļ radās arī rakstnieki, dzejnieki — trimdinieki, emigranti, ekspatriāti.

Aleksandru Puškinu (1799—1837) cars Aleksandrs I izraidīja no Pēterburgas uz Dienvidkrieviju, kur rodas liela daļa Puškina literāro darbu.

Nikolajs Gogolis (1809—52) kopš 1836. g. dzīvoja ārzemēs, g. k. Romā, jo viņam likās, ka dzimtenē viņu neizprot. Romāns *Mirušās dvēseles* tātad tapis svešumā.

Mihails Ļermontovs (1814—41) izsūtīts uz Kaukāzu. *Dēmons* un Mūsu *laiku varonis,* piem., tapuši Kaukāzā.

Fjodors Dostojevskis (1821—81) bijis gan trimdā Sibīrijā, gan cietumā, gan bēdzis uz ārzemēm (1867—71), kur sarakstīja, piem., *Idiotu* un Velnus.

Kā redzams, 19. gs. arvien vairāk rodas rakstnieku, kas darbojas ārpus savas dzimtenes, nonākuši tur ar pašu izvēli un būdami konfliktā ne tik daudz ar politiskajiem, kā ar valdošajiem sabiedriskajiem uzskatiem dzimtenē. (Kā mūsu Po-ruks teicis: «Bet latvieši nav vienīgā tauta, kura savus rakstniekus nīd un aizdzen no dzimtenes.» — Kop. r. IX, 34.)

Sai 19. gs. ekspatriātu grupā vēl varētu minēt Henriku Ibsenu, kas 27 gadus (1861—91) dzīvoja ārpus dzimtās Norvēģijas un radīja svešumā savus labākos darbus. Viņu no dzimtenes neizdzina valsts vara (no tās viņš pat saņēma stipendiju), bet viņš bija konfliktā ar norvēģu sabiedrības vairuma uzskatiem.

Zviedrs Augusts Strindbergs (1849— 1912) tāpat ilgāku laiku (1883—95) dzīvoja un strādāja ārpus Zviedrijas.

Amerikāņi: T. S. Eliots (dz. 1888. St. Luis, ASV), kopš 1914. Anglijā, tās pavalstnieks — 1927., un Henrijs Džeimss (1843—1916) kopš 1876. Londonā, pirms tam Romā, Parīzē, 1915. Anglijas pavalstnieks — pārcēlušies uz Angliju, pieņēmuši tās pavalstniecību. Savukārt īrs Džeims Džoiss (1882—1941) aizgāja no angļu pārvaldītās Īrijas, dzīvoja Eiropā. Tas pats ar Samuelu Beketu u. c.

Spāņu Unamuno un Madariaga, būdami Franko valdības pretinieki, emigrēja uz ārzemēm. Itāliešu dzejnieks, 1975. g. Nobela laureāts Eugenio Montale, Mu-solini laikā dzīvoja *iekšējā emigrācijā.* Krievijā un Vācijā šādu ieķšēju emigrantu varētu sameklēt veselu rindu. Nedrīkstam aizmirst amerikāņu *ekspatriātu* grupu Eiropā ar tās

spilgtākajiem pārstāvjiem Ģertrūdi Steinu, Ernestu Hemingve-ju, Ezru Paundu u. c.

Ja līdz otram pasaules karam vēl bija iespējams kaut cik sadalīt ārpus tēvzemes dzīvojošos autorus noteiktās grupās, tad pēc kara ir pavisam grūti novilkt noteiktas robežas, precizēt iemeslus, kāpēc rakstnieki vairs nedzīvo savā cilmes zemē. Pat ja sākotnēji rakstnieki dzimto pusi pametuši politisku iemeslu dēļ, vēlāk, notiekot politiskām pārmaiņām, viņi dzimtenē vairs neatgriežas. Visvairāk varbūt divu iemeslu dēļ: dzimtene kļuvusi sveša, radusies plaisa starp dzimtenē palikušajiem un pasaulē aizgājušiem. Tomass Manns neatgriezās uz Vāciju, bet gan uz Sveici. Vācietis Zans Amerijs, kas 1938. g. bija izceļojis uz Beļģiju un kara laikā nonāca vācu rokās un koncentrācijas nometnē; vēlāk tā par viņu teikts: «atgriezās mājā uz *Briseli»,*

Alfreds Döblins atgriezās Vācijā, bet jutās tur svešs. Elze Laskere aizbrauca uz savu tēvutēvu zemi Jeruzalemi, bet mira tur pamesta un neatzīta. Savukārt jaunāki vācu rakstnieki pēc 11 pasaules kara pamet Vāciju un nometas citur: Pēteris Veiss dzīvo Zviedrijā, Uve Jon-sons nomirst vientulībā Anglijā.

Vācijā dzimušais Hanss Zāls paliek ASV, Ņujorkā. Viņš par sava romāna «Die Wenigen und die Vielen» (Nedaudzie un *daudzie)* varoni Kobi saka: «Viņš zināja, ka viņš paliks šeit un ka trimda nekad nebeigsies, cik ilgi vien viņš dzīvos . . . Viņam vairs nebija saistību ar kādu noteiktu zemi, bija radies garīgs stāvoklis, dzīves veids, sava veida pasīva pretestība pret pasauli, kas domāja vairs tikai spēka un pretspēka, kustību un pretkustību terminos . . ». Kad pašam Zālam (ASV pavalstnieks) jautāts, kas viņš ir — amerikānis, vācietis, eiropietis, viņš atbildējis: «Heimatlos» — bez dzimtenes. To pašu apliecinājis Alfrēds Polgars (emigrējis uz ASV): «Svešums nav kļuvis par dzimteni. Bet dzimtene kļuvusi par svešumu.»

Ir augusi arī tādu autoru grupa, kas paši gan dzīvo tēvzemē, bet kā darbus tur nedrīkst iespiest un izplatīt. Tātad: trimdā ir aizdzīts nevis pats autors, bet gan literāri darbi, literatūra. Boriss Pasternaks, Anna Ahmatova dzīvoja Krievijā, viņu darbus publicēja ārzemēs. Tikai vēl priekš nedaudz gadiem uz PSRS robežas atņēma un neļāva ievest Ahmatovas grāmatas (pat krievu valodā), kas bija iespiestas Rietumos. Aleksandrs Solžeņicins, pirms tika izdzīts trimdā, pats būdams PSRS, darbus publicēja ārzemēs.

Cehu 1967. g. 2000 vārdu manifesta līdzautora Ludvika Vaculika darbus iespiež ārzemēs, kaut pats dzīvo Ce-hoslovakijā, kur viņa sacerējumus nedrīkst publicēt, lai gan, kā aizrāda Va-culiks, viņš un viņam līdzīgie savus darbus raksta vispirms čehu lasītājiem Ce-hoslovakijā, kaut gan uz tiem viņiem ceļš pašreiz slēgts. Vaculiks saka: «(Tādai) rakstīšanai vajag daudz spēka, jo jau kopš gadiem mums liekas, ka labam darbam, tātad arī labai grāmatai, vairs nav nekādas

jēgas. Bet vienlaikus taču zinām, ka darīt ko citu nekā rakstīt ir vēl mazāk jēgas.» (Jāpiebilst, ka šāda autoru dzīvošana savā zemē un publicēšanās ārzemēs ierobežojumu dēļ tēvzemē nav gluži identiska ar «iekšējo emigrāciju», jo «iekšējās emigrācijas» autori raksta «atvilktnei».)

Vaculika domas atkārtoti rosina formulēt galvenos jautājumus, kas skar literatūru trimdā, proti:

£ kam tiek radīta trimdā esoša autora vai trimdā aizdzītas literatūras darbi;

0 vai ir jēga vai iespēja rakstīt, ja notikusi aiziešana svešumā;

0 kas veicina un kas kavē literāru darbu tapšanu, ārpus tēvzemes dzīvojot.

Iepriekšējā ekskursijā pa pasaules literatūru jau manījām, ka vienveidīga atbilde uz šiem jautājumiem nebūs iespējama. No vienas puses — trimda, svešums, ierobežojumi rakstnieku «sagraužˮ. Ilgas pēc dzimtenes un nespēja pielāgoties svešajiem apstākļiem (cita valoda, citas tradīcijas, cits dzīves veids) var būt tik stipri faktori, ka pilnīgi apsīksi rakstnieka radītāja spējas, it sevišķi vēl, ka rakstnieks nerod skaidras atbildes uz jautājumu: *kam* viņš raksta? Rakstnieks svešumā var pat fiziski aiziet bojā. Stefans Cveigs izdarīja pašnāvību Brazīlijā, Kurts Tucholskis — Zviedrijā, Valters Benjamiņš — Spānijā. Tātad — emigrācijas zeme nav izšķirīgā, izšķirīgais, liekas, ir pats svešuma pārdzīvojums un pa-dzinuma sajūta.

No otras puses, ja dzīvošana svešumā būtu milzīgs un nepārvarams ļaunums, tad pasaules literatūra būtu visai tuksnešaina vieta, jo tik daudz pašu izcilāko darbu rakstnieki radījuši, tieši ārpus tēvzemes dzīvojot, vai — *par spīti dzīvošanai ārpusē (vienalga aiz kādiem iemesliem)*. Ja pārskatām Nobela prēmijas laureātu sarakstu, tad sastopam valdzinošu ainu: Ivans Buņins, Hermanis Hese, Ernests Hemingvejs, T. S. Eliots, Eugenio Montale, Aleksandrs Solžeņicins, Boriss Pasternaks, Izāks Singers, Sauls Bellovs, Nellika Zakse, Ceslavs Milošs, Samjuels Bekets, Jaroslavs Zeiferts un nule (1987. g.) — Josifs Brodskis —*r* visi pieskaitāmi rakstniekiem, kam konflikta attiecības ar tēvzemi un kas radījuši lielus literārus darbus, svešumā dzīvodami. Vēl šeit jāmin viens vārds: Eliass Ka-neti — 1981. gada laureāts. Pastāv uzskats, ka Nobela piešķīrums viņam esot piešķīrums rakstīšanai eksilā. Kaneti ir Spānijas žīdu dzimtas atvase. Dzimta priekš 400 g. atstājusi Spāniju, izceļojusi uz Turciju, kur visus šos gadsimtus tomēr turējusies pie spāņu valodas. Pats Kaneti dzimis Bulgārijā, bet kopš astoņu gadu vecuma dzīvojis Vīnē, Austrijā, kur skolojies, iemācījies runāt vāciski. 33 gadu vecumā bijis spiests pamest Vīni, pārcēlies uz Angliju, bet literāros darbus raksta vāciski. Kaneti saka: «Kā mājās jūtos tikai tad, kad ar zīmuli rokā velku uz papīra vārdus vāciski un visapkārt man runā angliski.» Vācu recenzents Horsts Bīneks piebilst:

«Vai tie, mazliet pārmainīti, nevarētu būt arī Miloša, Solžeņicina, Siņavska, Kunderas teikti vārdi?» Mēs varētu turpināt: un latviešu rakstnieka vārdi. Kaneti ir uzsvēris valodas nepārprotamo nozīmi radīšanas procesā. Viņam ir uzaugušas vides valoda, un šī valoda ir viņa mājas. Ja šai sakarā pieminēju latviešu rakstniekus, tad ilustrācijai citēšu dažus teikumus no vēstules, ko Aivars Ruņģis rakstījis kādam rakstniekam uz Latviju: «Esmu dzīvojis laikā, kad literatūra, bet īpaši dzeja, tapusi par sadrumstalotas un izkaisītas tautas intelektuālo dzīves telpu. Tas, kas mums sakāms, katram savu spēku un spēju robežās, nav svešu frāžu samaitāta čalošana un pļāpāšana, bet ir daļa un vienlaikus arī viss veselums — mūsu valoda.»

Kaut kādas absolūtas formulas tomēr arī valodas jautājumā nav. Solžeņicins turpina rakstīt krieviski, Nabokovs rakstīja krieviski, Singera darbi top žīdu sarunu valodā (jidišā), Tomass Manns emigrācijas posmā turpinājis turēties pie vācu valodas, Milošs raksta poliski. Taču vērojams arī pielāgošanās process. Kaut Džozefs Konrāds visu mūžu pēc paša liecinājuma uzskatījis sevi par poli, viņa darbi tapuši angliski.

Valodas jautājums kļūst pavisam problemātisks, kad nonākam pie paaudzes, kas pati nav ne trimdā aizdzīta, ne emigrācijā aizgājusi, bet kas ir šo emigrantu pēcnācēji. Te vērojami divi galvenie novirzieni: 1) arī šī paaudze vēl raksta vecāku valodā, it sevišķi, ja tai rodas kādas tiešas un konkrētas saites ar savu tēvu zemi (papildu novirziens te varētu būt — jaunā paaudze raksta abās valodās); 2) jaunā paaudze raksta savas apkārtnes valodā, bet par cilmes tautas problēmām. Piemēram, Vācijā Hermaņa Heses vārdā nosaukto literatūras godalgu 1984. gadā par autobiogrāfisku romānu Die Gläserne *Stadt* (Stikla pilsēta) saņēma 1945. gadā Nirnbergā, krievu emigrantu ģimenē dzimusī Nataša Vodina (Vdovina). Romāns rakstīts vācu valodā, tikai tematika tam, ja tā varētu teikt, emigrantiska: autore meklē divu tautu robežnovadā pēc savas identitātes, mēģinādama skaidrot, kas viņā krievisks, kas vācisks.

Kādi negatīvi un kādi pozitīvi faktori ietekmē svešumā dzīvojoša rakstnieka darbu? Šim tam jau esam īsi pieskārušies, kaut vai nepārvaramām ilgām pēc dzimtenes. Tālāk: trimda ir pasīvs process un pazemojums, sods, tātad — negatīvs faktors. Emigrācija ir aktīvs process. Cilvēks izšķīries par došanos svešumā pats, mēģinādams apliecināt un aizstāvēt savu pārliecību. Svešumā viņam šai ziņā var pavērties iespējas, kādu mājā nebija. Taču nekā arī te nav absolūta un katram nostatījumam kaut kur iespējams atrast pretnostatījumu.

Ja trimda ir pāri darījums resp. radījusi cilvēka psihē ciešanas, tad varētu teikt, ka trimdai tomēr varētu būt pozitīva nozīme, jo ir taču visai plaši sastopams uzskats, ka ciešanas, būdamas ļoti dziļš psihisks pārdzīvojums, varētu cilvēku rosināt jaunradei, ka esot tiešs sakars

starp ciešanām un lieliem veikumiem mākslā. Jānis Poruks to izteicis dzejas valodā: «Vai tevī ir tik daudz asaru, ka vari dzejnieks būt?» Taču, piem., Brodskis šādam viedoklim pretojas, aizrādīdams, ka traģēdija brīvo garu savažojot, un paraugam viņš min, ka tāpēc 20. gs. krievu literatūra, salīdzinot ar iepriekšējo gadu simteni, esot tik nabadzīga. Taču, manuprāt, Brodska minētais piemērs gluži neder, jo viņš runā par literatūru, kas nav bijusi spējīga veidoties pati savā zemē un tirānijā, ne trimdā vai emigrācijā. Cilvēks brīvībā, kaut svešumā, var reizēm strādāt labāk nekā mājā pastāvīgā «likuma vērīgās acs uzraudzībā». Tā ir apliecinājis Brodska likteņa biedrs Viktors Ņekrasovs. Par savu dzīvi Rietumos viņš saka: «Tā man patīk. Seit, Rietumos, es esmu brīvs cilvēks brīvā zemē.» (Piebilzdams gan par savu franču pasi: «Ar to es nejūtos ērti.» Die Zeit, 1985.)

Iepriekš minētais čehu rakstnieks Vaculiks, kritizēdams ārzemēs nonākušā kolēgas Milana Kunderas darbos vērojamo tendenci, teicis (N. Y. T., 1987. g. 17. nov.): «Tik pesimistisks var būt tikai tas, kas pametis mājas. Palikušiem nepieciešams kaut drusciņa optimisma. Rakstnieki ir mazliet labākā situācijā nekā citi, jo nav iespējams glabāt atvilktnē gleznas vai būt par «slepenu aktieri».»

Dzīvei svešumā var būt viens liels mīnuss — anonimitāte. Ne visi svešumā aizgājušie autori ir ar pasaules slavu un ar jau piešķirtu Nobela prēmiju, kā bija

Tomass Manns, kam pie tam piemita arī ārkārtīga pašapziņa. Viņam piedēvē izteicienu, kas eksistē divās versijās: «Kur esmu es, tur ir Vācija» un arī: «Kur esmu es, tur ir vācu literatūra.»

Pie emigrantu literatūras šķēršļiem varētu minēt arī gluži labi izprotamo rūgta naida izpausmi pret tēvzemē palikušajiem, arī neuzticību, neuzticēšanos — kā pret šiem mājā palikušajiem, tā arī emigrantiem savā vidū. Tas viss saistās ar noraidījumu un asiem savstarpējiem uzbrukumiem, kas visas ir negatīvas nodarbības un spēj sagrauzt cilvēka radošo garu. Visai raksturīga arī šai ziņā bija prominentā vācu emigranta Tomasa Manna izturēšanās. Viņš dienasgrāmatā sūdzas, ka pēc izceļošanas bijis jāklīst no vietas uz vietu («Ko mājās palikušie zina no tādas kJīšanasI»), ka bijis daudz citu sīku rūpju, un tai pašā laikā Vācijā esot pret viņu izdarīta naida un apmelojumu kampaņa. Viņa rūgtums vēršas kā pret tiem, kas Hitlera laikā Vācijā bija aizgājuši iekšējā emigrācijā, tā pret tiem, kas tai laikā publicējās vai, kā Mannam liekas, veidoja Gebelsa paspārnē psei-dokultūru. Viņš saka: «Jebkura grāmata, kuru bija iespējams izdot Vācijā starp 1933. un 45. gadu, ir vairāk nekā nevērtīga, un tādai neviens nevēlas pieskarties. Tādai piemīt asiņu un kauna smaka. Tās visas vajadzētu samalt (papīra dzirnavās).»

Manna tēvzemē palikušie laikabiedri viņam atbild (*Westfälische Zeitung* 1946, janv.): «Viņš gan nekā nezina par ciešanām. Tāpēc viņš

mūs nīst un aptraipa, jo viņš vēl turtālumā mana, ka mēs savās ciešanās kļūstam un jau esam kļuvuši dziļāki, būtiskāki un cilvēcīgāki, nekā viņš ir, ka mēs esam pārāki par viņu, ja arī bijām spiesti pakļauties. — Ko viņš vispār zina par Vāciju, lai gan viņš ir vācietis? Nekā! Nav tilta no mums uz viņu.»

Karls fon Osieckis kādā literātu sanāksmē Berlīnē pirms Hitlera tīrīšanām, kad gaisā jau bija jausma, kas nāks, teicis tā: «. . . bet šai stundā, kurā mēs pēdējo reizi sanākam kopā, solīdamies vienu: proti, paliksim paši sev uzticīgi un iestāsimies ar savu personu un savu dzīvību parto, kam mēs esam ticējuši un par ko esam cīnījušies.» *(Zeit* 27. I, 1984.) Osieckim šie nebija tukši vārdi. Viņš (1889—1938) patiešām par tiem stāvēja un krita (kopš 1933 — KZ). Kad 1936. gadā viņam pifešķīra Nobela miera prēmiju, Hitlers aizliedza vāciešiem turpmāk pieņemt jebkuru šīs prēmijas veidu.

Uz Mannu (un bieži vien arī uz mums, latviešiem) var attiecināt vācu rakstnieka Mārtiņa Valzera vārdus: «Man kultiviert die Überlegenheit des Unterlegenen» — *(Trimdā) tiek kultivēts pakjautā pārākums.* Tas notiek par spīti tam, ka trimdinieki nav ar savu dzīvi par savu pārliecību maksājuši. Bet varbūt —tieši tādēļ, jo kaut kur dziļi psihē sēž vainas apziņa par gļēvulību. Katrā ziņā šeit ir sēkla konfliktam starp mājā palikušajiem un pasaulē aizgājušiem.

Var jautāt, vai rakstnieki var šāda veida konfliktus atļauties. Sai ziņā varbūt situācija ir atšķirīga lielajām un mazajām tautām. (Quod licet lovi, non licet bovi!) Lielas tautas valodā rakstīta literatūra arvien sev atradīs lasītājus. Mazas tautas literatūrai arī modernajā pasaulē vēl arvien gandrīz vienīgie «noņēmēji» ir pašu tautas cilvēki. Tāpēc tai naida, pretišķību, konflikta situācija pašu tautas locekļu starpā var būt ar dziļu iedarbi, pat izšķirtās «būt vai nebūt» jautājumu.

Mēdz teikt, ka emigrācijas rakstniekiem piemītot melni balta domāšana. Vai arī — emigrācijas rakstniekiem piemītot tieksme piesavināties tiesības uz kādu vienīgo «pareizo» domāšanu. Taču cilvēkiem, kas vienmēr un visur pretendē uz kādu atrisinājuma atrašanu, draud iekrišana nekritiskā ideoloģijā, un tad rezultāts irtas pats, kas tiem, no kuriem bēgts. Sī ir Miloša minētā korumpētā domāšana, kas var kavēt lielu literāru darbu rašanos arī brīvībā, emigrācijā. Jo mazāk kāds rakstnieks padosies kādiem spaidiem, jo brīvāks viņš jutīsies savu uzskatu un pārliecības izteikšanā, jo radīsies labāka literatūra. Svešumā dzīvojošiem autoriem ir iespēja izmantot šo brīvības privilēģiju, kaut viegli tas nebūt nav. Taču šī brīvība pieder pie svešuma dzīves plusu ailes.

Citēšu par šo problēmu jauna vācu rakstnieka Jirgena Fuhsa (dz. 1950. gadā, 1977. gadā izraidīts no Austrumvācijas; *Zeit* 1986. 14. Ill) domas, ko viņš izteicis, vērtējot Rietum- un Austrumvācu literatūras attiecības, kavēkļus un kopīgos punktus šais attiecībās. Viņš saka: «Seit

iejaucas tik daudz sociālu, politisku, personīgu, paranoīdu, nepatīkamu un valstiski neirotisku komponentu, par kuriem neviens labprāt nerunā. Jaukāk ir patērzēt par pārdzīvoto eksilu nekā arvien par jaunu klausīties tagadnes *quasi* tenkas. Un bez tam (un galu galā tas ir pareizi) tas viss stingri atdalāms no literārā teksta, notā, kas uzrakstīts un ko pasniedz lasītājiem. Un kur tad galā nav svarīgi, kā tas radies un kur — cietumā vai ziloņkaula tornī. Galvenais — tas ir labs un iztur literārus kritērijus . . . Biogrāfiju un arī laiku, kurā jādzīvo, kurā jāraksta, nevienam nav iespējams izraudzīties. Līdz arto: apspiedējus režīmus nevar reducēt uz to vadoņiem un līdzskrējējiem . . . Pilnu grāmatu literatūras rašanos. Tāpat cietuma sods par sacerētiem dzejoļiem nav garantija, ka tie ir labi dzejoļi.»

Jau minēju, ka situācija mazajām tautām ir citāda nekā lielajām. Pašreiz tieši ļoti daudz mazo tautu literatūrām piederīgu autoru ir ārpus savas dzimtenes, t. i., ārpusē ir vai nu paši autori, vai arī tikai viņu darbi. Sāda situācija radusies visvairāk vienas lielvaras politikas ietekmē. Lai šīm mazo tautu emigrantu literatūrām rastos «dzīvības telpa», ir divas iespējas: pirmā iespēja —tām jāmeklē atbalsis pasaulē. Reizēm te rodas šādas tādas iespējas. Piem., 1974. gadā Ulšteina apgāds Vācijā nodibināja filiāli, «Kontinenta» apgādu, lai, kā deklarēts, «atzītu Austrumeiropas rakstnieku starptautiskās tiesības». Sai apgādā, piem., iznācis ungāru autora Ģerģi Konrādā romāns *Pilsētas dibinātājs,* kaut autors pats bija cietumā Ungārijā. Tam savus darbus piedāvājuši čehu, rumāņu autori, kas dzīvo savās tēvzemes, bet nevar tur publicēties. Viss būtu labi, bet līdzko nonāk pie PSRS, tā notiek tās pielīdzināšana Krievijai, un arī šim apgādam, kā var spriest pēc publikācijām presē, interese ir par jauno *krievu* emigrāciju, pārējām PSRS iekļautajām tautām, kurām arī tik daudz autoru emigrācijā, paliekot nepieminētām.

šīm tautām (un tā varētu būt iepriekš minētā otra iespēja) būtu jāmeklē pēc kādas «pašpalīdzības». Būtu jāveido un par jaunu jābūvē kontakti ar mājā palikušo tautas daļu. Kā rāda literatūras vēsture, rakstnieks pats var dzīvot ārpusē, taču — ja viņa darbiem iespēja parādīties tēvzemē, tad svešuma ietekme uz rakstnieka darbu mazinās, un viņš arī ārpus dzimtenes spēj radīt lielus darbus. Latviešu literatūrā tam spilgts piemērs ir Rainis.

Blakus svešās varas radītajiem šķēršļiem ilgi mūsu pašu vidū dzīvojusi krasa saskarsmes noraidīšana, kam ne vienu vien reizi pamatā bijusi ne tik daudz pārliecība, kā privātas un personīgas dabas kontrversijas, jo mūsu vecākās paaudzes rakstniekiem bija ļoti tiešas un aktīvas attiecības artiem, kas palika Latvijā un reizēm pievienojās iekarotājas varas ienestajiem uzskatiem. Tā naids šo divu grupu starpā nebija ne abstrakts, ne teorētisks, bet kaut kas ļoti reāls.

Trimdas un Latvijas autoru dēvētajā vidējā paaudzē sākumā

iestājās liels tukšums — abās pusēs no jauna radās autori, bet tie cits par citu nekā nezināja. Nebija pat īstas naida situācijas. Tikai pamazām un taustoties sāka rasties interese, ziņkāre vieniem par otriem. Jaunajās autoru paaudzēs kontakta meklēšana jau kļuvusi visai reāla lieta, jo to vairs nevajā personīga naida vai pāri darījuma sajūtas radīti liegumi.

Arī «otrā pusē», t. i., Latvijā, lēnām vien atklāti parādās domas, kaut vēl visai piesardzīgas, ka trimdā vai emigrācijā radītās latviešu kultūras vērtības nebūtu noraidāmas, ka vienai tautai ir viena kultūra un ka tanī tapušie darbi nebūtu šķirojami atkarā no to tapšanas vietas.

Literatūrā un Mākslā (1987. 22. V, 5. Ipp.) Aijas Brasliņas reportāžas par sarunu ar prof. Induli Zariņu sakarā ar ASV dzīvojošo latviešu gleznotāju Straut-maņa, Celmiņas un Lūkina izstādi Rīgā, nobeigumā lasām: «(Latvijas latviešu) darbu skates Amerikā ir nozīmīga *latviešu* kultūras iziešana pasaulē. Tas apliecina mūsu *tautas* garīgās potences un talantu . . . Savukārt šīs izstādes dalībnieki . . . uzsvēruši, cik būtiska ir viņu darbībai mākslā tikšanās ar skatītājiem šeit — senās Rīgas pils muzejā. *Seit, Latvijā, latviešu kultūra ir* visvairāk vajadzīga. Rodas un *nostiprinās kultūras kopības apziņa, kura* mums *jāuztur spēkā arī turpmāk.»* (Mani pasvīt-rojumi. — V. R.)

Lielos vilcienos visu trimdu, visu emigrāciju un arī atsevišķu rakstnieku liecības atbalsta šādu domu: katrai trimdai, katrai emigrācijai, katrai dzīvošanai svešumā, ja tā rada kultūras vērtības, pats svarīgākais, par spīti politiskām vai sabiedriskām pretišķībām, ir kultūras kopības apziņa ar savu tautu, ar savu dzimteni, ar savu tēvzemi, lai spētu rasties paliekošas kultūras vērtības. Atrašanās trimdā, dzīvošana emigrācijā vai ekspat-riācijā nav un nedrīkst būt par šķērsli, kas kavētu rakstnieku darbā.

(Pārpublicē)ums no žurnāla «Jaunā Gaita», 1988. g. maijs, *2.* (167) numurs.)

o o o

Rīga ir traģiska.
Daudz rīdzinieku ir akli, vecie ļaudis, pusaudži, bērni . . .
(Bet tie, kas redz, tieši tagad
vislabāk
redz,
tie cīnās un dibina Tautas fronti.)
Jā, daudz rīdzinieku ir akli. Jo —
viņi ilgu laiku bijuši
tumsā
(ar veciem jēdzieniem jauno neredz). Tumsa pārvērš par aklu.
Tagad ir par vēlu, tagad mēs esam gaismā, bet daudz par vēlu.
Aklajiem rokās balti, viegli spieķīši,
apkaltu galiņu. Klik-klik.

Roka ar spieķīti
iztausta ceļu
un vērš uzmanību tiem,
kas redz,
lai neuzgrūstās,
Ja nokāpj no ietves, tad
balto spieķīti
paceļ
augsti,
lai kāds braucējs vai
caurbraucējs
neuzbrauc.
Ceļu aklie zina, viņi ir rīdzinieki, šeit dzimuši.
Bet atbraucēji (cik savādi — viss vairums atbraucēju ir akli),
(tumsa bij viscaur, un ir vēl daudz kur), jā, atbraucēji, tie sēž mājās un skatās vienā punktā, jo — viņi Rīgas ielas nezina.
Un arī spieķīšu viņiem nav.
(Tie, kas redz, uzņemas ārstu darbu, tie glābj,
lai arī tie faktiski ir
rakstnieki,
gleznotāji,
zinātnieki,
zemnieki,
strādnieki.)
(Vai arī atbraucējus kāds ārstē un glābj?)
Bērniem, kas nupat dzimst,
kas dzīvos gaismā,
es ieteiktu sargāties no kaktiem,
tur visur vēl tup
tumsa.
Akdies, mana Rīga!
1988
O O O
o o o
Savu mūžu dzīvoju skaisti: ko arī darīdama,
rakstu dzejoļus domās, jā, domās, izstrādājot,
atrodot arvien labākus sinonīmus, beigas, kur viss sintezēts, nosvītrojot,
apraujot dzejoli. Tā labāk.
Pēc tam tūlīt aizmirstu, atkal domās rakstu jaunu,
ko arī darīdama, un vēl jaunu
dzejoli,
dzejoli,
dzejoli —

visu izjaucot, it kā
pārbraucot ar roku, aizmirstot.
Katras dienas vakarā uzrakstu pēdējo
un to paturēju, nodrukāju grāmatās.
Tā nebija dzīve, kurai pārbrauc kāpurķēdes.
Vai viss tiešām, kas bijis, ir pazudis? Lai. Bet —
varbūt neuzrakstītie dzejoļi ir un strādā . . .
1988
Sēžu uz nogāzta bērza.
Apkārt senā Latvija. (Mežu tumsa.) (Bākas uguntiņa.)
Aina pārmainās.
Caur tālēm Rīgas duna.
Sēžu uz nogāzta bērza.
Ir dziņa iecirst dzīvei
kā plēsējputnam ar knābi.
Jo —
apkārt nogāzti bērzi, izdangāts, melns ceļš,
šķidrs mežs, kur draud briesmas.
Sēžu uz nogāzta bērza.
Vairs neesmu bērns, kas tic. Nemākulīgi ieraudos, sen nav ritējušas asaras.
Manī ir gan spēks, gan bezpalīdzība. Nepazudīsim, paliksim garā.
Maļas un maļas domas.
1988
O O O
Tu esi saviļņots?
Jā, šodien ir viegli elpot, jo —
apņem patiesība.
Neticami, ka es tā uzrakstīju, jo —
vai tad šeit un tikai patiesība?
Mēs dzirdam
arī melus, vienaldzību.
Bet tas nav liels procents, kas mīņājas.
Esmu atvērta,
manī atspoguļojas politiskā Latvija.
1988
o o o
o o o
Pašlaik krīt lapas, dzeltenas, sārtas, dzeltenas, sarkanas.
Monta, tas ir tavs lapkritis.
Un būs —
un kaut kad atnāks ziema,
kad izelpošu,
no mutes pacelsies sarma.

Par ziemu nezinu, ko domāt.
Bija —
bija agrs pavasaris, un pēc tam bija pilns pavasaris, bet — pavasarī nebija domāšanas, pašlaik tas liekas muļķīgi.
Bija — jā, jā, bija — karsta, gara, gara vasara, brīnumaina, neizstāstāma. Bet — vasarā bija arī lietus, un man nepatīk nēsāt lietussargu.
Vasarā sākas domāšana, bet —
ar atbīdīšanu.
Tagad.
Pašlaik.
Sabāžu rokas kabatās.
Pašlaik ir tikai domāšana.
Domāšana
zem krītošām rudens lapām.
Tas būs ilgs,
ilgs,
ilgs
lapkritis.
Eju,
pāri augumam krīt dzeltenas, sārtas, dzeltenas, sarkanas lapas, krīt tik
bieži,
pilnīgi mani
no garāmgājēju skatieniem aizsegdamas.
Tas ir mans lapkritis.
1989
O O O
O, biju tādā frontē, kur ierocis — lode,
tas ir primitīvi, un —
domu tur nemaz nevajag.
Bet — pašlaik
tu stāvi tribīnē, tev arī ir ierocis, tavs ierocis — vārds, o, jā!
Tu pats esi tik izteiksmīgs, tik saspringts kā vārds,
Cik vārds ir varens ierocis.
Ar vārdu
var panākt visu, ko grib.
Tu — ar ieroci.
Tu — esi bīstams.
Un tas ir pats labākais šodien.
1989
E
i®
£

o
c
to
UJ
Z
0 l/>
1 *OL* Z
UJ
I
1/1
<
Z
UJ
_J
UJ
I
Sienas. Mūri.
To daudz manas zemes vēsturē.
Cietumi. Nošaušana. Bez skaita.
Visapkārt nepatiesība.
Lielu daļu savas dzīves es nodzīvoju šajā nepatiesībā, to nezinot.
Glāba (briesmīgi teikt, bet jāsaka: glāba), mani glāba karš
(karš ir šaušalīgs, bet jāsaka — glāba no kaut kā varbūt šaušalīgāka).
Mani glāba karš, kur
es darīju godīgu sanitārdarbu, par mūriem neko nezināma.
Bet pēc uzvaras es nodzēru karu (kaut arī sieviete, bet karavīrs), vēl arvien nekā nezināma.
Bet
šodien mans prāts ir izplēsts no lasītā presē (grāmatām maz atliek, ir tikai prese).
Sāku apjēgt vakardienu, šodienu (par maz apjēgt, ir jāzina, ir jādara), šodiena
šīs sienu un mūru ēnas ap mani.
Skatos ceriņos,
kuru manā rajonā sevišķi daudz, un
neredzu, ka tie ceriņi.
1988
O O O
Visam pārējam jāatkāpjas,
ja gribi vēl
rakstīt
dzeju,
pateikt, kas būtu sakāms.

Visu, itin visu jāziedo diendienā.
Es to pieņemu.
Visgrūtākais brīdis, kad dzejolis briest,
bet es nejutu neko,
tikai zinu — taps
(te mana loma ļoti aktīva,
bet pavisam neredzama
pat pašai).
Un tapšana ir smags darbs, bet to jāmīl.
Tajā brīdī
man jāburzās cilvēkos, jāsapinas ar citu domām.
Bet līdz mēram.
Atdoties
citam darbam nevaru.
Lielai dienas daļai jābūt vientulībā. Un jābūt pacietīgai. Un jānotic sev.
Visam pārējam jāatkāpjas.
1988
SALMANS RUŠDĪ

SĀTANISKĀS VĀRSMAS

FRAGMENTS

Sātans, būdams ieslodzīts nedrošā, apkārtstaiguļa, klaiņotāja stāvoklī, ir bez jelkādas noteiktas mājvietas; jo, lai gan viņam eņģeliskās dabas dēļ pieder zināma veida impērija šķidrajā klajumā vai gaisā, tomēr šī noteikti ir daļa no soda, ka viņš ir . . . bez jelkādas drošas vietas vai telpas, kur būtu ļauts viņam nolikt savas kājas pēdu.

Daniels Defo. *«Velna vēsture»*

\

EŅĢELIS OIBRILS[1]

1

— Lai piedzimtu no jauna, — dziedāja Gibrīls Farišta, kūleņodams lejup no debesīm, — tev jānomirst vispirms. Ho jī! Ho jī! Lai nolaistos uz krūtainās zemes, ir jālido vispirms. Ta-tā! Taka-ton! Kā lai smaidītu no jauna, ja negribi raudāt tu vispirms? Kā iekarot tev dārgās mīlu, mister, bez nopūtas vispirms? Baba, ja tu vēlies atkal piedzimt ... — Tieši pirms ausmas kādu ziemas rītu Jaungada dienā vai ap to laiku, no liela augstuma — divdesmit deviņus tūkstošus divas pēdas — uz Lamanša šaurumu, bez izpletņu vai spārnu palīdzības no skaidrām debesīm krita divi reāli, pilnīgi nobrieduši, dzīvi vīri.

— Es saku, tev jāmirst, es saku, es saku, — un tā, un tā joprojām, līdz skaļš kliedziens pāršķēla nakti zem alabastram līdzīgā mēness. —

Pie velna tavas melodijas, — vārdi kā kristāla virtenē sakārās ledus baltajā naktī, — filmās tu tikai atdarināji īstos dziedātājus, tāpēc tagad pasaudzē mani no šiem pekles trokšņiem.

Gibrils, nemuzikālais solists, lēkaja mēnesnīcā, dziedādams savu improvizēto Gazas dziesmu, peldēdams gaisā, tauriņstilā, brasā, savilkdamies čokurā, ērglīgi izpletis sevi pret gandrīz-vai-ausmas gandrīz-vai-bezgalību, piesavinādamies heraldiskas pozas, nevaldāmi, izslējis galvu, juzdams bezrūpību pret gravitāciju. Tagad viņš laimīgs vēlās uz dzēlīgās balss pusi. — Ohē, Salad baba, tas esi tu, ļoti labi. Oho, vecais čamča. — Uz ko otrais, izvēlīga ēna, krizdams ar galvu pa priekšu, pelēkā uzvalkā ar atpogātām žaketes pogām, rokas gar sāniem, uzskatīdams kā pašu par sevi saprotamu gardibenes neiespējamību uz savas galvas, savieba palamu nīdēja seju. — Sveiks, Spono, — Gibrīls griezīgi kliedza, izspiedis otru ačgārnu grimasi. — īstā Londona, bhai! Mēs ierodamies! Tie izdzimteņi tur lejā neuzzinās, kas viņus trāpīja. Vai meteors vai zibens, vai Dieva atriebība. Novēlās no gaisa, bērniņ. *Dharraammm!* Blākš! Kas par ierašanos. Es zvēru: ar plakšķi.

Novēlās no gaisa: liels rībiens, krītošu zvaigžņu pavadīts. Universāls sākums, laika dzimšanas miniatūra atbalss . . . gigantisku reaktīvo lidmašīnu *Bostan,* Lidojums AI-420, bez jebkāda brīdinājuma aizpūta sānis, augstu virs lielās, trūdošās, skaistās, sniegbaltās, apgaismotās lielpilsētas, Mahagonijas, Babilonas, Alfavilles. Bet Gibrīls jau bija devis tai vārdu, man nevajag iejaukties: īstā Londona, Vilājeta galvaspilsēta mirgoja, mirkšķināja, māja naktī. Kamēr Himalaju kalnos caur pulverveidīgo janvāra gaisu izlauzās neilga un pāragra saule, no radaru ekrāniem pazuda mērķa signāls un retinātais gaiss bija pilns ķermeņu, kuri no katastrofas Everestā nolaidās uz jūras pienīgā bāluma.

Kas es esmu?

Kas vēl ir tur?

Lidmašīna pāršķēlās uz pusēm, izmetot savas sporas kā sēklu pogaļas, kā ola, padodoties savam noslēpumam. Divi aktieri augstprātīgais Gibrīls un pogainais, čokurā savilcies misters Sala-dins čamča — nokrita kā tabakas kripatiņas no veca, salūzuša cigāra. Virs, aiz, zem viņiem tukšumā, tur karājās atgāzti sēdekli, stereofoniskas radioaustiņas, dzērienu izvadājamie ratiņi, izkārnījumu tvertnes, izkāpšanas kartes, jā, nemuitojamas video spēles, ar tresi apšūtas cepures, papīra tasītes, segas, skābekļa maskas. Bez tam — jo lidmašīnā bija bijis ne viens vien migrants, jā, diezgan liels daudzums sievu, kuras saprātīgi sava pienākuma pildītāji bija mocījuši ar jautājumiem par dzimumzīmju garumu un un atšķirību uz viņu vīru dzimumorgāniem, bērnu pietiekamību, par kuru likumīgu atzīšanu Lielbritānijas valdību bija mākušas mūžīgas šaubas — sajauktas ar

lidmašīnas atliekām, vienādos fragmentos, vienādi absurdi tur lidinājās dvēseles druskas, sadragātas atmiņas, nodīrātas personības, stingras dzimtās valodas, izvaroti noslēpumi, neiz-tulkojami joki, iznīcinātas nākotnes, zaudētas mīlestības, tukšuma aizmirsta nozīme, dunoši vārdi, *zeme, piederība, mājas.* Mazliet muļķīgi, vēja brāzmas grūstīti, Gibrīls un Saladins svērās kā saiņi, kurus vieglprātīgi nometis kāds stārķis ar va|ā knābi, un, tā ķā čamča nāca zemē ar galvu pa priekšu, stāvoklī, kādu iesaka bērniem, ieejot dzimšanas vadā, viņš sāka just vieglu aizkaitinājumu par tā otrā atteikšanos krist saprotamā veidā. Saladins nira ar degunu, kurpretī Farišta apskāva gaisu, aptverdams to ar rokām un kājām, kā kūlējs, kā pārpūlējies aktieris, kam trūkst pašsavaldīšanās iemaņu. Apakšā, mākoņu klāta, gaidot viņu ierašanos, lēni sasalušas Angļu Piedurknes[2] straumes, — viņu ūdeņainās iemiesošanās nozīmētā zona.

— O, manas kurpes ir japāņu, — Gibrīls dziedāja, tulkodams seno dziesmu angliski pussamaņas cieņā pret nāciju, kas brāzās pretim. — Šīs bikses, lūdzu, ir angļu. O, mana galva, sarkana krievu cepure; mana sirds ir indiešu — neskatoties uz visu to. — Mākoņi burbuļoja viņiem pretim un, iespējams, ka tas bija gubu mākoņu un lietus mākoņu lielās maldināšanas dēļ, vareni ripojošās pērkon-galvas stāvēja kā āmuri rītausmā, vai, iespējams, tā bija dziedāšana (vienam rosīgi spēlējot, otram izrādot nicināšanu izrādei), vai arī tā bija viņu pūtiena ārprāta lēkme, kas aiztaupīja viņiem pilnīgas priekšnojautas par nenovēršamo . . . bet, lai kāds būtu cēlonis, divi vīri, Gabrīlsaladins Farištačamča, notiesāti uz šo bezgalīgo, bet arī galīgo eņģeliskivelnišķo kritienu, tā arī neapzinājās to brīdi, kurā sākās viņu pārmainīšanās process.

Mainīšanās?

Jā, ser, bet nevis nejauša. Tur augšā gaisa telpā, tai mīkstajā, tikko manāmajā laukā, kuru, iespējams, ir radījis gadsimts un kurš no tā laika ir padarījis iespējamu gadsimtu, kļūdams par vienu tās noteicošo vietu, kustību un karu vietu, planētu sarukumu un spēka vakuumu, visnedrošāko un pārejošāko no zonām, iluzorisku, nesakarīgu, metamorfisku — jo, kad jūs sviežat kaut ko gaisā, viss kļūst iespējams — turaugšupceļš, pārmaiņas visādā ziņā notika delīrija pārņemtajos aktieros, kas būtu ieprecējušas vecā mistera Lamarka[3] sirdi: vides galējā spiediena rezultātā tika prasītas raksturīgas pazīmes.

Kuras raksturīgas pazīmes kuriem? Mazliet piebremzējiet; jūs domājat, ka Radīšana notiek steigšus? Nu, lūk, arī atklāsme tā nenotiek . . . palūkojieties uz pāris no šiem pārstāvjiem. Vai ievērojat kaut ko neparastu? Divi brūni vīri, smagi krizdami — tas nav nekas jauns, jūs varat nodomāt; uzkāpuši pārāk augstu, nokļuvuši paši virs sevis, pielidojuši pārāk tuvu saulei, vai tā tas ir?

Tā tas nav. Klausieties!

Misters Saladins čamča, kuru šausmināja no Gibrīla Farištas mutes plūstošās skaņas, cīnījās pats ar savām vārsmām. Tā, ko dzirdēja Farišta, vēzēdamies caur neticamajām nakts debesīm, arī bija sena dziesma, mistera Džeinisa Tomsona[4] lirikā no tūkstoš septiņsimtā līdz tūkstošseptiņsimt četrdesmitastotajam. — Uz debesu pavēli, — čamča slavināja caur lūpām, kas no aukstuma kļuva urrā-patriotiski sarkanbaltzilas, — moodusies no ziiilgmes klaida. — Farišta pārbijies dziedāja arvien skaļāk un skaļāk par japāņu kurpēm, krievu cepurēm, neskartām puskontinentālām sirdīm, bet nespēja klusināt Saladina mežonīgo solo koncertu: — Un sargeeeeņģeļi skandēja melodiju.

Atzīsim: viņiem nebija iespējams dzirdēt vienam otru, vēl jo mazāk sarunāties, kur nu vēl sacensties dziedāšanā. Paātrinoši tuvojoties planētai, atmosfērai dunot ap viņiem, kā lai viņi to būtu spējuši? Bet atzīsim arī to: viņi to darīja.

Lejlejup viņi traucās, un ziemas aukstums, nosarmodams viņu skropstas un draudēdams sasaldēt viņu sirdis, taisījās modināt viņus no viņu murgainās sapņošanas vaļā acīm, viņi gatavojās apzināties dziedāšanas brīnumu, locekļu un bērnu plūdus, kuru daļa viņi bija, un no apakšas viņiem virsū brāzās likteņa šausmas, kad viņi atsitās, tika izmērcēti un tūlīt sasaldēti — pie mākoņu vārīšanās nulles grādu temperatūras.

Kā izrādījās, viņi atradās garā, vertikālā tunelī, čamča, akurāts, stīvs un joprojām ar kājām gaisā, redzēja Gibrēlu Farištu, savā purpura kreklā peldot viņam pretī pa šo mākoņsienu piltuvi, un būtu saucis: — Nenāc tuvumā, ej prom no manis, — bet kaut kas viņu atturēja — sākums kaut kam uztraucošam viņa zarnās, un tā viņš teica nevis noraidījuma vārdus, bet izpleta savas rokas un Farišta iepeldēja tajās, līdz viņi bija apskāvušies no galvas līdz kājām, un viņu sadursmes spēks lika viņiem kūleņot, griežoties pārī, riteniski visu ceļu lejup un prom pa caUrumu, kas veda uz Brīnumzemi; kamēr viņi grūdās ārā no baltuma, nāca mākoņformu virkne, nemitīgi pārvēršot dievus par bu|| iem, sievietes par zirnekļiem, vīriešus par vilkiem. Hibrīdu mākoņradījumi spiedās viņiem virsū, milzīgas puķes ar cilvēka krūtīm, kas šūpojās uz resniem stublājiem, spārnoti kaķi, kentauri, un čamču savā pusapziņā bija pārņēmusi nojausma, ka arī viņš ir iemantojis šo mākoņaino kvalitāti, kļūdams meta-morfisks, hibrīds, itin kā viņš ieaugtu personā, kura galva pašlaik ieritinājusies starp kājām un kura kājas bija apvitas ap viņa garo patricieša kaklu.

Lai arī kā, šai personai nebija laika tik «lielai dižmanībai»; tā patiešām nebija spējīga ne uz kādu dižmanibu; jo tikko bija ieraudzījis no mākoņu virpuļa parādāmies noteikta vecuma valdzinošu sievietes stāvu, tērptu zaļā un zelta krāsas brokāta sari, ar dimantu degunā un laku, kas šajos augstumos aizsargāja viņas augsti savītos matus pret vēja spiedienu, kā viņa nosvērta sēdēja uz lidojošā paklāja. — Rekha

Tirgotāj, — Gibrīls viņu sveicināja. — Jūs nevarējāt atrast ceļu uz debesīm, vai ne? — Cik nedzīvi vārdi jāsaka mirušai sievietei! Bet viņa satricinošo, svērtenisko stāvokli varētu piedāvāt remdinājumā . . . Camča, satverdams savas kājas, izteica nesaprotamu jautājumu: Pie velna!

— Vai tu viņu neredzi? — Gibrīls sauca. — Vai tu neredzi viņas sasodīto Buhāras paklāju?

«Nē, nē, Gibo,» viņas balss čukstēja viņam ausis, «negaidi no viņa apstiprinājumu. Es esmu domāta vienīgi tavām acīm, varbūt tu taisies jukt prātā, ko tu domā, tu hotentot, tu cūku ekskrementu gabals, mana mīlestība. Ar nāvi atnāk godīgums, mans mīļotais, tāpēc varu saukt tevi tavos īstajos vārdos.»

Mākoņainā Rekha dudināja īgnus niekus, bet Gibrīls atkal kliedza uz Čamču: — Spono? Vai tu viņu redzi vai ne?

Saladins čamča nekā neredzēja, nekā nedzirdēja, nekā nesacīja. Gibrīls skatīja viņu viens. — Tev nevajadzēja to darīt, — viņš aizrādīja viņai. — Nē, ser. Grēks. Un tikpat liela lieta.

«O, tu vari man tagad lasīt morāli,» viņa smējās. «Tu jau esi ar nevainojamu morāli. Tas biji tu, kas mani atstāja,» viņas balss atgādināja viņa ausij, šķietami kutinot ļipiņu. «Tas biji tu, o, manas sajūsmas mēnesi, kas paslēpās aiz mākoņa. Un es paliku tumsā, neredzīga, zudusi mīlestībai.

Viņš nobijās. — Ko tu gribi? Nē, nesaki, ej prom!

«Kad tu biji slims, es tevi nevarēju redzēt, lai neizceltos skandāls, tu zināji, ka es nespēju, ka es atturējos tevis dēļ, bet pēc tam tu sodīji, tu izmantoji to kā ieganstu aiziešanai, kā mākoni, aiz kura paslēpties. To un arī viņu, ledussievieti. Izdzimtenis. Tagad, kad esmu mirusi, esmu aizmirsusi piedot. Es nolādu tevi, Gibrīl, lai tava dzīve kļūst elle. Elle tāpēc, ka tā bija vieta, uz kurieni tu mani aizsūtīji, esi nolādēts, no kurienes tu nāc, uz kurieni tu dodies, zaļknābi, priecājies par asinspirti!» Tas bija Rekhas lāsts; un pēc tam atskanēja vārsmas valodā, ko viņš nesaprata, viss skarbums un svilpoņa, kuru viņš domāja, ka atšķir — bet varbūt arī ne — atkārtoja vārdu *Al-Lat.*

Viņš cieši pieķērās Čamčam; viņi brāzās cauri mākoņu apakšējam slānim.

Ātrums, ātruma izjūta, atgriezās, svilpojot savu baismīgo melodiju. Mākoņu jumts izgaisa augšup, ūdens-dibens strauji lidoja tuvāk, viņu acis atvērās. Kliedziens, tāds pats kliedziens, kas bija radījis satraukumu viņa iekšās, Gibrīlam lidojot caur debesīm, izlauzās no čamčas lūpām; saules gaismas šautra ieurbās viņa atvērtajā mutē un atbrīvoja to. Bet viņi, čamča un Gibrīls, bija krituši, mākoņiem pārvēršoties, un nu tur, viņiem gar malām, bija šķidrums, nenoteiktība, un tad, kad saules gaisma trapija Čamču, ta atbrīvoja ko ska|āku par troksni:

— Lido, — čamča spiedza Gibrēlam. — Tagad sāc lidojumu. — Un piebilda, nezinot, no kurienes nāk teiktais, otru komandu: — Un dziedi.

Kā jaunums ienāk pasaulē? Kā tas piedzimst?

No kādiem sakausējumiem, izskaidrojumiem, saistījumiem tas ir veidots?

Kā tas paliek dzīvs, būdams ekstrēms un bīstams? Kādus kompromisus, kādus darījumus, kādas slepenās dabas nodevības tam jāveic, lai atvairītu avarējuša kuģa komandu, nogalinošo eņģeli, giljotīnu?

Vai dzimšana vienmēr ir kritiens?

Vai eņģeļiem ir spārni? Vai cilvēki spēj lidot?

Kad misters Saladins Čamča virs Lamanša izkrita no mākoņiem, viņš sajuta, ka viņa sirdi sagrābj tik nepielūdzams spēks, ka viņš saprata, ka nav iespējams mirt. Vēlāk, kad viņa pēdas bija vēlreiz stingri novietojušās uz zemes, viņš sāka to apšaubīt, piedēvējot sava tranzīta ticamību savas uztveres grābstīgumam, ko izsaukusi vēja brāzma, un attiecinot savu ilgdzīvošanu, savu un Gibrīla ilgākdzīvošanu aklai, muļķīgai veiksmei. Bet šobrīd viņam šaubu nebija; tā, kas viņu bija pārņēmusi, bija griba dzīvot, neviltota, neatvairāma, tīra, un pirmais, ko šī griba izdarīja —, tā informēja viņu, ka tā neko negrib zināt par viņa patētisko personību, to pa pusei pārbūvēto balsu un mimikrīmiju veidojumu, tā bija nolēmusi visu to neievērot, un viņš juta, ka viņš tai pakļaujas, jā, turpat, it kā viņš būtu skatītājs pats savā prātā, pats savā ķermenī, jo tā sākās viņa ķermeņa pašā centrā un izplatījās uz āru, pārvērzdama viņas asinis dzelzī, pārveidodama viņa miesu tēraudā, izņemot to, ka tā arī likās kā dūre, kas ietver viņu no ārienes, turot viņu tādā veidā, kas bija gan nepanesami ciešs, gan neiecietīgi maigs; līdz beidzot tā viņu bija pilnīgi uzvarējusi un varēja darbināt viņa muti, viņa pirkstus — ko vien tā izvēlējās, un, būdama reiz pārliecināta par savu varu, tā izpletās uz āru no viņa ķermeņa un sagrāba Gibrīlu Faristu aiz pēdām.

— Lido, — tā komandēja Gibrīlu. — Dziedi!

Camča pieturēja Gibrīlu, kamēr otrais sāka — iesākumā lēnām un tad arvien straujāk un spēcīgāk — vēcināt savas rokas. Stingrāk un stingrāk viņš vēcināja, un, viņam tā vēcinot, no viņa izlauzās dziesma, un tāpat kā Rekhas Tirgotājas spektra dziesma, tā tika dziedāta valodā, kuru viņš nezināja, melodijā, kādu viņš nekad nebija dzirdējis. Gibrīls nekad nenoliedza brīnumu; pretēji Čamčam, kas centās to izstumt no eksistences, viņš nekad nebeidza sacīt, ka Gazas dziesma ir bijusi dievišķīga, ka bez dziesmas vēcināšanās būtu bijusi veltīga, un bez vēcināšanās — bija skaidrs, ka viņus būtu sasituši viļņi līdzīgi klintīm vai kam tamlīdzīgam, un gluži vienkārši viņi, saskardamies ar jūras stingrajām bangām, sašķīstu gabalos. Kurpretī tagad viņi sāka

samazināt ātrumu. Jo uzsvērtāk Gibrēls vēcinājās un dziedāja, dziedāja un vēcinājās, jo vairāk izpaudās palēninášanās, līdz beidzot tie abi lidinājās leja uz Lamanšu kā papīra strēmeles vēja pūsmā.

Viņi bija vienīgie dzīvi palikušie no katastrofas, vienīgie, kas nokrita no *Bostan* un dzīvoja. Viņus atrada izskalotus pludmalē. Runīgākais no abiem — purpura kreklā — lādējās, nesakarīgi virknēdams mežonīgus vārdus, ka viņi esot staigājuši pa ūdeni, ka viļņi esot maigi iznesuši viņus krasta; bet otrais, kura galvai brīnumainā kārtā bija pielipusi izmirkusi gardibene, to noliedza.

— Dievs, mums palaimējās, — viņš sacīja. — Cik laimīgs tu vispār vari būt.

Es, acīm redzami, zinu patiesību. Es novēroju visu notikušo. Kas attiecas uz visuresamību un visuvarenību, es neko neprasu no tagadnes, bet es ceru, ka ar šo es varu tikt galā. čamča to vēlējās, un Farišta darīja, kas no viņa tika prasīts.

Kas bija brīnumu darītājs?

Kāda rakstura — eņģeliska, sātaniska — bija Farištas dziesma?

Kas es esmu?

Sacīsim tā: kuram ir vislabākās melodijas?

Sie bija pirmie vārdi, ko Gibrīls Farišta sacīja, kad viņš pamodās sniega segtā Anglijas krastā ar pilnīgi neticamu jūras zvaigznes klātesamību pie savas auss: — Atkal dzimis, Spono, tu un es. Daudz laimes dzimšanas dienā, mister; daudz laimes dzimšanas diena!

Uz ko Saladins čamča noklepojās, izšļāca siekalas, atvēra acis un, kā pienākas jaundzimušam bērnam, izplūda muļķīgās asarās.

KULTŪRA

LAIMA ŽIHARE

ARĪ PRAVIETIM NEKLĀJAS VIEGLI

(Pēc ārzemju preses ziņām)

SALMANS RUŠDĪ: «GRĀMATA, KURAS DĒĻ NOGALINA CILVĒKUS, NAV GRĀMATA, KO ESMU UZRAKSTĪJIS.»

Laiku palaikam ar prieku konstatējam, ka pasaulē tomēr nav rimusi interese par nopietnu daiļliteratūru. Un, lūk, kritiķu cildināta autora garš, izaicinošs romāns sacēlis veselu uzmanības vētru visā pasaulē. Angļu rakstnieka Salmana Rušdī «Sātaniskās vārsmas» *(Salman Rushdie, The Satanic Verses, 1989)* **tiek pieminētas pasaules respektējamāko laikrakstu pirmajās slejās. Un ne jau tikai, lai uzslavētu. Seko protesti un piedraudēšana ar terora aktiem, notiek demonstrācijas un pat vietēja mēroga sacelšanās dažādos zemeslodes rajonos — Indijā, Dienvidāfrikā, britu pilsētu**

imigrantu kvartālos. Lai izvairītos no asinsizliešanas, Indijā grāmatu aizliedz, šim piemēram drīz vien seko Pakistāna, Dienvidāfrikā, Šauda Arābija, Ēģipte. Masu demonstrācijā pie amerikāņu kultūras centra Isjamabadā, Pakistānas galvaspilsētā, sešus cilvēkus nogalina, simtiem ievaino. Bombejā desmitiem tūkstošu karstgalvīgu protestetaju dodas gājienā pa pilsētas ielām, līdz iejaucas policija. Tā ķā dumpinieki nevēlas izklīst, policisti atklāj uguni, nogalinādami trīsdesmit un ievainodami vairak nekā septiņdesmit pilsoņus. Indijas kontrolētajā Kašmiras provincē viens cilvēks protestēdams izdara pašnāvību.

Tad seko vispārsteidzošākais. 88 gadus vecais Ajatolla Homeinī, irāņu garīgais vadonis, pavēl «Sātanisko vārsmu» autoru nogalināt, jo viņš aizskāris Islamu, Pravieti un svēto Korānu, un grēki tiktu atlaisti ikvienam musulmanim, kurš veiktu šo «svēto» darbu. Turklāt apsūdzība vērsta ne vien pret rakstnieku, bet arī pret visiem, kas piedalījušies grāmatas publicēšanā. Nākamajā dienā kāds irāņu klerikālis paziņo, ka par autora galvu apsolīti 2,6 miljoni dolāru, ja atriebējs ir irānis, miljons dolāru — ja šis cilvēks būtu citas tautības. Dienu vēlāk, pateicoties cita irāņu filantropa «augstprātībai», apbalvojumu divkāršo. Valdības ir nokaitinātas, izde-veji iebaidīti, lidmašīnās draud izvietot bumbas. Autors ar ģimeni Skotlendjarda aizsegā steidz slēpties.

Salmans Rušdī dzimis 1947. gadā Bombejā, divus mēnešus pirms britu iziešanas no Indijas. Viņa vecāki ir turīgi Kašmiras musulmaņi un angļu paražu cienītāji. Mazo Salmanu viņa reliģiskās piederības un gaišās ādas krāsas dēļ dzimtajā pilsētā uzskata par balto zvirbuli.

13 gadu vecumā Salmans ierodas Anglijā, lai turpinātu mācības ekskluzīvajā Ragbi-jas skolā. Zēna anglosakšu vienaudži īpaši nepūlas palīdzēt jaunpienācējam iedzīvoties — viņi ķiķina, skatīdamies, kā Salmans ctnās ar pirmajām angļu brokastīm.

Studiju laikā Kembridžā Rušdi sevišķi aizraujas ar Islaina vēsturi un teātra mākslu. Pēc universitātes beigšanas 1968. gadā jauneklis dodas uz Pakistānu, kur tolaik dzīvo viņa vecāki. Taču īsais uzturēšanās brīdis šajā musulmaņu zemē Rušdī nav īpaši veiksmīgs. Viņa iestudēto Edvarda Olbī lugu «Zooloģiskais stāsts» cenzūra nelaiž cauri, jo tekstā pieminēta cūkgaļa. Pēc nepilna gada Rušdī atgriežas Anglija.

Jauneklis apmetas uz dzīvi Londonā, nākamos desmit gadus pelnīdamies ar reklāmu un sludinājumu sacerēšanu. Viņš apprec an-glieti un adoptē dēlu. (1987. gadā viņi izšķiras. Pašlaik Rušdī ir precējies ar amerikāņu rakstnieci Mariannu Viginsu.)

Salmana Rušdī pirmais romāns «Gri-muss» (Grimus, 1974) ir literārā un finansiāla neveiksme, toties otrais «Pusnakts bērni» (Midnight's Children, 1981), kļūst par starptautisku sensāciju. Sižets balstās uz

fantastisku notikumu: tūkstoš un viens indiešu bērns, kas dzimis britu salās, pēc neatkarības pasludināšanas dzimtenē iegūst maģiskas spējas savā starpā sazināties. «Pusnakts bērniem» piešķir Grāmatnieka prēmiju (Booker Prize), Lielbritānijas reprezentatīvāko literāro apbalvojumu, un visā pasaulē tiek izpārdots vairāk nekā pusmiljons grāmatas eksemplāru.

Rušdi nākamais romāns «Kauns» (Shame, 1983) uzskatāms par vēl vienu trakulīgu alegoriju, kas radusies tālaika Pakistānas notikumu ietekmē. Ari šo darbu izvirza Grāmatnieka prēmijai, taču balvu pavisam negaidīti saņem cits pretendents. Rušdī jūtas šokēts. Kā teicis kāds izdevējs: «Ar Salmanu ir tā — Nobela prēmiju saņēmis, viņš nemaz nejustos tik laimīgs, jo viņam tā piešķirta pat veselas divas reizes.» Rakstnieka egoistiskā un paštaisnā daba ne vienmēr bijusi pa prātam britu līdzpilsoņiem, vēl jo vairāk tāpēc, ka viņš asi kritizējis Tečeres ekonomisko politiku. Un, iedzīvojoties Rietumos, Rušdi pamazām zaudējis savu reliģisko pārliecību. «Jaunībā es biju ārkārtīgi ticīgs,» viņš saka, «šobrīd vairs neesmu, lai gan skaidri apzinos vietu, kur Dievs atradās.»

Jau kuro reizi mūžā Rušdi nevar atgriezties mājās. Tik absurda situācija faktiski varētu rasties tikai rakstnieka iztēlē — pasaules vispopulārākā cilvēka dzīvība atkarīga no tā, vai viņam izdosies kļūt neredzamam. Rušdī rezidence Londonas ziemeļdaļā tukša un policijas aplenkta. Rakstnieka darbistabā ēkas piektajā stāvā, kur tapa «Sātaniskās vārsmas» ar ātrumu 800 vārdi dienā, nekas vairs neliecina par darba rutīnu, uz grīdas vairs nemētājas manuskriptu kaudzes. Bet uz kamīna malas atrodas intriģējošs suvenīrs, kas vēsta par autora pagātni — astoņstūrains, grezns Korāna sēju-miņš sudraba dolāra lielumā.

Par ko tad stāsta romāns, kurš jau kopš februāra vidus (kad Homeinī pasludināja nāves spriedumu) ieņēmis stabilu pirmo vietu bestselleru sarakstā? Pēc kritiķu domām, «Sātaniskās vārsmas» var uzskatīt gan par filozofiju, gan par komisku vai fantastisku darbu. Romāna sākumā divi pusmūža indiešu aktieri krīt no 29 002 pēdu augstuma — tieši virs Lamanša viņu laineri, kas lidojis no Bombejas uz Londonu, uzspridzinājuši sikhu teroristi. Traucoties pretī zemei, abu starpā notiek dziva saruna. Viens no nelaimīgajiem pasažieriem ir vispopulārākais kinoaktieris Indijā Gibrīls Farišta, kurš nevēlas sevi atklāt, jo tikko kā ārstējies no smagas slimības, šajā procesā nākdams pie slēdziena, ka Dieva neesot. Otrs — Saladins Čamča — turīgs emigrants, kas britu televīzijā sinhroni ierunā reklāmfilmas, atgriežas mītnes zemē pēc melanholiska Bombejas, bērnības dienu pilsētas, apmeklējuma. Krītot viņi mirst, bet tajā pašā mirkli notiek reinkarnācija. Kad abi laimīgie nosēdušies, viņu likstas sākas no jauna. Saladinam pierē izaug ragi — tādēļ viņam kā britu pilsonim jāpacieš rupji apvainojumi no imigrācijas varas iestādēm. Savukārt Gibrīlam ap galvu parādās mirdzošs oreols un viņam jācīnās pret pārlieki godbijīgu attieksmi no pavisam svešu cilvēku puses. Jaunā aura saasina veco problēmu, sevišķi mulsinošu no Gibrila jaunizceptā ateisma viedokļa: viņa kinematogrāfiskos

sapņos, kuros aktierim iedalīta erceņģeļa Gabriela loma, taču bez teksta, un lūdzēju pūlis viņu pierunā teikt Allaha vārdus. (Pamīšus autors stāsta par saviem skolas gadiem un jaunību Lielbritānijā, par mīlestību uz Bombeju un tēva nāvi. Pētīdams musulmaņu ticības saknes, viņš

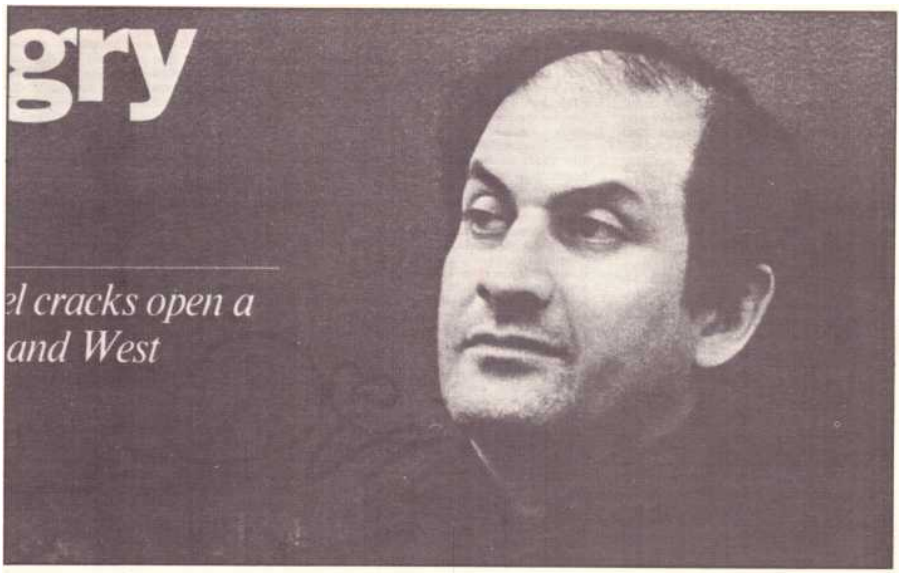

SALMANS RUSDI

Ceremonial burning in Bradford, England, of a book that few had read

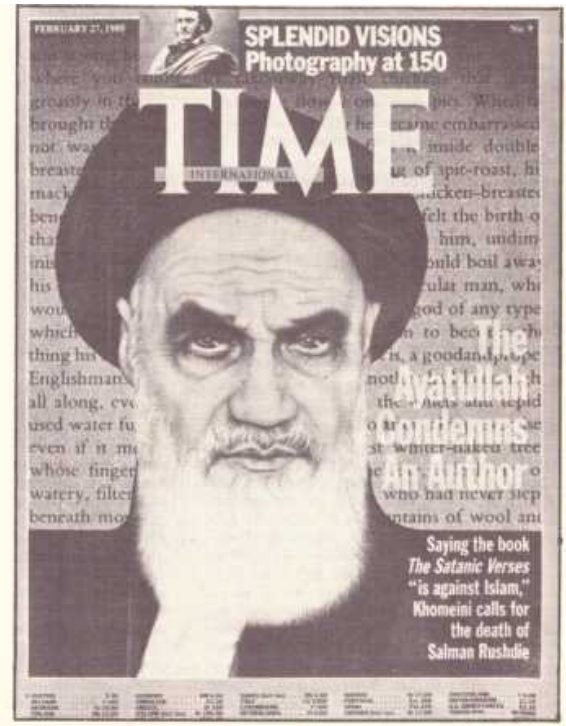

A vo is

diezgan neparastā veidā atstāsta daža. le, ģenrtâ^pttr'Pmmetrrt&niČ? pasniegdams šos notikumus kā sapņus, dažreiz pat kā sapņus sapni, bet varoņi, kuriem tie rādās, tikpat labi var būt vai nebūt jukuši.) Lūdzēju vidū ir biznesmenis Mahounds, kura tēlā musulmaņu lasītāji saskatījuši līdzību ar pravieti Muhamedu. Viens no romāna varoņiem, rakstvedis Salmans, smagi nogrēkojas. Viņa uzdevums būtu pierakstīt Allaha teikto, kā to diktē Mahounds. Taču nerātnais rakstvedis šad un tad sagroza Mahounda vārdus. Kad pravietis pamana, ka Salmans sabojājis svētās grāmatas tekstu, viņš vai sprāgst no dusmām. Pienācīgs sods par Satmana noziegumu būtu nāve, taču Mahounds ir žēlsirdīgs un dāvā viņam dzīvību.*

Ruškdi, kuru ari sauc Salmans, pret Dieva vārdu autentiskumu izturas tikpat noraidoši kā viņa varonis. Taču autors būtu laimīgs, ja ar viņu apietos tikpat žēlsirdīgi kā viņa literāro līdzinieku. Homeini apsūdzējis rakstnieku Korāna sagrozīšanā, lai gan Rušdl uzsvēris, ka viņa darbs esot «sirreāls» un divas «visagresīvākās» nodaļas vienkārši atstāstot varoņa murgainos sapņus. Protams, reakcija ir jo sevišķi asa tāpēc, ka pats Ruškdi dzimis musulmaņu ticībā.Vienā no visvairāk apspriestajām nodaļām runāts par slavenajām «sātaniskajām vārsmām», no kurām romāns aizguvis savu nosaukumu. Gibrils (acīmredzot atsaukdamies uz eņģeli Gabrielu) kārdina Mahoundu noslēgt darījumu ar viņa tikko dzimušās ticības ienaidniekiem — pieciest triju sieviešu kārtas dievību pielūgšanu līdzās vienīgajam

Dievam. Vēlāk Gibrils Mahoundam atklāj, ka šī ideja nākusi no Sātana, un Pravietis pavēl trīs konkurējošās dievības izsvītrot no svētā teksta.

Patiesībā šo epizodi nav izdomājis Ru.Š-: di — līdzīgus stāstus par Muhameda kārdināšanu pirms vairāk nekā tūkstoš gadiem pierakstījuši Ibn Sāāds, al-Tabari un citi autoritatīvi musulmaņu vēsturnieki. Mūsdienu pētnieki tomēr neuzskata tos par autentiskiem. Ari nodaļu, kurā darbojas rakstvedis Salmans, Rušdi kritiķi kvalificējuši par vulgāru mēģinājumu graut Korāna kā Dieva vārda reputāciju.

Stāsts par dievībām musulmaņus sevišķi saniknojis tāpēc, ka tas bijis parastais arguments, ko pret Islamu vērsuši 19. gadsimta kristiešu misionāri. Art vārds Mahounds nav nekas jauns — viduslaiku reliģiskajās lugās kristīgie to lietojuši, lai apzīmētu Muhameda sātanisko variantu. Daži musulmaņi sašutuši tāpēc, ka Rušdi svēto Meku pārdēvējis par Jahiliju, kas nozīmē «tumsi/ ba», taču, kā paskaidro autors, viņš šo vārdu lietojis, lai apzīmētu gara tumsību, kāda,valdīja, pirms Muhameds cēla gaismā Korānu.

Taču vissensacionālākā romāna ēpizode risinās publiskajā namā, kur prostitūtas nosauktas Muhameda sievu vārdos: Tas ticīgajiem licies sevišķi briesmīgi, jo Muhameda laulātās draudzenes tiek gādātas kā «visu ticīgo mātes». Pretstatā visiem apvainojumiem, Rušdi netēlo Mahounda sievas kā kritušas sievietes. Prostitūtas, pašas pieņēmušas šos vārdus, pamaiām kļūst tikpat tikumīgas kā pravieša sievas, lai ķircinātu Mahoundu. Tomēr ļģelbritānijas musulmaņu galva paskaidrojis, ka tādā gadījumā ari jaunavu Mariji<$«drīkstot attēlot kā netikli». Grāmatas aizstāvji gan uzsver, ka piedauzīgo materiālu atklātā nama ainās neesot izdomājis pats Rušdi. Neticīgie jau senatnē esot say0ājuši pravieša dzīvesbiedres par «padaiMām» un Ibrahimu par «bastardu».

Koģieicis Parīze dzīvojošais irāņu žurnālists) A mirs Teheri: «Pat, ja Muhameds būtu attēlots ar lielāku pietāti, fakts, ka pravieti

par vērtis par daiļliteratūras tēlu, satriektu musulmaņus kā hoduda, *pieklājības normu, pārkāpšana.» «Islams neatzīst neierobežotu izteikšanās brīvību,» Teheri turpina, «vairums musulmaņu ir iecietīgi pret daudzām lietām, taču ne tām, kas kaut neviļus skar viņu ticību.» Tomēr jāpiebilst, ka romānā nav nedz izsmiekla, nedz ļaunuma, vienīgi pārsteigums un prieks par Allaha bērnu daudzveidību. Kad Gibrils un Sala-dins dodas cauri mūslaiku Londonai, tā atritinās viņiem zem kājām kā krāšņs gobelēns. Grāmatā apvienojusies «Tūkstoš un vienas nakts» pasaku burvība ar pārdomām par vēstures, kultūras un indivīda konfrontāciju. Daudzas epizodes stāsta par indiešu imigrantu likteni Anglijā, kas ari ir Rušdi grāmatas galvenā tēma. Acīmredzot autors, Bombejā dzimis, mācījies Kembridžā, gribējis apgāzt Ķiplinga radītos priekšstatus par Austrumiem, Rietumiem un ši pāra at-kalsastapšanos. Tie patiešām ir sastapušies gan autora pieredzē, gan iztēlē, taču rezultāti iznākuši komiski, rūgti un šokējoši. Rakstniekam, kurš izsaucis visniknāko polemiku 14 gadsimtus*

ilgajā Islama pastāvēšanas vēsturē, nebūt neklājas viegli. Februāra beigās niknie strīdi no Pakistānas pilsētu putekļainajām ieliņām pārmetās uz lielāko Eiropas izdevniecību kantoriem un Amerikas Savienoto Valstu tirdzniecības kvartāliem, kur ietekmīgākās grumattirdz-nieclbas firmas pavēlēja izņemt «Sātaniskās vārsmas» no apgrozības.

Daudzi musulmaņu līderi visā pasaule protestēja pret Homeini mežonīgo spriedumu, taču neviens no viņiem nebilda he vārda par labu Rušdi, viņa literārajām/idejām vai tiesībām brīvi izteikties. Tikai daži no soģiem grāmatu bija lasījuši, daudziem līkas, ka viņi pietiekami uzzinājuši no nejauši noklausītajiem fragmentiem .vai baumām, taču tas netraucēja autoru atzīt par zaimotāju un renegātu — tātad ētlvēku, kas saskaņā ar islamticības likumiem pelnījis nāvi.

Kad Rušdi jautājg, vai viņš Homeini draudus ņem nopietni/ rakstnieks, acīmredzami satriekts, atbilcļčja: «Manuprāt, tas patiešām jāuzņem ļoti nopietni.» 24. februārī viņš paziņoja, ka dziļi nožēlo pārdzīvojumus, ko romāna publicēšana sagādājusi ikvienam patiesany'islama piekritējam. Taču Ajatolla izrādījies daudz bargāks, nekā to sākumā varēja paredzēt. Nākamajā dienā Irānas revolucionārais līderis sniedza paziņojumu, kurā, noraidīdams Rušdi atvainošanos, deklarēja: «Ikviena musulmaņa pienākums ir darīt visu iespējamo, lai aizsūtītu ķeceri uz viņpasauli.» Pēc trim dienām, uzrunādams irāņu klerikāļus, Homeini piebilda, ka itin nekas, pat ne Rietumu ekonomiskās sankcijas «nepiespiedis mūs atkāpties un atteikties no Dieva sprieduma pildīšanas.»

Rietumu politiskie līderi un pārējie pilsoņi ir sašutuši par tik galēju despotismu: piespriest nāvessodu svešzemju pilsonim, kura vienīgais noziegums, vismaz pēc rietumnieku domām, bijusi «vēlēšanās izpētīt savas mu-sulmaniskās saknes». Holandes ārlietu ministrs atteicās no paredzētās vizītes Irānā. Kanāda, Zviedrija un Norvēģija protestam atsaukušas savus diplomātus no Teherānas, savukārt Irāna aicinājusi mājās lietāko daļu sūtņu no Rietumeiropas valstīm. Strīda centrā nokļuvusi Lielbritānijas valdība, — pirmkārt, tāpēc, ka Rušdi ir britu pilsonis, otrkārt, britu vēstniecībai Teherānā, kas pirms apmēram trim mēnešiem bija vērusi durvis pēc astoņu gadu ilga pārtraukuma, atkal uzbrucis satrakots pūlis. Vienīgajam irāņu diplomātam Anglijā britu ārlietu ministrija paziņojusi, ka Homeini draudi ir «absolūti nepieņemami», pieprasījusi savai vēstniecībai Irānā īpašu apsardzi un deklarējusi,

ka Londona «iesaldēs» plānu, nostiprināt sa-kārus ār šo musulmaņu zemi. Daudzi amerikāni uzskatīja savu prezidentu par pā/0ei-dzoši lēnu. Lai gan ar nelielu novēlošanos, Bušs nosodīja Homeini ricibu kā tģģresīvu un necivilizētu, piebilzdams, ka It&nai «vajadzēs atbildēt», ja tās rīcība kaitēšot ASV interesēm. Neko vairāk amerikāņu administrācija darīt nevarēja, jo diplomātu, ko atsaukt, nav, un nav arī atcgfis tirdzniecības embargo, kurš stājās spēka 1979. gadā. Bu-ša valdība rīkojās savaldīgi, neaizmirsdama, ka fanātisko musultnuņu rokās vēl aizvien atrodas deviņi

amerikaņu gūstekņi.

Aviokompānijai British Airlines nemitīgi piedraud ar terorqfaktiem, tāpēc gaisa laineri Hītrovas lidostā pienāk ar nokavēšanos. Par draudu[1] objektu kļuvusi ari izdevniecība Viking Penguin, Rušdl izdevējs Waldenbooks pē0i>airākkārtējiem draudiem pavēlēja izņeņļt «Sātaniskās vārsmas» no vairāk nekā 1000 grāmatnīcām. Nākamajā dienā tāpat rīkojās B. Dalton un Barnes & Noble. «Mēs vēl nekad nebijām izņēmuši grāmatu no apgrozības,» sacīja Leonards Ridļto, B. Daltona firmas prezidents, «taču darbinieku drošība mums ir pirmajā vietā.» Lai gan iesākumā vairums amerikāņu literatu izlikās konfliktu nemanām, 2200 PEN /f kluba biedri pēc kāda laika izdeva deklarāciju Rušdi aizstāvībai. Apmēram 200 Nacionālās rakstnieku ligas biedri piedalījās demonstrācijā pie Irānas pārstāvniecības ANO. Normans Meilers sapulcējušos uzrunāja ar vārdiem: «Homeini devis iespēju at-kalapgūt mūsu trauslo reliģiju — ticību vārdu spēkam un apņemšanos ciest par tiem,» bet Nadīne Gordimera izteica pārliecību, ka Islamu patiešām neapdraud autora fantāzija. Demonstranti aicināja rakstniekus izņēmi savus darbus no tiem veikaliem, kuri atteikušies pārdot Rušdi romānu — pagaidām gan šis priekšlikums jāpieņem kā teorētisks, jo 4SV *«Sātaniskās vārsmas» ir izpārdotas — otrais metiens, 100 000 eksemplāru, tika realizēts pāris dienās.*

Savukārt Viking Penguin saņēmis 44 musulmaņu valstu draudus aizliegt pārdot savā teritorijā pārējās šis izdevniecības grāmatas. Endrjū Vilijs, Rušdl aģents Ņujorkā, teicis, ka darbu paredzēts tulkot vēl 20 svešvalodās, taču izdevēji Francijā un Rietum-vācijā pārskatot plānus laist klajā pašiem savu izdevumu. Kanādas valdība pagaidām pārtraukusi grāmatas iepirkšanu.

Vai bargo spriedumu atcels, protams, paredzēt nevar. Apmēram 25 000 Britu salās dzīvojošo irāņu vidū ir vairāk nekā 1000 ekstrēmistu, ieskaitot studentus ar īstermiņa vīzām. Teherānas atbalstītas grupas Londonā nodarījušas daudz postījumu, lielākoties ar bumbu sprādzieniem, kas veltīti irāņu disidentiem. Jans Geldards, Londonas terorisma pētīšanas Institūta direktors, teica: «Islama pasaulē Imama aicinājums ir pavēle visiem . . . Visļaunākais, ka šie draudi var palikt spēkā mēnešiem ilgi.» Vai gadiem ilgi. Intervijā BBC radiokompānijai emigrējušais irāņu kinorežisors Reza Fazelī, kas pāts bijis pakļauts Homeini nāves draudiem un kura dēlu 1986. gadā Londonā noslepkavojuši teroristi, apstiprinājis, ka Rušdi nokļuvis «īstā ellē»: «Man vajadzēja iemācīties skatīties pāri plecam.]a viņi jūs nogalina — tad ir beigas. Bet tādā veidā viņi nogalina simtiem reižu dienā.»

Ko tad Rušdi nodarījis, lai tiktu tā vajāts? Pēc rietumnieku domām, neko — vai vismaz neko tādu, kas būtu pelnījis lielāku sodu nekā slikta recenzija. Anglijā Rušdi aizstāvju netrūkst — rakstnieku grupa ievērojamā dramaturga Herolda Pintera vadībā iesniedza petīciju Dauningstrltā 10. Rakstnieks Entonijs Bergess precīzi izteicis viņu pozi-

ciju laikrakstā «The Independent»: «Ko laicīgā sabiedrība domā par Muhamedu, lai ir viņas darīšana, bet saprāts — neatkarīgi no likuma — nepieļauj šādu agresīvu iejaukšanos, kas nesusi Islamabadai kaunu un cilvēku dzīvības . . ja musulmaņi vēlas uzbrukt kristīgajam vai humānajam Islama tēlam mūsu literatūrā, viņi atradis daudz netiklākas satīras par mistera Rušdi radito.» Citi, meklēdami šim gadījumam paralēles, atcerējās islamticīgo sašutumu par kristiešu viduslaiku mistērijām un Muhameda kā Mahoun-da sātaniskajiem portretējumiem. 1977. gadā fanātisku Hanaļi musulmaņu banda iebruka trijās ēkās Vašingtonā, saņemdama vairāk nekā 100 ķīlnieku un, starp citu, mēģinādama pārtraukt 17 miljonu dolāru vērtās kinoepopejas «Muhameds, Dieva vēstnesis» izrādīšanu Ņujorkā un Losandželosas kinoteātros. Lai gan filmas tonis bija godbijīgs, tās producentiem vajadzēja sastapties ar neiedomājamām grūtībām, ieskaitot uzņemšanas grupas izraidīšanu no Marokas. 1980. gadā Šauda Arābija nikni protestēja pret angļu un amerikāņu TV dokumentālo drāmu «Princeses nāve», kas stāstīja par jaunās, precētās Saudi princeses un viņas mīļākā eksekūciju. Daži musulmaņi pat iebilduši pret «Gebelavi bērniem» — pirms trīsdesmit gadiem tapušo alegorisko romānu, kura autors ir 1988. gada Nobela prēmijas laureāts Nagibs Mahfuzs. Pagājušajā gadā furors ap Martina Skorsēzes filmu «Kristus pēdējais kārdinājums» parādīja, ka kristieši, it īpaši tie, kuri fanātiski turas pie Svēto rakstu burtiska iztulkojuma, ir tikpat jūtīgi pret Bībeles varoņu attēlojumu mākslā, lai gan viņu protestam parasti nav tik vardarbīga forma (atsauksim atmiņā Vatikāna sašutumu par E. Loida-Vēbera operu «Jēzus Kristus Superzvaigzne» 70. gadu sākumā). Dažreiz izrādās, ka pētīšanai nav pakļaujami arī laicīgie «dievi» — ja atceramies, ka paši esam bijuši bēdīgi slaveni ar savu jūtīgumu attiecībā pret dažu varoņu portretējumu mākslā un daiļliteratūrā un atklājumiem viņu privātajā dzīvē.

Tomēr neviens nav aizskāris lielas cilvēces daļas jūtigo nervu tik ietekmīgi kā Ruš-dī. Karims al Ravi, pasniedzējs Kairas Amerikāņu universitātē, uzsvēris, ka Rušdī tieksme provocēt šoreiz aizgājusi par tālu. Al Ravi sacījis: «Pārējos romānos (kuros Rušdī ne visai glaimojoši rakstījis par neatkarību ieguvušo Indiju un Pakistānu) rakstnieks uzvedās kā mazs bērns, kas biksta gulošu lauvu. «Sātaniskajās vārsmās» plēsoņa ir pamodināts, un šoreiz tas vairs neizskatās pēc spēles.» Ir musulmaņi, kas par romānu jūtas gluži vienkārši aizvainoti. «Viņš apkaunoja pravieša sievas,» teicis ēģiptiešu rakstnieks Šeihs Muhameds Al Ga-zali, «un mēs to neuzskatām par uzskatu brīvību, bet gan par brivibu būt nekaunīgam.» Tomēr salīdzinājumā ar traci Irānā un Indijas subkontinentā islamticīgo reakcija Tuvajos Austrumos bija visai rāma. Lai gan teologu konference Mekā pasludināja Rušdī par «ķeceri un atkritēju» un atkārtoti pieprasīja liegt viņam iebraukšanu musulmaņu zemēs, daudzi garīdznieki runāja par to, ka šis gadījums ir pārāk «uzpūsts». Hasans Saabs, Libānas musulmaņu galvas padomdevējs, nosauca Rušdi par «nenozīmīgu rakstnie-ķeli, kas

uzbrucis Pravietim». «Vai Pravietim tāpēc noticis kas ļauns?» viņš jautāja. Lielais Imams no Al Azara mošejas Ēģiptē atzīmēja, ka visa ši jezga palielinājusi autora ienākumus «līdz astronomiskai summai». Angļu valodā iznākušais laikraksts «Egyptian Gazette» apgalvojis, ka Ajatollas riciba «nodarījusi vairāk ļauna Islama tēlam Rietumos, nekā visi Rušdi romāni kopā». «Ja nebūtu, kas protestē, grāmatu pārdotu ne vai-

rāk kā 10 000 eksemplāru, bet pārējie iegultu noliktavu plauktos, jo darbs patiešām ir pārāk neskaidri uzrakstīts, lai ieinteresētu plašus lasītāju slāņus.» Patiešām — lai kādi būtu «Sātanisko vārsmu» literārie vai teoloģiskie nopelni, to komerciālie panākumi ir neapšaubāmi.

Kā gan izskaidrot eksplozīvo reakciju pret darbu, kuru varēja gluži vienkārši ignorēt? Atbilde ir tikpat lielā mērā politiska, kā teoloģiska. Pagājuši jau 15 gadi, kopš Irānā nāca pie varas Islama fundamentālisti. Pašreiz, kad iesaldēts asiņainais karš pret Irāku, kas prasija 350 000 upuru, Rušdi grāmata kļuva par ieroci, ar kuru Homeini atkal varēja mobilizēt savu piekritēju pulku — šoreiz pret izdevīgi tālu ienaidnieku, kura pārkāpums (var uzskatīt ari tā) saistīts ar «lielo Sātanu», ASV. Kā teicis Marvins Zo-niss, Čikāgas universitātes profesors: «Lielisks veids, kā iegūt pašmāju politisko kapitālu no ārzemju avantūras.»

Dažus mēnešus irāņu liberāļi likās gūstam pārsvaru. īsu bridi pirms Homeini uzbrukuma Rušdi viņa pēctecis Ajatolla Huseins Ali Montazeri teica neparastu samierināšanas runu svētajā pilsētā Ķvumā. Montazeri pārmeta: «Pasaulē valda uzskats, ka Irānā tikai slepkavo cilvēkus,» un aicināja savus līdzpilsoņus «atteikties no pagātnes kļūdām», piebilzdams, ka irāņiem «ekstrēmisms var tikai kaitēt». Tajā pašā laikā parlamenta loceklis Ali Akbars Hašemī Rafzanjani paziņoja, ka Teherāna kļūdījusies, cenzdamās gūt militāru pārsvaru pār Irāku. «Mēs gribējām sagrābt pārāk lielu kumosu,» viņš sacīja.

5i sevišķi revizionistiskā diskusija acīmredzot iedragāja Homeini pacietību. Viņš deva atbildes triecienu ar visērtāko ieroci, kas tobrīd gadījās pie rokas — ar «Sātaniskajām vārsmām». Homeini dedzīgā retorika, protams, varēja būt atsevišķas personas niknums, taču varēja ari nozīmēt, ka «stingrās līnijas» piekritēji cenšas atgūt savas pozīcijas.

Ari Pakistānā politikai bijusi ievērojama nozīme anti-Rušdi kampaņā. Demonstrāciju pie ASV vēstniecības Islamabadā organizēja reliģiski un politiski grupējumi, kas ir opozīcijā pret Benaziras Bhuto valdibu un pirms tam bijuši saistīti ar viņas priekšteci un ienaidnieku Ziju ul-Haku. Atgriezusies no vizītes Ķinā, premjere sacija: «Vai kampaņa patiešām ir vērsta pret neviena nelasītu grāmatu, kas Pakistānā nav nedz tulkota, nedz izdota, vai ari tādā veidā protestē tie, kas zaudēja vēlēšanās un tagad mēģina destabilizēt demokrātijas procesu?»

Februāra beigās Irānā, Indijā un Bangla-dešā uzbangoja vēl varenāks protesta vilnis. Tomēr Irānas prezidents Ali Hamenejs apgalvoja, ka nāves spriedumu Rušdi varot atcelt, ja autors atvainošoties musulmaņiem un

Homeini. Kad Rušdi to patiešām izdarīja, Irānas valdības ziņu dienests publicēja pretrunīgu reportāžu un komentāru sēriju, kas liecināja par to, ka Teherānas režīma iekšienē valda apjukums.

Kam ticēt? Hamenejs likās tikpat bargs kā Ajatolla, salīdzinādams nāves spriedumu ar «garu, melnu bultu, kas izšauta un pašlaik lido preti mērķim». Viņš sacija: «Nekas vairs nav labojams. Šim neģēlim nav citas izejas kā tikai nāve, jo viņš nostājies pret miljardu musulmaņu un Imamu.» Pats par sevi saprotams, ka Rušdi nebija iecerējis neko tādu darīt, viņš tikai izmantoja savas literārās dotības, vērsdamies pie izglītota lasītāja, kurš saprot, ka viņam piedāvā fantāzijas augli.

Ja sākumā visi Rietumu politiķi un literāti metās aizstāvēt Rušdī, nu pienākusi kārta savdabīgai pretreakcijai. Bijušais ASV

prezidents Kārters nosaucis grāmatu par «aizvainojošu». Vatikāns to pasludinājis par «zaimigu» un Lielbritānijas galvenais rabīns pārmetis, ka romāns vispār publicēts. Teherāna formāli sarāvusi saites ar Lielbritāniju, un Britu bibliotēkā «Sātaniskās vārsmas» ievietotas sevišķi drošos grāmatplauktos speciāli apsargātā lasītāju zālē. «Vai tad mums, baltajiem imperiālistiem, jāsargā Rušdi pret paša tautu?» raksta Oberons Vo «The Spectator». «Rušdi kreisie uzskati nevienu nesajūsmina. Viņš ir negants cilvēks, un nebūtu liels zaudējums, ja asinskārie mullas viņam nocirstu galvu. Viņš to ir pelnījis» — tik ļoti Rušdī neieredz daži amata brāļi — acīmredzot ari skaudība te paveikusi savu tiesu. Mazāk izglītotas publikas vidū reakcija ir vēl musinošāka. Britu Nacionālā Fronte, piemēram, aicina repatriēt «misteru Rušdi. . un imamu, islamiešu un ajatollu rēcošās ordas, kuras viņš satracinājis».

Kā grāmatas, tā rakstnieka liktenis nostādījis Rietumu sabiedrību grūti atrisināmas dilemmas priekšā. Skaidrs vienīgi, ka autoriem ar lielāku pietāti jāizturas pret Islama baušļiem, nepārkāpjot robežas, kuras noteiktas, lai pielietotu intelektuālu un dažreiz pat fizisku terorismu dažādās pasaules daļās.

Jau vairākus mēnešus Salmans Rušdi aizstāv sevi un savu grāmatu. «Vissatraucošākais, ka viņi runā par darbu, kas nemaz neeksistē,» rakstnieks sacīja, «grāmata, kas ir tā vērta, lai nogalinātu cilvēkus un dedzinātu karogus, nav grāmata, kuru es uzrakstīju.» Kā apgalvojis Rušdi, romāns nemaz nav par lslamu, bet gan par migrāciju, metamorfozēm, dalītu patību, mīlestību, nāvi, Londonu un Bombeju. «Skumja ironija,» autors piebilda, «ka pēc piecu gadu darba, lai pievērstu uzmanību imigrantu kultūrai, kurai es pats piederu, man jāredz sava grāmata degam, parasti neizlasīta, un dedzinātāji ir cilvēki, par kuriem tā stāsta — cilvēki, kuri varbūt gūtu mazliet prieka un atzīšanas tās lappusēs.»

Rušdi draugi ir noraizējušies, kā rakstniekam turpmāk klāsies bargo draudu ēnā. Vai viņš nolīgs miesassargus, dzīvos vientulībā vai ari pārcelsies uz kādu tālu zemi? Pavisam nedaudzi domā, ka Ajatolla mainīs savu lēmumu, jo istie Rušdi skandāla upuri ir ne jau nelaimīgais autors un

viņa sieva, bet gan piecdesmit miljoni revolucionārās Irānas pilsoņu.

Kopš febuāra beigām Rušdi kaut kur Anglijā dzivo policijas apsardzībā, pārdomādams maģisko varu, ko guvuši viņa vārdi, un iepazīdams vēl vienu trimdas formu. Ši situācija rakstniekam nav sveša. Kā viņš pirms vairāk nekā desmit gadiem rakstījis romānā «Grimuss»: «Tas ir dabisks trimdinieka stāvoklis — noglabāt savas saknes atmiņā.»

Līdzko Vašingtonas grāmatnīcās bija izpārdota Salmana Rušdi grāmata, to plauktos parādījās jaunais Mariannas Viginsas romāns «Džons Dolārs» (John Dollar). Kā vēstīja reklāmas teksts: «Ja nevarat iepazīt vira sacerējumu, lasiet viņa sievas darbu!»

4. jūnijā, kad raksts jau bija salikts, pienāca ziņa, ka miris Ajatolla Homeini. Vai tas ietekmēs Rušdi likteni? Dzīvosim, redzēsim. Lai gan jaunais valsts vadītājs Ali Hamenejs jau bēru ceremonijā stingri apsolīja, ka Irāna konsekventi un enerģiski turpināšot Homeini kursu, bet vēl viens irāņu līderis Huseins Ali Montazeri vēl nesen uzstājās ar aicinājumu «nogalināt britus, francūžus un amerikāņus», mudinādams likt bumbas lidmašīnās un spridzināt rietumnieku rūpnīcas.

JĀNIS TAMU2S

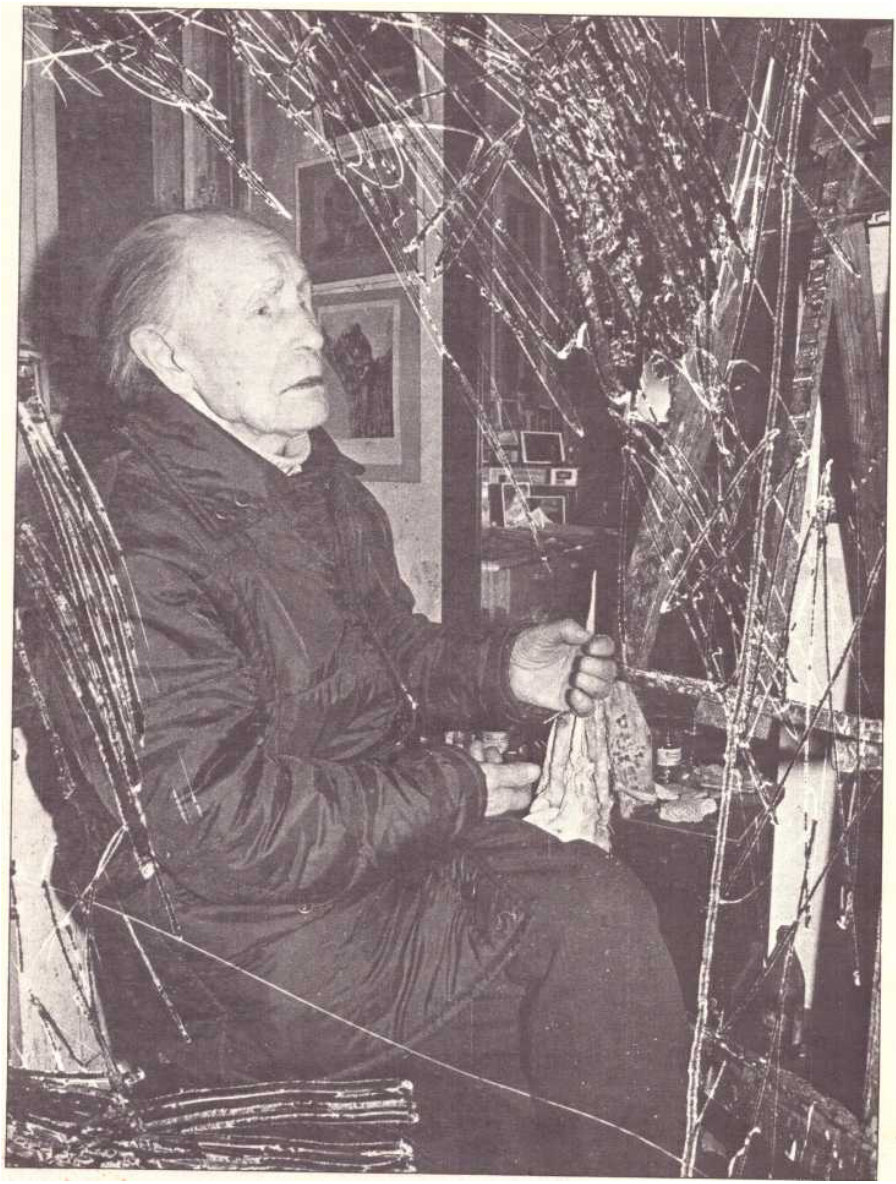

Valta Kleina foto

JĀNIS TAMUŽS:
«... TĀ CĒLUŠIES MANI
ZĪMĒJUMI»

Latvijas tēlotājas mākslas nosacīti īsajā pastāvēšanas laikā pieņemts domāt, ka tumšo plankumu nav daudz. Lielāko-tiesu joprojām neizdibinātais attiecas uz mūsu profesionālās tēlotājas mākslas sākumiem. Uz to laiku, kuru par šo sākumu pieņem. Pastāv arī daža laba pēcāka neskaidrība. Mūslaikos nav trūcis noklusējumu un apzinātu sagrozījumu. Bet mākslas parādības, kas spiež grozīt priekšstatus par nesenās pagātnes norisēm tepat

vēl acu priekšā — tas ir nepieredzēti. Līdz šim pastāvēja uzskats vai, pareizāk — ne visai ilgā «pēdējā laikā» atjāva spriest, ka latviešu tēlotājā mākslā estētiskās vērtības nesaudzīgas un neiecietīgas administrēšanas rezultātā laikposmā pēc 2. pasaules kara Latvijā pakāpeniski brukušas. Visbēdīgākais bija Staļina valdīšanas laiks, viņa sulaiņu Latvijā rosība. 5ī laikmeta — gan visai vienpusīgs, pat daļēji tendenciozs — atspoguļojums 1988. gada vasarā bija skatāms mākslas izstādē Arsenāla ēkā, jaunatvērtajās ekspozīciju telpās. Tomēr arī pēc diktatora nāves nekāds izcilais pavērsiens uz pozitīvo pusi mūsu tēlotājā mākslā nenorisa. Nerunājot, saprotams, par garu smacējošās sajūtas mazināšanos un reālo briesmu daļēju saplakšanu. Lai gan latviešu tēlotājā mākslā pamazām tomēr radās svaigāku vēju pūsmas. Drīz vien no nez kurienes radās figurālās gleznieclbas jauns apzīmējums, tā dēvētais «skarbais stils». Diemžēl apjūsmotais un apdziedātais «skarbais stils» izpaudās vienīgi lielākā gleznieclbas formālo līdzekļu atraisītībā un vienā otrā līdz tam neskartā, arī agrāk nepieļautā tēmā. Pamatā mākslas darbu saturs joprojām palika sadomāts, mazpatiess. Mākslas sacerējumi lielākotiesu parādīja šķietamo dzīvi vai arī vienmēr derīgo neitrālu tematiku. Sacildinātais «skarbais stils» īstenībā dzīves patiesajam skarbumam pāršļūca pāri. Un šajā laikā, jau diktatūras visstingrākā režīma apstākļu sākumā tālā Latvijas lauku nostūrī, nerēķinoties ne ar kādu konjunktūru, kāds mākslas tieksmju apsēsts laukstrādnieks, vēlāk kolhoznieks un sovhoznieks, vienā mierā nodevās savu novērojumu attēlošanai mākslas tēlos. Savādajam lauciniekam bija nelielas profesionālas priekšzināšanas zīmēšanā un gleznošanā un pamatīga, grūta dzīves pieredze. Tas viņam radīja neatkarību, nevajadzību meklēt mākslas konsultantus, padomdevējus. Liepājas pievārtē dzīvojošais izbijušais 1. pasaules kara dalībnieks, latviešu strēlnieks, vācu gūsteknis, Latvijas armijas karavīrs, Dienvidamerikas ceļotājs Jānis Tamužs sacerējumu tematikā bija pavisam pieticīgs. Viņš galvenokārt daudzfigūru kompozīcijās parādīja savus laukus ar visu to, kas tur noticis. Reizumis Tamužu Jānis devās uz Liepāju, tad viņa zīmējumos pavērās sākotnējo pēckara gadu pilsēta. Mākslinieks lielākoties vēlās vakara un nakts stundās un dažās brīvdienās darinātajos zīmējumos neietekmējās no visapkārt skandētā dzīves pozitīvisma, t. i., patiesības apiešanas, sadomātības. Viņš arī necentās īpaši uztaustīt negatīvo. Jānis Tamužs zīmēja paša vidi un pārdzīvojumus — gadskārtu lauku darbus. Smagās meža, ceļu klaušas, kolhozu veidošanu, saimniekošanas līkločus, skarot apkaimes cilvēku likteņus. Centieni tos parādīt izstādēs noslēdzās

nesekmīgi. Jānis Tamužs sabiedriskošanām atmeta ar roku. Gadi ritēja, autors aizgāja pensijā. Vēl vecāks kļuvis, viņš nu jau pamatīgo Latvijas lauku dzīves kompozīciju grēdu atdeva Liepājas muzejam. Pretī ne graša nesaņemot. Doma par to, ka pravieti savā zemē necienot, ieguva vistiešāko apliecinājumu. Autora neapšaubāmo individualitāti apliecinošie — un, kas dažā ziņā varbūt pat īpaši svarīgi — absolūti nesadomātie, bet vienlaikus mākslinieciski izteiksmīgie, profesionāli darinātie zīmējumi nevienu neinteresēja, īstais un laikam pat vienīgais patiesais «skarbā stila» paudējs Latvijā joprojām palika nezināms. Un varbūt viņa zemes spēka, nesadomāto dvēseles pārdzīvojumu pārpilnie zīmējumi i saglabājušies nebūtu, — te jāatsaucas uz autora paša sacīto — ja . .. ja nenotiktu nejaušība. Nejaušība, kas liek un liks — patīk vai nepatīk — mazliet savādāk skatīties uz latviešu mākslas dažiem gadu desmitiem. Un, paldies Dievam, ne vairs tik ļoti kaunēties par iztapīgi saliektajām mugurām, kungu pātagai plīkšķot!

JURĢIS SKULME

1989. gada janvārī

Medzes «Sterni» atrodas Liepājas pievārtē, līdzenā vietā, tur skrien vēji un zemzemē snauž vecā jūras gultne. Četrdesmit astoto gadu te, tēva jaunības drauga un 1905. gada revolucionāra Jāņa Sterna mājās,dzīvo JĀNIS TAMUŽS. Latviešu strēlnieks. Zemnieks. Mākslinieks. Jeb «mizerabls kolhoznieks», kā viņš palaikam sevi dēvē.

Viņa dzīvi izlēma Piektais gads. Toreiz — deviņgadīgam puišelim, bez vainas vainīgam. Nodedzināja pat «Gravu» suņa būdu. Par saviem «tēva grēkiem» viņš maksāja īpati — visu mūžu zīmējot: Piekto gadu, pirmā pasaules kara laukus, strēlnieku gaitas, zīmēja, ceļojot uz Dienvidameriku, otrā kara šausmas un dīvainības, pēckara pārvērtības un dzimtbūšanu kolhozu pirmajos gados. Zīmē, paretam glezno, pārmācot Volīnijā gūtā ievainojuma sāpes. Naktīs pēc lauku darbiem. Parastās skolnieku zīmēšanas burtnīcās ar vienkrāsainu zīmuli, ogli un tinti. Zīmē, negaidot ne atzinību, ne atlīdzību.

Daudz kas laika griežos zudis un ļaužu izpostīts. Pirmā kara zīmējumi samirka paša asinīs Volīnijā. Tie vēlāk, trīsdesmitajos gados, atkārtoti pēc atmiņas.

1988. gada sākumā Jānis Tamužs «atgriezās» dzīvē otrreiz, deviņdesmit divus gadus vecs. Parādījās pirmie raksti presē; Liepājā, Jēkabpilī un Rīgā notika viņa zīmējumu un gleznu izstādes.

Jāņa Tamuža zīmējumi uzlūkojami par kāda mūsu tautai tik būtiska laikmeta lieciniekiem. Kā mākslas darbi tie godam

izturējuši laika pārbaudi un tagad ieņem savu īpašu vietu latviešu mākslā.

Jāņa Tamuža stāstījumu veido vairākas sarunas, visas tās notikušas 1988. gadā, no aprīļa līdz decembrim. Medzes «Šternos» viesojās Jurģis Skulme, Voldemārs Briedis, Valts Kleins un Ainārs Ikstens. Vecā mākslinieka runas veids un stils saglabāts pilnībā.

AINĀRS IKSTENS

A

Es Jānis Jāņa d. Tamužis, **dzimis 1896. gada 22. februārī Vērgales pagasta Gravas mājās. Mēs bijām seši bērni. 1906. gada 4. janvārī mūsu mājas soda ekspedīcijas nodedzināja. Jaunākam brālim tobrīd bija tikai viena nedēļa. Tēvam palaimējās izbēgt. Viņš aizbrauca uz Argentīnu.**

Mana izglītība beidzas ar 4. klasi ģimnāzijā. Mācību gada beigās smagi saslimu. Tā kā es biju ģimenē vecākais, bija jāsāk palīdzēt dzīvot citiem. Māte slimoja ar diloni un 1912. gadā nomira. Dzīvojām pie tēva māsas, kas bija saimniece Gravās.

1915. gada pavasarī bija jābrauc kara spēkam šķūtīs uz Aizputi. Tuvojās vācieši, un es, ar pajūgu bēgot, nonācu Slokā. 1915. gada vasarā vācieši mācās virsū Kurzemei, un es ar bēgļu straumi nonācu Ikšķilē. Tur strādāju tranšeju rakšanas darbos. 1915. gada 8. augustā mani mobilizēja. Ieskaitīja gvardijā. 1916. gada 15. jūlijā mani smagi ievainoja. Pēc izveseļošanās pārcēla uz 2. Rīgas pulku. 1917. gada septembrī, Rīgai krītot, kaujā pie Juglas kritu gūstā. Tur sabiju 14 mēnešus Francijā pie Verdenas. 1919. gada martā tiku mobilizēts Latvijas armijā, tur nokaroju divus gadus. Visas manas kara gaitas esmu bijis tikai ierindā frontē, tas ir arī parādīts manos zīmējumos. , 1922. gadā ar mazu tēva palīdzību gāju uz Rīgu apgūt mākslu. Tur Kultūras veicināšanas biedrības studijā mācījos

2 gadus. Vēlāk pārgāju uz Ugas Skulmes darbnīcu, kur mācījos 3 gadus. Nebija izredzes ar gleznie cību ko nopelnīt un arī nebija dūšas ilgāk badoties. Strādāju kā krāsotājs. Dažreiz izdevās uzgleznot lauku teātriem dekorācijas. Mana ievainotā kāja lika sevi manīt arvien stiprāk. Tēvs aicināja braukt uz Dienvidameriku. Tur, kā par nelaimi, arī valdīja to laiku smagā krīze. Tēvs bija pārcēlies uz Pa-ragvaju — ar gada vidējo temperatūru 24° virs nulles. Tur es redzēju sauli, gaismu, krāsas, bet mana sašautā kāja sāka

draudīgi sāpēt. Tas klimats mani nāvēja nost. Pēc 10 mēnešiem braucu atpakaļ. Atkal šādi tādi māldera darbi un beigās kājas dēļ bija jāiet slimnīcā. Smaga liel-kaula operācija, un pēc tam gandrīz gadu kā kroplis mitinājos pie māsas.

1935. gadā man pielēma kara invalīda pensiju. Tad nāca tagadējie laiki, pensiju vairs nemaksāja. Kara laikā strādāju pie tēva drauga Sterna kā laukstrādnieks, tad kolhozā. Un tā līdz 1970. gadam, kad dabūju pensiju. Šinīs tumšajos laikos gleznot nevarēju, nebija laika. Naktīs zīmēju, un tā cēlušies mani zīmējumi.

Pēc pensijas sāku gleznot, bet vecums un smagā darba dzīve dara savu. Nespēju pienācīgi koncentrēties, jo «in medi-tatione omnes artes konsistunt.. .[5]»

(NO JĀŅA TAMU2A AUTOBIOGRĀFIJAS.)

* Katru prasmi uztur vingrināšanās. — Latīņu vai.

De *mal en peor** —

— man kā spānietim, man dzīve gājusi no ļauna uz vēl ļaunāko. Vienkārši jau tās mājas tika nodedzinātas un iedzina mūs aklā nabadzībā. Māte slima ar diloni, seši bērni, mazais brālis, kas tagad Amerikā, tas ar kaulu diloni. Es arī nedrīkstēju domāt par mācīšanos, tikai kā ģimenei palīdzēt. Un tad nāca I pasaules karš. Nu un tad labums bija, es tiku gvardijā. Tad tā gvardija nebija kā tagad, kad ikkatrs ir gvardists. Ķeizara laikā bija Maskavas un Pēterburgas gvardija, tur bija astoņi pulki. Es biju Somu pulkā. Somu pulkā vajadzēja būt tādiem — mazliet kup-rīts degunā, gaišas acis un tumši mati, visiem kā viens. Pavlov-skas pulks, visiem krievu tips — uzrauts deguns un gaiši mati, visiem kā viens. Un augumiem vajadzēja vienādiem būt. Bet tad bija kara laiks un tos augumus vairs nevar dabūt. Astoņpadsmit gados iesauca —tad vēl nav attīstījušies. Tad Maskavas pulks — visi kā viens — sarkanmataini. Kad lūgšanā noņem cepures, visiem sarkans kā jūra. Tad grenadieri — visiem taisns deguns, visi kā čigāni, tumšas acis, tumši mati. Un tā es nogāju. Mūsējos dīdīja kā zvērus.

Tikko bija astoņpadsmit gadi, tad armijā vairākkārt pa gadu iesauca. Bija karš. Tad jau arī kāva bez jēgas. Mēs aizbraucām uz pulku simt četrdesmit latvieši. Kad aizbraucām uz fronti, tad tas pulks tika pilnīgi iznīcināts. Tādi apdeguši, daži palikuši. Dūšīgi kāva. Man bija divi tūkstoši četrsimt kāds tur tekošais numurs. Pulkā skaitījās četri tūkstoši, tātad pulks sešas reizes iznīcināts, no veciem nebija ne smakas. Galīgi iznīcināts. Tas bija pie Stahodas, Volīnijā. 1916. gadā.

Izšāva cauri te apakšā. Abās kājās. Kreisai kājai pavisam pāršāva kaulu, bet labo ar šķembu. Kreisā man nesāp, bet labā. Un 30 stundas vēl purvā gulēju, man laimējās. Es skaitījos smagi ievainots. Man jau arī ceļi bija, bet līdz ar skrimsli. Ja centimetru dziļāk, es būtu klibs. Vispirms tā kā dzelonis iedūrās. Tie ložmetēji aurodami. Es jau jutu. Gaiss bija pilis ložu, cik to ložmetēju nebija! Tā kā bites spieto, bitēm patīkama skaņa, bet lodes kā ods šņāca, un tas nav patīkami. Un tad es paskrēju dažus soļus, un — brauks, braukšl — un gar zemi. Un tā zāle

liela, purva zāle, kā rudzi. Tā lode iet cauri, vienīgi sprāgstošās izsprāgst. Un granātas smagās, ja tās sprāgst, tad es būtu uzrauts debesīs. Un divi mani biedri guļ kā siļķes. Tos granāta

nopļāvusi. Aiz manis guļ trīs. Un es guļu pa vidu, tie kā goda sardze. Tas karš, karš . . . «Санитар, санитар!» — tā viss lauks. Vācieši bija atkāpušies, un viss klusu, un tad guļ trīs tūkstoši. Trīs bataljoni gāja uzbrukumā, bataljonā tūkstoš vīru. Manā rotā palika 11—12 uz kājām no 240 izlasītiem vīriem. Kādā blakus rotā tikai septiņi. Un tā visu pulku iznīcināja. 150 tūkstoši divās dienās, jūs varat iedomāties, kas tā par slepkavošanu. Tā elles uguns . . . Pirmēk «Санитар!», bet nav ne vella, uznāk vakars un arvien klusāk un klusāk skan «Санитар ..... Jūlijā

tāda viegla vasaras nakts, silts, un nu sākas ... kā viņi gaudoja, kā krāca tie mirēji, nu tas ir kaut kas . . . Man bail tur palika gulēt, jo izklausījās, ka zvērs kāds ir, kas tiem vēderus plēš laukā. Nu tā ... uz rīta pusi jau lēnāk, kādi vēl iegārdzas, ievai-dās . . . Uzlec saule . . . tad viss klusu . . .

No militārā viedokļa tas uzbrukums nebija prāta lieta. Trieca tieši ugunī. Taču tā pie krieviem bija. Krievi, piemēram, pie Stahodas, iet uzbrukumā kā buļļi, biezā ierindā iet nāvē. Vai tā priekšniecības pavēle, nezinu, bet grib apslāpēt ienaidnieku ar miesu. Tā ir krievu karošanas metode. Tas bija arī otrajā karā. Tas jau arī bija beidzamais trieciens un tad — stop, negāja tālāk. Varēja paņemt tikai to, kas ir beigts, nosprādzis, pūst.

Ko krievi zināja no komunisma? Mēs zinājām. Es biju lielāks nacionālists par pašu krievu. Vecie krievu zaldāti par ķeizaru teica «Николашка». Man tas iedūrās sirdī. Krievu zaldātam bija царь и бог. Par to dzīvoja un mira, bet viņiem bija tāda nicināšana ar visām tām neveiksmēm, kad viņiem nekāda cienība nebija pret caru. Un pret centru, valdību. Cars bija «Николашка». Katrs tad varēja pieteikties cara Nikolaškas vietā. Ļeņins solīja debesu valstību. Tā tas rīmējas. Tas bija pagalam jau tad. Zaldāti teica: «А нас по чём зря бьют.» Viņi vairs neticēja, ka var ko panākt, ka var uzvarēt, tā mūs sita, cik vien var. Tikko satiek vācieti — zin, ka beigas būs. Visa tā politika bija jau bankrotējusi tautas acīs. Armijas acīs. Vairs nebija ķeizara. Viņi tikai disciplīnas vārdā iekšā ugunī gāja.

Kāpēc latvieši nebēga? Tāpēc ka viņi bija latvieši, vairāk it nekas. Kas tad Krievijā uzcēla tagadējo kārtību? Latvieši! Ne jau tie daži pulki. Bet dažos kritiskos brīžos vajag saturēties, un, ja tas nav, tad izšķīst. Pret baltajiem bija ievērojami spēki, un izšķirošā brīdī tie pagrieza vēstures gaitu uz kreiso pusi. Pie Perekopiem tas pats, tie paši latvieši, ugunī iedami, to iesturmēja. Tas pats pie Juglas, arī kad atkāpās — viņi vēl ir organizācija, karaspēks. Latvietis ir kas vairāk, nekā viņš iedomājas, pēc savas būtības. Vairāk kultūras ir! Krievi barā

iet, «urā» un tā ... Tā latvietis neiet. Latvietis neiet ar krūtīm, bet ar viltību, lai var tikt klāt ienaidniekam. Viņš ir zemnieks, kas praktiski skatās karā un par velti savu galvu nenoliks.

Kritušais. Ap 1930. g.

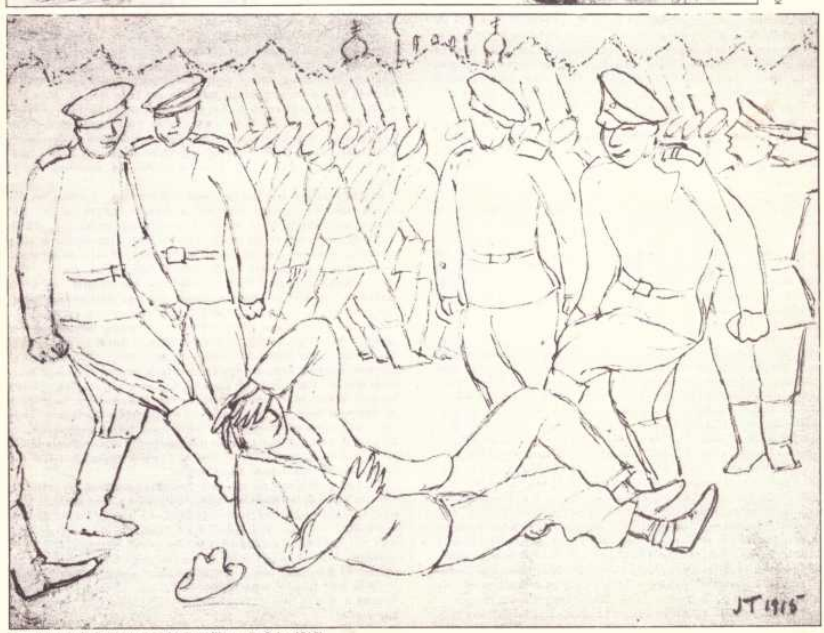

Disciplīnas iedzīšana jauniesauktajiem (Krasnoje Selo, 1915) Ap 1930. g.

39

Pirmo reizi dabūju trīs mēnešus atvaļinājumu. Tos es biju Cēsīs, tad atpakaļ uz pulku. Bet tie mani nosūta uz Pēterburgu, kur rezerves pulks stāv. Tur atkal ārsta pārbaude. Un viņi saka — vēl vienu mēnesi, un es atkal braucu uz Cēsīm atpakaļ. Pēc tam atkal uz Pēterburgu. Bet tur visiem latviešiem jābrauc atpakaļ uz Rīgu, uz strēlnieku pulkiem. Tāda bija pavēle, augstāka. Nevienu latvieti vairs neuzņēma krievu pulkā.

Es biju Rīgas 2. pulkā, tas skaitījās bojevoi. Mani ieskaitīja

telefonistos. Mūsu komandieris bija pulkvedis Fridrihs Briedis. Mūsu telefonistu bunkurs bija desmit soļus no Brieža bunkura. Paretam viņš iznāca, pagrozījās viens pats, paelpoja svaigu gaisu un — atpakaļ. Neko daudz darīšanas man ar viņu neiznāca. Viņš tāds nepieejams bija. *Неразговорчивый.* Vai Briedis esot savus karavīrus saudzējis? Ne vella! Kad bjja Ziemassvētku kaujas, viņš jau bija tas iniciators, var teikt. Viņš varbūt bija labs stratēģis un kara lietu zinātājs. Tas — nenoliedzami. Bet Ziemassvētku kauju zaudējumi bija milzīgi. Un tie paši krievi tad, kad fronte bija pārrauta, tad vajadzēja rezerves grūst iekšā. Tur vajadzēja nākt krieviem iekšā. Bet nekā. Tas virspavēlnieks, velns ko viņš domāja. Jukums Vācietis, tas piektā pulkā bija, viņš gan! Redzējis viņu netiku, tikai dzirdēju, ka viņš ļoti sargāja savus zaldātus. Briedis bija vecās kārtības piekritējs. Viņš jau bija pret sarkanajiem.

Nu ja . . . Mūsu pulks stāvēja pie Olaines, tad bija pamiera laiks, tāds brāļošanās periods. Stāvējām piecus mēnešus. Dažs pat piecas dienas nevar nostāvēt, krīt. Cīņas nebija, vēl šad tad naktī artilērija uzgāza kādu zalvi, un tad viss. Kad es nokļuvu pulkā, tad vairs brāļošanās nebija. Vācieši bija sākuši nervozēt, viņi vairs neielaidās. Kā Briedis uzņēma brāļošanos, es nemaz nezinu. Kad mūsu jaunākos aizsūtīja uz pulku, notika liela sapulce, virsnieki bija aizgājuši no tās pavisam prom. Tā kā latvieši bija sarkano pusē pārgājuši. Es par politiku nekā nebiju interesējies. Un tā mēs visi skaitījāmies kā kreisie, un, ja Rīgā bija kāda balsošana, tad mēs, visi kā viens, balsojām par № 3, par sociāldemokrātu numuru. Caur žogiem bija iztaisīta eja, un mēs gājām mazgāties Misas upītē, starp vāciešiem un mums. Vācieši bija stipri tālu, un tā mēs tur plunčojāmies. Tad uzreiz virs mums bluikš, bluikš. Šrapneļi augstu gaisā. Viņi jau varēja mums virsū, bet nē, augstu. Mēs paķeram krekliņus un laižamies.

Nu cik tad ilgi stāvēsi, pulks sāk palikt neapmierināts. Mums bija daudz rīdzinieku, tie grib tikt mājās pie savas fidas. Un mūs atlaiž atvaļinājumā, uz Stabu ielu. Tur pašā augšā mūsu nodaļai ierāda istabu, bet smaka, tāda mīzalu, sūdu smaka, ka nevar glābties. Es gribēju «ūdeni nolaist», skatos — koridora galā tādas pusplēstas durvis. Slieksnis tāds augsts un tur viss līdz malām piemīzts. Tur bija krievu armija dzīvojusi. Un uz «brilli» ir tāda čupa, un visas sienas, cik vien var, ir nomālē-tas. Viņi ir slaucījušies ar pirkstiem, tur ir brūns un melns. To es nevaru. Tas ir neiespējami. Es skrēju lejā. Tur pretī, lejā, mazmājiņā bija tādi, kas gribēja kauties, no nāvinieku bataljona. Viņi tā šķībi uz mums skatās. Mūsu rotas puiši pāriet pāri sliedēm, uz Maskavas forštati. Kad nāvinieki nāk mājās pāri dzelzceļam, viņi meta mums ar rokas granātām. Nu muļķi, ēzeļi! Viņi jau neuzvilka un met kā ar akmeņiem, un domā, ka sprāgs. Strēlnieki atkal paķer, uzvelk un triec atpakaļ, un apsit kādu daļu. Par sodu mums atvaļinājumu noņēma, — tūlīt ārā no Rīgas! Tā mums bija tikai 4—5 stundas tas

prieks Rīgā. Pēc tam uz Ložmetējkalnu jāiet, un tad mēs gājām pa nakti, un dziedājām visas tās bezkaunīgākās dziesmas, kas ir, cik rīkles.

Nostāvējām pie Ložmetējkalna dienu. Un tad komanda — atkal uz Olaini! Gājām pa to knipeldambi.tur labi bija iet. Un tad redzējām, ka visi lielgabali bija aizvākti prom. Fronte tukša. Tik pie Olaines 3. strēlnieku pulks. Mēs tūlīt jau sākām sakarus rīkot ar viņiem. Kā mēs tur sāk šiverēt, tā vācieši atšauj gāzes bumbas. Tā kā bija migla, tad viņi nekā mums nevarēja padarīt, noplaka slapjumā. Sākam vilkt vadus, darboties, bet te vie-suļuguns, naktī pa 3. pulku. Kādas 20 minūtes trakoja tā uguns. Mēs jau domājām, ka tur nekas nav palicis. Pēc kāda laika nāk daži turienes zaldāti. Prasām, jūs laikam tik vien palikuši no tā pulka? Ko niekus! Kad vācieši sāka šaut, mēs kādus 100 soļus atpakaļ atgājām. Tur dažus ložmetējniekus nosita. Kad uguns beidzās, bijām atpakaļ, un, kad nāca vācieši, tos apklapēja kā tādus suņus. Vāciešiem neiznāca viņu gājiens. Bet tomēr visa fronte bija tukša. Tur var apiet apkārt, un ko tad viena saujiņa var izdarīt! Fronte paliek fronte.

Tad bija pavēle visiem doties uz Juglu. Un mēs aizgājām dziedādami.

Uz Juglu gājām visu nakti, tad jau gaišs metās, tāda smuka dieniņa būs. Tad tāda kāpa, kā ceļš un tā pa kreisi lauks, pļava. Un tur aiziet krieviņi zosu gājienā. Pulka pašpuikas bļauj — gāzt virsū, kas atkāpjas! Nu sāk gaismiņa aust. Miglas vāli veļas. Bet tad pašķiras miglas vēls un priekšā pieci jātnieki — vācu izlūki. Un ko tad, ka jau draudziņi klāt! Nu labi, ka tā, jo mēs jau gājām pulka ierindā, mūs varēja apslepkavot, ka bailes. Un tad kliedz — ķēde! ķēde! Un mēs visi izklīdām. Mēs pagājām atpakaļ. Tad visu rītu kāvās ložmetēji, tad bumbmetēji, tā kāvās. . .

Nu ķēdē un sāk šaut. Mēs, telefonisti, — tā nav mūsu darīšana, mēs atkāpāmies aizmugurē. Bet patiesībā telefonists ir nāvinieks, tas ir visbriesmīgākais par visiem. Kaujā pāršauj vadu — izlabo. Un tur ir desmitām acu, kas seko, ja kāds kustēsies. Kājnieks aiz sava cinīša vai ierakumā guļ un gaida — iet uzbrukumā vai — lai nosit artilēristu lādiņš. Bet telefonistam jāiet, vai kas! Vāciešiem bija viegli bumbmetēji, tie mētāja šur un tur pa tiem kartupeļu un auzu laukiem. Bet tad pienāk arvien vairāk un vairāk artilērija. Mums tikai plintes un pāris ložmetēju — neviena smagā ieroča. Un tad kaut kāds tālšāvējs, aizmugurē no jūrmalas, velnsviņzin, uz kurieni sāk dot vaļā. Vāciešiem no tā ne silts, ne auksts.

Mums bija komandieris Elksnītis, cienījams, tas deva pavēli uzturēt sakarus ar tiem, kas cīnās pozīcijās. Izejam uz Lubānas ceļa, tur tādas zemas priedītes, augušas sliktā zemē. Tur jau vāciešu ložmetējs, tas — *trrrrr!* — mums virsū. Dieva laime, ka mēs bijām ceļa

malā un iekritām aiz ceļa grāvja. Mūs paglāba zemes uzbērums — no ceļa labošanas. Kā tikai mazliet pakustas, tā lodes kā lielas lietus lāses pērkona laikā pa lielceļu putēja. Mēs bijām kā zaķīši, mazpieredzējuši. Viens jaun-pienācējs ik pa brīdim paceļ galvu, es saku: ko tu tur skaties? — «Es gribu redzēt!» — «Tur nav ko skatīties, muļķi tāds!»

Un tad uzreiz apklust, un viņš uzkrīt man uz cisku un tur karsts tiek. Es domāju, kā man var iešaut, ka es nejūtu, bet viņam lode izgāja cauri vaigiem, smadzenēs netrāpīja. Vēlāk viņš vēl mēģināja skriet prom. Es visu gūstu izstaigāju ar viņa asinīm uz biksēm. Vācietis pārstāja šaut, es arī sāku desot atpakaļ ar visu savu aparātu, es to iznesu līdz pašam gūstam. Pēc laika Elksnītis inspicē mūsu nodaļu — kur drātis? Tās visas palika tur — jāiet un jānes atpakaļ. Kad mēs izgājām uz Lubānas šosejas, tur jau bija vāciešu līnija. Viņiem nāk un nāk artilērija klāt, mums tikai pāris ložmetēji, neviena lielgabala. Pat ja viens būtu, tad varētu vāciešiem atbāzt. Bet it neviena, tikai tās flintes. Visu dienu kāvāmies, lai arī vienu kilometru atkāpāmies. Tur bija kāpa ar tādu jaunaudzīti, un tad vācieši ar smagām mīnām. Kur mīna, tur klajums, tik velnišķīgs spēks, cilvēks tur nav nekas. Man viens zīmējums no turienes bija. Sadragāja to nabagu, kāja par 90° atsista un krūtīs, roka pārlauzta. Tāds sadragāts cilvēks ir baigs, riebīgs. Tie sanitāriņi, puikas, nezin, kā ķerties klāt, feldšeris skrien pie ģenerāļa, ko ievainoja tālāk, tas bļāva — ķeries klāt, tu, maita! Beigās uzlika, bet tad jau bija zils un viņam tikai nāve palika.

Un tad pulks ierindā atkāpās. Šauteni pie rokas un solīti pa solītim atpakaļ, atkāpās ierindā. Tajos laikos, kad nekāda disciplīna vairs nebija un krievi aizgāja kā satīta grāmata, tā bija varonība, nekāda dezorganizācija. Latvieši līdz nāvei bija šitik disciplinēti. To parādīt grafiski nevar, tik pastāstīt.

Nāve *vienmēr priekš* acīm. *Ko tu tur izbaidīsies! Tu esi kareivis un kā kareivim tev ir jābūt gatavam nomirt ikkatru brīdi.*

Tālāk bija bēgšana pa Pleskavas šoseju. Līdz ar to bija nolikvidēta Rīgas fronte, vāciešiem ceļš bija vaļā, varēja iet, kur patīk.

Atkāpjoties pa meža ceļiem, mēs uzgājām virsū vāciešu

Atpūtā (Krievijā, 1916) Ap 1930. g.

Maskava. 1915. Ap 1930. g.

postenim. Viņi jau naktī bija iekārtojušies jaunā priežu meža uz stigu krustojuma. Nolikuši ložmetēju un gaidīja ....

* 6 *

Es lūdzu Dievu, lai mani aizsūta uz Dienvidiem, jo, ja uz krievu fronti — tur ir auksti, drēbes švakas, mirst nost kā suņi. Un piepildījās manas vēlēšanās, sadzina vagonos un brauc cauri Vācijai. Tā mēs aizbraucām uz Beļģiju. Vaterlo. Tur izsēdināja malā un braucām uz Verdenas pusi, un tad uz lēģeri aizsūtīja.

Mēs no tiem, kas pie Rīgas bijām krituši gūstā, kādi 10—12

latvieši, tāds bariņš, visu laiku turējāmies kopā. Kad nācām atpakaj Latvijā, tad gan izjukām pilnīgi.

Patīkamas atmiņas, kaut gan tur grūti gāja.

Es gāju, gāju, tiklīdz aizķēros, kāds akmentiņš, — tā žvauks! — gar zemi. Mums uz dzelzceļa bija tikai akmeņi, akmeņi, akmeņi, cilāt un lādēt. Krievi, kas vandījās apkārt, cits uz lauka strādāja, tad dabūja no vietējiem vāciešiem ciest. Vēlāk jau liktenis mainījās uz labo pusi.

Montiņjī ciems. Ardēnu kalnos, augstiene un Māsas vecā ieleja, vecā gultne. Vācieši nāca iekšā, ciems no akmeņiem, graudains kaļķakmens. Senos laikos te bijusi jūra ar seniem dzīvnieku nospiedumiem, dinozauru kauli. Lēģerī bija plāksnes, kur varēja redzēt. Montiņjī sādža bija drupās. Tur pulka vācieši bija krituši. Vācieši tā — kur krita, tur katram pielika krustu, un varēja redzēt — kā tā ķēde bija nākusi, tā krusts. Iedzīvotāji šāvuši pretī. Tad vācieši ar artilēriju dragāja pretī un sasituši visu lupatās. Neviena māja nebija palikusi, tikai tā, kur mēs, gūstekņi. Dzirnavas tur bija, un tā mājiņa bija palikusi. Kaut kā īpatnēji, sādža liela, tā kā Grobiņa, bet iedzīvotāju tur nebija, tikai viena vecene. Kara noteikumi — ja privātcil-vēks šauj pretī, tad viņu nošāva kā suni, bet citādi izturējās kā pret jēlu olu. Vienā dārzā bija 90 vienā kapā, citur — 120, kas izvilkti no drupām. Krievi priekš ceļa darbiem plēsa ārā māju akmeņus, un tur atrada cilvēku kaulus un citi — pat franču zelta naudu.

Tur es arī zīmēju. Par nožēlošanu, man viss pazuda. Lai gan grūti no sākuma, es domāju, gals būs. Tur bija bads, vēlāk jau labāk gāja. Es ar prieku atminos Franciju, to dabu. Tur ziemas nebij nemaz. Tur 24 stundās četri gadalaiki, no rīta sals, tad krusa uznāk un lietus, migla. Un tā tas griezās visu ziemu. Marta mēnesī jau bija pavasars. Februāra beigās bija nepatīkams aukstums no krievu puses, bet tad tas aizgāja, tad tur sāka pūst fēns — tas no Āfrikas, siltums nāca kā no krāsns, mums tāda nav. Un tad uzreiz pavasars, un martā jau strādā zemi. Man patika zemnieku mājas un sādžas. Viena tur bija 1510. gadā celta. Es atminos tādas mājas. Tik sen taisītas, mums jau tādu māju nav. Vecās zemnieku mājas ir divstāva, nesimetriski tie logi un durvis.

Nodzīvoju tur četrpadsmit mēnešus, divi meneši pagāja ceļā.

Atbrīvošana.

Nāca virsū sabiedroto uzbrukums. Angļi, franči, amerikāņi, visi kopā. Sāka šaut ar smago artilēriju. Pa kalnu ielejā nāca lielgabali un taisni pret Salmori staciju un mazāko sādžu. Bet vācieši turējās, mēs vācām laukus līdz beidzamam. Mēs gājām uz darbu, un taisni smagais lādiņš pār galvu un baznīcā iekšā, tā pa gaisiem izgāja. Tur palika nedroši. Mūs veda kā gūstekņus projām, tuvāk pie upes. Nakti mēs iegājām pārgulēt. Vācieši sāka kliegt. Bet tumšs bija. Mēs tik pār upi un augšā kalnā. Sargi līdz. Bijām kādi pāri tūkstoši, mūsu lēģerī bija

600, pa ceļam vēl pievienojās. Mūsu lēģeris uzcēla piefrontes pilsētiņu. Tur krievi lādēja ložmetēju lentas. Kad bijām kalnā, tad jau bija rīts. Tur bija briesmīgs leitnants. Mūsējais bija labs. Feldfēbelis arī bija. Bļaušana milzīga. Tie, kas gāja novākt vāciešu laukus, izgāja ārā. Vācieši arī ar zemkopību nodarbojās, kāpostus, burkānus, tos varēja pilnu vēderu paēst. Tad jau bads nebija. Tad svešs komendants, taisni slepkava. Viņš bija stalts kā džentlmens, sarkaniem vaigiem, ūsām. Viņš 4—5 mēnešos pa lēģeriem nobendēja: krievu par daudz ir, jābendē nostl Viņš bija par fīreri kolonai. Viņš sāka mūs atpakaļ uz staciju dzīt — lādēt materiālus. Krievi ieturēja kanti un nekust ne no vietas. Un tad šis visiem sāka sist pa galvu. Visiem jāiet tālāk nost no frontes, te nebūs labi, to visi saprata un tāpēc neiet. Tajā laikā — sāk dūkt bišu bars! Paskatos gaisā — pilns ar lidmašīnām, kādas 300. Lidmašīnu uzbrukums! Un tad taisni uz to pilsētiņu, kur mūs gribēja dzīt atpakaļ. Tad nāca bumbas, ar dūmu strūklu degdamas. Un tik nāk uz zemi . . . tad arī priekšnieks atstājās. Pilsētiņu noslaucīja no zemes . . .

Mēs devāmies uz Elzasu-Lotringu, tad gājām cauri Luk-semburgai. Mēs tur pa nakti gulējām kādā zemnieka mājā, šķūnī. Tur bija spriguļi. Galvaspilsētai gājām cauri naktī, tā bija spoži apgaismota. Karš bija beidzies.

Mūs vairs neapsargāja. Kas tad klīdīs apkārt! Tad mēs gājām cauri Beļģijai, tur bija ļoti iebaidīti. Vācieši smagi viņus apstrādāja, jo pretojās beļģi bargi. Tad mēs gājām cauri Rūras apgabalam un tad sabāza mūs vilcienā. Braucām piecas dienas, līdz iebraucām Grodņā. Pār Reinu gājām pāri, kur augstie krasti, gar Mozeles upi, kur pakalni visi ar vīnogām. Zemes tur nav, kā viņas tur aug, nezinu. Vīnogulāji tiek apgriezti, cilvēka augumā.

Uzturu mums neviens negādāja. Kāda tur ēšana, ka tik uz mājām! Kad tiec Latvijas gaisā, tad jau nomirt var! . . . Man bija tāda kulīte ar saldiem zirnīšiem. Kad braucām vilcienā, tikai vienreiz iedeva tādu šķidru mannā zupiņu. Cilvēks jau var neēst. Ja man nebūtu tā kulīte līdz, kājas nevarētu pavilkt.

Atbraucām Grodņā, tad jau bija ziema. Vācietis saka, lai ejot; mēs te zupu dabūšot. Mantas lai atstājot vagonā. Es kā muļķis savu kulīti arī atstāju. Visi zīmējumi palika tur. Izmeklēju, bet nav nekā. Bet stacija liela, ar sliedēm. Viena tāda būda, tā tukša, neviena cilvēka nav. Visi krievi izklīda. Redzu, viens vagons labi tālu stāv. Mēness spīd. Tur kaut kas kustās, pieskrien klāt. Preču vagons, pavērtas durvis. Viens grib kāpt iekšā, otrs no vagona ar koku sit tam pa galvu. Tad es fiksi atskrējos un pāri pa to muguru ielidoju iekšā. Iekšā lādas. Nokrītu zemē. Guļu kā pelīte. Vienu sit zemē — krievs ir velna pilns.

Tur ir latvieši, sāk runāt latviski. Tupēdams jūtu, nāk maizes smarža. Tie ir pirmie gūstekņi, sagūstīti Rītprūsijā, Augustovas mežā.

Viņi bija izvietoti pie saimniekiem. Tie viņiem bagātīgi sadevuši maizi ar speķi. Tā viņi tur mielojās. Un es kā izsalcis suns. Tad iedeva vienu šķēli man arī. Braucām. Rītā gaišs. KOSEDAR (tas laikam Leišos).*

Tur arī stāv vilciens. Es, daudz nedomādams, — spukš! — tur iekšā. Pēc kāda laika tas ripo. Un tad Dinaburga. Tālāk neies, sargs saka. Es jaunā vagonā iekšā — Nach *Mittau!* Tie bija pieci pasažieru vagoni. Nu es aizbraucu Jelgavā. Atkal stāv viens vagons. Nach *Libau!* Tā mani paši eņģeļi atsūtīja uz Liepāju. 2andarms stāv un skatās kā uz naģi. Viņš gan zināja, kas par lietu, jo es jau biju gūstekņu formā, ar visām uzšuvēm, balts audekls. Bet šis noskatās un neko! Es tik uz šoseju, lai gan ēdis nebiju, es pat nezinu, kā iztiku.

Nāk pretī kāda sieviete, paskatās uz mani un pāri grāvim, un prom. Es *laikam kā velis izskatījos!*

Pārnācu mājās. Un nodzīvoju, līdz Ulmanis rīkoja Latvijas armiju — marta mēnesī. Vajadzēja ierasties Durbē!

Man jau nevajadzēja to apmācību, šaut es pratu, un es zināju, kā izturēties kaujas laukā. Puiši bija izauguši, vesela armija. Vācieši viņus neņēma. Ulmanis tos visus organizēja. Un kādi idioti bija latviešu virsnieki, sūdabrāļi, viņi neprata savu amatu. Komendants Ozoliņš, tas karoja ar meitām un tikai mar-šierēt, maršierēt! Ko tas deva, ja neparādīja, kā ar flinti jāšauj. Ar to jau nevar kā ar bisi, jāprot mērķēt.

15.—16. aprīlī dabū ziņu, ka vācieši nāks no Liepājas dzīt mūs ārā. izsūtīja vienu izlūku, tas atbrauca un saka, ka vācieši taisās šurp. Mēs visi kājās. Mani un vēl piecus nosūtīja uz Durbes mācītājmuižu, pārējie ķēdē gar grāvi. Pēc kāda laika vācieši uzstāda pie Lieģes stacijas lielgabalu un vēl tur šiverējas. Viens spēriens bija baznīcas tornī, otrs — stallī. Es aprēķināju — līdz šiem 900 vai 1000 soļi. Tas mērķeklis bija jācilā, un es tik zalvē, zalvē uz lielgabaliem, un šie apstājas šaut. Tie arī šauj, kas ir apakšā grāvī. Un vēl divi vecie zaldāti bija lejā, kas prata šaut. Vispār kāds tika nošauts un vairāki ievainoti. Vācieši nebija varonīgi par katru cenu līst nāvē. Ja tā klāt, tad labāk — ņem un aiziet. Bet cik tā virsniecība bija stulba! Uzvarējuši mēs esam, bet mēs nezinām, ko tālāk darīt! Arī kaimiņu pagastā ir landsvērs, un tie nu it kā nākšot mūs slepkavot. Virsnieka neviena. Ja nav vadoņa, ko var darīt? Leitnants Ozoliņš pazudis, un mēs laižamies pa diegu. Ja neviena *komandiera nav, mēs esam tikai pūlis.* Kaimiņš arī vecs strēlnieks, saka — te nav ko, iesim mājās. Un mēs tiešām pa grāvjiem gājām mājās, krūmos noglabājām šautenes.

* * *

Vēlāk šautenes paņēmām, pēc mēneša nāca ziņojums, ka visiem tādiem «dezertieriem» jāsapulcējas Liepājas kara ostā. Gudrinieks bija vecais šterns, viņš bija informēts, teica — tur nav ko iet, visus sūta uz Latgales fronti. Vācieši ir pilnas malas — ja mēs aiziesim karoties ar lielniekiem, kas tad karos ar vāciešiem?

Pēc mēneša atkal rīkojums — ierasties kara ostā. Vecais tāpat pateica — nav ko iet! Bet aizgāja pirmo reizi — tur vēl tagad ir mazas kara kazarmiņas. Taisa vienu ešelonu, kas brauks uz Latgales fronti. Bet šeit landsvērs sēž kaklā, mēs pa logu ārā un prom uz mājām, atkal «dezertieri» un atkal nodzīvo mājās kādu mēnesi.

Tad bija maijs un vācieši ieņēma Rīgu. ir atkal ziņojums, un es atkal aiziet. Nu ir jāiet. Vācieši ir Rīgā un slepkavo latviešus. Kādus 3 vai 5 tūkstošus bija nokāvuši. Vajadzējis tik rokas parādīt, ja cietas — šauj nost, tu esi boļševiks. To es redzēju!

Mūsu kazarmas bij' kādu puskilometru no Centrālcietuma. Tur disciplīna nebija un varēja klaiņot pa Rīgu. Es aizgāju pie Centrālcietuma. Smilšu kāpās vienā bedrē bija 200 nelaimīgo. Kad uzkāpa virsū, tad tur līgojās. Kā purvs, citā pa 70, 80 līķu. Un tās sprāgstošās lodes no vienas vietas, un tad vēl kāja, atrauta ar sprāgstošo lodi, rupjā zeķē. Tā!

Ap Rīgu bija kaušanās. Igauņi tur bija. Tie bija galvenie, kas vāciešus bija izdzinuši no Vidzemes, igaunis noplīsušās biksēs, basām kājām, plinti pār plecu. *Kurrata!* ... Un tā viņi gāja. *Kad sadūšojās, latvietis arī kāvās, bet igaunis bija* — vo!

Bermontu atsita, bet vācieši nostiprinājās Jelgavā. Mēs arī fronti turējām. Man tur toreiz galva strādāja un labākos zīmējumus uztaisīju.

Stāvējām vienās mājās uz Jelgavas pusi. Tie visi pazuduši. Gaidījām bermontus. Beigās aizsūtīja uz Ogri tiltu sargāt. Vienīgais dzelzceļš latviešiem bija uz Daugavpili gar Dagdu. Otrs dzelzceļš bija latviešu komūnistu rokās.

Pie Ogres arī labi zīmēju, tā es neesmu vairs uzdrošinājies. Mazāk savus biedrus, karalietas, vairāk — fantāzijas. Bērnišķīgi, bet brīvāk! Māksliniekam vajag mājas, kur apmesties un dzīvot. Tā dzīves maiņa — tad pazūd viss, kas ir bijis.

Bermonts uzbrūk Rīgai. Tad mēs maršējam uz Rīgu kādus trīsdesmit kilometrus. Pirmais trieciens mums neiznāca, to citi ņēma uz sevi. Mūs vēl ieveda studentu virtuves telpās, un pilsoņu meitas mūs pacienāja, laipnas bija. Bet nevarēja lāgi

paskatīties, kad atkal jāiet uz Bolderāju. Bet tad lielā kauja bija cauri. Mums vajadzēja kauties vietvietām.

Vienā vietā es izdarīju varoņdarbu. Mani atzina par dūšīgu un par dižkareivi iecēla. Toreiz sala, visu mēnesi 18°, 20°, dienu un nakti bija skaidrs un sala. Cauru dienu stāvēju ieplakā un drebinājos bez patvēruma. Mēs ielīdām vecā pirtī, vācieši bija noskatījušies un pa sapujušiem baļķiem laiž ar sprāgstošām lodēm. Ja viņi būtu šāvuši ar riktīgām, tad būtu cauršāvuši baļķiem un mūs visus būtu apšāvuši, jo sprāgstošās, tikko saskaras ar šķērsli, izsprāgst.

Mēs ejam tālāk pa tīreli, kūdras lauku, bērziņi un pretī, pa bērziņiem, vesels bars ar vāciešiem. Bet tūlīt — caps! — pie zemes un

sāku šaut. Kādus 100 metrus tālāk vācu ložmetējs. Viņi vēl tik taisījās šaut, un mūsējie jau sāka atkāpties, mūsējie — jefiņi, laucinieki. Es šauju tāpat. Un mūsējo lodes man krīt pie kājām. Un neviena nav, kas rīkojas, kā vajag. Viņi neprata šaut. Es biju sāniski un varēju redzēt, kā vācieši guļ pie ložmetēja. Es tik klapē un klapē, kā viena aptvere ārā, tā otra iekšā. Sauju kā neprātīgs.

Kad gājām vakarā garām, divi vācieši gulēja kā siļķes. Tos es nolaidu no kājām. Citur jau ar šāva, bet kas to zin. Bet šos es nošāvu. Viņi uz dzīvi un nāvi negāja. Ja pretī turējās, viņi pazuda. Ložmetējs arī gulēja, tas bija samaitāts.

Tālāk jau dikti maz sadursmes. Tā mēs gājām līdz Laižuvai (Lietuvā), kur dabūjām šaut. Puskrēslā kāds šiverējās gar staciju, vai tur kādam trāpīja vai ne?

Leišu zaldātus redzēt nedabūju, bet viņi Bermontu dzina tālāk. Vietējie baidījās, katrs kaut kur ielīda. Neviens nenāca un roku nedeva, iebaidīti. Tad bija viss cauri . . .

Pēc atvaļinājuma, taisni kā likts, aizbraucu uz lielinieku fronti. Pie Viļakas, uz Krievijas robežu. Tur bija sādža ar upīti un vītoli auga, un es skatījos — ja kaut kas, tad šeit ir laba vieta.

Kādu laiku guļam, bet tad feldfēbelis — «ārā! boļševiki nāk!», un visi deso augšā kalnā. Tur visbīstamāk. Es uz to upīti, atrodu labu balstu plintej, un viss lauks skaidri redzams. Viņi redzami tālu, nāk lēnām. Es tēmēju lēnā garā, tad ķēde atkāpās. Mūsu rota iet pa kalnu, blakus gāja Vārna, sešpadsmitgadīgs brīvprātīgais. Kāds sauca: «Vārnu nošāva!» Es nemaz neskatos uz nošautiem, ievainotiem, tas maitā dūšu iet tālāk. Man tad bija tāda sajūta, ka man neko te nevar izdarīt. Vārna bija beigts kā suns, uz vietas. Toreiz kādus 7—9 gabalus zaudējām. Vēlāk jaunos brīvprātīgos atlaida mājās.

Krievijā bija folverķi, mazas muižēles, kā cietoksnis. Boļševiki salien iekšā, pretī bija latvieši. Boļševiki, tiem nebija dūšas pretoties, viņi laidās.

Mums tur bij' tāds rotas komandieris Sneiders, es biju par skrīveri. Viņam agrāk bija liela šmuce.

No Krievijas pār robežu sāka nākt tie krievi. Nākuši viena partija bagātu žīdu. Sitais un vēl viens līdzdalībnieks, zaldāts, un visus šauj nost. Sievietes lūgušās, metušās ceļos, pats žīds nelūdzies, bet sievietes brēkušas, un tomēr visi apšauti. Aplaupīšanas nolūkā. Viņiem tur no Krievijas bijuši karati, zelts, dārglietas, un šitie — cap carap — visu savāca! Sneiders, virsleitnants! Tā lieta nebija apklususi, tā bija nogājusi pat līdz Anglijai zināma. Saeimā bija pieprasījums par to, man Sterns to stāstīja. Tad es sapratu, ka viņi to lietu notušēja, viņš tika cauri. Un man viņš bija par komandieri pēc tam, tai rotā. Viņš bija bailīgs no tiem laikiem. Viņam nevarēja ne sīkāko rakstiņu dot. Tad viņš ik vārdu pētīja, vai tik tur nevarētu pieķerties. Nevaru

atminēties, kāds viņš bija pret karavīriem. Skats bija tāds tumšs. Aizdomu pilis viņš bija kā velis. Tika cauri bez itnekā. Tas bija briesmīgs skats. Tas žīds, tas varonīgs, lādējies, teicis — gan jūs arī nošaus! *Bet sievietes metušās uz ceļiem un lūgušās, bet nekas, šauj un šauj nost!*

(Nobeigums sekos)

ALEKSANDRS KIRŠTEINS

ATMIŅAS PAR NĀKOTNI JEB CIK

Ja 45 gadus pēc kara darbības izbeigšanas kāds paziņo — Rīgā «no parītdienas būšot» prioritāte dzīvokļu celtniecībā vai laukos — «mūžīgā paradīze» pārtikas ražošanai, tad nez kāpēc gribas šo cilvēku sūtīt pie psihiatra uz pārbaudi.

Kāpēc šodien jau tā pretrunu plosītajam cilvēkam jāsvaidās starp dažādām .mērķprogrammām un kampaņām, kuru gaišās nākotnes oreola spožums ir apgriezti proporcionāls šo programmu reālajam nodrošinājumam ar tik prozaiskām lietām kā materiālu resursi, darbaspēks un, pats galvenais, — īstu šo «mērķprogrammu» nepieciešamības pamatojumu?

Gadu desmitiem pasliktinoties dzīves apstākļiem (dzīvojamā platība uz vienu cilvēku Rīgā nav sasniegusi pirmskara līmeni) lielajās pilsētās, iedzīvotāji pretī saņēma taiias aplamības ..kā apbūves sabljvēšāna, tehniski ekonomisko rādītāju krasa uzlabošana, «individuālā* sejas» radīšana, «uzlabotie plānojumi», nemaz nerunājot par «darbaļaužu augošo materiālo vajadzību apmierināšanu».

No centra visžēlīgi, bet stingri reglamentētajās instrukcijās un normās norādīts, cik lielai jābūt guļamistabai, cik stāvu (parasti gan piecu vai deviņu) augstai jābūt mājai, kā jāizgaismo virtuve un kādam jābūt griestu augstumam. Savukārt centralizētās plānošanas sistēmas apstākļos radītā namu būves kombinātu sistēma pēdējos divdesmit piecos gados veiksmīgi izlīdzinājusi atšķirības ne tikai starp tādām pilsētām kā Rīga, Kazaņa vai Naberežnije Celni (bij. Brežņe-va), bet arī starp tuksnesi un dārzu,— spriežot pēc pēdējo gadu smilšu vētrām. Ja starp šķībi greizi saliktajām pārsvarā deviņu stāvu mājām arī parādās «soc-kuļtbits» — parasti nolupuša veikaliņa veidā —, tad tur atrodamais tukšums tik un tā liek lielām cilvēku masām (un vēl cerot uz metro!) nepārtraukti pārvietoties uz centru un atpakaļ, kur, no milzīgās pārslodzes nolietoti, savas pēdējās dienas velk bijušo ekonomisko formāciju mēmie liecinieki — teātri, bibliotēkas, baznīcas, muzeji un dažādas iestāžu ēkas.

Kamēr mūsu pilsētbūvnieki nopietnām sejām stāsta, ka viņi Rīgai paredzējuši «tikai» 870 tūkstošus iedzīvotāju, bet, lūk, to jau esot pāri deviņsimt tūkstošiem, jaunajos, bet jau novecojošajos rajonos klīst pusaudžu bari, aiz garlaicības sadedzinādami kādu kaķi. Avīzes ir pilnas ar bēdu rak-kādi tūkstoš dzīvokļi, bet (!) tikai 1987. gada 10 mēnešos piecpadsmit tūkstoši cilvēku Rīgā pierakstīti uz PSRS MP lēmuma pamata.

Bet varbūt nemaz nevajag censties, lai Rīgā būtu vairāk iedzīvotāju kā Tallinā un Viļņa kopā, un tā vietā, lai lolotu idejas, ka santehniku mums kādreiz ražos RAF mikroautobusu vietā, vienkārši sākt disproporciju likvidēšanu mūsu tautas saimniecībā. Varbūt derētu pastudēt citu valstu, piemēram, ASV, pieredzi, kā tur iemanās — pie mazāka cementa un tērauda ražošanas apjoma un trīsreiz lielāka nekā Padomju Savienībā dzīvokļu skaita — gadā uzcelt divreiz lielāku dzīvojamo platību.

Varbūt tad izrādīsies, ka nemaz nevajag celt trešo namu būves kombinātu, bet pietiek decentralizēt esošo neelastīgo celtniecības mehānismu un veicināt nelielu, bet tehniski labi apgādātu būvfirmu radīšanu uz kooperatīvajiem pamatiem vai arī ar ārzemju kapitāla līdzdalību! Šādas būvfirmas daudz lietderīgāk varētu izmantot vietējos materiālus, amatnieku prasmi un tradīcijas. ASV dzīvokļu celtniecībā ļoti plaši pielieto kokmateriālus. Gan dienvidos, gan pie Kanādas robežām, un pavisam citos klima-

ILGI MES VEL ĻAUSIM SEVI MUĻĶOT?

Aleksandra KirSteina foto

tiskajos apstākļos, pārsteidz lielā daudzveidība dzīvojamo

kompleksu izskatā un plānojumos. No tiem pašiem materiāliem, kurus pie mums pārdod Ķlpsalas vai Bukultu ielas būvmateriālu veikalos, statņiem, skaidu plāksnēm, stikla vates un apdares dēļiem amerikāņi iemanās sasniegt pavisam citus rezultātus. Daži profesionāli namdari un kādi seši līdz astoņi palīgstrādnieki (ari pārsvarā imigranti) kā rotaļājoties uzbūvē dzīvojamos kompleksus ar 150 vai 200 dzīvokļiem, neaizmirstot ne peldbaseinus, ne tenisa kortus un klubu ēkas, par zālājiem un mazajām formām nerunājot. Daudzajos būvprojektos savus brīvos līdzekļus labprāt iegulda gan dažādas organizācijas, gan atsevišķi cilvēki. Te man daži biedri iebildīs, ka tas viss ir iespējams tikai nedeformētu ražošanas attiecību apstākļos, — tāpat kā nav iespējams pacelt ražošanas līmeni ar ievestiem lieliskiem darbagaldiem, neieviešot tās ražošanas attiecības, kurās šie darbgaldi radušies. Pesimisti vēl piebildis, ka pie mums tik un tā turpināsies «*barako»* tipa ēku celtniecība un *«sarkanais elefantisms»* laukos. Bet kas gan arī mums var liegt mainīt šis ražošanas attiecības un beidzot ari šeit no tiem pašiem materiāliem gūt diametrāli pretējus rezultātus — par spīti pašreizējai bēdīgajai realitātei?

Tad galvenais ieguvums būtu cilvēka cieņu nepazemojoši apstākļi. Varbūt ari pie mums varētu parādīties dzīvojamie rajoni, kas nenomāktu ar savu mērogu, bet mākslīgo ūdenskrātuvju un plašo zālāju laukumi ļautu atpūsties no pilsētas trokšņiem un kņadas. Inženiertīklu garums tad nebūtu galvenais kritērijs humānas sabiedrības dzīves apstākļu veidošanas procesā.

Ja mēs negribam, lai Rīgā atkārtotos Kazaņas, Ļubercu vai citu Krievijas industrializēto pilsētu notikumi (ja negribam teikt — Belfāstas), tad mums savlaicīgi jāizstrādā kompleksa pilsētas atveseļošanas programma, kurā vispirms jākonstatē, cik iedzīvotāju var izmitināt pašreizējās infrastruktūras un ekoloģisko iespēju apstākļos Rīgā (ari citās pilsētās), nekaitējot viņu veselībai.

Skaitļi var būt diezgan šokējoši, piemēram, — nez vai Rīgā vispār var būt vairāk kā pusmiljons cilvēku (un vai Latvijai ari ir vajadzīgs vairāk?). Tas nozīmē, ka steidzīgi jāpārceļ uz citiem reģioniem vismaz puse vai divas trešdaļas no tagad esošajiem rūpniecības uzņēmumiem.

Var, protams, apgalvot, ka Latvija nav nekāda atskaites sistēma, ka Rīga ir tikai milzīgas valsts, Ziemeļrietumu ekonomiska apgabala industriāls centrs, kurā, ja labi grib, nākotnē dzīvos pieci miljoni cilvēku.

Tad tikai jāturpina, ar trīsdesmit gadu novēlošanos, dzīvokļu celtniecībai joņot aiz industrializācijas straujajiem tempiem, jau savlaicīgi noskatot vietu ceturtajam un piektajam namu būves kombinātam, kā arī jārēķinās ar iespējamām vides degradācijas sekām, kā, piemēram, noziedzība un dažādas epidēmijas.

Ja uzvar veselais saprāts, tad godīgi jāatzlst, ka Rīgas

apdzīvotības kritiskā robeža jau ir pārsniegta un pat esošās situācijas saglabāšana radīs agri vai vēlu eksplozīvu situāciju. Rīga vairs nav ne Latvijai, ne Eiropai raksturīgo pilsētu tradīciju turpinātāja, bet tās iedzīvotāji daudz sliktāk var apmierināt savas sociālās un kultūras vajadzības, salīdzinājumā ar tādām kaimiņvalstu galvaspilsētām kā Helsinki vai Stokholma. Tāpēc Rīgas atveseļošanas (pareizāk būtu teikt — reanimācijas) programmai (izstrādātai, vadoties no ekoloģiskajām iespējām un ievērojot galvaspilsētas reprezentācijas, kultūras un tirdzniecisko sakaru tradīcijas) ir jābūt ļoti radikālai, un tā prasīs milzīgus līdzekļus, kurus daļēji jākompensē Savienības ministrijām. Sīs programmas izstrādē jāpiedalās visu nozaru speciālistiem, tai skaitā ari ārzemju, un tās galvenajam uzdevumam jābūt Rīgas kā suverēnas valsts galvaspilsētas atjaunošanai.

VOLDEMĀRS VEICS

JĀNA CIMZES KULTŪRIZGLĪTOJOŠĀ DARBĪBA LATVIEŠU TAUTAS ATMODAS RĪTĀ

Mūsdienās, kad atsākta tautas kultūrvērtlbū pārvērtēšana, sasniegtā atzīšana, patiesību izteikšana, gadiem ilgi pastāvošo aizspriedumu mazināšana, nacionālās pašapziņas veidošana un visas tautas atmodā, kā arī laikā, kad cenšamies agrāk sasniegto radoši izmantot un pilnveidot tautas izglītošanu, kāpināt mākslas un kultūras līmeni, ir īstā reize atcerēties Jāņa Cimzes 175. gadskārtu.

Jānis Cimze dzimis 1814. gada 3. jūlijā Vidzemē, Raunas pagastā. Pirmo izglītību guva Raunas draudzes skolā.

Studēja Vācijā. No 1839. gada nepārtraukti līdz 1881. gadam vadīja Vidzemes skolotāju semināru un izvērsa plašu kultūrizglītības darbību. Seminārs darbu uzsāka Valmierā, bet 1849. gadā pārcēlās uz Valku. Te Jānis Cimze semināru turpināja vadīt līdz pat dzīves pēdējai dienai.

1849. gadā Jānis Cimze nodibināja ģimeni, izaudzināja vienu dēlu un trīs meitas.

Miris Valkā 1881. gada 22. oktobrī. Apglabāts netālu no Valkas Lugažu ka-pos. Ar tautas saziedotu naudu 1888. gada 19. augustā atklāja viņa kapa pieminekli.

Visu savu dzīvi Jānis Cimze veltījis latviešu tautas kultūrizglītības attīstībai, it īpaši muzikāli izglītotu tautskolotāju, kordiriģentu un mūziķu sagatavošanai, latviešu tautasdziesmu melodiju krāšanai un harmonizēšanai, latviešu koru kultūras attīstīšanai, dziedāšanas biedrības izveidošanai, dziesmu svētku un vairāku citu kultūrizglītības pasākumu organizēšanai.

Viņš daudz rūpējās, lai latvieši izkļūtu no apspiestības, posta, pazemotības un gara tumsības, lai paši latvieši kļūtu par savas tautas izglītotājiem un kultūras nesējiem.

Jau 19. gs. beigās Latvijā dzīvojošajiem bija samērā augsts

kultūrizglītības līmenis. Pēc 1897. gada tautas skaitīšanas datiem, Latvijā dzīvoja lielākā daļa lasīt un rakstīt pratēji (Vidzemē lasīt un rakstīt pratēji bija 77,7%, Kurzemē — 70,9%). Šāds augsts izglītības līmenis jau tajos senajos laikos bija sasniegts, pateicoties mūsu tautas alkām un centībai izkļūt no tumsas un gara nabadzības. Te liela nozīme bija arī Jāņa Cimzes kultūrizglītojošai darbībai.

Jau tajos senajos laikos interesantas un tālredzīgas bija viņa domas par latviešu tautu, uzskatot, ka nākotnē latvieši var attīstīties kā izglītota un kulturāla tauta ar vienlīdzīgām tiesībām starp citām pasaules tautām. Jānis Cimze sava raksta uzmetumā «Latvieši»[1] izvirza nopietnu jautājumu — vai latvieši ir tauta? Pēc īpašībām un gara dāvanām—jā, bet pēc sabiedriskās attīstības — vēl ne. Minētā raksta uzmetumā J. Cimze norāda, ka attīstīta tauta ir līdzīga kokam, kas attīstījies līdz ziedam. Latvieši sastādot tikai sakni, tas ir — tikai zemkopju kārtu. J. Cimze, salīdzinot latviešus ar senās Spartas iedzīvotājiem, norāda, ka zemkopji ir tikai sākotnējie iedzīvotāji, kuri ir personiski brīvi, bet politiski — nebrīvi. Pastāvot šādam sociālam nevienlīdzīgumam, pēc J. Cimzes vārdiem, — saknēm iztrūkst iespējas brīvi attīstīties uz augšu.

Uz jautājumu — vai latvieši attīstīsies par kultūras tautu? — Jānis Cimze atbild apstiprinoši, uzsverot, ka latviešu tautas pat visa grūtā pagātne nav spējusi nosmacēt un labvēlīgos apstākļos latviešu tauta var attīstīties par varenu un skaistu koku, kas izturēs sacensību ar citām tautām. Taču tautā pašā ir vajadzīga sevis un sava spēka apzināšanās, kas sekmējama ar visas tautas izglītošanu.

Būtiski bija arī Jāņa Cimzes uzskati par latviešu valodu: katras tautas nacionālās kultūras veidošanā viens no svarīgākajiem nosacījumiem ir nacionālās valodas saglabāšana un attīstīšana.

Atcerēsimies, ka pagājušā gadsimta otrajā pusē lielākā daļa muižniecības pārstāvju centās veikt latviešu pārvācošanu. Šai sakarā

'J. Kalniņš. Jānis Cimze — Vidzemes draudzes skolotāju seminārā pirmais direktors. R., 1914., 203. Ipp.

Cimze objektīvi novērtējis, ka pārvācošana ir visvairāk izdevīga tā laika muižniecībai un garīdzniecībai, bet nevēlama visai latviešu tautai.

Reizē ar cīņu pret feodālo un nacionālo apspiestību jau pagājušajā gadsimtā sākās cīņa par latviešu tautas izglītošanu. Jānis Cimze darīja visu iespējamo, lai latviešu tauta izkļūtu no gara tumsības un sāktu apgūt cilvēces uzkrātās garīgās vērtības. Taču ar nožēlu viņš konstatēja, ka visa latviešu tauta vēl pilnībā neapzinās izglītības lielo nozīmi un skološanās vajadzību. Šādu pasīvu attieksmi pret izglītošanos Jānis Cimze dēvēja par nevēlamu «slimību» un lielu «Jaunumu» visai latviešu tautai. Viņš dedzīgi aicināja, lai iespējami vairāk latviešu censtos mācīties un iegūtu izglītību.

Šeit minētās un vairākas citas tālredzīgās domas, kā arī Jāņa Cimzes vispusīgi attīstītā un radošā personība kopumā veidojusies no agras bērnības un turpinājusies visu viņa dzīves laiku, kad sākās latviešu tautas atmoda.

1. Bērnības, skolas un pirmie darba gadi

Jānis Cimze uzaudzis daudzbērnu ģimenē, kurā bija astoņi bērni — pieci dēli un trīs meitas. Jānis bija vecākais. Tēvs strādāja muižā, māte veica mājas darbus un bija laba dziedātāja. Viņa iemācīja zēnam gan dziedāt, gan lasīt un rakstīt, gan sekmēja viņa garīgo izaugsmi. Dievticīgā māte bieži dēlu ņēma līdzi uz baznīcu un brāļu draudzes saietiem.

Pirmo izglītību J. Cimze ieguva Raunas draudzes skolā, kas tolaik skaitījās viena no labākajām Vidzemē. Skolas laikā viņš iemācījās spēlēt ērģeles, bija uzcītīgs, čakls, priekšzīmīgi uzvedies, izrādījis interesi par pedagoģiju un mūziku. Brīvo laiku izmantojis lietderīgi, vai nu spēlējot ērģeles, vai lasot, vai strādājot dārzā. Šīs skolas skolotājs Jānis Gaiķis bija ievērojis zēnā vairākas skolotājam vajadzīgas dotības un ieteica vecākiem dēlu audzināt un skolot pedagoga darbam. Arī vecāki to vēlējās. Tā viņš izvēlas skolotāja profesiju. Šai sakarā J. Cimze teicis: «Ne uz savu pašu, bet vecāku vēlēšanos esmu palicis par skolotāju.»[7]

Pēc Raunas draudzes skolas beigšanas ar izcilību 1830. gadā, būdams 16 gadu vecs jauneklis, sāk strādāt par mājskolotāju Smiltenē un Valmierā. Kopš 1833. gada J. Cimze uzsāk skolotāja gaitas Valmieras draudzes skolā, izpildot arī priekšdziedātāja un ērģelnieka pienākumus. No 1829. gada skolotājus sagatavoja arī pie Tērbatas (Tartu) universitātes noorganizētajā skolotāju seminārā. Te mācījās arī daži latvieši. No 1867. līdz 1873. gadam šajā seminārā strādāja izcilais jaunlatviešu kustības sabiedriskais darbinieks Kronvaldu Atis.

2. Studiju gadi

No 1836. līdz 1838. gadam Jānis Cimze mācījās Vācijā Saksijā Veisenfelsas skolotāju seminārā un no 1838. līdz 1839. gadam studēja Berlīnes universitātē.

Veisenfelsas seminārā J. Cimze paaugstināja savas pedagoģiskās un muzikālās zināšanas. īpaši nozīmīga bija šveicieša, pedagoga, demokrāta un humānista, J. H. Pestalocija (1746.—1827.) pedagoģisko uzskatu apguve un vēlāk to realizēšana Vidzemes skolotāju seminārā. Visvairāk noderīgi bija uzskati par 1) bērnu spēju harmonisku attīstību, 2) attīstītājmācībām, 3) prāta darbības aktivizēšanu un dvēseles spēka izkopšanu, 4) loģiskas domāšanas un spriešanas spēju attīstīšanu, 5) morālo īpašību izkopšanu tikumiskā darbībā, 6) mājmācību un darbaudzināšanu, 7) mācību apvienošanu ar darbu, 8) elementārās izglītības teorētiskiem pamatiem, 9) elementārās apmācības metodikas izstrādi, 10) mācību iestāžu

organizēšanu un vadīšanu.

J. H. Pestalocija uzskatus savā darbībā radoši izmantoja Veisenfelsas semināra direktors, doktors V. Harnišs. Tas pozitīvi ietekmeja Jāņa Cimzes izaugsmi. Liela nozīme bija arī V. Harniša sabiedriskai aktivitātei, it īpaši skolotāju biedrības nodibināšanā, skolotāju konferences organizēšanā, periodisku laikrakstu izdošanā. Veisenfelsa mūsu censonis paaugstināja savu meistarību vijoles, ērģeļu un klavieru spēlēšanā, kā arī harmonizēšanā. Mūzikas mākslu apguva galvenokārt ievērojamā mūziķa E. Henčela vadībā.

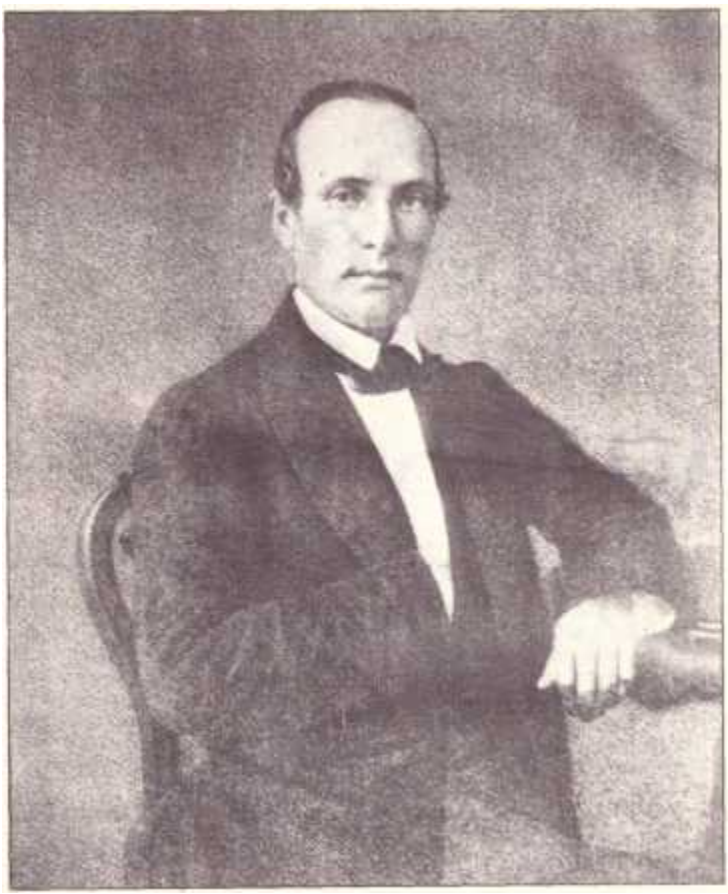

Jānis Cimze.

1838. gadā, pēc sekmīgas Veisenfelsas skolotāju semināra beigšanas, J. Cimze devās uz Berlīni, kur kā brīvklausītājs iestājās turienes universitātē un uzsāka studijas.

Berlīnes universitātē Jānis Cimze turpina padziļināt zināšanas pedagoģijā, muzikālajā izglītībā un muzikālās audzinašanas metodikā, kā ari uzsāka studēt filozofiju un teoloģiju. Ar sevišķi lielu interesi

viņš apgūst tautas melodiju vākšanas un harmonizēšanas atziņas un prasmes.

Studiju laikā īpaša uzmanība tika veltīta mūzikas un mūzikas apguvei. Mūziku viņš mācījās pie ievērojamā vācu profesora Ludviga Erka. Profesora personība un viņa talants pozitīvi ietekmēja Jāņa Cimzes visu turpmāko dzīvi. L. Erks bija daudzpusīgi izglītots mūziķis, ievērojams komponists, talantīgs diriģents, meistarīgs pedagogs, aizrautīgs folklorists, čakls publicists, aktīvs muzikālo vērtību popularizētājs. īpaši liels bija L. Erka devums vācu mūzikas folkloristikā, tautasdziesmu vākšanā un harmonizēšanā, tautasdziesmu satura bagātību un skaistuma atklāsmē, tautasdziesmu apdares krājuma sagatavošanā, dziedāšanas saietu organizēšanā un vadīšanā.

Ar lielu interesi jaunais latviešu censonis iedziļinās tautasdziesmu skaistumā, daudzveidībā un bagātībā, kā arī tautas melodiju pierakstīšanā, vākšanā, sakārtošanā un harmonizēšanā. Par visu to pateicība L. Erkam.

Studiju laikā Jānis Cimze iepazinās arī ar mūzikas vēsturi un vācu klasisko literatūru. īpaši tuvi bijuši Šillera un Gētes uzskati un daiļdarbi. Augstu tika vērtētas Šillera idejas par cilvēka garīgo cildenumu un godīgumu, draudzību un mīlestību, pašaizliedzību un nesavtību. Par lielu spēku J. Cimze uzskatīja mīlestību. «Mīlestība nav vārdi, bet varens darbs; tas ir spēks, kas uzvar pasauli . . .»[8]

Mācību gados Jānis Cimze tikās ar ievērojamiem pedagogiem, mākslas un kultūras darbiniekiem. Tas deva iespēju iepazīt šo ievērojamo cilvēku uzskatus, ieceres un rīcību nākotnē, kā arī izklāstīt savus vērojumus un nodomus.

Studiju laikā Jānis Cimze paguva atlicināt laiku arī ceļojumiem, lai iepazītu vietējo ļaužu dzīvi, viņu tradīcijas, paražas, nacionālo kolorītu, mākslu un kultūru. Lielu vērību viņš veltīja turienes dabas iepazīšanai. Piemēram, 1837. gada vasarā viņš visvairāk kājām apceļoja Zieme|vāciju un Vidusvāciju, bet nākamajā vasarā — Rietumvāciju, kā arī turienes to laiku Elzasu un Lotringu.

Viņš apceļoja arī Austriju, Itāliju, Šveici un Franciju. Iepazina šo valstu mākslu, kultūru un tautas izglītošanu. Pa ceļam J. Cimze apmeklēja arī skolotāju seminārus un citas mācību iestādes, tikās ar pedagogiem, iepazinās ar viņu uzskatiem, domām, iecerēm, darba metodēm, mācību un audzināšanas procesa organizēšanu un vadīšanu, tautas izglītošanu kopumā.

3. Jānis Cimze — semināra vadītājs un skolotājs

Pēc studijām Jānis Cimze atgriezās dzimtenē un no 1839. gada līdz 1881. gadam vadīja Vidzemes skolotāju semināru. Šo mācību iestādi nodibināja un uzturēja tā laika vācu garīdzniecība un muižniecība, kas cerēja veikt savas ideoloģijas izplatīšanos un paātrināt latviešu tautas pārvācošanu. Šāds nodoms bija jau Vidzemes

bīskapam F. Valteram, kas sedza J. Cimzes studiju izdevumus. Tagad šis bīskaps un pārējie Vidzemes mācītāji, kā arī muižnieki sāka šaubīties, vai J. Cimze nebūs zaudējis uzticību vācu garam. Šīs šaubas daļēji bija pamatotas, kaut gan to laiku vācu muižniecībai un garīdzniecībai bija neierobežota vara.

ILMĀRA JĀKOBSOMA foto un fotoreprodukcija

Šāda laikmeta situācija un apstākļi nevarēja neietekmēt J. Cimzes rīcību un darbību. Taču viņa pedagoģiskās darbības mērķis bija panākt, lai paši latvieši kļūtu par īstiem savas tautas izglītotājiem, aktīviem latviešu kultūras paudējiem un nesējiem tautā. īpaši J. Cimze rūpējās par radošu un talantīgu mūziķu un tautskolotāju sagatavošanu, lai semināru beigušie kļūtu par īstiem savas tautas izglītotājiem un audzinātājiem, un vadītājiem.

Saprazdams savus uzdevumus un laikmetu, jau pirms mācību uzsākšanas Jānis Cimze izvirzīja problēmu — kādā valodā notiks mācības? Taču tā laika garīdzniecības un muižniecības vara bija pārāk spēcīga, lai mācības vadītu latviešu valodā. Pie tam ne jau Jānis Cimze viens bija noteicējs par mācību un sarunu valodas izvēli seminārā. Ievērojot tā laika posma apstākļus, nācās piemēroties garīdzniecības un muižniecības prasībām un mācības vadīt vācu valodā. Tas, protams, aizkavēja latviešu kultūras un valodas attīstību un par to apmierināti nebija arī jaunlatvieši, kuri centās paust apgaismību un atmodu ilgi pazemotai un nebrīvē dzīvojošai latviešu tautai.

Semināram atvēlēja necilu vienstāva namu Valmierā ar trijām istabām. Vienā istabā notika mācības, otrā — dzīvoja audzēkņi, trešajā — direktors. Semināristiem bija ne tikai šaurība telpu ziņā, bet arī nabadzība ar uzskates līdzekļiem. Pats vadītājs izteicies, ka seminārs ir nabadzīgāks ar mācību līdzekļiem kā daža laba draudzes skola.

Seminārā uzņēma jauniešus, kas izrādīja interesi par bērnu audzināšanu un tautas izglītošanu, kuriem bija muzikālas dotības un laba fiziskā attīstība. Iestājoties seminārā, vajadzēja no galvas nodziedāt dažas baznīcas dziesmas, pēc notīm nodziedāt korāli un nospēlēt šo korāli uz klavierēm; pazīt toņkārtas, prast rakstīt notis. Kā tautā mēdz teikt — vajadzēja «muzikālas ausis un acis».

Iestājeksāmeni notika septembrī, bet, sākot jau ar oktobri, sākās mācības. Pirmajos semināra darbības gados uzņēma 8—12 spējīgākos un labākos absolventus no draudzes skolu beigušajiem.

Mācibu procesa organizēšanas un vadīšanas pilnveidošanai Jā-

nis Cimze izstrādāja 1843. gadā «Vidzemes latviešu semināra plānu».Tajā liela uzmanība tika veltīta muzikālai audzināšanai un mūzikas mācīšanai. īpašā godā bija dziedāšana, ērģeles un vijoles spēlēšana, harmonizēšana un mūzikas mācīšana. Muzikālā audzināšana tika uzskatīta par vispārīgās izglītotības neatņemamu sastāvdaļu. Reizē ar jūtu un emociju attīstīšanu, ko nodrošināja muzicēšana, liela vērība tika veltīta arī izziņas darbības, loģiskās domāšanas un prāta attīstīšanai. Šai sakarā seminārā mācīja vairākus vispārizglītojošus priekšmetus: lasīšanu, rēķināšanu, zīmēšanu, latviešu valodu (igauņiem arī igauņu valodu), vācu valodu, vēsturi, ģeogrāfiju, dabas mācību, teoloģijas pamatus, baznīcas vēsturi un svētos rakstus.

Saprātīgas ir bijušas Jāņa Cimzes domas attiecībā arī pret reliģijas mācīšanu skolā. Kaut gan viņš bija dievticīgs, taču uzskatīja, ka viduslaiku reliģija pārāk daudz atzīst un sludina tikai «Dieva vārdus» un šo vārdu iztulkošanu, aizmirstot, ka ari, piemēram, daba un vēsture ir jāizprot, jāiepazīst, jāizmanto cilvēku audzināšanā. Viņš saskatīja arī vairākas reliģiskās mācības pretrunas. Piemēram, 1848. gada 14. jūlija pirmajā Vidzemes skolotāju sapulcē Turaidā J. Cimze savā runā uzsvēra, ka reliģija teorētiski noniecina zemi, bet praktiski bauda tās labumus. Viņš uzskatīja, ka dzīvē vairs nepietiek ar lūgšanām un baznīcas dziesmām, tautskolai savi audzēkņi jāsagatavo ne vien priekš baznīcas un ne priekš abstraktas viņpasaules, bet gan priekš dzīves virs zemes.

J. Cimze rūpējās arī par laicīgās dziesmas ieviešanu gan skolās, gan koros. īpaši viņš rūpējās par koncertu sarīkošanu ar koru dziesmu dziedāšanu un koncertu gabalu, nevis korā|u atskaņošanu. Laicīgo dziesmu dziedāšana arvien vairāk sāk ieviesties semināra nodarbībās, pašdarbības pasākumos un ikdienā.

īpaši J. Cimze rūpējās par nākamo skolotāju muzikālo izglītošanu. Tāpēc viņš izvirzīja samērā augstas prasības, jau iestājoties seminārā. Tajā uzņēma visvairāk jauniešus ar muzikālām dotībām un turpmākajā mācību procesā soli pa solītim šo muzikālo audzināšanu arvien padziļināja un paplašināja. Reizē ar apmācību skolotāja amatam

audzēkņi tika sagatavoti arī par ērģelniekiem, jo gandrīz visās draudzes skolās skolotāji izpilda arī ērģelnieka pienākumus. Tas pats sakāms arī par diriģentu apmāci-bu, jo dzīvē katram skolotājam un kora vadītājam nākas diriģēt un iemācīt dziedāt visplašāko sabiedrību. Semināristi labi apguva mūzikas teorijas un harmonijas pamatus, kā arī dziedāšanu un tautasdziesmu vākšanas nosacījumus.

Liela vērība tika veltīta arī mācīšanas metodikas apguvei. Iespējami plaši izmantoja rīcībā esošo uzskati, mācību materiālus. Mācību vielu Jānis Cimze prasmīgi saistīja ar praktisko dzīvi un dabu. Tādējādi cenšoties attīstīt skolēnu domāšanu un izziņas darbību. Sistemātiski sekoja audzēkņu personības vispusīgai attīstībai.

Lai izaudzinātu zinošus un prasmīgus, kā arī harmoniski attīstītus cilvēkus, tika gādāts par daudzveidīgām, interesantām un saturīgām ārpusklases nodarbībām. īpaši tika sekmēta dziedāšanas un diriģēšanas prasmju izkopšana, koru kultūras apguve. Katru brīvu brīdi izmantoja muzicēšanai.

Liela vērība tika veltīta audzēkņu pašiniciatīvas un pašdarbošanās rosināšanai un izkopšanai, cilvēka un dabas izzināšanai un iepazīšanai, kā arī teorijas saistīšanai ar praktisko darbību. Sava audzinātāja mudināti, daudz laika veltīja apkārtnes iepazīšanai, dabas izzināšanai, novadpētniecībai, pārgājieniem, ceļojumiem, ekskursijām.

Jānis Cimze lielu audzināšanas potenciālu saredzēja semināristu audzināšanā arī fiziskam darbam. Tāpēc no mācībām brīvajā laikā audzēkņi sistemātiski strādāja dārzā. Tajā audzēja sakņaugus, augļu kokus un ogulājus. Kupejās ari par skolas apkārtnes sakopšanu, labiekārtošanu un uzkopšanu. Pedagoga rosināti, semināristi pava saros stādīja kokus un krūmus ne tikai skolas dārzā, bet arī tuvākajā apkārtnē, kā arī piedalījās mežu atjaunošanā un kopšanā. Lūk, ievērojamā pedagoga jaunievedums, kas izplatījās pa visu Baltiju. Kopš Jāņa Cimzes laikiem par tradicionālām k|uvušas dārzu un mežu dienas, kad skolēni un visa tauta piedalās dārzu un mežu stādīšanā, atjaunošanā un kopšanā. Tā vēl šodien Latvijas, Lietuvas un Igaunijas ārēs ik pavasari atskan draudzīga sauksme — visi uz dārzu un mežu dienām! Tas īpaši svarīgi mūsdienās, kad cenšamies atjaunot, sakopt un izdaiļot Latvijas laukus, dārzus, parkus, atveseļot dabu, novērst dabas noplicināšanu, apgūt prasmi uzvesties dabā un saskatīt dabas skaistumu.

Vasaras laikā cimzieši mīlēja apceļot Latviju. Tā pakāpeniski tika iepazīta Vidzeme, kā arī Latgale un Kurzeme. J. Cimze atkārtoti uzsvēra, ka ikvienam izglītotam cilvēkam labi jāiepazīst sava dzimtā zeme un kvēli jāiemīl tā.

Visā daudzveidīgajā kultūrpedagoģiskajā darbībā J. Cimze esot centies uzturēt sev un semināristiem možu garu, optimismu, cerību izvērstai muzikālās audzināšanas un kultūrizglītības darbībai Latvijā.

Jānis Cimze bija sava laika harmoniski attīstītas personības paraugs, jauna tautas izglītošanas ceļa aizsācējs.

Jāņa Cimzes izveidotais seminārs bija neaizvietojama muzikālās audzināšanas un kultūras darba centrs ne tikai vidzemniekiem, bet visiem latviešiem un arī igauņiem.

4. Jaņa Cimzes radošās darbības turpinātāji un dažas aktualitātes

No vairāk nekā 470 jauno speciālistu, kuri pabeidza Jāņa Cimzes vadīto skolotāju semināru, daudzi k|uva par aktīviem, radošiem un ievērojamiem latviešu tautas kultūras, izglītības un sabiedriskiem darbiniekiem. Lai minam Baumaņu Kārli, Indriķi Zīli, Jāni Sermūkli, Ati Kauliņu, Ausekli, Jāni Ruģēnu, Jēkabu Apsīti, Juri Neikenu.

Jau latviešu tautas izglītības rītausmā koru kustības un koru kultūras attīstīšanā lielu ieguldījumu devuši arī J. Kalniņš, P. Baldevs, J. Kaktiņš, A. Lesnieks, M. Dambis un daudzi citi.

Arī dienas laikraksta «Jaunākās Ziņas» (iznāca kopš 1911. gada ar dažiem pārtraukumiem līdz 1940. gadam) izdevējs A. Benjāmiņš bijis Jāņa Cimzes audzēknis. Cimzieši bija arī vairāki dziedāšanas biedrību dibinātāji, daudzu koru organizētāji un vadītāji, kā arī aktīvi piedalījās sabiedriskajā dzīvē. Daži cimzieši turpināja izglītību Latvijas universitātē un Latvijas konservatorijā. Semināru beidza arī daži nākamie igauņu mūziķi un kultūras darbinieki, kā, piemēram, A. Tomsons, A. Lāte, A. Kunileids u. c.

Semināru beigušie kā Latvijā, tā Igaunijā pašaizliedzīgu sabiedrisku darbību izvērsa skolās, dziedāšanas biedrībās, pašdarbības pasākumos, dziesmu svētkos, konferencēs, visdažādākajos kultūrizglītojošos saietos. Cimziešu daudzveidīgā kultūrizglītojošā darbība pauda tautas mīlestību un centību sasniegt gaismu un brīvi, kā arī izteica naidu un neapmierinātību pret vācu baroniem, muižniekiem, mācītājiem un krievu carisma ierēdņiem.

Jāņa Cimzes daudzpusīgā muzikālā personība deva bagātīgu ierosmi daudziem nākamajiem latviešu mūzikas dižmeistariem. Viņa uzsākto profesiortālās mūzikas attīstību talantīgi turpināja tādi ievērojami latviešu mūziķi kā Jānis Bētiņš (1830.—1912.), Baumaņu Kārlis (1835.—1905.), Vīgneru Ernests (1850.—1933.), Jurjānu Andrejs (1856.—1922.), Jāzeps Vītols (1863.—1948.), Emīls Dārziņš (1875.—1910.), Alfrēds Kalniņš (1879,—1957.), Emilis Mel-gailis (1874,—1954.).

Daudzi Jāņa Cimzes darba turpinātāji ar lielu degsmi, pašaizliedzīgi un aktīvi piedalās dziesmu svētku organizēšanā un rīkošanā. Tā tas bija, jau sakot ar pirmajiem un visiem turpmākajiem dziesmu svētkiem.

Pirmie vispārējie latviešu dziesmu svētki notika 1873. gadā Rīgā, Dziesmu svētku simtgades parkā (agrākajā Ķeizara, vēlāk Viestura dārzā). Šo svētku saturīgā un krāšņā norise notika, pateicoties J.

Cimzes, viņa domubiedru, rīcības komitejas, dziedātāju, klausītāju un visas latviešu tautas dedzīgam atbalstam, prasmīgai un lietišķai rīcībai, nacionālās atmodas izpratnei, tautas vienotības apzināšanai, kā arī vēlmēm un cerībām par gaišāku nākotni.

Dziesmu svētku norisi pilnveidoja arī ievērojamais latviešu arhitekts Jānis Baumanis. Pēc viņa projekta uzcēla estrādi vairākiem tūkstošiem dziedātāju kā pirmajiem, tā arī otrajiem (1880) un trešajiem (1888) dziesmu svētkiem, kuri ari notika Rīga. Interesanti atcerēties un patīkami apzināties, ka pēc talantigā arhitekta J. Baumaņa projektiem uzcelts pirmais Rīgas Latviešu biedrības nams, Latvijas Valsts konservatorija (bij. Aleksandra ģimnāzija), tagadējais Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija nams, Augstākā tiesa (bij. Apgabaltiesa), Republikas prokuratūras ēka, vairākas baznīcas un citas oriģinālceltnes.

Mūsdienās mākslinieciski izveidotus Jāņa Cimzes un viņa radošā darba turpinātāju portretus redzam Rīgā, Dziesmu svētku parka monumenta sienas veidojumā. Vidzemes skolotāju semināra ēkā kopš 1984. gada mācības sākusi Valmieras bērnu mūzikas skola. Tajā iekārtota Jāņa Cimzes piemiņas ekspozīcija, kas veltīta viņa vēsturiskajai kultūrizglītības darbībai Latvijā.

Taču pēckara gados nepamatoti tika pārdēvētas vairākas Rīgas un citu Latvijas pilsētu skolas, ielas, bulvāri, parki. Tā ir patvaļa, kas neatbilst latviešu tautas kultūrvēsturei, izglītības un mākslas sasniegumiem, kā arī mūsu tautas vēlmēm un attīstības perspektīvām. Tādēļ būtu godīgi un svēts pienākums Jāņa Cimzes godināšanas gadā latviešu skolām gan Rīgā, gan citās pilsētās un ciematos atjaunot agrākos nosaukumus, kuri tika piešķirti, pamatojoties uz izcilu kultūrizglītības darbinieku lielo ieguldījumu visas latviešu tautas attīstībā.

Vispirms nepieciešams atjaunot Jāņa Cimzes 25., Rūdolfa Blaumaņa 27., Jāņa Poruka 18., Kārļa Baumaņa 26., Annas Brigaderes 19., Ata Kronvalda 23., Krišjāņa Barona 2., Ausekļa 46. skolu nosaukumus. Visnotaļ atjaunot Jāņa Cimzes, Tērbatas, K. Valdemāra un A. Dombrovska ielas, kā arī Brīvības un Aspazijas bulvāra nosaukumus. Tagadējā Suvorova iela pārdēvējama Aleksandra Čaka vārdā. Vajadzētu atjaunot arī Vērmanes parka nosaukumu.

Visa latviešu tauta mūžu mūžos būtu pateicīga, ja tuvākajā laikā atjaunotu mācības un atsāktu tautskolotāju sagatavošanu leģendārajā Vidzemes skolotāju semināra namā, kā arī īstenotu dzīvē cēsi-nieku ierosinājumu par Skolotāju institūta atjaunošanu Cēsīs, Bērzainē. Tādējādi paātrinot skolotāju sagatavošanu un atjaunojot senās kultūrizglītības tradīcijas, kas aizsāktas latviešu tautas izglītības rītausmā.

J £ 2 I GROTOVSKIS

1971. g«ida»augustā un 1972. gada februāri mēs bijām patiesi laimīgi: Ļeņingradā no Kaunas ieradās latvieša Modra Tenisona pantomīmas teātris. Lieliskas izrādes, iezīmīgas ar senapnikušās Marsela Marso estētikas noliegumu; gluži kā tālākās, saldāk smaržojošās zemēs sapulcināta un audzināta aktieru kompānija; un pats galvenais, ko mēs uztvērām — pilnīgi tika noraidīta apkārtējā īstenība, kurā cilvēku noaušana jau atkal sāka atgādināt «melnos caurumus». Nemaz nepieminēsim Brodski un Šemjakinu.

Modris savus scēniskos sacerējumus itin kā vilka ārā no mūsu pašu tumšajām dzīlēm un noslēpumiem, kas baidās gaismas gluži tāpat kā visideālākie sapņojumi. Līdzīgi Šemjakinam, Tenisons eksperimentēja, tikai nevis ar lietām, bet ar cilvēku dabu, izmantodams sirreālistu un Ježi Grotovska pieredzi. Uz skatuves sāka smaržot pēc svaiga gaisa un šaujampulvera, un mēs izjutām esības likumu negrozāmību.

1978. gadā Vroclavā, noskatījies Grotovska ***«Apocalypsis cum jiguris»,*** es atkal atcerējos Kauņu. Abas šīs parādības, būdamas tik ārkārtīgi atšķirīgas, tomēr ir dvēseliski tuvas, un turklāt abas pierādījušas pilnīgi cita teātra veidola un ce|a iespēju.

Šodiēn vairāk nekā jebkad agrāk kļuvis skaidrs, ka Grotovska idejas ir nākotnes idejas, un pielietot tās spēs vienīgi patiesi brīvi

cilvēki. Tas arī ir viens no iemesliem, kāpēc Grotovskis pie mums tiek vai nu oficiāli noliegts, vai apzināti piezemēts un vulgarizēts, velkot paralēles starp viņu un sen aprobētiem vārdiem. Piemēram, tā, kā to izdarījis M. švidkojs žurnālā «Teatr» (1988., Nr. 11.) Tas ir apmēram tāpat, kā runāt par Einšteinu, velkot paralēles ar Galileju.

Lūk, kāpēc tik savlaicīga (teātra-laboratorijas trīsdesmitgadē) šķiet šī publikācija ar paša Grotovska sacīto — kā jēga meklējama nevis teatrālajā, bet intelektuālajā biogrāfijā. Reiz nu pats Grotovskis kopš jaunības dienām nodarbojies un ari tagad nodarbojas ar jaunas, laicīgās ētikas meklējumiem, tad nevajag viņam pārmest aiziešanu no teātra prakses mūsu pragmatiskajā nozīmē.

Grotovskis, būdams enciklopēdiski izglītots, pārvaldīdams polemikas māku, vienmēr ir dialoģisks (burtiskā nozīmē). Un «Pirmsākumu teātris» — tā ir viņa uzstāšanās 1978. gadā Varšavā, Starptautiskā teātra institūta rīkotajā Starptautiskajā simpozijā. Simpozijam bija dots nosaukums «Debitanta māksla», un Grotovskis, kā vienmēr, no dziļumiem, no tīrās etimoloģijas virzījās uz tīro būtību — uz lietišķo filozofiju, bet ne uz lietišķām teātra zināšanām.

Katrs šo tekstu izlasīs savādāk, tikai vajag turēt prātā: katrs Grotovska vārds ir vienkāršs, burtisks un tīrs.

LARISA MEĻŅIKOVA

TUVOŠANĀS PIRMAVOTU TEĀTRIM

Ježi Grotovskis

Par ko man jārunā? Par «debitanta mākslu»? Par sākuma mākslu? Par Pirmavotu Teātri? Par Teātri Laboratoriju? Sāksim ar to, ka vienosimies par sarunas priekšmetu.

Ja es runāju par kaut ko, kas mani interesē, tas nenozīmē, ka tas interesēs arī citus. Es gribu runāt par to, kam ticu, kas man liekas acīmredzams. Protams, es nedomāju, ka tas ir acīmredzams visiem. Katram var būt sava acīmredzamība, un labi, ka var būt tai uzticīgs, nenoniecinot citas.

Tas, ko es gribu pastāstīt, nav zinātniski. Un var mulsināt, raugoties no zinātnes viedokja. Tā nav filozofija, tā ir prakse, gandrīz pragmatiķa. Es pat teiktu, ka šāda darbošanās arī ir mana acīmredzamība. Vispirms rīcība, tad pārliecība. Tas nozīmē — rīcība dod pamatu pārliecībai, bez vienas nav otras.

Var domāt — vai tas, par ko es runāju, vispār ir reāli, vai tas

pilnībā eksistē? Mēs bieži vaicājam: «Vai tas ir reāli?» Mēs uzdodam šo jautājumu tā, ka tas jau ietver attaisnojošu atbildi.

Bet vai ir iespējams sasniegt gaismas ātrumu? Taču mēs meklējam ceļus, kā tai pietuvoties.

PAR DEBITANTU MĀKSLU

Es gribētu atsaukties uz cilvēku, kura nav starp mums un kurš tomēr ir šeit — tas ir Pīters Bruks. Bruks ir izteicies par «debitanta principu» samu-rajiem. So piemēru izmanto arī daži dzenbudisma skolotāji.

Kad samurajs savā mākslā ir sasniedzis praktiski visu (sauksim to par «tehniskumu»), viņš zina, ka tas viss ir jāatmet, jānonāk atkal debitanta stāvoklī. Uzskata, ka, neatmetot savu pieredzi un zināšanas kara mākslā, viņš nevar k|ūt par ārprātīgo, bērnu, zvēru, dabas spēku — un tiek nogalināts. Izturēties pret pretinieku kā pret Nezināmu, apzināties, ka šī cīņa var būt pēdējā un tātad — vienīgā. Aizmirst par visu un būt kā transā. Tikai tad karotājam ir izredzes, kad viņš spēj aizmirst par uzvaru. Tikai tādā nozīmē — bet ne tikai tādā un ne vispirms tādā nozīmē es runāju par «iesācēja mākslu».

PAR SAKUMA MĀKSLU

Patiesībā es runāju par iedzimto stāvokli. Tātad par kaut ko, kas slēpj sevī zināmus draudus; tāpēc ir jātiek pāri nosacītībai, jo citādi paveras cilvēcībai neatbilstoša aina. Tāpēc, ka esamības līmenis pietuvojas dabas spēku acīmredzamībām, vienai no dabas stihijām. Liekas, viss notiek acīmredza-mībā, bet bez iepriekšējas meditācijas— kā bez aizsardzības. Ir tādi po|u vārdi, kas to raksturo. Piemēram: smidzina. Kas smidzina? Jeb: aust. Kas aust? Diena? Varbūt. . .

Tam viegli uzbrukt, sakot: «Cilvēks vienmēr ir saistīts ar vēsturi, saistīts ar sabiedrisko situāciju.» Taisnība? Taisnība! . . . Bet es šoreiz runāju par otru pusi. Tas, ka man ir rokas, neizslēdz ko citu: man ir arī kājas. Bet vai tikai rokas? Tikai kājas? Par laimi, gan viens, gan otrs. Lai gan reizēm liekas, ka dažiem ir tikai vienas no abām. Tiešā un pārnestā nozīmē.

Kad mēs meklējam iedzimto stāvokli, mums ir divas iespējas. Pirmā — ar treniņu, kas tiks apgūts un atmests. Kā samuraja mākslā — vispirms apzināta sevis pārvaldīšana, tad neapzināta, tad — kā nosacījuma reflekss — pilnīga kara mākslas pārzināšana, bet tai brīdī, kad patiesi sākas karavīrs, viss ir jāatmet. Otra iespēja ir atbrīvošanās no dresūras. Kopš dzimšanas mūs visu laiku dresē — kā skatīties, kā klausīties, kas ir kas, kā dzīvot, kā ēst, kā dzert, ko drīkst, ko — ne . . . Tāpēc otrā iespēja: Atbrīvošanās no dresūras. Tas ir ļoti grūts darbs, kas prasa vairāk pūļu un pašdisciplīnas nekā treniņš.

Kad es biju Pekinas operā pirms kultūras revolūcijas, redzēju tur izrādi «Cars Pērtiķis». Vienu un to pašu lomu vienu dienu spēlēja tēvs, otru — dēls. Visi spēles elementi bija identiski, tāpēc ka tur ir vienas

un tās pašas zīmes. Es neredzēju nekādas starpības. Bet es pavaicāju, kāpēc, kad spēlēja tēvs, es jutos aizgrābts, bet nākošajā dienā, kad lomā bija dēls — nedaudz skeptisks. Man atbildēja: «Tāpēc, ka tad, kad dēls izpilda salto, viņš svīst.» Dēls bija tādā līmenī, kad treniņš vēl ir redzams. Bet tēvs, kurš, bez šaubām, trenējās nepārtraukti, izrādes laikā aizmirsa par treniņu. Tas ir piemērs pirmajai iespējai, ar treniņa palīdzību, ko es saucu par «pirmo tehniku»!, «tehniku» sengrieķu izpratnē, kur «Techne» nozīmē «māksla». Abi — gan tēvs, gan dēls bija «pirmās tehnikas» līmenī. Bet tēva piemērs rāda, kā caur treniņu viņš nonācis pie brīvības.

«Pirmās tehnikas» piemērs Indijā ir klasiskā joga, kas virzīta uz cilvēka un viņa dabas paškontroli absolūti visos līmeņos un saistīta ar zemapziņu. Visam jābūt pilnībā apgūtam un izstrādātam. Tā sākas atbrīvošanās no nosacītības.

šajā pašā kultūrā otrās iespējas — «otrās tehnikas» — piemērs zināmā mērā ir tantra joga. Tā virzīta uz kalpošanu dabas spēkiem. Tā saucas «augstākā kalpošana». Dabas spēkiem pakļaujas, neļaujot tiem atbrīvoties visā pilnībā. Attiecībā uz seksu tas nozīmē seksuālo apvaldītību. Bet tīrā ortodoksālā tantra joga to saprot plašākā nozīmē. Klausīt tam, kas mūs vada, bet iztērēt sevi nevis kā pagadās, bet tā, lai kļūtu stiprāks un stiprinātu citus.

Zemēs ar katoliskām tradīcijām jāsaprot, ka esksistē vēl trešā iespēja — «žēlsirdības stāvoklis». Bet tas nav individualizēts. Ir cilvēks, kam jāpāriet pāri bezdibenim. Viņš pieiet pie malas un redz — pāri milzīgajam bezdibenim nogāzies koks. Tievs kociņš. Cilvēks palūkojas lejup, ieskatās. Un tad ierauga aklo. Tas ar nūju tausta ce|u, pienāk pie bezdibenim pārmestā koka stumbra, aptausta ari to. Un pāriet pāri bezdibenim, neko par to nezinādams. Vai tiekties pēc «žēlsirdības stāvokļa»?

(Turpinājums sekos.)

PUBLICISTIKA

VILNIS ZARIŅŠ

(NACIONĀLSOCIĀLISMA IDEOLOĢIJA UN PROPAGANDA)

(Nobeigums.)

8. VĀCU IMPERIĀLISMA AUSTRUMU EKSPANSIJAS IDEOLOĢIJAS IZPAUSMES LATVIJĀ

Oficiāls lēmums netika pieņemts, taču sapulces dalībnieku vairums noraidoši izturējās pret trešo variantu, jo tikai daļai Baltijas tautu pārstāvju esot pietiekami labas rasiskās īpašības, lai tos varētu pārvācot.

Kamēr okupanti vēl nebija izstrādājuši vienotu nostāju par to, kāda kvalitāte ir Baltijas tautām, laulības starp vāciešiem un šo tautu piederīgajiem, izņemot pašu pēdējo okupācijas periodu, bija aizliegtas. Okupācijas iestādes principā nosodīja arī ārlaulības intīmās attiecības vāciešu un Baltijas tautu piederīgo starpā, jo to rezultātā varot rasties rasiski nevēlami vācu bērni, kā arī izplatīties veneriskās slimības. Vairāki redzami okupācijas iestāžu darbinieki, to skaitā Zemgales gebītskomisārs Medems gan aicināja dot atļauju vācu kareivjiem precēt Zemgales saimnieku meitas, jo šādā ceļā vācu rokās nonāktu svarīgas ekonomiskas pozīcijas, taču okupantu likumdošanā šāda nostāja neatspoguļojās.

Austrumeiropas kolonizācijas projekti konkrētā formā bija iztirzāti hitleriešu plānā «Ost», kas paredzēja plašu iekaroto teritoriju kolonizēšanu ar vāciešiem dažu gadu desmitu laikā. Pašu plānu tā autori pirms savas galīgās sagrāves ir iznīcinājuši. Taču saglabājusies augstu amatpersonu sarakste par to, piezīmes un citi materiāli. No šiem materiāliem var secināt, ka daļu Baltijas tautu piederīgo — tos, kas antropoloģiski līdzinātos hitleriešu reklamētajai «Ziemeļu rasei», bija paredzēts pārvācot, bet pārējos izsūtīt uz tiem okupētajiem Padomju Savienības rajoniem, kur netiktu izvietoti vācu kolonisti. Izsūtītie Baltijas tautu pārstāvji tur varētu darboties kā zemākie pārvaldnieki vācu okupantu uzdevumā. Pēc plāna sastādītāju aprēķina, tādā gadījumā okupēto apgabalu iedzīvotāju naids vērstos pirmkārt pret šiem tiešajiem apspiedējiem, nevis pret vāciešiem. Sāda plāna realizācijas gaitā, pēc H. Himlera aprēķina, visa Igaunija un Latvija, kā arī Ģenerālgubernatūra (centrālā Polija. — V. Z.) tiktu pilnīgi pārvācotas 20 gadu laikā.

Detalizētu projektu Baltijas pārvācošanai bija izstrādājis Ostlandes reihskomisariāta darbinieks Millers:'[2] Sis plašais

dokuments, kura izstrādāšana pabeigta 1942. g. 17. novembrī un kas nosūtīts ģenerālkomisāru apspriešanai 1943. g. 4. maijā, paredzēja padarīt Rīgu par galveno vācu atbalsta punktu Baltijā. Tur drīkstētu dzīvot tikai vācieši. No Austrumprūsijas līdz Rīgai cauri Lietuvai un Zemgalei sniegtos plaša vācu kolonizācijas josla, no kuras būtu izraidīti visi cittautieši un izvietots apmēram 500 000 vācu kolonistu. Rietumos no šīs joslas, resp., Kurzemē, nevāci varētu palikt vienīgi kā laukstrādnieki. Tiesības būt zemes īpašniekam vai dzīvot pilsētās te būtu vienīgi vāciešiem. Uz austrumiem no vācu vienlaidu kolonizācijas zonas nevāci varētu būt arī lauksaimnieki vai dzīvot pilsētās. Taču pilsētu pārvalde atrastos vienīgi vācu rokās.

Millers par galveno sava projekta priekšrocību uzskatīja to, ka tas prasīs mazāk vācu kolonistu, jo daudzu miljonu vāciešu izvietošana iekarotajās teritorijās varētu izraisīt darbaspēka trūkuma radītas saimnieciskas grūtības pašā Vācijā.

Lai gan galīgs lēmums par Baltijas tautu iznīcināšanas un Baltijas kolonizācijas tempiem vēl nebija pieņemts, hitlerieši jau no pirmajām okupācijas dienām aktīvi gatavojās šo pasākumu īstenošanai, un vienīgi hitleriskās Vācijas militārā sagrāve pasargāja Baltijas tautas no asimilācijas, savas valodas un kultūras zaudēšanas, otršķirīgas tautas stāvokļa vai pat pilnīgas bojāejas.

Detalizētu uzbrukuma plānu Padomju Savienībai Vācijas ģenerālštābs izstrādāja kopš 1940. g. rudens un pamatvilcienos pabeidza 1940. gada novembra sākumā[53] 1940. g. 18. decembrī Hitlers deva rīkojumu visus ar plāna īstenošanu saistītos sagatavošanās darbus veikt līdz 1941. g. 15. maijam.[54] Instrukcija par iekaroto Padomju Savienības teritoriju sadalīšanu okupācijas zonās resp. reihskomisariātos tika apstiprināta 1941. g. 8. maijā. Seit pirmo reizi minēts Ostlandes reihskomisariāts, kur būtu jāietilpina Baltijas republikas un Baltkrievija[55]

Okupācijas civilo iestāžu hierarhiju un kompetences tālāk precizēja Hitlera rīkojumi 1941. g. 29. jūnijā un 17. jūlijā. Civilajai pārvaldei, kuras augstākā instance bija okupēto Austrumu apgabalu ministrija (Reichsministerium fūr die besetzten Ostgebiete) ar sēdekli Berlīnē, bija paredzēts nodot visu pārvaldi, izņemot augstāko policijas varu, dzelzceļus un pastu, apgabalos, kur beigusies kara darbība,[56] *Par ministru tika iecelts A. Rozenbergs.*

Latvijas teritorija Daugavas kreisajā krastā civilajai pārvaldei tika nodota 1941. g. 30. jūlijā, bet visa Latvijas teritorija — 1941. g. 1. septembrī.

Ostlandes reihskomisariātā, kura administratīvais centrs atradās Rīgā, ietilpa Kauņas, Rīgas, Rēveles (Tallinas) un Minskas ģenerālkomisariāti (resp., Lietuva, Latvija, Igaunija un Baltkrievija), kas savukārt dalījās apgabalu komisariātos. Latvijas teritorija tika

sadalīta 6 apgabalu komisariātos: Rīgas pilsētas, Rīgas lauku, Valmieras, Liepājas, Jelgavas un Daugavpils.[57]

Ostlandē tika ietilpināti arī daži Krievijas Federatīvās Republikas rajoni — no Ļeņingradas, Pleskavas un Smoļen-skas apgabaliem. Taču administratīvā vara kopumā tur palika militāro komandantu rokās un no civilās pārvaldes iestādēm rosīgi darbojās galvenokārt policijā.

Okupanti centās nekur neminēt vārdus «Baltijas valstis» vai «Latvija, Lietuva un Igaunija», to vietā liekot apzīmējumus «Ostlande» vai «Baltijas zemes», «Baltijas tautu novadi» un tamlīdzīgi.[58]

Tādēļ ģenerālkomisārus sauca nevis republiku, bet gan galvaspilsētu vārdos[59]*, bet pašas republikas — par ģenerāl-iecirkņiem (Generalbezirken).*[60]

Reihskomisariāta, ģenerālkomisariātu un gebītskomisari-ātu aparāts bija nokomplektēts vienīgi ar vācu tautības Vācijas pavalstniekiem, resp., valstsvāciešiem. Ostlandes civilās varas iestādēs 1943. g. janvāri bija nodarbināti 2504 valstsvācieši, no tiem Ostlandes reihskomisariāta aparātā — 555, Rīgas ģenerālkomisariātā — 237, Tallinas — 198, Minskas — 365, Kauņas — 360, pārējie gebltskomisa-riātos.[6I]

NSDAP organizācijas paralēlu aparātu neveidoja, un okupācijas civilo iestāžu vadītāji — reihskomisāri, ģenerālkomi-sāri un gebltskomisāri personālunijā veica ari vācu fašistu partijas priekšstāvju funkcijas.[62] *Dzelzceļi un pasts, saskaņā ar Hitlera 1941. g. 17. jūlija rīkojumu, tika pakļauti attiecīgajām Vācijas ministrijām, bet policijas iestādes —* SS *vadībai.*[63]

Līdztekus pārvaldes iestādēm okupanti visā Latvijas teritorijā izveidoja arī savu tiesu un prokuratūras iestāžu tīklu.

1941. g. 6. septembrī pēc Ostlandes reihskomisāra H. Lozes rīkojuma tika nodibinātas vācu tiesas un prokuratūras, kurām vienīgajām bija tiesības izskatīt lietas, kuras kāds dalībnieks ir valstsvācietis vai vācu tautas piederīgais, bet tās varēja izspriest ari jebkuru citu lietu, ja reihskomisārs devis attiecīgu norādījumu. Tiesu vajadzēja spriest pēc Vācijas sodu likuma un kriminālprocesa likuma, taču rīkojums paredzēja arī iespēju atkāpties no šiem noteikumiem, «ja tas veicina ātru un lietišķu nokārtošanu».[64] *Vēlāk tika izveidotas arī vācu Sevišķās tiesas, kas galvenokārt tiesāja anti-fašistiskās cīņas dalībniekus. Sākot ar 1942. g. 30. janvāri, saskaņā ar A. Rozenberga 1942. g. 12. janvāra rīkojumu, Ostlandes reihskomisariāta teritorijā darbojās Ārkārtējas tiesas. Ārkārtējās tiesas sastāvēja no viena policijas virsnieka vai SS vadītāja kā priekšsēdētāja un diviem viņam pakļautā iecirkņa piederīgajiem un varēja piespriest nāvessodus, īpašuma konfiskāciju, nodot apsūdzēto*

drošības policijai, nodot lietu sevišķai tiesai vai arī attaisnot. Ārkārtējo tiesu spriedumi nebija pārsūdzami.

Ārkārtējās tiesas *varēja sasaukt ģenerālkomisāri vai citas iestādes pēc ģenerālkomisāra norādījuma. Valstsvācieši un vācu tautai piederīgie ārkārtējo tiesu jurisdikcijai nebija pakļauti*[66]

Okupācijas periodā darbību atsāka arī vietējās tiesas, taču to tiesības bija stipri aprobežotas. Ģenerālkomisāram bija tiesības ikvienu lietu pat pēc sprieduma pasludināšanas izņemt no latviešu tiesas kompetences un nodot izskatīšanai vācu tiesā.[66]

Policijas aparāts okupētajās Padomju Savienības teritorijās saskaņā ar Hitlera 1941. g. 17. jūlija pavēli atradās divkāršā pakļautībā. Augstākā policijas vara atradās SS reihs-fīrera un vācu policijas priekšnieka Himlera rokās, taču SS un policijas priekšnieki reihskomisariātos, ģenerātko-misariātos un ge bits komisariātos bija tieši un personīgi pakļauti attiecīgajiem komisāriem.[61]

Faktiski policijas iestādes tomēr vairāk rēķinājās ar augstākās SS vadības nekā ar vācu civilpārvaldes rīkojumiem. Tas vairākkārt noveda pie asām domstarpībām dažādu okupantu iestāžu starpā. Dažkārt konflikti radās ari starp dažādiem policijas resoriem, piemēram, starp SS un SD komandieriem, galvenokārt jautājumā par to, kuram vairāk pilnvaru.[61] *Policijas patvaļu pret vietējiem iedzīvotājiem neierobežoja nekāds likums. Detalizētāk okupēto apgabalu tiesisko stāvokli, resp., beztiesību, noteica A. Rozenberga rīkojums 1942. g. 17. februārī. Tas paredzēja nāvessodu, bet vieglākā gadījumā cietuma sodu okupēto teritoriju iedzīvotājiem ne vien par pretdarbību okupācijas varas iestādēm un atsevišķiem to darbiniekiem, bet arī par vācu valsts vai vācu tautas cieņas aizskaršanu, par valstsvācieša vai vācu tautas piederīgā īpašuma bojāšanu, neziņošanu utt. Rīkojums paredzēja nāvessodu arī nepilngadīgajiem.*[69]

Gebītskomisāriem bija tiesības uzlikt sodus līdz 6 nedēļām arestā un līdz 1000 markām naudassoda arī administratīvā kārtā bez tiesas™

Valsts Ārkārtējā komisija vācu fašistisko iebrucēju un to līdzdalībnieku pastrādāto noziegumu konstatēšanai un izmeklēšanai Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā, kas darbojās no 1944. g. 23. augusta līdz 1945. g. 27. jūlijam, noskaidrojusi, ka okupācijas periodā Latvijas teritorijā dažādos laikos bijuši 46 cietumi, 23 koncentrācijas nometnes un 18 geto — kopā 87 ieslodzījuma vietas.[71] *Komisija konstatējusi, ka fašistiskie okupanti un viņu līdzskrējēji Latvijas teritorijā nogalinājuši 315 000 mierīgu pilsoņu. Vairums nogalināto bija atvesti no citām Eiropas zemēm, bet to skaitā bija arī gandrīz 100 000 Latvijas PSR pilsoņu, tajā skaitā aptuveni 85 000 Latvijas ebreju. Bez tam republikas teritorijā*

nogalināti un nomocīti vairāk nekā 330 000 padomju karagūstekņu.[72] Par pretfašistisku darbību okupācijas periodā arestēts ap 20 000 Latvijas PSR iedzīvotāju.[73]

Tikai bailes, ka tautas masu naids pret okupantiem var izlauzties atklātā eksplozijā, dažreiz spieda vācu fašistus atturēties no dažu savu nolūku īstenošanas. Tā, piemēram, netika izpildīti hitleriešu draudi par katru nogalinātu vācu kareivi Liepājā nošaut 100 latviešu [74] Nav ari ziņu, ka kaut kur Latvijā būtu izpildīts Rīgas satiksmes komisāra

1942. g. 20. februāra apkārtraksts par miesas sodu iezemiešu dzelzceļniekiem disciplīnas pārkāpumu gadījumos.[75]

Lai pēc iespējas aizkavētu vienotas pretestības kustības izveidošanos, okupanti centās sadalīt Latvijas iedzīvotājus tiesiski nevienlīdzīgās grupās, galvenokārt pēc nacionālās piederības. Visnesaudzīgāk apspiestā un vajātā nacionālā grupa okupācijas periodā bija ebreji. Jau pirmajos okupācijas mēnešos Latvijā bez tiesas un izmeklēšanas tika iznicināts ap 30 000 ebreju. Rīgas, Liepājas un Daugavpils geto

1941. g. rudeni tika ievietoti nedaudz vairāk par 40 tūkst. ebreju.[1]" No tiem lielākā daļa tika iznicināti 1941. gada decembri.“ Tāpat Latvijas teritorijā hitlerieši masveidā nogalināja citu Eiropas valstu — Cehoslovakijas, Austrijas, Ungārijas, Francijas, Polijas u. c. ebrejus. Okupācijas varas iestādes ļoti sīkumaini izstrādāja arī aizliegumus ebrejiem un instrukcijas, kā pret viņiem izturēties. Lai gan pēc ebreju lielākās daļas iznīcināšanas šiem noteikumiem bija maza praktiska nozīme, tie skaidri atspoguļo nacionālsociālistu centienus pazemot citu tautu cilvēku cieņu, padarīt tos par bezpersoniskiem vergiem. Tā, piemēram, ebrejiem bija jānēsā uz krūtīm un muguras uzšūta dzeltena sešstūraina zvaigzne, viņiem bija aizliegts mainīt dzīvesvietu, staigāt pa trotuāriem, lietot transporta līdzekļus, uzturēties parkos un sporta laukumos, apmeklēt kinoteātrus, teātrus, bibliotēkas un muzejus, apmeklēt visu veidu skolas. Ebreji nedrīkstēja būt satiksmes līdzekļa un radioaparāta īpašnieki utt.[19] Visa ebreju kustamā un nekustamā manta, saskaņā ar reihskomisāra Lozes 1941. g. 13. oktobra rīkojumu, tika apķīlāta. Atstāta tika vienīgi «mājturības priekšmetu daļa, kas kalpo trūcīgai personīgai dzīvei», un nauda līdz vienam simtam mārku}[0] īpaši noteikumi bija izstrādāti geto sadzītajiem ebrejiem. Geto iemītnieki nedrīkstēja izmantot tālruni un pastu, ne lai sazinātos savā starpā, ne ar ārpasauli. Visi *geto iemītniekiem piederošie lopi tika atņemti utt.[s]] Līdzīgu, kaut arī mazāk konsekventu genocīda politiku okupanti LPSR teritorijā realizēja pret čigāniem. Reihsko-misārs Loze savā 1941.* g. *4. decembra vēstulē augstākajam SS un policijas priekšniekam Rīgā rekomendēja, lai ar čigāniem rīkotos tāpat kā ar*

ebrejiem.[12] Saskaņā ar šādu nostāju dažādos Latvijas novados ne centralizēti tika nošauts simtiem čigānu.[63] Turpmākajos gados okupantu attieksme pret dzīvi palikušajiem čigāniem nedaudz mainījās. Kopš 1943. gada ebrejiem tiesiskajā ziņā pielīdzināja vienīgi klejojošos čigānus, kamēr uz vietas dzīvojošos pielīdzināja pārējiem iedzīvotājiem.[84] *Ļoti sīkumaini okupācijas iestādes okupācijas pirmajos gados raudzījās uz to, tai Latvijā neiebrauktu citu padomju republiku pilsoņi*[85], *bet*

1940./41. g. iebraukušos padomju pilsoņus arestēja.

Zināmas privilēģijas okupētajā Latvijā baudīja vācieši, it īpaši t. s. valstsvācieši, respektīvi, tie vācieši, kas bija arī Vācijas pavalstnieki. Okupācijas augstākajās varas iestādēs darbojās vienīgi viņi.

Tajā pašā laikā speciāli augstāko varas iestāžu rīkojumi prasīja īpašu uzmanību veltīt visiem vācu tautas piederīgajiem. Par vācu tautas piederīgajiem, saskaņā ar Rozenberga apkārtrakstu 1941. g. 23. augustā, tika atzīti tie, kas ir vācieši pēc izcelšanās, valodas, izturēšanās (11t), audzināšanas vai citu apstākļu dēļ. Lai gan nākotnē bija paredzēta vācu tautības piederīgo īpaša pārbaude un uzskaite, praksē par vāciešiem uzskatīja tos, ko par tādiem atzina attiecīgais gebītskomisārs.[86] *Visām okupācijas iestādēm, kā arī karaspēka daļām tika atgādināts izturēties labvēlīgi un draudzīgi pret okupēto Padomju Savienības teritoriju vācu tautības iedzīvotājiem, sniedzot nepieciešamo palīdzību, it īpaši kontaktu stiprināšanai ar Vāciju,*[8'] *Valstsvācieši un vācu tautas piederīgie bija pakļauti tikai vācu administrācijas un vācu tiesām. Viņiem bija ne vien juridiskas, bet arī saimnieciskas privilēģijas, piemēram, tirdzniecības uzņēmumu organizēšanā.*[88] *Gan darbā, gan atpūtā, gan arī vilcienos un viesnīcās vāciešus centās izdalīt no pārējiem iedzīvotājiem, piešķirot viņiem papildu ērtības,*[89]

Tomēr hitleriešiem nācās rēķināties arī ar konkrēto situāciju Latvijā un tās ietekmē izdarīt zināmas korekcijas savos plānos vai vismaz to realizācijas tempos. Apstākļos, kad plānotās ātrās uzvaras vietā hitleriešu armijas padomju— vācu frontē cieta smagus zaudējumus, okupanti bija spiesti atteikties no kolonizācijas projektu tūlītējas īstenošanas, kas izraisītu gandrīz visu iedzīvotāju slāņu aktīvu pretestību. Taču korekcijas sākotnējos plānos vācu fašisti veica nekonsekventi un nelabprāt. Viena no problēmām, kuras dēļ okupācijas varas iestādēm nācās pieļaut nekonsekvences sākotnējos okupācijas un kolonizācijas plānos, bija attiecības ar Latvijas buržuāziju, inteliģenci un latviešu tautības administratīvajiem darbiniekiem. Vācu iestāžu attieksme pret Latvijas iedzīvotāju saimniecisko un politisko aktivitāti bija divējāda. No vienas puses, tās centās izmantot stafinisko represiju izraisīto lielas Latvijas

iedzīvotāju daļas pret-padomju noskaņojumu cīņai pret antifašistisko kustību Latvijā un vēlāk arī latviešu jaunatnes iesaistīšanā vācu armijā. Bez šādām noskaņām, ko bija izraisījis staļiniskais terors, bet ko allaž «atsvaidzināja» propaganda, okupanti nespētu ar samērā nelielu pašu spēku patēriņu izmantot Latvijas saimnieciskos resursus savas kara saimniecības vajadzībām.

No otras puses, okupanti, paturēdami vērā Latvijas kolonizācijas plānus, vietējo iedzīvotāju aktivitātei ļāva izpausties tikai ļoti šaurā jomā, galvenokārt saimnieciskajā dzīvē. Okupanti nepieļāva latviešu buržuāzijas un citu sociālu stā-ņu politisku darbību Latvijas mērogā, aizliedza atjaunot kādreizējo partiju darbību, vērīgi izsekoja to aktīvākos darbiniekus[90], kaut gan tikai retumis vērsa pret viņiem represijas.[9']

Jau pirmajās okupācijas dienās, nereti jau pirms vācu karaspēka ienākšanas, daudzās Latvijas pilsētās un pagastos atjaunojās pirmspadomju administratīvais aparāts[92] Daudzos gadījumos pagastu, pilsētu un apriņķu pārvaldes priekšgalā atkal nonāca Latvijas republikas perioda ierēdņi un policisti, taču drīz viņi tika pakļauti vācu militārajiem komandantiem, bet vēlāk — civilās pārvaldes iestādēm. Visas personālās izmaiņas apriņķu un lielāko pilsētu valdēs notika pēc vācu iestāžu rīkojuma. Buržuāzija ar okupantu atbalstu nežēlīgi izrēķinājās ar padomju varas aktīvistiem, sevišķi ar tiem, kas bija piedalījušies izvešanās un citu staļi-nisko terora akciju veikšanā, bet nebija paspējuši evakuēties. Nežēlības ziņā hitleriešu un viņu līdzskrējēju terors neatpalika no staļiniskā. Latviešu buržuāzijas vai citu latviešu sabiedrisko aprindu varas konsolidāciju visas Latvijas mērogā hitlerieši nepieļāva un neatzina nekādas komitejas, ko pirmajās okupācijas nedēļās bija saformējuši latviešu politiķi. Okupanti bija spiesti samierināties ar faktu, ka administrācijas vidējos un zemākajos posmos — apriņķu, pagastu un pilsētu pārvaldē, dažādu saimniecisku resoru aparātā — strādā Baltijas tautu piederīgie. Vairākkārt tika izskatīts jautājums par vācu pārvaldes ieviešanu visos posmos, taču šos projektus allaž atlika spēku trūkuma dēļ. Okupēto austrumu apgabalu ministrijas ierēdnis P. Kleists savā

1941. g. 24. oktobrī sastādītajā memorandā konstatēja, ka vācu pārvaldes ievešana Ostlandes reihskomisariātā visos posmos prasītu lielu skaitu augstāko, vidējo un zemāko vācu ierēdņu un sākumā apmēram 120 000 vācu policistu. Turklāt par dzīves apstākļu pasliktināšanos iedzīvotāji tādā gadījumā vainotu vienīgi vācu pārvaldi.[94] Apstākļos, kad vācu iestādes vāji pārzināja Baltijas apstākļus, bet vietējo politiķu un ierēdņu darbība bija ļoti aprobežota, okupācijas iestāžu darbs bija nesaskaņots un mazefektīvs. Tomēr fašistiskās Vācijas vadošās iestādes necentās

grozīt pārvaldes struktūru, cerot drīzumā izvērst Baltijas kolonizāciju. Okupanti pieļāva samērā lielu vietējo darbinieku iniciatīvu cīņā pret padomju aktīvistiem, bet operativitātes trūkumu saimniecisko jautājumu risināšanā centās kompensēt, ievedot darbaklausību, pagarinot darbalaiku un krasi pazeminot iedzīvotāju dzīves līmeni. Pēc vācu karaspēka sakāves pie Maskavas hitleriešiem nācās atteikties no kolonizācijas plānu drīzas īstenošanas un vairāk domāt par okupēto teritoriju materiālo un cilvēku resursu pilnīgāku izmantošanu, kā arī par cīņu pret augošo tautas masu pretestību.

Šādos apstākļos okupanti saimniecisko un arī dažu citu vietējās dzīves jautājumu pārzināšanu Latvijas mērogā uzdeva vietējiem kolaboracionistiem, paturot sev augstāko vadību un kontroli. A. Rozenberga rīkojumu veikt šāda rakstura pārkārtojumus pasludināja 1942. g. 19. martā un oficiāli dēvēja par Baltijas tautu pašpārvaldes nodibināšanu.[95]

Lai izvairītos no vienveidības dažādu tautu kolabora-cionistu iestāžu nosaukumos, okupanti Lietuvas pašpārvaldes vadītājus nosauca par ģenerālpadomniekiem (Generalräte), Latvijā par ģenerāldirektoriem (Generaldirektoren), bet Igaunijā — par zemes direktoriem (Landesdirektoren). [9b] *Pašpārvaldes vadošos darbiniekus iecēla un atcēla attiecīgais vācu ģenerālkomisārs, kas arī izlēma visus svarīgākos jautājumus.*[97] *Galvenais kritērijs pašpārvaldes darbinieku vērtēšanā bija attiecīgā vācu ģenerālkomisāra uzticība, tai nekādas domstarpības nebūtu pat iedomājamas.*[98]

Katrs pašpārvaldes vadītājs (Latvijā ģenerāldirektors) pārzināja noteiktu nozari un bija tieši atbildīgs vācu ģenerāt-komisāram. Iekšlietu ģenerāldirektors skaitījās pirmais un reprezentēja visu pašpārvaldi. Saskaņojot ar ģenerālko-misāru, viņš sadalīja funkcijas pārējiem ģenerāldirektoriem, taču neskaitījās to priekšnieks un nevarēja viņus atcelt, bet līdzīgi viņiem bija tikai ģenerālkomisāra pilnvarnieks. Pašpārvaldei nebija tiesību pieņemt koleģiālus lēmumus.

Pašpārvaldes sistēmā iegāja pilsētu (izņemot Rīgu), apriņķu un pagastu pārvaldes. Vietējo administratīvo iestāžu vispārējo vadību veica iekšlietu ģenerāldirektors. Vietējās iestādēs saņēma rīkojumus arī no attiecīgā apgabala komisāra, kas, protams, nebija pakļauts pašpārvaldei.

Rīgu ģenerālkomisāra iecelti administratori un ierēdņi pārvaldīja tieši, nerēķinoties ar pašpārvaldi. Rīgas pilsētas valde bija vienīgā pārvaldes iestāde Latvijā, kur strādāja gan vācu, gan latviešu ierēdņi

1942. g. beigās un 1943. g. pirmajos mēnešos, sakarā ar vācu armijas militārajām neveiksmēm, Ostlandes reihs-komisariātā un okupēto austrumu apgabalu ministrijā tika apspriesti tālāku

administratīvu reformu projekti.' Daži no tiem paredzēja piešķirt plašāku autonomiju vietējiem kolaboracionistiem, pārvērst Latviju par Vācijas vasaļ-valsti līdzīgi Slovakijai un pasludināt latviešus par vācu radiniekiem rasiskā ziņā. Idejiski šādu kompromisu varētu pamatot ar to, ka bez vācu aizsardzības latviešu tautai draud bojāeja boļševiku terora rezultātā. Sādi pasākumi, pēc to iniciatoru domām, dotu iespēju atbrīvot citam darbam daudz vācu iestāžu ierēdņu un atvieglotu visu vietējo materiālo un cilvēku resursu mobilizāciju vācu kara mašīnas vajadzībām. Taču, tā kā Latvijas kolonizācijas plāni joprojām bija spēkā, hitleriešu augstākā vadība nepieļāva vietējo iestāžu varas paplašināšanu. Turklāt vācu fašisti neuzticējās latviešu ierēdņiem.'[02] Ostlandes reihskomisariāta politiskās daļas vadītājs Trampedahs savā piezīmē par administratīvu reformu projektu brīdināja, ka, stiprinot pašpārvaldi, vācieši organizētu savu ienaidnieku.

1943. g. martā, kad dažas vietējo kolaboracionistu aprindas centās izlūgties lielāku autonomiju Baltijas tautu buržuāzijai, Ostlandes reihskomisariāta politiskās daļas vadītājs Trampedahs deva norādījumu ar policijas aģentu un citu kanālu starpniecību izplatīt baumas, ka starptautiskās tiesības neatļaujot pirms kara beigām grozīt okupēto teritoriju juridisko statusu[J04]

Tajā pašā laikā tika apspriesti arī tieši pretēji projekti, kas paredzēja decentralizēt pārvaldi, nostiprinot apgabalu komisariātu aparātu, lai Latvijā izveidotu trīs separātas apgabalu pārvaldes, bet Rīgu pilnīgi izdalīt no šīs pārvaldes sistēmas.'[05] Sādu pārkārtojumu mērķtiecību projektu autori, it īpaši Zemgales apgabala komisārs Medems, pamatoja ar apsvērumu izolēt laukus un provinces pilsētas no Rīgas latviešu inteliģences garīgās ietekmes, kas esot šķērslis okupācijas politikas sekmīgai īstenošanai. Taču ari šis projekts palika uz papīra, jo citas okupācijas iestādes bažījās, ka šādi pasākumi varētu dezorganizēt saimniecisko dzivi un traucēt frontes apgādi.

Nerealizēts palika ari priekšlikums izveidot jauktas vācu-latviešu iestādes, ko vadītu vācieši, bet tehnisko darbu veiktu latvieši, kā tas notika Rīgas pilsētas valdē.'[06] Šāda plāna īstenošanai okupantiem nepietika kvalificētu darbinieku.

Aprakstītā administratīvās pārvaldes forma pastāvēja līdz 1944. g. vasarai, kad sākās vācu fašistu padzīšana no Latvijas teritorijas. 1944. g. 26. septembri Loze tika atcelts no Ostlandes reihskomisāra amata. Drīz visa administratīvā vara Latvijas okupētajā daļā pārgāja militāro komandantu rokās.

Arī saimnieciskajā dzīvē okupantu sākotnējie plāni izrādījās nerealizējami, un viņi vairākkārt grozīja to detaļas, cenzdamies maksimāli izmantot Latvijas saimnieciskos resursus savas kara

mašīnas stiprināšanai.

Jau kopš pirmajām okupācijas dienām, bet jo sevišķi plaši un sistemātiski, sākot ar 1941. gada augustu, notika Latvijas lauksaimniecības ražojumu, it īpaši dzīvu lopu, rekvizē-šana vācu armijas un ari Vācijas civiliedzīvotāju vajadzībām.'[01] Turpmākajos mēnešos okupantu piesavinātais lauksaimniecības produktu daudzums kļuva arvien lielāks un tautas saimniecības izlaupīšana vispusīgāka. Sā nolūka pilnīgākai realizācijai H. Gēringš 1942. gada 1. decembrī nosūtīja īpašu rīkojumu okupēto Austrumu apgabalu ministram A. Rozenbergam, kurā, starp citu, prasīja nodot iespējami vairāk lauksaimniecības produktu vācu armijai un Vācijas valstij un iezemiešu vietējo patēriņu noturēt iespējami zemā līmenī.'[06]

1941. gada rudenī Latvijas tautas saimniecība tika iekļauta hitleriskās Vācijas saimniecības sistēmā. Saimniecības vadīšanai jau no tās pārņemšanas laika piemita vienpusīgs militāras izlaupīšanas raksturs, sevišķi attiecībā uz vissvarīgāko materiālu un izejvielu krājumiem. Oficiālu sankciju šādai rīcībai deva Gēringa direktīva Ostlandes reihskomisāram 1941. gada 27. jūlijā.'[09] Turpmākajā okupācijas periodā Latvijas saimniecisko resursu izlaupīšana notika gan ar speciālu Ostlandei dibinātu mono-polsabiedrību, gan ar lielo Vācijas monopolu filiāļu starpniecību."[0]

1944. gadā sakarā ar frontes tuvošanos pirmajā vietā atkal izvirzījās tiešas rekvizīcijas.

Okupantu saimnieciskajai politikai Latvijā piemita krasi izteikts izlaupīšanas raksturs. Visu valstu un sabiedrisko organizāciju īpašumu saskaņā ar H. Lozes 1941. g. 18. augusta rīkojumu pārņēma savā rīcībā okupācijas civilās pārvaldes iestādes vai karaspēks."'

Padomju varas 1940. g. veikto zemes reformu okupanti pasludināja par atceltu. Jaunsaimniekiem iedalītos zemes gabatus atdeva to agrākajiem īpašniekiem, bet pašus jaunos zemes ieguvējus padarīja par laukstrādniekiem šajās lielsaimniecībās. Tiesa, saskaņā ar H. Lozes 1941. g. 13. septembra rīkojumu, jaunsaimniekiem piešķirtā zeme var palikt viņu apsaimniekošanā, «ia ar to var celt mazsaim-nieka zemes ražošanas spējas». Taču praktiski šāda iespēja netika izmantota, gan tādēļ, ka iespējamos strīdus izšķīra pagasta vecākie un apriņķu vecākie, kas nebija draudzīgi noskaņoti pret 1940. g. jaunsaimniekiem, gan arī tādēļ, ka daudzas 1940. g. izveidotās jaunsaimniecības nebija dzīvesspējīgas un tika veidotas tikai kā pārejas forma uz kolhoziem. Turpretim padomju varas nacionalizētos uzņēmumus un lielos namus pilsētās okupanti pasludināja par kara laupījumu un vairumā gadījumu agrākajiem īpašniekiem neatdeva.

1941. g. 16. decembri Latvijas teritorijā tika izsludināta

*vispārēja darbaklausība. Katram darbspējīgam iedzīvotājam saskaņā ar šo rīkojumu bija jāiestājas darbā. Aiziet no darba varēja vienīgi ar attiecīgā apgabala komisāra Darba pārvaldes piekrišanu. So noteikumu neievērotājiem draudēja naudas vai cietuma sods."**

1942. g. 10. februāri Rīgas ģenerālkomisariāta darbinieks Borke izdeva rīkojumu, ka sīksaimniecībās, kam ir līdz 3 ha lauksaimnieciski izmantojamas zemes, var skaitīties nodarbināts tikai viens cilvēks no 15 līdz 60 gadu vecumam, saimniecībās no 3 līdz 6 ha izmantojamas zemes — 2, no 6 līdz 10 ha — 3 cilvēki utt. Darbspējīgajiem cilvēkiem virs šīs normas bija jāiesaistās kā laukstrādniekiem lielsaimniecībās, kur darbaspēka trūkst."[5] Arī skolēniem vasaras brīvlaikā obligāti bija jāstrādā lauku saimniecībās."[6] 1943. gada vasaras brīvlaikā laukos strādāja vairāk nekā 3600 latviešu studentu."[1]

Nekonsekvence no vācu fašisma ideoloģijas viedokļa bija arī okupēto zemju, tajā skaitā arī Latvijas jaunatnes, varmācīgā iesaistīšana hitleriešu armijā.

Dot rokās ieročus «zemāku rasu» cilvēkiem, saskaņā ar nacionālsociālistu koncepcijām, bija smags noziegums, taču reālās dzīves fakti viņus spieda vienu pēc otra mest pār bortu savas ideoloģijas principus, lai kaut nedaudz atvirzītu pilnīgo sagrāvi.

Pirmajos Tēvijas kara mēnešos, kad vācu fašisti cerēja gūt vieglu un ātru uzvaru, viņi aizliedza citu tautu piederīgajiem nēsāt ieročus, neatkarīgi no to politiskajām simpātijām. Vienīgi policijas un bendes funkciju veikšanai viņi pieļāva nelielu, slikti apbruņotu vietējo iedzīvotāju grupējumu pastāvēšanu.

Pēc hitleriskās Vācijas neveiksmēm frontēs, it īpaši kopš

*1942. g. rudens, fašistu armija asi izjuta rezervju trūkumu. Šajā laikā okupācijas iestādes sāka izskatīt jautājumu par Baltijas tautu piederīgo izmantošanu karā. Rīgas ģenerāl-komisārs Drekslers savā vēstulē Ostlandes reihskomisā-ram 1942. g. 3. decembrī apgalvoja, ka būtu mērķtiecīgi vācu armijā iesaistīt 100 000 latviešu karavīru, jo tādā gadījumā varētu atstāt nemobilizētus 100 000 vāciešu. Tas uzlabotu darbaspēka bilanci Vācijā un ļautu arī ietaupīt «vērtīgās vācu asinis»."**

Saskaņā ar starptautiskajām tiesībām, okupējošai valstij nav tiesības iesaukt armijā okupēto teritoriju iedzīvotājus. Lai gan hitlerieši ar pastāvošajām tiesību normām nemaz nerēķinājās, viņi formāli dažkārt tās ievēroja, it sevišķi tad, kad šo formu ievērošana neprasīja lielas pūtes.

Tādēļ fašistiskie administratori un publicisti centās iztēlot no okupēto teritoriju iedzīvotājiem komplektētās vienības nevis kā regulāras formācijas, bet gan kā «brīvprātīgo leģionus». Faktiski iesaistīšana fašistiskajā armijā notika piespiedu kārtā. Kā aizsegu

nelikumīgajai mobilizācijai okupanti izmantoja vietējās pašpārvaldes, lai gan šīm pašpārvaldēm nebija nekādu valstisku funkciju un tādēļ tām nevarēja būt arī tiesības izdarīt mobilizāciju.

Juridiskais ieganstslatviešu SS leģiona dibināšanai bija apgalvojums, ka «Lielvācijas fīrers piekritis latviešu SS brīvprātīgo leģiona dibināšanai».'[20]

Paziņojumā nebija teikts, vai šo piekrišanu vispār kāds lūdzis un, ja arī kāds lūdzis, tad kas un kāpēc. Šis paziņojums bija ne tikai valststiesiski nelikumīgs, bet arī formāli to nevar uzskatīt par dokumentu, jo to neviens nebija parakstījis, nedz arī apliecinājis tā autentiskumu.

Šādu formulējumu okupanti uzskatīja par vispiemērotāko, lai rīkotos pilnīgi patvaļīgi, neuzņemoties nekādu atbildību par šīs rīcības sekām.

Okupācijas periodā tika pārtraukta legālo sabiedrisko organizāciju darbība, bet okupantu atļautās organizācijas un biedrības tādā vai citādā formā kalpoja iedzīvotāju paverdzināšanai vai to apziņas notrulināšanai. Okupanti aizliedza komunistiskās partijas un citu darbaļaužu organizāciju darbību.'[2] *Šim rīkojumam, kas tika publicēts 1941. g. 20. septembrī, bija vairāk deklaratīvs raksturs, jo gandrīz visi komunisti un darbaļaužu organizāciju aktīvisti, kas nebija spējuši evakuēties vai pāriet pagrīdē, šajā laikā jau bija nogalināti vai apcietināti. Taču ar šī rīkojuma palīdzību policijas iestādes terorizēja progresīvi noskaņotos cilvēkus, jo ikvienu no viņiem varēja pasludināt par komunistu.*

Nedaudzās atļautās organizācijas tika formētas iecelšanas, nevis vēlēšanu ceļā. Ļoti rosīgi okupācijas periodā darbojās Tautas Palīdzība, kuras statūtus Rīgas ģenerālko-misārs apstiprināja 1941. gada 30. oktobrī. Okupantu prese šo organizāciju iztēloja par filantropisku biedrību. Šī organizācija arī veica dažas funkcijas, par ko faktiski nāktos atbildēt sociālās nodrošināšanas iestādēm. Okupanti nevēlējās tērēt ne līdzekļus, ne enerģiju šādiem nolūkiem, tādēļ atbildību par stāvokļa pasliktināšanos labprāt uzvēla vietējām iestādēm. Filantropija bija arī okupantiem visnekaitīgākais iedzīvotāju sabiedriskās aktivitātes veids. Taču daudz aktīvāk nekā ar sociālās nodrošināšanas jautājumiem Tautas Palīdzība nodarbojās ar obligātu «ziedojumu» vākšanu hitleriešu armijai. Tā, piemēram, 1941./42. g. ziemā Tautas Palīdzības aktīvisti Zemgalē vien savāca no iedzīvotājiem un nodeva vācu armijai 86 000 dažādu siltu apģērba gabalu.[122] *Tajā pašā ziemā Tautas Palīdzība Rīgā ziedojumu formā konfiscēja iedzīvotājiem 50 000 kg krāsaino metālu un nodeva to hitleriešu kara rūpniecībai. 1944. gadā, kad fašistiskās Vācijas armija atkāpās, Tautas Palīdzība organizēja iespējami daudzu Latvijas iedzīvotāju aizbraukšanu no dzīvesvietām*

uz vācu armijas aizmuguri un Vāciju.

Sākot ar 1943. gadu, okupētajā Latvijā atsāka darbību aizsargu organizācija. Aizsargi, kuru vienības padomju vara bija izformējusi un kuru piederīgos centās fiziski iznīcināt, jau ar pirmajām Tēvijas kara dienām un atsevišķos gadījumos jau sākot ar 1941. g. 14. jūnija izvešanām, uzsāka bruņotu cīņu pret padomju varu, it īpaši pret tās represīvajām iestādēm. Daļa aizsargu okupācijas pirmajās dienās piedalījās terora akcijās pret padomju aktīvistiem. Neraugoties uz to, 1941. g. *9. jūlijā vācu militārās iestādes aizliedza aizsargu organizāciju un aizsargus atbruņoja, jo nevēlējās, ka okupētajā teritorijā būtu vēl kāds militārs spēks. Taču 1943. gadā, kad fašistiskā armija bija cietusi smagas neveiksmes frontē un Latvijā aktivizējās antifašistiskā pretošanās kustība, hitlerieši uzskatīja par mērķtiecīgu atjaunot aizsargu darbību.*

Aizsargu organizācija okupācijas periodā gan pēc sastāva, gan pēc darbības rakstura jūtami atšķīrās no agrākās, kaut arī pārņēma daudzas agrākās organizācijas formas un darbības metodes. Okupācijas periodā aizsargi vairs nebija patstāvīgs politisks spēks kā Latvijas Republikas laikā, bet tikai viena no okupācijas policijas sastāvdaļām. Tādēļ daudzi pirmspadomju laika aizsargi tagad centās no līdzdalības šajā organizācijā izvairīties.

1942. gadā vācu Okupācijas iestādes un latviešu kolaboracionisti vairākkārt apsprieda jautājumu par fašistiskas latviešu jaunatnes organizācijas dibināšanu pēc Hitlerjugend parauga. Šāda organizācija 1942. g. 17. augustā pēc Drekslera rīkojuma arī tika radīta,'[24] taču tās dalībnieku skaits bija niecīgs. Okupācijas iestādes, zinot latviešu jaunatnes noskaņojumu, bažījās, ka organizācija varētu iziet no viņu kontroles, tādēļ neveicināja tās augšanu. Savukārt latviešu jaunatnes plašākas aprindas boikotēja šo okupantu pasākumu.

1943. g. beigās okupanti centās nodibināt fašistisku latviešu buržuāzijas organizāciju «Līdumnieki», kas apvienotu visus Latvijas kolaboracionistus un propagandētu tautā ideju, ka nepieciešams sadarboties ar okupantiem.'[25] Taču arī šī biedrība neguva nekādu atsaucību sabiedrības plašākās aprindās un, palikusi kā dažu drošības policijas izraudzītu personu kopiņa, izbeidza savu pastāvēšanu.

Okupācijas periodā rosīgi darbojās reliģiskās organizācijas un sektas. Okupanti pieļāva to darbību (izņemot jū-daisma reliģiju), uzskatīdami reliģisko ideoloģiju par cīņas līdzekli pret marksisma ietekmi.'

Vienīgais ierobežojums reliģiskajām organizācijām bija aizliegums rīkot reliģiskas procesijas ārpus telpām, izņemot bēru gājienus, jo okupācijas iestādes baidījās, ka šādas procesijas varētu

izvērsties antifašistiskās politiskās demonstrācijās.'[27]

Okupācijas iestādes centās turēt sīkumainā aizbildniecībā sporta biedrību darbu, dažādi diskriminējot nevācu sportistus. Valstsvāciešu un vācu tautas piederīgo nodarbošanos ar visiem sporta veidiem dažādi veicināja.'[2] Padomju varas gadā dibinātās sporta organizācijas tika likvidētas, taču agrāk, Latvijas republikas periodā dibinātajām biedrībām ļāva atjaunot darbību. Taču saskaņā ar instrukciju, ko Ostlandes reihskomisāra politiskā nodaļa 1942. g. 26. maijā nosūtīja ģenerālkomisāriem, nevācu sportisti nedrīkstēja nodarboties ar tādiem sporta veidiem, kam ir militāra nozīme: šaušanu, tūrismu, burāšanu.'[29]*

Okupācijas iestādes centās nepieļaut nekādus viņu nekontrolētus kontaktus okupēto tautu pārstāvju starpā, tādēļ kavēja dažādu tautu sportistu sacensības. Lai gan 1942. g. vasarā notika dažas latviešu un igauņu futbolistu spēles,' [0] *varas iestādes nepieļāva sacensības citos sporta veidos, aizbildinoties ar transporta grūtībām. Kad tomēr igauņu basketbolisti 1942. g. augustā izteica gatavību aizbraukt uz Rīgu ar velosipēdiem, sekoja formāls aizliegums un rekomendācija lieko enerģiju labāk izmantot lauku vai meža darbos*.'[3I]

Okupanti Latvijā dažādās formās diskriminēja un pazemoja vietējos iedzīvotājus — tos neielaida labākajās viesnīcās un veikalos. Saskaņā ar Hitlera rekomendāciju, pasažieru vilcienos vietējiem iedzīvotājiem bija rezervēti tikai daži vagoni.'[32] Liepājā 1942./43. g. ziemā slēgtie tramvaja vagoni bija rezervēti vācu kareivjiem, kamēr mātēm ar maziem bērniem nācās braukt atklātās platformās.[133]

Latviešu valoda un kultūra tika dažādi diskriminēta. Vadošās okupantu iestādes, saskaņā ar Ostlandes reihs-komisāra H. Lozes 1941. g. 18. augusta rīkojumu, darbojās vienīgi vācu valodā.'[3] Okupēto austrumu apgabalu ministrijas apkārtraksts 1942. g. 4. jūnijā noteica, ka vācu okupācijas iestāžu darbiniekiem nav jāmācās Baltijas tautu valodas, jo paredzams, ka drīz visi šo teritoriju iedzīvotāji runās vāciski.'[35] Sīs pašas ministrijas apkārtraksts jau 1942. g. 7. martā norādīja, ka sarunas un sarakste starp vācu un latviešu iestādēm drīkst notikt vienīgi vācu valodā. Tikai latviešu iestādēm sazinoties savā starpā, oficiālā valoda var būt gan latviešu, gan vācu.'[36] Okupētajā Latvijā, kā trāpīgi norādīja rakstnieks J. Niedre, «latviešiem viņu mātes valodai ierādīta vieta pagultē».'[37]

[52] LPSR CVVA, f. P-69, apr. 1. a, lieta 3., lapa 150,—167.

[53] Нюрнбергский процесс. Сборник материалов. Издание второе, том I. Государственное издательство литературы, Москва, 1954, 370. 1pp.

[54] Turpat, 364.—367. Ipp.

[55] Нюрнбергский процесс в трех томах. Т. I., 209. 1pp.

[56] LPSR CVVA, f. P-70, apr., 3„ lieta 1., lapa 41.—42.

[67] Deutsche Zeitung im Ostland, 2 September 1941. Amtsblatt des Generalkommisars in Riga. Jahrgang 1. Nummer 1, 1941, 177. Ipp.

[58] Mēs apsūdzam. Dokumenti un materiāli, 28.—29. Ipp.

[69] LPSR CVVA, f. P-70, apr. 3., lieta 50., lapa 20.

[60] Deutsche Zeitung im Ostland, 19 März 1942, «Die Völker des Ostlandes erhalten die Selbstverwaltung».

[61] No H. Lozes runas apgabalu komisāru apspriedē 1943. g. 22. janvarī. LPSR CVVA, f. P-70, apr. 3., lieta 50., lapa 20.

[62] «Aufgaben der NSDAP im Ostland». Deutsche Zeitung im Ostland, 21 August 1941.

[63] LPSR CVVA, f. P-70, apr. 3., lieta 1., lapa 18.

[64] Amtsblatt des Generalkommissars in Riga. Jahrgang 1. Nummer 1,

1941, 40,—43. Ipp.

[65] Mēs apsūdzam, 45.—47. Ipp.

[66] LPSR CVVA, f. P-1018, apr. 1., lieta 1., lapa 32.

[67] LPSR CVVA, f. P-70, apr. 3., lieta 1., lapa 18.

[68] Mēs apsūdzam, 199.—205. Ipp.

[89] Verordnungsblatt des Reichsministers für die besetzten Ostgebiete,

1942, № 3., 25. Ipp.; Mēs apsūdzam, 48.-49. Ipp.

[70] Amtsblatt des Generalkommissars in Riga. Jahrgang 1., Nummer 1., 43.-44. Ipp., 1941.

[71] В Дни Войны. (Из истории Латвии периода Великой Отечественной войны (1941 — 1945 г.). Издателство АН Латвийской ССР, Рига, 1964, 91., 96. lpp (Turpmāk — В Дни Войны.)

[72] В Дни Войны, 91. 1pp.

[73] Turpat, 96. Ipp.

[74] Kurzemes vārds, 1941. g. 8, jūlijā, № 6.

[78] Mēs apsūdzam, 197. lpp.

[78] Turpat, 64. lpp.

[77] Turpat, 155, —160. lpp.

[78] Turpat, 160, —163. lpp.

[79] Tēvija, 1941. g, 1. septembri.

[80] Mēs apsūdzam, 60. lpp.

[81] LPSR CVVA, f. P-69, apr. 1. a, lieta 6., lapa 73.

[82] Turpat, lapa 296.

[83] Mēs apsūdzam, 166.—168. lpp.

[84] LPSR CVVA, I. P-69, apr. 1. a, lieta 2., lapa 299.; turpat, lieta 6., lapa 249.

[88] LPSR CVVA, f. P-69, apr. I. a, lieta 7., lapa 14.

•• LPSR CVVA, !. P-70, apr. 3., lieta 1„ lapa 21.

[87] A. Rozenberga apkārtraksts 1942. g. 13. aprīli. LPSR CVVA, f.

P-70, apr. 3., lieta 5,, lapa 191.—194.

»* Amtsblatt des Generalkomlssars in Riga, Jahrgang 2, Nummer 1, 1942, 26.-28. Ipp. ,

>' Dr. Henry Picker, Hitlers Tischgespräche, 110. lpp. Mēs apsūdzam, 65.—66. lpp.

90 LPSR CVVA, f. P-69, apr. 1. a, lieta 2., lapa 392.

91 LPSR CVVA, f. P-70, apr. 2„ lieta 150., lapa 6.-7.

92 В Дни Войны, 89. lpp.

94 LPSR CVVA, f. P-70, apr. 3., lieta 2., lapa 19.-20.

98 Die Völker des Ostlandes erhalten die Selbstverwaltung. Deutsche Zeitung im Ostland, 19 März 1942.

96 Deutsche Zeitung im Ostland, 19 März 1942, u, c.

97 Kurt Papenrot. Sachwalter ihres Volkes. Deutsche Zeitung im Ostland, 10 Mal 1942.

98 Ministerialdirektor Dr. Runte, Landeseigene Ostland-Verwaltung,

Okupanti pārdēvēja Latvijds pilsētu ielas dažādu fašistisko varasvīru vai vācu šovinistu vārdos. Tā, piemēram, Raiņa bulvāris tika pārdēvēts par «Alfrēd Rosenberg Ring», Lāčplēša iela — «Cari Schirren Strasse», K. Valdemāra iela — «H. Goring Strasse», 13. Janvāra iela — «General von Hutier Strasse» utt. Daudzās vietās ielu nosaukumi un ceļa rādītāji bija vienīgi vācu valodā.'33 Ielu pārdēvēšanas azartā vērmahta 291. kājnieku divīzijas komandieris ģenerālleitnants Hercogs ierosināja Ostlandes reihskomi-sariātam nosaukt galvenās ielas Liepājā un Narvā par ģenerāļa Hercoga ielām,'3'3 un tikai dažādu okupācijas resoru savstarpējās nesaskaņas neļāva īstenot godkārīgā iekarotāja plānus.

Okupēto austrumu apgabalu ministrija 1942. g. 21. augustā deva rīkojumu Ostlandes reihskomisāram Lozēm pārtraukt lietuviešu, latviešu un igauņu studentu gatavošanu zinātniskam darbam, kā arī aizliedza piešķirt pētniecības uzdevumus humanitāro fakultāšu mācību spēkiem.'40

Deutsche Zeitung im Ostland, 19 März 1942.

99 LPSR CVVA, f. P-1018, apr. 1., lieta 2., lapa 190.

100 LPSR CVVA, f. P-1018, apr. 1., lieta 2„ lapa 176.

101 LPSR CVVA, f. P-70, apr. 3„ lieta 2., lapa 157.—159.

102 LPSR CVVA, f. P-1018, apr. 1., lieta 2„ lapa 184.

103 Turpat, lapa 249.

104 LPSR CVVA, f. P-70, apr. 3„ lieta 51., lapa 186.

105 LPSR CVVA, f. P-1018, apr. 1., lieta 2., lapa 179., 250.

106 LPSR CVVA, f. P-1018, apr. 1., lieta 2., lapa 190.

107 Mēs apsūdzam, 258.—259. Ipp.

108 Turpat, 251 Ipp.

109 Mēs apsūdzam, 252.—253. lpp.

[110] Turpat, 253., 257. lpp.

[111] Verkündüngsblatt des Reichskomissars für das Ostland, 1941, № 1,

3. lpp. Mēs apsūdzam, 33. lpp.

[112] Mēs apsūdzam, 51.—54. lpp.

[113] Amtsblatt des Generalkommissars in Riga. Jahrgang 1., Nummer 1, 23. Ipp.

[114] Amtsblatt des Generalkommissars in Riga, Jahrgang 1, № 1, 1941., 238,—239. lpp.

[115] Amtsblatt . ., Jahrgang 2, № !, 1942., 108.—109. lpp.

[116] 1 15 500 Lernende arbeiten auf dem Lande. Deutsche Zeitung im Ostland, 17 Juni 1943.

[117] Turpat. '

[118] LPSR CVVA, f. P-70, apr. 3., lieta 51., lapa 131.

[119] A. Pelše. Prūšu junkuri propagandistu lomā. «Ciņa», 1943. g. 28. maijā, № 20. Mēs apsūdzam, 233., 234., 241., 245. lpp.

[120] Mēs apsūdzam, 231. lpp.

[121] Turpat, 38. lpp.

[122] «Tēvija», 1942. g. 6. janvāri, № 4.

[123] «Deutsche Zeitung Im Ostland», 28 März 1942.

[124] Mēs apsūdzam, 233. Ipp.

[128] LPSR CVVA, f. P-69, apr, 1, a, lieta 2., lapa 555.

[126] 1943. g. sākumā Latvijas teritorijā darbojās 277 luterāņu, 221 katoļu, 153 pareizticīgo, 89 vecticībnieku, 104 baptistu, 27 adventistu, 17 metodistu draudzes un daudzas sīkas sektas (Brā|u draudze, «Betele», «Dieva draudze», Ev. apvienība «Betānija», Ev. kristīgā apvienība, Evaņģēliskā kopība, Liepājas Jaunās baznīcas draudze, Jauna brāļu draudze, Kristiešu apvienība, Katoļu apustuliskā draudze, Kristiešu centrālā apvienība, Kristus draudze, Kurzemes menonītu draudze, Rīgas ev. kristīgā apvienība, Rūjienas Dieva draudze, Vasarsvētku ticīgo apvienība, «Zilais krusts», Latvijas evaņģēlisko brāļu draudžu unltāte), kā arī musulmaņu kopiena ar 34 locekļiem. Tikai dažu sektu (kristīgo zinātnieku apvienība, Pirmā Kristus baznica u. c.) darbība netika atļauta, domājams, tādēļ, ka okupanti tās turēja aizdomās par sakariem ar Anglijas un ASV baznīcām. (LPSR CVVA, f. P-69, apr. 1. a, lieta 19., lapa 19.).

[127] LPSR CVVA, f. P-69, apr. 1. a, lieta 2., lapa 392.-393.

[128] LPSR CVVA, f. P-69, apr, 1, a, lieta 19., lapa 375.

[129] Turpat, lapa 376.

[130] Tēvija, 1942. g. 21. augustā,

[131] LPSR CVVA, f. P-69, apr. 1., lieta 19., lapa 134., 143.

[132] Dr. Henry Picker. Hitlers Tischgespräche, 110. lpp. Mēs apsūdzam, 65., 66. lpp.

[133] LPSR CVVA, f. P-83, apr. 1„ lieta 24., lapa 57,

[134] LPSR CVVA, f. P-1018, apr, 1., lieta 1., lapa 34.

[138] LPSR CVVA, f. P-70, apr. 3., lieta 5., lapa 150.

[138] LPSR CVVA, f. P-1018, apr. 1., lieta 1., lapa 34.

[137] Hitlerieši Izdeldē latviešu tautu. «Cīņa», 1942. g. 8. rnaljā, № 14.

[138] LPSR CVVA, f. P-83, apr. !., lieta 24., lapa 57. :

[139] LPSR CVVA, f. P-70, apr. 3., lieta 63., lapa 6: , •

[140] Mēs apsūdzam, 70,, 71, lpp.

Amerikāņu rakstniece EINA RENDA (dz. 1905. g.), vairāku romānu un publicistisku sacerējumu autore, savā aktīvākajā darbības posmā — 40.—60. gados — iemantojusi lielu popularitāti Amerikas intelektuālajās aprindās, kur ieguvusi daudz piekritēju un pretinieku. Viņas filozofiskā teorija ir objektīvisms, uzskats, kas akcentē objektīvo realitāti kā pretstatu subjektīvam pārdzīvojumam vai šķietamībai. E. Rendas attieksme pret daudziem jēdzieniem un parādībām ir visai netradicionāla. Par sevi autore raksta:

«Es nolēmu kļūt par rakstnieci deviņu gadu vecumā, un viss, ko es darīju, bijis pak|auts šim mērķim. Esmu amerikāniete pēc savas izvēles un pārliecības. Esmu dzimusi Eiropā, taču vēlāk pārcēlos uz Ameriku, jo tā ir valsts, kuras pamati atbilst manām morāles premisām, un vienīgā zeme, kur iespējams rakstīt pilnīgi brīvi. Atbraucu šurp viena pati pēc Eiropas koledžas beigšanas. Man bija jāizcīna grūta cīņa, pelnot iztiku ar gadījuma darbiem, līdz rakstīšana atnesa finansiālus panākumus. Neviens man nepalīdzēja, un man nekad nenāca prātā, ka kāda cita pienākums būtu man palīdzēt.

Koledžā mans galvenais mācību priekšmets bija vēsture, un pati pēc savas izvēles es studēju filozofiju, par ko man bija īpaša interese. Vēsture man bija nepieciešama, lai apgūtu turpmāk rakstniecībā vajadzīgās faktu zināšanas par cilvēku pagātni, bet filozofija — lai iegūtu sevis atzīto vērtību objektīvu skaidrojumu. Es atklāju, ka pirmo var iemācīties, bet otrais man jāatrod pašai.

Ciktāl es sevi atceros, mana filozofija pamatos bijusi tāda pati kā šobrīd. Gadu gaitā es daudz esmu iemācījusies un paplašinājusi zināšanas par atsevišķām deta|ām, specifiskiem tematiem, definējumiem, pielietojumiem — domāju tās paplašināt arī turpmāk — taču nekad man nav vajadzējis mainīt nevienu no saviem pamatprincipiem. Mana filozofija savā būtībā ir koncepcija par cilvēku kā heroisku būtni, kura dzīves morālā jēga ir tiekšanās pašam pēc savas laimes, kura cēlākā darbības izpausme ir viņa radošais, produktīvais devums un kura saprāts ir viņa vienīgais absolūts.

Vienīgais filozofs, kam es zināmā mērā uzskatu sevi par parādnieci, ir Aristotelis. Es kategoriski noraidu daudzus viņa filozofijas atzinumus, taču viņa loģikas likumu un cilvēka izziņas ce|u definējums ir tik liels sasniegums, ka tam līdzās viņa k|ūmes ir

nenozīmīgas.»

(No pēcvārda romānam «Atlas Shrugged», 1957.)

E. Renda ir pārliecināta kapitālisma aizstāve, taču uzskata, ka tas daudzviet, arī Amerikā, ievirzījies nepareizās sliedēs un rada draudus cilvēka brīvai attīstībai. Šīs bažas radījušas veselu virkni apcerējumu par dažādiem sabiedriskās dzīves aspektiem, kuros asi kritizētas divdesmitā gadsimta politikas, ekonomikas un kultūras tendences gan ASV, gan citur pasaule. Par visa centru Renda uzskata cilvēku un tā garīgās spējas, intelektu; progresu viņa saredz vēstures virzībā no kopienas uz atsevišķu indivīdu, tā atraisīšanās procesā no piespiedu saitēm ar citiem cilvēkiem. Autore ir pārliecināta, ka valsts iekārtai, politikai jābalstās uz objektīvi pamatotiem likumiem, un tās jāveido pēc zinātniski izstrādātiem principiem, nevis vadoties no balsu vairākuma. īpaši neierasta ir E. Rendas attieksme pret altruismu, ko viņa krasi noraida, uzskatīdama, ka tas piešķir cilvēkam upurējama dzīvnieka statusu un nav savienojams ar brīvas personības tiekšanos pēc laimes. Autores viedoklis daudzviet ir polemisks, bet tieši tāpēc rosina domāt, meklēt atbildes, vedina uz argumentētu diskusiju.

TULKOTĀJA

EINA RENDA

VALSTS APARĀTA BŪTĪBA

Valsts aparāts ir veidojums, kura rokās ir īpaša vara *uzspiest* noteiktus sabiedriskās uzvedības likumus noteiktai ģeogrāfiskai teritorijai.

Vai cilvēkiem šāds veidojums ir nepieciešams — un kāpēc?

Tā kā cilvēka prāts ir viņa galvenais ierocis cīņā par saglabāšanos, viņa līdzeklis zināšanu apguvei, kuras vada viņa rīcību, tad galvenais nosacījums, kas viņam nepieciešams, ir brīvība domāt un rīkoties saskaņā ar saviem prāta spriedumiem. Tas nenozīmē, ka cilvēkam jādzīvo vienam un ka vientuļa sala ir vispiemērotākā vide viņa vajadzībām. Cilvēki var ārkārtīgi daudz iegūt savstarpēju sakaru ceļā. Sabiedriska vide vislabāk nodrošina viņu sekmīgu saglabāšanos — *bet tikai pie zināmiem nosacījumiem.*

«Divas lielākās vērtības, kas iegūstamas sabiedriskā esamībā, ir zināšanas un tirdznieciska apmaiņa. Cilvēks ir vienīgā radība, kas var paplašināt un nodot tālāk savas zināšanas no paaudzes uz paaudzi; tās zināšanas, kas cilvēkam potenciāli pieejamas, ir plašākas, nekā jebkurš cilvēks spētu apgūt no izejas punkta savā dzīves laikā; ikviens gūst milzīgu labumu no zināšanām, ko atklājuši citi. Otrs vērtīgs ieguvums ir darba dalīšana — tas dod cilvēkam iespēju veltīt savas pūles noteiktam darbalaukam un veikt tirdzniecisku apmaiņu ar citiem, kas specializējas citādos laukos. Sāda sadarbības forma)auj visiem, kas tajā piedalās, iegūt vairāk zināšanu* iemaņu un savu pūļu produktīvas atmaksas nekā tas būtu iespējams, ja katram vajadzētu ražot visu sev

nepieciešamo uz vientuļas salas vai naturālās saimniecības formā.

Bet tieši šie ieguvumi nosaka un novelk stingras robežas tam, kādi cilvēki var būt vērtīgi cits citam un kādā sabiedrībā tas iespējams: vienīgi saprātīgi, produktīvi, neatkarīgi cilvēki saprātīgā, produktīvā, brīvā sabiedrībā.» («Objekti-vistu ētika», no krājuma «Savtības tikums».)

Sabiedrība, kas nolaupa Indivīdam viņa pu|u produktu vai paverdzina viņu, vai cenšas ierobežot viņa prāta brīvību, vai spiež viņu rīkoties pretēji savam prāta spriedumam — sabiedrība, kas rada konfliktu starp saviem rīkojumiem un cilvēka dabas prasībām, riav vis, stingri izsakoties, sabied-riba, bet pūlis, ko satur kopā oficiāli organizēts bandas likums. Sāda sabiedrība iznicina visas cilvēku līdzāspastāvēšanas vērtības, tai nav nekāda attaisnojuma un tā iemieso nevis vērtību ieguvi, bet visbīstamākos draudus cilvēka saglabāšanas procesam. Dzīve uz vientu|as salas ir drošāka un nesalīdzināmi vēlamāka par eksistenci Padomju Krievijā vai nacistiskajā Vācijā.

Ja cilvēki vēlas dzīvot kopā mierīgā, produktīvā, racionālā sabiedrībā un stāties abpusēji vēlamos savstarpējos sakaros, viņiem ir jāpieņem sabiedriskais pamatprincips, bez kura nav iespējama morāla vai civilizēta sabiedrība, — indivīda tiesību princips.

Atzīt indivīda tiesības nozīmē ievērot un pieņemt nosacījumus, kas saskaņā ar cilvēka dabu nepieciešami viņa pilnvērtīgam saglabāšanās procesam.

Cilvēka tiesības var pārkāpt tikai ar fiziska spēka palīdzību. Tikai ar fiziska spēka palīdzību viens cilvēks var atņemt otram dzīvību, paverdzināt viņu, aplaupīt viņu, ne|aut viņam tiekties pēc sava mērķa vai piespiest viņu rīkoties pretēji sava prāta spriedumam.

Civilizētas sabiedrības priekšnoteikums ir fiziska spēka nošķiršana no sabiedriskajām attiecībām, tādējādi nodibinot principu — ja cilvēki vēlas uzturēt savstarpējus sakarus, tad to var darīt vienīgi ar *saprāta* palīdzību: ar diskusiju, pārliecināšanu un brīvprātīgu, nepiespiestu vienošanos.

No cilvēka tiesībām uz savu dzīvi nepieciešami izriet viņa tiesības uz pašaizsardzību. Civilizētā sabiedrībā spēku drīkst lietot vienīgi atbildes rīcībā un vienīgi pret tiem, kas pirmie to uzsākuši. Visi tie iemesli, kuru dēļ fiziska spēka uzsākšana ir ļaunums, padara fiziska spēka pretlietošanu par morālu nepieciešamību.

Ja kāda «pacifistu» sabiedrība atteiktos no spēka pretlie-tošanas, tā k]utu par bezpalīdzīgu upuri pirmajam nelietim, kas nevēlētos būt morāls, šāda sabiedrība sasniegtu tieši pretēju rezultātu savām iecerēm — ļaunuma iznicināšanas vietā tā veicinātu to un atalgotu.

Ja sabiedrība neradītu organizētu aizsardzību pret spēka lietošanu, tā liktu katram pilsonim staigāt apbruņotam, pārvērst savu māju cietoksnī, šaut uz jebkuru svešinieku, kas tuvojas durvīm, vai arī

piebiedroties kādai pašaizsardzības grupai, kas cīnītos pret citām grupām, kurām ir tādi paši mērķi, un tādējādi izraisītu šīs sabiedrības degradēšanos par haosu, ko vada bandas likums, t. i., rupja spēka likums, un veicinātu aizvēsturiskiem mežoņiem raksturīgu nemitīgu cilšu karu.

Fiziska spēka lietošanu — arī atbildes veidā — nedrīkst atstāt individuālu pilsoņu ziņā. Mierīga līdzāspastāvēšana ir neiespējama, ja cilvēkam jādzīvo pastāvīgās bailēs no vardarbības, ko jebkurā brīdī pret viņu var vērst jebkurš viņa kaimiņš. Vienalga, vai kaimiņa nolūki ir labi vai ļauni, vai tā spriedums ir saprātīgs vai nesaprātīgs, vai tā rīcību diktē taisnīguma izjūta, aizspriedumi vai ļaunums, — spēka lietošanu pret cilvēku nedrīkst atstāt otra cilvēka patvaļīgas izvēles ziņā.

Iedomājieties, piemēram, kas notiktu, ja cilvēks, atklājis, ka viņam pazudis kabatas portfelis, nospriestu, ka viņš ir apzagts, ielauztos jebkurā apkārtnes mājā, lai to pārmeklētu un šautu uz pirmo cilvēku, kurš viņam izskatītos aizdomīgs, jo spriestu, ka izskats ir vainas pierādījums.

Spēka pretlietošana prasa, lai *objektīvi* likumi liecinātu, ka noticis noziegums, un *pierādītu,* kurš to izdarījis; tā prasa, lai *objektīvi* likumi noteiktu sodus un piespiešanas norises. Cilvēki, kas mēģina izmeklēt noziegumus bez šādiem likumiem, ir linčotāju pūlis. Ja sabiedrība atstātu spēka pretlie-tošanu individuālu pilsoņu ziņā, tā deģenerētos un radītu pū|a diktātu, linča tiesu un bezgalīgu virkni asiņainu personisku izrēķināšanos.

Lai nepieļautu fiziska spēka lietošanu sabiedriskajās attiecībās, cilvēkiem nepieciešams institūts, kura uzdevums ir aizsargāt viņu tiesības saskaņā ar objektīvu likumu kodeksu.

3is arī ir valsts aparāta —*pareizi veidota* valsts aparāta — uzdevums, tā galvenais pienākums, tā vienīgais morālais attaisnojums un iemesls, kāpēc cilvēkiem ir vajadzīga valdība jeb valsts aparāts.

Valsts aparāts ir līdzeklis, kā pakļaut fiziska spēka pret-lietošanu objektīvai kontrolei — t. i., objektīvi nosacītiem likumiem.

Pamatatšķirība starp privātu rīcību un valsts aparāta rīcību — atšķirība, kas šodien tiek pilnīgi ignorēta un noklusēta — izpaužas tai apstāklī, ka valsts aparātam ir monopols uz fiziskā spēka likumīgu izmantošanu. Šāds monopoli tam ir nepieciešams, jo valsts aparāts ir aģents spēka lietošanas apkarošanā un ierobežošanā; un šī paša iemesla dēļ tā darbībai jābūt stingri noteiktai, ierobežotai un konkretizētai; savas darbības īstenošanā šis aparāts nedrīkst pieļaut nekādas iegribas vai kaprīzes, tam jābūt bezpersoniskam robotam, kura vienīgais virzošais spēks ir likums. Lai sabiedrība būtu brīva, tās valsts aparātam jātiek stingri kontrolētam.

Pareizi veidotā sabiedriskā sistēmā indivīds ir tiesīgs veikt

jebkādu darbību saskaņā ar savu vēlēšanos (kamēr vien šī darbība nav pretrunā ar citu tiesībām), turpretī valsts ierēdni ikvienā oficiālā darbībā saista likums. Indivīds var darīt visu, izņemot to, kas juridiski *aizliegts;* valdības ierēdnis var darīt tikai un vienīgi to, kas juridiski *atļauts.*

Šāds ir ceļš, kādā vara pakārtojama *tiesībām.* Tāds ir Amerikas jēdziens par «likumu valdību, nevis cilvēku valdību».

Gan brīvai sabiedrībai atbilstošu likumu raksturs, gan šādas sabiedrības valsts varas cēloniskais pamats izriet no pareizi veidota valsts aparāta rakstura un mērķiem. To abu pamatprincips ir norādīts «Neatkarības deklaracijā»: «. . lai nodrošinātu šīs (individuālās) tiesības, cilvēku sabiedrībā tiek veidotas valdības, kas savu taisnīgo varu iemanto pārvaldāmo piekrišanas rezultātā . .».

Tā kā individuālo tiesību aizsardzība ir vienīgais pareizais valsts aparāta mērķis, tad šīs tiesības ir vienīgais pareizais likumdošanas objekts — visiem likumiem jābalstās uz individuālām tiesībām un jābūt vērstiem uz to aizsargāšanu. Visiem likumiem jābūt *objektīviem* (un objektīvi attaisnojamiem) — cilvēkam skaidri jāzina, turklāt jau pirms attiecīgas rīcības, ko likums aizliedz (un kapec), kas ir noziegums un kāds sods paredzams par tā izdarīšanu.

Valsts varas cēloniskais pamats ir «Pārvaldāmo piekrišana». Tas nozīmē, ka valsts aparāts nevis pārvalda pilsoņus, bet kalpo tiem, ir to aģents; tas nozīmē, ka valsts aparātam pašam par sevi nav nekādu tiesību, izņemot vienīgi tās, ko tam *uztic* pilsoņi īpašam, konkrētam mērķim.

Ir tikai viens pamatprincips, kas noteikti jāpieņem indivīdam, ja viņš grib dzīvot brīvā, civilizētā sabiedrībā, — atteikšanās no fiziska spēka lietošanas un savu fiziskās pašaizsardzības tiesību uzticēšana valsts aparātam, lai tas īstenotu normās iekļautas, objektīvas, juridiski noteiktas piespiešanas akcijas. Vai, citiem vārdiem sakot, indivīdam jāpieņem princips — nošķirt *spēka lietošanu no iegribas* (jebkuras iegribas, ieskaitot savējo).

Kas notiek nesaskaņu gadījumā starp diviem cilvēkiem, kuri abi iekļauti kādā kopīgā pasākumā?

Brīvā sabiedrībā cilvēki nav spiesti stāties savstarpējos sakaros. Viņi to dara tikai saskaņā ar brīvprātīgu vienošanos un tur, kur iekļauts laika elements, ar *kontraktu.* Ja viena cilvēka patvaļīga lēmuma rezultātā kontrakts tiek lauzts, tas var izraisīt otram smagus finansiālus zaudējumus, un cietušajam neatliek nekas cits, kā par kompensāciju piesavināties vainīgā īpašumu. Taču šeit atkal spēka lietošanu nedrīkst atstāt privātpersonu lēmumu ziņā. Un tas noved pie vienas no svarīgākajām un sarežģītākajām valsts aparāta funkcijām — pie šķīrējtiesneša funkcijas, kuram jāatrisina konflikti starp cilvēkiem saskaņā ar objektīviem likumiem.

Kriminālnoziedznieki jebkurā daļēji civilizētā sabiedrībā ir niecīga minoritāte. Taču kontraktu aizsardzība un ar to saistītā piespiešana civiltiesas ceļā ir pati galvenā mierīgas sabiedrības nepieciešamība; bez šādas aizsardzības nevarētu attīstīties un saglabāties nekāda civilizācija.

Cilvēks nevar saglabāties līdzīgi dzīvniekam, rīkojoties tikai pašreizējā brīža ietvaros. Cilvēkam jāizvirza savi mērķi un tie jāsasniedz garākā laika posmā; viņam jāaprēķina sava rīcība un jāizplāno sava dzīve garākos periodos. Jo labāk attīstīts cilvēka prāts un jo plašākas viņa zināšanas, jo garāki ir šie periodi. Jo augstāka un komplicētāka civilizācija, jo plašāks darbības laika diapazons tai vajadzīgs — un tāpēc; jo garāki periodi iekļauti kontraktos starp cilvēkiem, jo svarīgāka ir to aizsardzība un drošība.

Pat primitīva preču maiņas sabiedrība nespētu funkcionēt, ja cilvēks solītos pārdot bušeli kartupeļu pret grozu olu un, saņēmis olas, atteiktos dot pretī kartupeļus. Iedomājieties, ko šāda iegribu diktēta rīcība nozīmētu industriālā sabiedrībā, kur cilvēki piegādā uz kredīta preces biljoniem dolāru vērtībā vai vienojas būvēt ēkas par daudziem miljoniem, vai arī paraksta nomas līgumus uz deviņdesmit deviņiem gadiem.

Vienpusēja kontrakta laušana ietver sevī netiešu fiziskā spēka pielietošanu — tā būtībā nozīmē, ka viens cilvēks saņem no cita materiālās vērtības preču, pakalpojumu vai citādā izteiksmē un atsakās par tām samaksāt, tādējādi paturēdams tās ar varu (tīri fiziskas piesavināšanās veidā), nevis tiesību ceļā — t. i,, bez īpašnieka piekrišanas. Līdzīgā veidā'netiešu spēka pielietojumu ietver krāpšana, kas nozīmē materiālu vērtību piesavināšanos bez īpašnieka piekrišanas ar nepatiesu ieganstu vai nepatiesu solījumu palīdzību. Arī izspiešana ir netieša spēka pielietošanas variants, kur materiālas vērtības tiek iegūtas nevis apmaiņā pret citām vērtībām, bet ar draudiem izmantot spēku, vardarbību vai citu pāridarījumu.

Daži no šiem rīcību veidiem nepārprotami ir ar kriminālu raksturu. Citi, piemēram, vienpusēja līguma laušana, var nebūt ar kriminālu motīvu, bet celties no bezatbildības vai nesaprātīgas rīcības. Iespējami vēl citi sarežģīti gadījumi, kad daļa taisnības ir abām pusēm. Taču neatkarīgi no šī veida visi šādi strīdīgi gadījumi jāpakļauj objektīvi noteiktiem likumiem un jārisina neieinteresētam arbitram, kurš pārvalda likumus, t. i., tiesnesim vai zvērinātajiem.

Ievērojiet galveno principu, kas visos šajos gadījumos izšķir taisnību tas ir princips, ka neviens cilvēks nedrīkst piesavināties jebkādās vērtības no citiem bez īpašnieku piekrišanas, un tādējādi, ka cilvēka tiesības nedrīkst atstāt cita cilvēka vienpusēja lēmuma, patvaļīgas izvēles, nesaprātības vai iegribas ziņā.

O i;

,nl

Mix

Tāds savā būtībā ir pareizas valsts aparāta mērķis — darīt cilvēkiem iespējamu sabiedrisko eksistenci, aizsargājot to labumu un apkarojot to |aunumu, ko cilvēki var sagādāt viens otram.

Valsts aparāta pareizās funkcijas iedalāmas trīs lielās kategorijās, kuras visas saistītas ar fizisku spēku un cilvēka tiesību aizsardzību: *policija,* kam jāaizsargā cilvēki no kriminālnoziedzniekiem; *bruņotie spēki,* kam jāaizsargā cilvēki no ārējiem iebrucējiem; *tiesa,* kam jārisina nesaskaņas starp cilvēkiem uz objektīvu likumu pamata.

Sīs trīs kategorijas ietver sevī daudz atvasinātu un papildu aspektu, un to iemiesojums praksē speciālas likumdošanas formā ir ārkārtīgi sarežģīts. Tas pieder īpašai zinātnes nozarei — tiesu filozofijai. Tā gaitā iespējamas daudzas k|ūdas un nesaskaņas, taču būtiskais te ir īstenojamais princips — likumu un valsts aparāta mērķis ir individuālo tiesību aizsargāšana.

Šodien šis princips tiek aizmirsts, ignorēts un apiets. Rezultāts tam ir pašreizējais valsts stāvoklis, kad cilvēce pagriezusies atpakaļ pretī absolūtas tirānijas bezlikumībai, pretī primitīvam pirmatnējās pārvaldes veidam, kas balstās uz rupju spēku.

Nepārdomātā protestā vērsdamies pret šo tendenci, daļa cilvēku izvirza jautājumu, vai valsts aparāts pats par sevi nav ļaunums un vai ideāla sabiedriskā sistēma nebūtu anarhija. Kā politiska koncepcija anarhija ir naiva, izplūdusi abstrakcija — visu iepriekš minēto iemeslu dēļ sabiedrība bez organizēta valsts aparāta paliktu pirmā noziedznieka varā, kurš drīz vien to pārvērstu karojošu bandu haosā. Taču cilvēka morālo noviržu iespēja nav vienīgais iebildums pret anarhiju — pat tāda sabiedrība, kur ikviens tās loceklis būtu ļoti saprātīgs un augsti morāls, nespētu funkcionēt anarhijas stāvokli, un tieši vajadzība pēc *objektīviem* likumiem un pēc šķīrējtiesneša godīgu cilvēku nesaprašanās gadījumos rada nepieciešamību pēc valsts aparāta.

Anarhistu teorijas nesenāks variants, kurš apmiglo dažu jaunāko brīvības aizstāvju prātus, ir dīvains absurds, ko dēvē par konkurējošām valdībām. Pieņemdami mūsdienu steitistu[9] premisu — kas nesaskata atšķirību starp valsts funkcijām un rūpniecības funkcijām, starp varu un ražošanu, un kas sludina valsts īpašumu uz biznesu — šo «konkurējošo valdību» atbalstītāji izraugās šis pašas medaļas otru pusi un paziņo: ja jau konkurence ir tik vēlama biznesam, tad tas pats attiecināms uz valsts aparātu. Vienas, monopolistiskas, valdības vietā, viņi apgalvo, vienā un tai pašā ģeogrāfiskajā teritorijā vajadzīgas vairākas valdības, kuras sacenstos par individuālu pilsoņu atbalstu, un katrs pilsonis varētu brīvi sadarboties ar to valdību, kuru vēlas.

Atcerieties, ka vienīgais valsts aparāta uzdevums ir piespiedu ierobežošana. Un pajautājiet sev — ko nozīmētu konkurence piespiedu ierobežošanā?

So teoriju nevar nosaukt par pretrunīgu terminos, jo tajā izpaužas acīmredzama terminu «valdība» un «konkurence» neizpratne. To nevar ari saukt par tukšu abstrakciju, jo tai nav nekāda sakara un saiknes ar realitāti un to vispār nav iespējams konkretizēt, pat aptuveni un lielās līnijās ne. Pietiks ar vienu ilustrāciju: pieņemsim, ka misters Smits, A valdības klients, domā, ka viņa kaimiņš misters Džonss, B valdības klients, ir viņu apzadzis; A valdības policijas vienība dodas uz mistera Džonsa namu un pie durvīm sastopas ar B valdības policijas vienību, kas paziņo, ka nepieņemot mistera Smita sūdzību un neatzīstot A valdības rīkojumus. Kas notiek tālāk? Mēģiniet secināt paši.

Jēdziena «valdība, valsts aparāts» evolūcijai ir bijusi ilga un līkumota vēsture. Šķiet, ka zināma apjauta par valsts aparāta īsto, pareizo funkciju ir pastāvējusi katrā organizētā sabiedrībā un izpaudusies tādās parādībās kā neskaidri jaušamas (tiesa, bieži pat neesošas) atšķirības atzīšana starp valsts aparātu un laupītāju bandu; godbijības un morālas autoritātes aura, kas tiek piešķirta valdībai kā «likuma un kārtības sargātājai»; tas fakts, ka pat visļaundabīgākajiem valsts aparāta veidiem ir bijis nepieciešams saglabāt kaut ko līdzīgu kārtībai un kaut kādā mērā tēlot taisnīgumu, kaut ari tikai rutīnas un tradīciju ceļā, un pasludināt savai varai kaut kādu morālu attaisnojumu, vienalga, mistiskas vai sabiedriskas dabas. Tieši tāpat kā Francijas absolūtajiem monarhiem vajadzēja piesaukt «karaļu dievišķās tiesības», tā arī mūsu gadsimta Padomju Krievijas diktatoriem jāiztērē milzu bagātības propagandai, kas attaisnotu viņu varu paverdzināto pavalstnieku acis.

Cilvēces vēsturē izpratne par aparāta īsto funkciju ir ļoti nesens ieguvums — tā ir tikai divsimt gadus veca un to iedibinājuši Amerikas revolūcijas tēvi. Viņi ne tikai skaidri definēja brīvas sabiedrības dabu un vajadzības, bet arī noteica līdzekļus, kā to visu darīt par īstenību. Brīva sabiedrība, tāpat kā jebkurš cits cilvēku radīts produkts, nav iegūstama nejaušā ceļā, ar vēlēšanos vien vai ar vadoņu «labajiem nodomiem». Lai darītu sabiedrību brīvu un *ļautu tai palikt brivai,* nepieciešama kompleksa juridiska sistēma, kas balstās uz *objektīvi* pamatotiem principiem, sistēma, kas nav atkarīga no motīviem, no atsevišķu ierēdņu morālā līmeņa vai vēlmēm, sistēma, kas neatstāj nekādu iespēju, nekādu juridisku plaisu tirānijas attīstībai.

Tieši šāds sasniegums bija Amerikas dalītās varas sistēma, ko līdzsvaro savstarpēja kontrole. Un, kaut arī dažas pretrunas Konstitūcijā tomēr pavēra iespēju steitisma attīstībai, nesalīdzināms sasniegums bija jēdziens par konstitūciju kā līdzekli valsts aparāta varas ierobežošanai un iekļūšanai stingros ietvaros.

Šodien, kad daudz pūļu tiek veltīts, lai dzēstu šo apstākli no atmiņas, nekad nebūs par biežu atgādināt, ka Konstitūcija ir ierobežotāja valdības aparātam, nevis privātpersonām; ka tā nenosaka privātpersonu uzvedību, bet vienīgi valsts aparāta uzvedību; ka tā nav harta valsts aparāta varai, bet harta pilsoņu aizsardzībai *pret* valsts aparātu.

Tagad apsveriet morālās un politiskās ačgārnības pakāpi šodienas valdošajā uzskatā par valsts aparātu. Tā vietā, lai aizstāvētu cilvēku tiesības, valsts aparāts kļūst to visbīstamākais pārkāpējs; tā vietā, lai sargātu brīvību, valsts aparāts dibina verdzību; tā vietā, lai aizsargātu cilvēkus no fiziskas vardarbības uzsācējiem, valsts aparāts pats ir iniciators fiziskai vardarbībai un piespiešanai, jebkādā formā un jomā vien vēlas; tā vietā, lai kalpotu par *objektivitātes* ihStrumentu cilvēku attiecībās, valsts aparāts ar neobjektīvu likumu palīdzību, kuru iztulkošana tiek atstāta nejaušu birokrātu patvaļas ziņā, rada biedējošu, slepenu baiļu un neziņas valstību; tā vietā, lai pasargātu cilvēkus no iegribu izraisītiem aizskārumiem, valsts aparāts piešķir pats sev neierobežotu iegribu varu, un tādējādi mēs strauji tuvojamies galēji apgrieztam modelim — tādai stadijai, kad valsts aparāts *var brīvi darit* visu, ko vēlas, kamēr pilsoņi var rīkoties tikai *saskaņā ar atļauju,* un tā ir cilvēces vēstures tumšāko periodu stadija — stadija, kurā valda brutāls spēks.

Bieži ir atzīmēts, ka, par spīti savam materiālajam progresam, cilvēce nav sasniegusi salīdzinoši augstu morālā progresa pakāpi, šai atziņai parasti seko kāds pesimistisks secinājums par cilvēka dabu. Ir tiesa, ka cilvēces morālais līmenis ir apkaunojoši zems. Bet ja apsver valsts aparāta radītās mežonīgās morālās ačgārnības (ko iespējamas darījusi altruistu-kolektīvistu morāle), kuru iespaidā cilvēcei bijis jādzivo lielāko daļu no savas vēstures, tad jāsāk brīnīties, kā cilvēki vispār vēl spējuši saglabāt kaut ko līdzīgu civilizācijai, un kādas neiznīcināmas pašcieņas atliekas likušas tiem noturēties stāvus un staigāt uz divām kājām.

Un, domājot par to, skaidrāk atklājas arī to politisko principu daba, kuri ir jāpieņem un jāatbalsta kā nozīmīga daļa cīņā par cilvēka intelektuālo renesansi.

No angļu valodas tulkojusi ZANE ROZENBERGA

(No eseju krājumā «The Virtue of Selfishness» krājumā «Capitalism: The Unknown Ideal», 1966.)

/Lf

Iru rakstnieka Oskara Vailda (1854.—1900.) pats nozīmīgākais profesionālās un cilvēciskās vērtības mers — dziļā sociālā taisnīguma izjūta. Rūpes par taisnīgumu veido svarīgāko viņa domāšanas aspektu, iesaistīšanās cīņā par sociālām idejām — viņa morālo stāju. Vailds skaidri apzinājās un izprata sava laika sabiedrības degradāciju. Visu

mūžu viņš meklēja un beidzot arī atrada sociālās netaisnības cēloņus, atrada kopsakaru starp kapitālisma privātīpašniecisko raksturu un tautas nabadzību. Un bija vajadzīga milzīga pilsoniskā drosme, lai tā laika Anglijā atļautos runāt par to darbā, kurā nepārprotami tika aicināts pastāvošo sabiedriski politisko iekārtu pārradīt. Bet Vailds uzdrošinājās, un 1891. gadā presē parādījās garā eseja «Cilvēka dvēsele sociālismā». Vailds bija humānists, viņš par sabiedrības galveno vērtību uzskatīja cilvēciski brīvu indivīdu. Taču viņa uzskati neatbilda pastāvošajiem; eseja izraisīja ārkārtīgi spēcīgu pret viņu kā rakstnieku un pilsoni vērstu augstāko valdošo aprindu naidu.

Anglijā saprotamu iemeslu dē| eseja tika uzņemta noraidoši un nodota aizmirstībai, toties ārpus tās —

Vācijā, Austrijā, Amerikā ieguva ļoti lielu popularitāti. Krievijā tā bija plaši pazīstama un daudz lasīta revolucionāri un progresīvi noskaņotās inteliģences vidū.

Literāri ne viscaur izstrādātajā, tematiski nedaudz saraustītajā esejā nenoliedzami atrodamas skaistas patiesas vērtības; Vailda epigrammiskais stils ļauj viņam vienā frāzē izteikt vairāk, nekā dažam citam veselā, apcerējumā. Lasot, protams, neaizmirsīsim, ka Vailds runā par sava laika problēmām, lai gan brīžiem liekas, ka nekur pārāk tālu no tām neesam vēl aizgājuši arī mēs.

(Interesenti ar plašāku apskatu par Oskaru Vaildu var iepazīties izdevniecības «Liesma» 1986. g. izdoto «Miniatūru» priekšvārdā «Meklētājs».)

TULKOTĀJĀ

OSKARS VAILDS

CILVĒKA DVĒSEL SOCIĀLISMĀ

Pats lielākais ieguvums, ko nodrošinās sociālisma iekārta, bez šaubām, būs tas, ka sociālisms atbrīvos, trļiļs no tās pazemojošās nepieciešamības upurēties citu labad, kas pašreizējos apstākļos tik smagi nomāc gandrīz ikvienu. Patiesībā no tās vispār nav izvairījies tikpat kā neviens.

Laiku palaikam gadsimta ritumā kāds tik dižs zinātnieks kā Darvins, vai tik liels dzejnieks kā Kīts, vai tik ass kritizējošs prāts kā Renāns, vai tik izcils vārda meistars kā Flobērs ir iespējis izolēties un palikt citu uzmācīgajām pretenzijām neaizsniedzams, un, kā Platons saka, patverties «sienas pavēnī» un tādējādi īstenot sevis pilnveidošanu par nepārvērtējamu ieguvumu sev un par nepārvērtējamu un paliekošu ieguvumu visai pasaulei. Taču tādu cilvēku ir maz. Vairums savu mūžu sagandē slimīgā un pārspīlētā altruismā — īstenībā viņi ir spiesti savu mūžu tā sagandēt. Viņi redz visapkārt drausmīgu

nabadzību, drausmīgu neglītumu un drausmīgu trūkumu. Un neizbēgami, ka tas viņus jo dziļi ietekmē. *Cilvēka jūtas palaikam satraucas ātrāk nekā cilvēka prāts,* un, kā jau es nesen kādā rakstā par kritikas funkcijām tiku norādījis, *just līdzi ciešanām ir nesalīdzināmi vieglāk nekā just līdzi domām.* Tādēļ viņi ļoti emocionāli, ar apbrīnojamu, kaut aplamu dedzību ķeras pie darba, lai šo apkārtredzamo ļaunumu izdziedētu. Taču viņu zāles šo slimību nedziedē — tās to vienīgi paildzina. Jo būtībā viņu dziednieciskie līdzekļi ir daļa no šīs pašas slimības.

Viņi mēģina atrisināt nabadzības problēmu, uzturot, piemēram, nabadzīgos pie dzīvības vai arī, vadoties pēc kādas sevišķi progresīvas metodes, — tos uzjautrinot.

Bet tas taču nav atrisinājums — tā grūtības tiek tikai padziļinātas. Pareizāk būtu mēģinot sabiedrību rekonstruēt, un turklāt tā, lai nabadzība vispār vairs nebūtu iespējama. Bet šādu rekonstrukciju realizēt kavē altruistiskie tikumi. Un gluži kā vissliktākie vergturi bija tie, kas apgājās ar saviem vergiem laipni, tādējādi neļaudami apjēgt šīs sistēmas šausmas nedz tiem, kuri no tās cieta, nedz izprast tiem, kuri bija tās aculiecinieki, tā arī mūsdienu Anglijā vislielāko ļaunumu nodara tieši tie, kas visvairāk cenšas darīt labu; tomēr pēdējā laikā mums ir bijusi izdevība sastapt vīrus — izglītotus cilvēkus no Istendas, kuri, iepazinuši dzīvi un izstudējuši šo problēmu, vēršas pie sabiedrības ar lūgumu apvaldīt savus altruistiskos laba darīšanas impulsus, žēlsirdības uzplūdus un tamlīdzīgas jūtas. Viņi tā rīkojas, pamatojoties uz to, ka šāda laba darīšana cilvēku tikai degradē un demoralizē. Un viņiem ir pilnīgi taisnība. *Labdarība rada vienīgi ļaundarību.*

Un vēl kas jāpiebilst. Ir amorāli izmantot privāto īpašumu, lai mazinātu to šausmīgo postu, ko šis privātīpašuma institūts ir radījis. Tas ir vienlīdz amorāli un negodīgi.

Sociālisma iekārtā viss, protams, būs citādāk. Nebūs vairs cilvēku, kas mitinās smirdošās alās un ģērbjas smirdošās skrandās, un audzina neciešamā un galēji atbaidošā vidē slimīgus, izsalkuma nomocītus bērnus. Sabiedrības drošība tad vairs nebūs atkarīga, kā tas ir patlaban, no meteoroloģiskajiem laika apstākļiem. Salam iestājoties, pa ielām vairs neklīdīs simtiem tūkstošu nabadzības posta māktu bezdarbnieku un, žēli gauzdamies, nelūgs saviem līdzcilvēkiem ubagu dāvanas un nedrūzmēsies pie kādas nožēlojamas patversmes durvīm, cerēdami izdiedelēt riecienu maizes un kaktu netīrā naktsmītnē. Katrs sabiedrības loceklis saņems savu da|u no vispārējās labklājības laimes un, aukstumam uznākot, praktiski nevienam neklāsies sliktāk par citiem.

Vienā ziņā *sociālisms jau pats par sevi ir vērtība — kaut vai tāpēc, ka tas novedis pie individuālisma.*

Sociālisms, komunisms, sauciet to, kā vēlaties, pārvērsdams privātīpašumu par visas tautas bagātību un aizstādams sacensību ar sadarbību, atjaunos sabiedrību, kā atjauno slimu organismu, un nodrošinās materiālu labklājību ikvienam tās loceklim. Tas nostādīs dzīvi uz tās īstenajiem pamatiem, radot tai arī atbilstošu vidi. Tomēr, lai dzīve varētu sasniegt savu augstāko pilnības pakāpi, nepieciešams vēl kaut kas. Nepieciešams individuālisms. Ja sociālisms būs autoritatīvs, ja valdībām piederēs ekonomiskā vara, kā pašlaik tām pieder politiskā, ja, vārdu sakot, pastāvēs industriālā tirānija, tad pēdējai valsts iekārtai ir lemts būt sliktākai par pirmo. Patlaban, pateicoties privātīpašuma eksistencei, daudziem ir iespējams attīstīt savu individualitāti līdz zināmai, kaut arī ierobežotai, pakāpei. Tie ir tie, kuri nav spiesti strādāt maizes darbu un var izvēlēties tādu nodarbošanās sfēru, kas vislabāk atbilst viņu interesēm un sagādā prieku. Tie ir dzejnieki, filozofi, zinātnieki, kultūras darbinieki — tā sakot, cilvēki, kas izteic'paši sevi un kuros visa cilvēce atradusi daļēju pašizteiksmi.

Tajā pašā laikā ir ļoti daudz cilvēku, kuriem nav sava privātīpašuma un kuri, nepārtraukti atrazdamies uz pilnīga bada robežas, ir spiesti strādāt kā nastu nesēji dzīvnieki un darīt absolūti nekonģeniālu darbu, ko tiem uzspiedusi valdonīgā, savās prasībās nesaprātīgā un degradējošā trūkuma tirānija. Tie ir nabagi; un šiem nabagiem nav ne cēlu manieru, ne valdzinošas valodas, ne izglītības, ne kultūras, ne izsmalcinātu baudu, ne dzīvesprieka. No viņu kopējā darba cilvēce gan iegūst materiālu turību un labklājību. Taču vienīgi viņu saražotajiem materiālajiem labumiem ir vērtība — pašam nabadzīgajam cilvēkam vērtības nav pilnīgi nekādas. Viņš ir tikai bezgalsīks tā spēka atomiņš, kurš, ar viņu nemaz nerēķinādamies, viņu pašu sagrauj; būtībā šim spēkam ir pat izdevīgi, ja cilvēks ir sagrauts, jo tāds viņš ir daudz paklausīgāks.

Protams, varētu sacīt, ka individuālisms, kas radies privātīpašuma pastāvēšanas apstākļos, ne vienmēr ir, vai pat kā likums — nekad nav ne smalks, ne skaists, kurpretī nabadzīgajiem ļaudīm, neraugoties uz kultūras un pievilcības trūkumu, piemīt ne viens vien labs tikums. Abi šie apgalvojumi ir vienlīdz pareizi. *Privātīpašums uz cilvēku* ļoti bieži *atstāj ārkārtīgi demoralizējošu iespaidu, un tas,* bez šaubām, *ir viens no iemesliem, kāpēc sociālisms grib no ši institūta atbrīvoties.* Patiesībā īpašums ir smaga traucējoša nasta. Pirms nedaudz gadiem bija uzradušies apkārtceļojoši sludinātāji, kas apgalvoja, ka īpašumam esot arī savi pienākumi. Viņi runāja par to tik apnicīgi un tik gari, ka beigu beigās arī baznīca sāka sludināt to pašu. Tagad tas dzirdams vai no ik kanceles. Bet tas patiešām ir tiesa. īpašumam pienākumi ne tikai ir, bet tam to ir tik daudz, ka tie jau jebkurā apmērā kļuvuši par apgrūtinājumu. īpašums savam īpašniekam izvirza bezgalīgas

pretenzijas, liekot tam nepārtraukti pievērst uzmanību darījumiem un sagādājot nepārtrauktas nepatikšanas. Ja īpašums sagādātu kaut elementāru prieku, tad to vēl varētu pieciest, taču pienākumi, ko tas uzliek, padara tā eksistenci gluži vienkārši nepanesamu. Tāpēc pašu bagātnieku interesēs mums no tā jāatbrīvojas.

Nabadzīgo ļaužu tikumi vai*ētu būt tīri pieņemami, ja vien tiem nepiemistu arī tik daudz kā nožēlojama. Mums nereti apgalvo, ka nabadzīgie par labdarību esot pateicīgi. Daži, nenoliedzami, varbūt arī ir, taču labākie no viņiem nebūs nekad. Viņi ir nepateicīgi, neapmierināti, nepaklausīgi un dum-pigi. Un viņiem ir pilnīgas tiesības tādiem būt. Viņi labdarību izjūt kā smieklīgi neatbilstošu nepilnīgas kompensācijas veidu, sentimentālu pabalstu, kuru allaž pavada sentimentālā ziedotāja bezkaunīgs mēģinājums iejaukties viņu privātajā dzīvē. Un kāpēc gan lai viņi būtu pateicīgi par tām drus

kām, kas nokrīt no bagātnieka galda?! Viņu vieta būtlt^agā-tajam pie tā līdzās, un viņi ir sākušf to saprast. Bet, kas attiecas uz neapmierinātību, tad cilvēks, kas nebūtu neapmierināts ar tādu vidi un tik zemu dzīves līmeni, būtu uzskatāms par visīstāko lopu. Tiem, kas pazīst vēsturi, nepaklausība liekas pats dabiskākais cilvēka tikums. *Jo, pateicoties tieši nepaklausībai, ir radies progress — pateicoties nepaklausībai un dumpībai.*

Dažkārt tiek uzteikta nabadzīgo taupība. Taču ieteikt nabagam būt taupīgam ir tikpat groteski, cik apvainojoši.

Tas ir tas pats, kā badā mirstošajam ieteikt mazāk ēst. Pilsētas vai lauku strādniekam ievērot taupību nozīmē būt pilnīgi amorālam. *Cilvēkam nav jābūt gatavam pierādīt, ka viņš spēj dzīvot kā slikti barots kustonis.* Viņam vajadzētu atteikties tā dzīvot un sākt vai nu zagt, vai nodoties ubagošanai, ko daudzi uzskata par zagšanas paveidu. Kas attiecas uz ubagošanu, tad *drošāk gan ir lūgt nekā ņemt, bet ņemt tomēr ir smalkāk nekā lūgt.* Nē, nabags — nepateicīgais, izšķērdīgais, neapmierinātais un dumpīgais nabags ir varbūt pati īstenākā personība, vismaz daudz kas no tās viņā jau iezīmējas. Katrā gadījumā viņš ir veselīgs protestētājs. Bet, kas attiecas uz tikumīgajiem nabagiem, tad, dabiski, tiem gan var just līdzi, bet cienīt viņus tomēr ir diezgan pagrūti.

Viņi ir noslēguši slepenu vienošanos ar ienaidnieku un pārdevuši savas pirmdzimtās tiesības par lēcu virumu. Viņiem jābūt arī izcili aprobežotiem.

Es varu diezgan labi saprast cilvēku, kurš atzīst likumus, kas aizstāv privātīpašumu un pieļauj tā uzkrāšanu, ja viņam pašam dotajos apstākļos ir iespējams dzīvot skaistu un garīgi pilnvērtīgu dzīvi. Bet man liekas galīgi neticami, ka cilvēks, kura dzīvi šie likumi ir samaitājuši un padarījuši neciešamu, spēj ar to eksistenci samierināties. Taču izskaidrojumu tam galu galā nav nemaz tik grūti

atrast. Un tas ir, lūk, kāds. Trūkums un nabadzība ir tik bezgala degradējošas parādības un atstāj uz cilvēka dabu tik paralizējošu iespaidu, ka ļaudis tā īsti pat neapzinās savas ciešanas. Par tām viņus parasti informē citi, bet viņi tiem reti kad tic. Tomēr šiem aģitatoriem, pret kuriem tik strikti iebilst lielie darbuzņēmēji, var noteikti ticēt. *Aģitatori ir uzbāzīga un mieru traucējoša cilvēku grupa, kas mēdz uzklupt kādai gluži apmierinātai sabiedrības šķirai un iesēt tajā neapmierinātības sēklu. Tas ir pats svarīgākais iemesls, kāpēc aģitatori ir tik ļoti nepieciešami. Bez viņiem mūsu nepilnīgajā valsti nebūtu nekādas virzības pr'eti civilizācijai.* Amerikā verdzību atcēla ne jau pašu vergu aktīvas darbības rezultāta un pat ne tādēļ, ka tie no savas puses būtu izteikuši vēlēšanos kļūt brīvi. Verdzība tika atcelta, pateicoties vienīgi tam, ka Bostonā un dažās citās pilāetās darbojās vairāki bezbailīgi nelegāli aģitatori, kuri paši nebūt nebija nedz vergi, nedz vergu turētāji un kuriem gar šo jautājumu vispār nebija nekādas daļas. Nenoliedzami, tieši šie abolicionisti bija tie, kas iededza lāpā uguni un uzsāka risināt šo problēmu. Turklāt interesanti atzīmēt, ka no pašu vergu puses viņi nesaņēma ne tikvien kā nekādu atbalstu, bet vispār ne mazākās simpātijas; un, kad kara beigās vergi izrādījās brīvi — pat tik absolūti brīvi, ka nu varēja brīvi mirt badā, daudzi no šiem abolicionistiem rūgti nožēloja jaunradušos stāvokli. Domājošs cilvēks par vistraģiskāko faktu Franču revolūcijā uzskata nevis Marijas Antuanetes nogalināšanu tāpēc, ka viņa bija karaliene, bet to, ka badā mirstošie Vendejas zemnieki brīvprātīgi devās nāvē par apkaunojošo feodālisma iekārtu.

Tātad skaidrs, ka autoritārais sociālisms neder. Jo, ja pie pašreizējās sistēmas vēl samērā liels ļaužu skaits var piekopt diezgan brīvu, radošu un laimīgu dzīvesveidu, tad industriāli kazarmiskās vai ekonomiskās tirānijas sistēmā tamlīdzīgu brīvību iegūt nebūs spējīgs vispār vairs neviens. Nožēlojami, ka vienai mūsu sabiedrības daļai jāatrodas praktiskā verdzībā, tomēr priekšlikums — atrisināt šo problēmu, paverdzinot it visu sabiedrību, ir uzskatāms par bērnišķīgu. Katram indivīdam jāļauj izvēlēties sev nodarbošanos pilnīgi brīvi. Nekādas piespiedu metodes nedrīkst tikt ’ pielietotas. Pretējā gadījumā darbs nebūs labs jau pats par sevi un nenesīs augļus ne darītājam, ne sabiedrībai. Ar [al] darbu es šeit domāju jebkuru nodarbošanos.

Es netļpju, ka mūsu laikos varētu atrasties sociālists, kurš visā nopietnībā spētu izteikt ierosinājumu, ka inspektoram vajadzētu katru rītu apmeklēt katru māju, lai pārliecinātos, vai visi pilsoņi ir piecēlušies un ķērušies pie sava astoņstundu fiziskā darba. Cilvēce ir pacēlusies pāri šim līmenim un tamlīdzīgu dzīves kārtību atstāj tiem, kurus tā nepiedodami patvaļīgi nosaukusi par noziedzniekiem. Tomēr atzīšos, ka daudzu sociālistu uzskati, ar kuriem man nācies saskarties, man liekas varas, ja ne īstas varmācības idejas piesūcināti. Protams, ne par varmācību, ne autoritatīvu varu nedrīkst būt ne runas. ***Visām***

apvienībām jābūt pilnīgi brīvprātīgām. Jo tikai brīvprātīgā apvienībā cilvēks ir skaists.

Bet var jautāt, ko individuālisms, kura attīstība pašreiz ir vairāk vai mazāk atkarīga no privātīpašuma pastāvēšanas, iegūs, ja šis privātīpašums tiks likvidēts? Atbilde ir ļoti vienkārša. Pašreizējos apstākļos tikai nedaudziem — tādiem kā Bairons, Šellijs, Braunings, Viktors Igo, Bodlērs un vēl dažiem ir bijis iespējams attīstīt savu personību vairāk vai mazāk pilnīgi, jo viņiem piederēja pašiem savi privātie līdzekļi. Nevienam no šiem vīriem nekad nenācās pat vienu vienīgu dienu strādāt algas dēļ. Viņiem nedraudēja nabadzības posts. Un tā bija viņu galvenā priekšrocība. Tātad rodas jautājums, vai individuālismam nāks par labu, ja šī priekšrocība tiks atņemta? Pieņemsim, ka tas jau ir noticis. Kas tādā gadījumā notiks ar individuālismu? Kāds tam no tā būs labums?

Labums būs šāds. Jaunajos apstākļos individuālisms būs daudz brīvāks, daudz izkoptāks un daudz spēcīgāks nekā patlaban. Es nerunāju par augšminēto dzejnieku krāšņās iztēles apveltīto individuālismu, bet par to lielisko, īsti patieso individuālismu, kas latents un potenciāls snauž cilvēcē vispār. Jo privātīpašuma pastāvēšana individuālismam ir tikai kaitējusi; sajaukdams to, kas cilvēks ir, ar to, kas tam pieder, privātīpašums ir padarījis priekšstatu par individuālismu gaužām neskaidru. Privātīpašums ir aizvedis cilvēku pilnīgi nepareizā virzienā. Tas par savu mērķi izvirzījis nevis garīgo attīstību, bet materiālo vērtību uzkrāšanu. Tā ka cilvēks ir sācis uzskatīt par svarīgāku nevis to, kas viņš ir, bet to, kas viņam pieder. Taču ***istais cilvēka pilnības mērs ir nevis tas, kas viņam pieder, bet gan tas, kas viņš ir.*** Privātīpašums ir sagrāvis priekšstatu par patiesu individuālismu, tā vietā piedāvājot viltojumu. Vienai sabiedrības daļai šis viltotais individuālisms ir atņēmis tiesības būt individuālai, liekot tai ciest badu. Otrai sabiedrības daļai tas ir atņēmis tiesības būt individuālai, novedot to ūz nepareiza ceļa un uzveļot tai lieku nastu. Patiesi, cilvēka personību tik ļoti ir nomākusi viņa manta, ka angļu likumdošana jau sen noziegšanos pret otra īpašumu soda stingrāk nekā noziegšanos pret otra personu, un īpašums joprojām ir pilsoņa kārtīguma kritērijs.

Izmanība, kas nepieciešama, lai iegūtu mantu un bagātību, arī ir ļoti demoralizējoša. Tādā sabiedrībā kā mūsējā, kurā īpašums piešķir cilvēkam milzīgu varu, sociālo stāvokli, godu, cieņu, titulus un tamlīdzīgas patīkamas lietas, cilvēks, jau no dabas būdams godkārīgs, izvirza sev mērķi palielināt savu īpašumu un turpina to palielināt līdz pagurumam un apnikumam vēl ilgi pēc tam, kad jau sakrājis vairāk nekā vēlējies vai spējis izlietot, un vairāk nekā tas viņam varētu sagādāt prieku, un pat vairāk nekā viņš pats to varbūt spēj apzināt. Cilvēks pārstrādāsies līdz nāvei, lai tikai saraustu vairāk mantas, bet

diez vai par to vajadzētu brīnīties, ņemot vērā tās priekšrocības, ko īpašums nodrošina. Ir tikai bezgala nožēlojami, ja sabiedrība ir uzcelta uz tādiem pamatiem, ka cilvēks jūtas tajā kā iemests bedrē, kur viņš nevar nekā no tā, kas viņā skaists un savdabīgs, brīvi attīstīt; kur viņam pietrūkst īsta dzīvesprieka un līksmības. Turklāt, pastāvot tādai iekārtai kā pašreizējā, viņa stāvoklis ir arī ļoti nedrošs. Pat visbagātākais tirgonis var jebkurā mirklī tikt pakļauts — un jo bieži arī tiek pakļauts tādiem apstākļiem, pār kuriem viņam nav nekādas varas. Ja vētra plosās ilgāk nekā parasti, vai laiks pēkšņi mainās, vai arī atgadās kāda pavisam triviāla nejaušība — nogrimst viņa kuģis, vai neizdodas kāda spekulācija — viņš kļūst nabags un savu stāvokli sabiedrībā pilnīgi zaudē. Bet cilvēkam nekas cits nedrīkstētu sagādāt bēdas, kā vienīgi viņš pats. Un vispār nekas nedrīkstētu cilvēku aplaupīt un padarīt nabagu. Jo *īstenībā cilvēkam pieder tikai tas, kas ir viņā pašā.* Tam, kas ir ārpus viņa, vajadzētu būt bez jebkādas nozīmes.

Tātad līdz ar privātīpašuma atcelšanu attīstīsies patiess, veselīgs un skaists individuālisms. Neviens vairs nešķiedīs savu mūžu, krādams mantas un to simbolus — naudu. Jo tad cilvēks beidzot dzīvos! *Pasaulē nav nekā vienreizējāka par dzīvi.* Vairums ļaužu tikai eksistē, ne vairāk.

Jājautā, vai mēs jebkad esam sastapuši pilnīgu personības atklāsmi, — ja nu vienīgi mākslas fantāzijās. Bet reālajā sadzīvē un rīcībā — nekad. Cēzars, kā vēsta Momsens, gan esot kā cilvēks bijis pati pilnība. Bet cik traģiski nedroša bija viņa eksistence! *Ķur pastāv vara, tur allaž pastāv ari pretvara.* Cēzars bija pati pilnība, taču viņa pilnība noveda viņu bīstamos sānceļos.

Arī Marks Aurēlijs, kā vēsta Renāns, bijis pati pilnība. Jā, dižais imperators patiešām bija pati pilnība. Bet cik neciešamas bija pret viņu izvirzītās nebeidzamās prasības! Viņš taču grīļojās zem impērijas sloga nastas! Viņš apzinājās, ka viens cilvēks ir pārāk vājš, lai panestu visu šīs titāniskās valsts un pārāk lielā sceptera smagumu.

Pēc manām domām, *cilvēks pati pilnība ir tad, kad viņš var attīstīties nevainojamos apstākļos;* kad viņš nav ne aizvainots un sāpināts, nav uztraukts un rūpju nomākts, nav sakropļots un nav pakļauts briesmām. Vairums personību ir bijušas spiestas kļūt par dumpiniekiem. Puse viņu spēka ir tikusi izšķiesta domstarpībās un strīdos. Bairona personība, piemēram, tika nevajadzīgi izšķērdēta cīņā ar angļu aprobežotību, liekulību un mietpilsoniskumu. Šāda cīņa spēkus ne vienmēr vairo, drīzāk gan novājina. Bironam tā arī neizdevās atklāt mums visas savas spējas, šellijam veicās nedaudz labāk. Viņš, tāpat kā Bairons, pameta Angliju, tiklīdz radās izdevība. Bet viņš jau arī nebija tik slavens kā Bairons. Ja angļi būtu nojautuši, cik liels kā dzejnieks viņš īstenībā bija, tie ar zobiem un nagiem būtu metušies viņam virsū un padarījuši viņa dzīvi tik neciešamu, cik vien tas viņiem būtu bijis iespējams. Taču viņš sabiedrībā diez ko neizcēlās,

un tas viņam zināmā mērā palīdzēja no tās paglābties. Tomēr arī Šellijā dumpīgā nots nereti ieskanas pārāk skaļi. *Pilnīgas personības pazīme nav vis skaļš dum-pigums, bet klusa savaldība.*

īsta, patiesa personība, kad mēs to reiz ieraudzīsim, būs kaut kas apbrīnojams. Tā attīstīsies vienkārši un dabiski — kā aug puķe vai koks. Tā nekad nebūs nesaskaņā ar sevi. Tā nekad nestrīdēsies un neko neapstrīdēs. Tā neko necentīsies pierādīt. Jo tā visu zinās. Un tomēr tā zināšanas nekrās. Jo tā būs gudra. Tās vērtība nebūs mērojama ar materiālām lietām. Tai nekas nepiederēs. Un tomēr tai būs viss, un, lai cik daudz no tās ari ņemtu, tai tik un tā būs ko dot, — tik bagāta tā būs. Tā nekad nevienam neuzmāksies un neprasīs, lai citi kļūtu līdzīgi tai. Tā mīlēs tos citus tāpēc, ka tie būs savādāki nekā ir pati. Un tomēr, kaut ari tā citiem neuzmāksies, tā visiem palīdzēs, kā mums palīdz viss skaistais, būdams tāds, kāds tas ir. Cilvēka personība būs kaut kas bezgala brīnumjauks. Tā būs tik brīnumjauka, cik brīnumjauks var būt tikai bērns.

Un savā attīstībā tā smelsies spēku Kristus mācībā — ja tikai cilvēki paši to vēlēsies; bet, ja cilvēki to nevēlēsies, tā attīstīsies ne mazāk droši arī bez šīs mācības. Jo personību neuztrauks nedz pagātne, nedz tai rūpēs, kas ir vai nav noticis tagadnē. Tā neatzīs citus, kā vien tikai sevis pašas likumus; un arī autoritātes tai nebūs citas, kā vien tikai pati sev. Taču tā mīlēs tos, kas būs centušies to stiprināt, un allaž tos pieminēs. Un Kristus būs viens no tiem.

«Pazīsti pats sevi!» bija rakstīts virs antīkās pasaules portāla. Virs jaunās pasaules portāla jābūt rakstītam; «Esi tu pats!» Jo Kristus prieka vēsts cilvēkam skanēja pavisam necili: «Esi tu pats!» Tas ir Kristus noslēpums.

Kad Jēzus runā par nabagajiem, viņš ar tiem domā cilvēkus personības, gluži tāpat, kā, runādams par bagātajiem, viņš domā par cilvēkiem, kuri savas personības nav attīstījuši. Jēzus dzīvoja sabiedrībā, kur, tāpat kā mūsējā, -bija piejauta privātipašuma uzkrāšana, bet viņš savā evaņģēlijā nesludināja, ka šādā sabiedrībā cilvēks izjustu kā priekšrocību iespēju pārtikt no trūcīgas, neveselīgas barības, ģērbties veselībai kaitīgās skrandās un gulēt veselību apdraudošos mājok|os, tāpat arī nesludināja, ka dzīvot veselīgos, patīkamos un piemērotos apstākļos būtu nevēlami un neizdevīgi. Tāds uzskats būtu bijis nepareizs jau toreiz, Jēzus dzīves laikā, un vēl jo nepareizāks, protams, mūsdienās, un jo sevišķi Anglijā; cilvēkam aizvien tālāk virzoties uz ziemeļiem, aizvien vitāli svarīgākas kļūst ari viņa dzīves materiālās vajadzības, turklāt mūsu sabiedrība taču ir nesalīdzināmi komplicētāka un uzrāda daudz dziļākas pretrunas starp galēju greznību un galēju nabadzību nekā jebkura antīkās pasaules sabiedrība.

Lūk, ko Jēzus domāja, runādams sekojošo. Viņš cilvēkam sauja: «Tu esi brīnumskaista personība. Attīsti to! Esi tu pats! Un

neiedomājies, ka tavu pilnību noteiks saraustās pasaulīgās mantas īpašnieka gods. Tava pilnība ir tikai tevī pašā. Ja tu spētu to apjēgt, tu nemaz nevēlētos būt bagāts. Pasaulīgo mantu cilvēkam var nozagt, garīgo — nekad. Tavas dvēseles mantu kambarī glabājas bezgala vērtīgas lietas, kuras tev neviens nevar atņemt. Tādēļ lūko savu dzīvi veidot tā, lai pasaulīgā manta neiespētu tevi kārdināt. Un lūko arī atbrīvoties no personīgā īpašuma. Tas saistās ar, nekrietnību, nerimtīgām rūpēm un mūžīgu netaisnību. Personīgais īpašums traucē individuālisma attīstību ik uz soļa.»

Jāpiezīmē, ka Jēzus nekad nesaka, ka nabadzīgie jau paši par sevi katrā ziņā būtu labi, bet bagātie noteikti slikti. Tas nebūtu bijis taisnīgi. Jo bagātie kā šķira nenoliedzami ir labāki par nabagajiem — gan morāli, gan intelektuāli, gan arī tīri vizuāli. Sabiedrībā ir tikai viena šķira, kas par naudu domā vairāk nekā bagātie — un tie ir nabagie. Jo nabagie ne par ko citu nespēj domāt. Tas ir nabadzības lāsts.

Tātad Jēzus māca, ka cilvēks savu pilnību var sasniegt nevis caur to, kas viņam pieder, un pat ne caur to, ko viņš dara, bet vienīgi caur to, kas viņš ir. Tādēļ arī bagātais jauneklis, kurš ieradies pie Jēzus, tiek rādīts kā gluži kārtīgs pilsonis, kurš nav pārkāpis nevienu savas valsts likumu, nevienu savas reliģijas bausli. Viņš ir pavisam cienījams šī neparastā vārda parastajā nozīmē. Jēzus viņam sakaˆ «Tev vajadzētu atteikties no savas mantas. Tā tevi traucē pilnveidoties. Tā ir tava smagā nasta. Tas ir tavs slogs. Tavai personībai pēc tās nav nekādas vajadzības. Ne ārpus $_{sev}i_s$ — vien sevī pašā tu atklāsi, kas tu īstenībā esi un kā tev īstenībā vajag.» Un saviem mācekļiem Jēzus saka to pašu. Viņš māca viņus būt viņiem pašiem, nevis mūždien uztraukties par pasaulīgām lietām. Jo kāda gan jēga tam pasaulīgajām lietām? Cilvēks ir sevī pilnīgs. Kad viņš iet pasaulē, pasaule uzņem viņu ar nievām. Un tas ir nenovēršami. Jo pasaule nīst individualitāti. Taču lai tas viņu neapbēdina. Cilvēkam jābūt mierīgam un egocentriskam. Ja kāds tev atņem mēteli, atdod tam vēl arī svārkus, lai tādējādi pierādītu, ka materiālajām vērtībām tev nav nekādas nozīmes. *Ja citi tevi zākā, neatbildi ar to pašu. Par ko tas liecina? Par to, ka tas, ko par tevi saka, nevērš tevi savadāku.* Cilvēks ir tas, kas viņš ir. Sabiedrības spriedumam nav itin nekādas vērtības. Pat *ja pret tevi vēršas ar vardarbību, neatbildi ar to pašu. Tā būtu nolaišanās līdz varmakas līmenim.* Galu galā cilvēks spēj but absolūti brīvs ari cietumā. Jo viņa dvēsele spēj but brīva. Viņa personība var būt bez raizēm. Un viņš pats var būt mierīgs. Pari visam — nevajag jaukties citu darīšanās, nedz arī tos kada veidā tiesāt. Personība ir kaut kas ļoti noslēpumains. Par cilvēku vienmēr nedrīkst spriest pēc tā, ko viņš dara. Viņš var pakļauties likumam un tomēr būt nevērtīgsˆ Un viņš var pārkāpt likumu, un tomēr būt vērtīgs. Viņš var but slikts, nekad neko sliktu

nepadarījis. Un viņš var pastrādāt pret sabiedrību noziegumu, un tomēr sasniegt caur šo noziegumu savu patieso pilnību.

Bija kāda sieva, kas tika pieķerta iaulības pārkāpšanā. Mums netiek stāstīta viņas mīlestības vēsture, bet šī mīlestība droši vien ir bijusi ļoti dziļa; jo Jēzus teicis, ka viņas grēki ir tapuši piedoti ne tāpēc, ka viņa tos būtu nožēlojusi, bet tāpēc, ka viņas mīlestība bijusi tik stipra un skaista.

Vēlāk, īsi pirms savas nāves, ka < J Jēzus sēdēja pie svētā vakarēdiena galda, tā pati sieviete ienāca un iesvaidīja viņa matus ar dārgām smaržzālēm. Viņa mācekļi mēģināja sievieti no tā atrunāt, sacīdami, ka tā esot izšķērdība un ka to naudu, kas izdota par smaržzālēm, labāk būtu izlietot žēlsirdīgam pabalstam trūkumcietējiem vai kādam citam tamlīdzīgam nolūkam. Bet Jēzus tiem nepiekrita. Viņš aizrādīja, ka cilvēka materiālās vajadzības gan esot lielas un mūžam neapmierināmas, taču garīgās vajadzības esot vēl lielākas, un ka vienā apskaidrības brīdī personība, pati izvēlējusies savu izteiksmes veidu, varot sasniegt pilnību. Pasaule vēl šodien pielūdz šo sievieti kā svēto.

Jā, individuālismam piemīt daudz ierosinoša. Piemēram, sociālisms iznīcinās ģimenes statusu. Līdz ar privātīpašuma likvidēšanu laulība tās pašreizējā formā izzudīs. Tāds ir viens no programmas punktiem. Un tas atbilst individuālismam. Tas pārvērtīs likumīgo atturību brīvībā, kas savukārt veicinās personības pilnīgāku attīstību un padarīs vīrieša un sievietes mīlestību vēl skaistāku un cēlāku. Jēzus to zināja. Viņš noraidīja ģimenes iestādījumu, kaut gan viņa laikā un sabiedrībā tas pastāvēja pat ļoti stingrā formā. «Kas ir mana māte? Kas ir mani brāļi?» viņš atvaicāja, kad viņam sacīja, ka tie vēloties ar viņu runāt. Un, kad viens no viņa mācekļiem reiz lūdza atļauju iet un apbedīt savu tēvu, viņš tam atbildēja ar šiem briesmīgajiem vārdiem: «Lai mirušie paši aprok savus mirušos.» Viņš nepieļāva, ka personībai tiktu izvirzītas jebkādas prasības.

Tātad tas, kurš ved Kristum līdzīgu dzīvi, ir pilnīgi un galīgi viņš pats. Viņš var būt gan liels dzejnieks vai izcils zinātnieks, gan jauns universitātes students vai aitu gans tīrelī; vai lugu sacerētājs kā Šekspīrs, vai Dieva apcerētājs kā Spinoza; vai bērns, kas rotaļājas dārzā, vai zvejnieks, kurš izmet jūrā tīklu. Nav svarīgi, kas viņš ir, ja tikai viņš apzinās savas dvēseles pilnveidošanas nepieciešamību. Taču jebkura atdarināšana, kā morāliska, tā sadzīviska, ir aplama. Pa Jeruzalemes ielām mūsu dienās klīstot kāds vājprātīgais ar koka krustu uz muguras. Viņš it kā simbolizē visus tos, kurus samaitājusi atdarināšanas mānija. Arī tēvs Damians atdarināja Kristu, kad devās pie spitālīgajiem un dzīvoja to vidū, jo šādā kalpošanā viņš vispilnīgāk varēja izteikt to, kas viņā bija tas labākais. Bet īstenībā viņš nelīdzinājās Kristum vairāk kā Vāgners, kurš savu dvēseli izteica

mūzikā, vai Šellijs, kurš savu dvēseli izteica dzejā. Jo nepastāv jau tikai viens vienīgs cilvēka tips. Pielāgošanās veidu ir tieši tik daudz, cik daudz ir nepilnīgu cilvēku. Taču, kaut arī žēlsirdībai cilvēks spēj pakļauties un tomēr būt brīvs, tad *būt reizē padevīgs un brivs vienlaikus nespēj neviens.*

Tātad individuālisms ir tas, kas mums jāsasniedz ar sociālismu. Un tā rezultātā valstij, gluži dabiski, jāatsakās no jebkuras valdīšanas formas. Tai no tās jāatsakās tāpēc, ka cilvēci — kā reiz izteicies kāds gudrs vīrs vēl daudzus gadsimtus pirms Kristus dzimšanas — vajag likt mierā; jo valdīt pār cilvēci ir vairāk nekā nesaprātīgi. Visas valdīšanas formas ir nolemtas neveiksmei. Despotisms ir netaisns pret ikvienu, ieskaitot pašu despotu, kurš droši vien bija radīts kam labākam. Oligarhijas ir netaisnas pret vairākumu, oklohartijas — pret visiem pārējiem. Reiz lielas cerības tika liktas uz demokrātiju; bet *demokrātija nozimē vienīgi to, ka tauta apspiež tautu tautas vārdā.* Tas jau ir noskaidrots. Un man jāsaka, ka bija pēdējais laiks to noskaidrot, jo jebkuras autoritātes valdīšana ir absolūti degradējoša. Tā degradē gan pašu autoritāti, gan tos, pār kuriem tā valda. Ja šī autoritāte valda varmācīgi, rupji un cietsirdīgi, tā spēj izsaukt pozitīvu efektu, radot vai vismaz veicinot dumpības gara un individuālisma attīstību, kas šo autoritāti galu galā iznīcinās. Turpretī, ja šī autoritāte valda ar zināmu lēnprātību, neskopodamās ar naudu un apbalvojumiem, tad tā var kļūt pat bīstami demoralizējoša. Jo tādā gadījumā tauta mazāk apzinās tai uzliktā sloga smagumu un uz dzīvi raugās kā apmierināts un lutināts dzīvnieks, neapjēgdama, ka, nevienu mirkli nebūdama vairs pati, domā citu domas, dzivo pēc citu normām, nonēsā citu apvalkātās drēbes. *«Kas vēlas būt brivs,»* saka kads liels

domātājs, *«nedrīkst pakļauties.»* Autoritāte, uzpirkdama tautu, pārvērš to trulā, pārbarotā barbaru barā.

Autoritātes varas laikā izzudis sodi. Tas būs liels sasniegums — sasniegums ar patiesi neaprēķināmu vērtību. Iedziļinoties vēsturē, — ne tajos izdevumos, no kuriem izmestas visas nevēlamās vietas un kas sastādīti skolnieku un necilu studentu vajadzībām, bet katra laikmeta īstenajos avotos, — mūs pārņem galējs riebums, uzzinot nevis par ļaunprāšu izdarītajiem noziegumiem, bet gan par «lab-prāšu» tiem piespriestajiem sodiem: *sabiedrības brutalitātes līmeni nosaka nevis izdarīto noziegumu raksturs, bet pret tiem vērsto soda mēru smagums.* Ar to tad arī izskaidrojams fakts, ka, jo smagākus sodus uzliek, jo smagāki noziegumi tiek pastrādāti; vairums mūsdienu tiesas iestāžu to acīmredzot ir sapratušas un atradušas par iespējamu soda mērus samazināt . . . ciktāl jau nu uzskatījušas par nepieciešamu. Un visur, kur sodi patiešām ir samazināti, rezultāti allaž bijuši ārkārtīgi labi. Jo mazāk sodu, jo mazāk noziegumu. Un, kad sodu vispār vairs nebūs, izzudīs arī noziegumi, bet, ja arī vēl atgadīsies, tad tiks nodoti

izmeklēšanai ārstiem kā nožēlojams vājprātības paveids, lai tiktu dziedināts ar sirsnību un iejūtīgu apiešanos. Jo tie, kurus tagad dēvē par noziedzniekiem, būtībā tādi nemaz nav. Trūkums, izsalkums un bads, ne tieksme uz likum-pārkāpšanu ir mūsdienu noziedzības pirmsākums. Tas ir arī īstais iemesls, kāpēc mūsu noziedznieki kā sabiedrības slānis no jebkura psiholoģiskā viedokļa ir tik bezgala neinteresanti. Viņi nav ne apbrīnojami Makbeti, ne šausminoši Votrēni. Viņi ir tikai tādi, kādi k|ūtu visi cienījamie, parastie cilvēki, ja tiem nebūtu, ko ēst.

Kad privātīpašums būs likvidēts, nebūs vairs nedz vajadzības, nedz nepieciešamības izdarīt noziegumus; tie gluži vienkārši izzudīs.

Protams, ne visi noziegumi ir noziegumi pret īpašumu, tomēr arī tie tiek uzskatīti par noziegumiem, kurus ang|u likums, gan augstāk vērtējot to, kas cilvēkam pieder, par to, kas viņš ir pats, soda ar visstingrāko un briesmīgāko bardzību (uzskatot nāvessodu par slepkavību, līdzvērtīgu katorgai, par ko gan mūsu noziedznieki, esmu pārliecināts, būs citādākās domās). Bet, ja arī noziegums ne vienmēr ir vērsts pret īpašumu, to tomēr izraisa tas posts un naids, un depresija, kuru rada mūsu ačgārnā privātīpašuma sistērna, un tāpēc, kad šī sistēma būs likvidēta, nebūs vairs arī noziedzības. *Noziedzība izzudis, kad tiks apmierinātas ikviena sabiedrības locekļa vajadzības,* kad līdzpilsoņi nejauksies cits cita darīšanās un kad nevienam nebūs nekādas intereses to darīt.

Ar privātīpašuma jēdzienu ļoti cieši saistīta arī skaudība, jūtas, kas mūslaiku dzīvē kļuvušas par ārkārtīgi daudzu noziegumu izraisītājām, bet sociālismā, kad individualitāte būs pilnīgi brīva, izzudīs. Interesanti, ka ciltīs, kur valda komūnas likumības, skaudība ir sveša.

Tātad, ja valstij jāatsakās no valdīšanas, var jautāt, ko tad tā tādā gadījumā darīs? Valsts būs brīvprātīga savienība, kas organizēs darbu, būs nepieciešamo preču ražotāja un sadalītāja. Valsts radīs derīgo. Indivīds radīs skaisto.

Tā kā es esmu pieminējis vārdu «darbs», tad nevaru nepiebilst, ka mūsu laikos par fiziskā darba cēlumu ir ticis izteikts un uzrakstīts daudz nejēdzību. Fiziskam darbam vispār nepiemīt nekas īpaši cēls, tas pa lielākai daļai ir ļoti pazemojošs. Darīt darbu, kas cilvēkam nesagādā ne prieku, ne gandarījumu, ir garīgi un morāli apvainojoši, turklāt vairums darbu ir pat pretīgi. Slaucīt astoņas stundas šķīdonī ielu, kad pūš asais rietumu vējš, nav patīkami. Slaucīt to ar garīgu, morālu vai fizisku cēlumu man šķiet pilnīgi neiespējami. Slaucīt to ar patiku būtu gluži vienkārši šausmīgi. Cilvēks ir radīts kam labākam nekā netīrumu novākšanai. Visi tamlīdzīgie darbi būtu veicami ar mašīnām.

Un es nešaubos, ka reiz tā arī būs. Līdz šim cilvēks nebija nekas vairāk kā mašīnas vergs, un šajā faktā ir kaut kas traģisks — tiklīdz cilvēks izgudro kādu mehānismu, lai tas viņa vietā veiktu darbu, viņš sāk ciest trūkumu. Bet tas, protams, ir mūsu privātīpašuma un konkurences sistēmas rezultāts. Vienam cilvēkam pieder mašīna, kas padara piecu simtu cilvēku darbu. Un sekas ir tādas, ka pieci simti cilvēku tiek no darba padzīti, un, tā kā viņiem vairs nav darba, viņiem vairs nav arī, ko ēst, un viņi ir spiesti zagt. Viens cilvēks piesavinās visu mašīnas saražoto produkciju, un līdz ar to viņam pieder piecsimt reižu vairāk nekā viņam pienākas, un, iespējams, un tas ir vēl svarīgāk, daudz vairāk, nekā īstenībā vajadzīgs. Bet, ja šī pati mašīna būtu kopējs īpašums, tad arī labums no tās būtu kopējs. Tas

sabiedrībai būtu milzīgs ieguvums. Ikviens tīri mehānisks darbs, visi monotonie un garlaicīgie darbi, jebkurš nepatīkams, netīkamos apstākļos darāms darbs būtu veicams ar mašīnām. Mašīnai mūsu vietā jāstrādā ogļu raktuvēs, jāpilda visi sanitārie pakalpojumi, jāaizstāj kuģu kurinātājs, jāslauka ielas, lietainā laikā jāiznēsā telegrammas — tai jādara visi nogurdinošie un apnicīgie darbi.

Patlaban mašīna cilvēku izspiež. Bet pienācīgos apstākļos tā cilvēkam kalpos. Nevar būt ne mazāko šaubu, ka tāda ir mašīnu nākotne; un, gluži kā aug koki, kamēr zemkopis miegā guļ, tā arī mašīnas padarīs visus nepatīkamos un nepieciešamos darbus, kamēr cilvēce priecāsies vai nodosies kulturālai atpūtai,— jo tieši izpriecas un atpūta, ne darbs, ir cilvēka mērķis —, vai arī radīs skaistas lietas, lasīs aizraujošas grāmatas, vai tāpat vien ar apbrīnu un sajūsmu aplūkos pasauli. Būtībā civilizācijai ir nepieciešami vergi — kultūras kopēji. Senajiem grieķiem šai ziņā patiešām bija taisnība. Ja nav vergu, kas padara nepatīkamos, pretīgos un garlaicīgos darbus, kultūra un kontemplācija ir gandrīz neiespējama. Tomēr cilvēku paverdzināšana ir netaisna, nedroša un demoralizējoša. Tāpēc pasaules nākotne ir atkarīga no mehāniskajiem vergiem, no mašīnu paverdzināšanas. Un, kad izglītoti cilvēki vairs netiks aicināti doties uz nomācošajiem Istendas nabagu kvartāliem izdalīt tur pusbadā mirstošiem ļaudīm sliktu kakao un vēl sliktākas segas, viņi savā brīvajā laikā par prieku sev un citiem varēs nodoties skaistu lietu radīšanai. Tad katrai pilsētai un, nepieciešamības gadījumā, arī katrai mājai būs sava spēkstacija, un cilvēks šo spēku pēc vajadzības pārvērtīs siltumā, gaismā vai kustībā. Vai tā ir utopija? Tādai pasaules kartei, kurā nav atzīmēta zeme «Utopija», nav vērts pat aci uzmest, jo tai trūkst tā krasta, kur cilvēce mūžīgi tiekusies izkāpt malā. Un, kad cilvēce šo krastu būs sasniegusi, t:i lūkosies apkārt pēc kādas vēl labākas zemes un, to ieraudzījusi, pagriezīs buras uz tās pusi. *Progress ir utopijas piepildījums.*

Es tātad sacīju, ka sabiedrība ar mašīnu organizētu palīdzību ražos derīgas lietas, bet skaistās gatavos mākslinieks indivīds. Tas ir ne tikai neizbēgami, bet vienīgais iespējamais ceļš, kā sasniegt tiklab vienu, kā otru. Ja indivīdam jāgatavo lietas citu vajadzībām, piemērojoties to prasībām un vēlmēm, tad viņš nestrādā ar interesi, un tādēļ nevar ielikt savā darbā to labāko, kas viņā ir. Bet, *ja sabiedrība vai kāda ietekmīga sabiedrības grupa, vai valdība vēl mēģina mākslinieka diktēt, kas viņam jādara, tad māksla vai nu galīgi aiziet bojā, vai kļūst stereotipa, vai deģenerējas lidz lētam amata līmenim.* Mākslas darbs ir vienreizēja temperamenta vienreizējs rezultāts. Tā skaistumu nosaka apstāklis, ka tā autors ir tas, kas viņš savā būtībā ir. Un viņam nav nekādas daļas, ko vēlas citi. *Mākslinieks beidz pastāvēt kā mākslinieks tajā mirkli, kad pievērš uzmanību citu prasībām un cenšas tās apmierināt;*

tad viņš kļūst tikai nožēlojams, smieklīgs un godīgs vai negodīgs tirgonis. Viņam nav vairs nekādu tiesību prasīt, lai viņu uzskata par mākslinieku. *Māksla ir visspēcīgākais individuālisma izpausmes veids,* kādu pasaule pazīst. Man pat gribas teikt, ka tā ir vienīgais patiesais individuālisma izpausmes veids, ko pasaule jebkad pazinusi. Noziegums, kas zināmos apstākļos varētu likties spējīgs veicināt individuālisma attīstību, ir spiests rēķināties ar citiem. Noziegums pieder pie darbošanās sfēras. Turpretī mākslinieks spēj viens pats pilnīgi neatkarīgi no saviem līdzcilvēkiem un bez citu palīdzības radīt skaistumu, un, ja viņš to nedara tikai un vienīgi sev par prieku, tad viņš vispār nav mākslinieks.

Interesanti, ka taisni šis fakts, ka māksla ir tik spilgts individuālisma izpausmes veids, spiež publiku censties uzspiest tai savu autoritāti, kas ir tikpat amorāli, cik smieklīgi, un tikpat negodīgi, cik nicināmi. Taču tā nav tikai publikas vaina. Publika vienmēr un visos laikos ir bijusi slikti audzināta. Ļaudis allaž uzstājuši, lai māksla būtu populāra, lai tā iztaptu publikas bezgaumībai, lai pieglaimotos tās muļķīgajai iedomībai un atkārtotu to, kas tai jau desmitām reižu sacīts, un lai rādītu, ko tai jau sen apnicis skatīt; lai māksla publiku uzjautrinātu, kad tā pēc pārliekas ieturēšanās kļuvusi grūtsirdīga, un lai izklaidētu tās domas, kad pašas stulbums kļuvis nepanesams.

Taču mākslai nekad nevajadzētu tiekties pēc popularitātes. Publikai pašai vajadzētu censties kļūt māksliniecisākai. Un tā ir ļoti liela starpība.

Ja zinātniekam sacītu, ka viņa mēģinājumu rezultātiem un slēdzieniem, pie kuriem viņš nonācis, jābūt tādiem, ka tie neapgāztu jau pastāvošos, vispārzināmos priekšstatus par dotajām parādībām vai lai tie nesajauktu pastāvošos aizspriedumus, vai neaizvainotu to ļaužu jūtas, kuri no zinātnes neko nesajēdz; ja filozofam sacītu, ka viņam ir tiesības pacelties augstākās domāšanas sfērās vienīgi ar noteikumu, ka viņam jānonāk pie tiem pašiem secinājumiem, pie kādiem turas tie, kuri vispār nekad nav domājuši nekādā sfērā, tad mūsdienu zinātnieks un filozofs justos ne vairāk un ne mazāk kā tikai pamatīgi uzjautrināts. Bet īstenībā taču nav nemaz tik sen, kad zinātne un filozofija bija pakļautas rupjai pūļa kontrolei, būtība pat varai — vai nu sabiedrības vispārējās gara tumsības, vai baznīcas, vai valdošās šķiras teroram un varaskārei. Protams, mēs gan ļoti lielā mērā esam atbrīvojušies no patvarīgajiem sabiedrības, baznīcas un valdības centieniem iejaukties spekulatīvās domāšanas individuālismā, tomēr tieksme iejaukties mākslas individuālismā joprojām palikusi. Un tā ir agresīva un brutāla.

Anglijā no visa augšminētā izdevies izvairīties tieši tām mākslas nozarēm, par kurām publikai bijusi vismazākā interese. Kā piemēru es te varētu minēt liriku. Mums Anglijā ir skaista lirika tāpēc, ka publika

to nelasa, un tādēļ nav atstājusi uz to nekādu iespaidu. Publikai gan patīk apvainot dzejniekus individuālismā, taču, reiz to konstatējusi, tā atstāj viņus mierā.

Kas attiecas uz romānu un dramaturģiju, tad par šiem mākslas veidiem publika tomēr interesējas, un te publikas autoritārās varas izrādīšanas rezultāti ir zināmā mērā pat smieklīgi. Nevienā valstī netiek radīta tik nožēlojama daiļliteratūra, tik garlaicīgi un pliekani darbi romāna žanrā un tik muļķīgas lugas kā Anglijā. Un citādi tas arī nemaz nevar būt. Jo publikas standarti ir tādi, ka tiem nespēj pielāgoties neviens mākslinieks. Ir reizē ļoti viegli un ļoti grūti būt populāram romānu rakstniekam. Viegli tāpēc, ka apmierināt publikas prasības attiecībā uz fabulu, stilu, psiholoģiju un dzīves literāro attēlojumu ir visniecīgāko dotību un visneattīstītākā prāta iespēju robežās. Grūti tāpēc, ka māksliniekam, lai tādas prasības apmierinātu, būtu jāapgāna savs temperaments, viņam vajadzētu rakstīt nevis tā mākslinieciskā pārdzīvojuma dēļ, kādu tas radīdams izjūt, bet gan lai uzjautrinātu mazizglītotus ļautiņus un tādējādi apspiestu savu individualitāti, aizmirstu savu kultūru, atteiktos no sava stila un vispār atteiktos no visa, kas viņa personībā vērtīgs.

Kas attiecas uz dramaturģiju, tad tās stāvoklis ir mazliet ciešamāks. Tiesa, teātra publika mīl ikdienišķo, bet tā tomēr nemīl garlaicīgo; un burleska un komēdija — abi populārākie lugu žanri — ir atzīstamas mākslas formas. Tajās lieliskas un apbrīnas vērtas lietas var tikt radītas, un Anglijā māksliniekam tāda veida darbos ir atļauta liela brīvība.

Taču, kad pievēršamies dramaturģijas augstākajām formām, nākas sastapties ar publikas nesavaldības rezultātiem. Jo, ja publikai kas nepatīk, tad tas ir viss, kas jauns. Jebkurš mēģinājums paplašināt mākslas satura robežas tai ir ārkārtīgi pretīgs; bet tieši šī nemitīgā satura robežu paplašināšana taču nosaka mākslas dzīvotspēju un tās progresu. Publikai jauninājumi nepatīk tāpēc, ka tai no tiem bail. Jo *jauninājums simbolizē zināmu individuālisma izpausmes veidu,* mākslinieka uzdrīkstēšanos pašam izvēlēties sava darba saturu un apstrādāt to pēc saviem ieskatiem un patikas. Un publikas reakcija šajā gadījumā ir pilnīgi attaisnojama. *Māksla ir individuālisms, bet individuālisms ir postošs un ārdošs spēks. Un tieši šajā faktorā slēpjas mākslas milzīgā vērtība.* Jo tas, ko individuālisms tiecas postīt un ārdīt, ir pelēcīgie raksturi, iesīkstējušās paražas, tirāniskie ieradumi un līdz mašīnas stāvoklim nonivelētais cilvēks.

Vislabprātāk publika atzīst pagātnes sasniegumus — ne tādēļ, ka tos dziļāk cienītu, bet tādēļ, ka tajos nekas vairs nav grozāms. Klasiķus viņi atzīst, lai kādi tie būtu. Viņi piecieš tos kā kaut ko nenovēršamu, un, tā kā nevar tos nekādā veidā ne pārveidot, ne iznīcināt, svinīgiem ģīmjiem par tiem spriedelē. Lai cik dīvaini, bet varbūt arī gluži dabiski

— atbilstoši viedoklim, kā kurš uz to raugās, taču šī klasiķu atzīšana ir nodarījusi arī lielu ļaunumu. Bībeles un Šekspīra nekritiska apbrīnošana Anglijā ir piemērs tam, ko es ar šo vēlos sacīt. Kas attiecas uz Bībeli, tad baznīcas autoritāte ir atstājusi uz to savu iespaidu, un man nav nekādas vajadzības pakavēties pie tās tuvāk. Bet, ja runājam par Šekspīru, tad ir pavisam skaidrs, ka patiesībā publika nav spējusi saskatīt ne viņa lugu skaistumu, ne to trūkumus. Ja viņi būtu saskatījuši skaistumu, tad neiebilstu pret dramaturģijas tālākattīstību. Ja būtu saskatījuši trūkumus, tad vēl jo mazāk iebilstu pret drama.3; turģijas talākattīstību. Jo nav taču noliedzams, ka publika allaž atsaucas uz kādas zemes klasiķiem, kad, slēpjoties aiz tiem kā vairoga, vēlas aizkavēt mākslas progresu un tālākvirzību.

Viņi degradē klasiķus par speciālistiem. Balstoties uz tiem, viņi cenšas aizkavēt jaunu skaistuma formu ieviešanu. Viņi uzplijas rakstniekam, prasīdami, kāpēc viņš neraksta tā, kā, lūk, tas un tas, vai gleznotājam, kāpēc viņš neglezno tā, kā, lūk, tas un tas, pilnīgi aizmirsdami faktu, ka, ja kāds ko tamlīdzīgu darītu, viņš pārstātu būt mākslinieks. Jauns skaistā izteiksmes veids tiem ir neizsakāmi pretīgs, un, kad nākas ar to saskarties, tie kļūst nikni un tā apjūk, ka neattop to novērtēt savādāk, kā tikai ar divām muļķīgām frāzēm: pirmā — ka zināmais mākslas darbs esot pilnīgi un galīgi nesaprotams, un otrā — ka zināmais mākslas darbs esot pilnīgi un galīgi amorāls. Ko viņi ar šiem apzīmējumiem domā, es izprotu sekojoši. Apgalvojums, ka mākslas darbs esot pilnīgi un galīgi nesaprotams, nozīmē, ka mākslinieks ir pateicis vai radījis kaut ko skaistu, kas ir jauns; apgalvojums, ka mākslas darbs esot pilnīgi un galīgi amorāls, nozīmē, ka mākslinieks ir pateicis vai radījis kaut ko skaistu, kas ir patiess. Pirmais apgalvojums attiecas uz stilu, otrais — uz saturu. Parasti viņi ar šiem apgalvojumiem mētājas kā pūlis ar bruģakmeņiem.

Piemēram, nav neviena īsta mūsu gadsimta dzejnieka vai prozaiķa, kuram britu publika nebūtu svinīgi piešķīrusi diplomu par amoralitāti; tā kā pie mums šim diplomam ir gluži tāda pati nozīme, kā Francijā formālai uzņemšanai Akadēmijā, tad Anglijā līdzīga iestādījuma dibināšana, pats par sevi saprotams, ir kļuvusi pilnīgi lieka. Skaidrs, ka, lietodama šādus apzīmējumus, publika rīkojas augstākā mērā neapdomīgi. Tas, ka viņi nosauca Vērdsvortu par amorālu dzejnieku, bija sagaidāms. Vērds-vorts patiešām bija dzejnieks. Bet tas, ka viņi pasludināja Čārzlu Kingsleju par amorālu romānu rakstnieku, bija pārsteigums. Jo Kingsleja proza nav diez cik augstas kvalitātes. Taču vārds ir atrasts, un viņi apietas ar to, kā nu kurš māk. Mākslinieku tas, protams, nespēj ietekmēt. *īsts mākslinieks, ja viņš ir viņš pats, tic un pa(aujas vienigi uz sevi.* Bet es varu iedomāties, ka mākslinieks sāktu nopietni sev vaicāt, vai viņš, kas Anglijā radījis mākslas darbu, kuru tūlīt pēc parādīšanās presē publika novērtējusi kā

pilnīgi saprotamu un dziļi morālu — vai viņš, šo darbu radīdams, patiešām ir bijis viņš pats, un vai šis darbs maz ir viņa cienīgs, un vai tik nav otršķirīgs un varbūt pat vispār bez jebkādas mākslinieciskas vērtības.

Iespējams, ka esmu nodarījis publikai pāri, ierobežodams tās leksiku tikai ar tādiem vārdiem kā «amorāls», «nesaprotams», arī «eksotisks» un «neveselīgs». Jo ir vēl viens, ko tā mēdz lietot. Un šis vārds ir — «slimīgs». Bieži šis vārds netiek lietots. Jo tā nozīme ir tik vienkārša, ka viņi baidās to lietot. Tomēr retumis viņi to izmanto, un šad tad tas ir sastopams kādas populāras avīzes slejās. Attiecināt šo vārdu uz mākslas darbu, protams, ir smieklīgi. Jo ko gan citu tas var apzīmēt, kā vienīgi domu gājienu vai jūtu stāvokli, ko cilvēks vārdiem nespēj izsacīt? Tad jau pati publika arī ir «slimīga», jo nekad neko nav bijusi spējīga izteikt. Mākslinieks nav un nevar būt «slimīgs». Jo spēj izteikt visu. Viņš stāv ārpus tā, par ko runā un raksta savā darbā, ar tā palīdzību izsacīdams neizsakāmus un mākslinieciskus iespaidus. Uzskatīt mākslinieku par «slimīgu» tikai tāpēc, ka viņš izvēlējies slimīgumu par savas diskusijas tēmu vai sarunas priekšmetu, ir tikpat muļķīgi, kā uzskatīt Šekspīru par traku tāpēc, ka viņš sarakstījis «Karali Līru».

Vispār mākslinieks Anglijā no šādiem uzbrukumiem tikai iegūst. Kļūst spēcīgāka viņa individualitāte. Viņš vēl jo vairāk top viņš pats. Protams, šie uzbrukumi ir ļoti rupji, ļoti bezkaunīgi un ļoti nievājoši. Bet nekādu smalkumu un stilu no vulgārām smadzenītēm un aprobežota prātiņa neviens mākslinieks jau arī negaida. *Vulgaritāte un aprobe-žbtiba ir divas visizplatītākās mūslaiku parādības.* Tas, dabiski, ir nožēlojami. Bet tā tas diemžēl ir. Un arī tā, kā jebkura cita, ir apceres vērta tēma. Un te varbūt vietā būtu godīgi atzīties, ka šodien žurnālisti nereti lūdz mākslinie-

Noformējumam izmantotas Obrija Berdsleja grafikas.

kam zem četrām acīm piedošanu par to, ko tie sarakstījuši par viņu atklātībā.

Jāpiezīmē, ka pēdējos pāris gados no tā trūcīgā lamuvārdu leksikona, kas ir publikas rīcībā mākslas darba nozākāšanai, aktīvā iegājuši vēl tikai divi apzīmētāji. Viens no tiem ir «neveselīgs», otrs — «eksotisks». Pēdējais gan neizsaka neko vairāk, kā tikai kaut ko līdzīgu sēnītes viendienītes dusmām pret nemirstīgo, skurbinošo un izsmalcināti daiļo orhideju, šis apzīmētājs drīzāk uztverams kā uzslava, lai arī bez jebkādas vērā ņemamas vērtības. Turpretī vārds «neveselīgs» prasās pēc analīzes. Tas ir diezgan interesants vārds.

Turklāt liekas, ka tā lietotāji paši nemaz lāgā neizprot, ko tas nozīmē.

Bet ko gan tas nozīmē? Kas tad ir «neveselīgs» vai «veselīgs» mākslas darbs? Visi apzīmētāji, ar kuriem raksturo kādu mākslas darbu, pieņemot, ka tie tiek lietoti saprātīgi, attiecas uz tā stilu vai saturu, vai abiem kopā. No stila viedokļa veselīgs mākslas darbs ir tāds, kura stilu var pazīt pēc darbā apstrādātā materiāla skaistuma, kas var būt vai nu vārdi, vai bronza, vai krāsas, vai ziloņkauls, kuru pievilcību mākslinieks izmantojis kā līdzekli estētiskā efekta radīšanai. No satura viedokļa veselīgs mākslas darbs ir tāds, kura satura izvēli ir noteicis paša mākslinieka temperaments un kurš arī atklājas tieši caur šo temperamentu. īsi sakot, *veselīgs mākslas darbs ir tāds, kam piemit nevainojama pabeigtība un kam uzspiests personības zīmogs.* Protams, forma un saturs mākslas darbā ir vienots veselums, tie nav šķirami jēdzieni. Taču analīzes nolūkā, uz mirkli aizmirstot estētiskā iespaida nedalāmību, mēs domās varam atļauties šos jēdzienus dalit.

«Neveselīgs» mākslas darbs turpretī ir tāds, kura stils ir pelēcīgs, veclaicīgs un piezemēts un kura saturs ir apzināti izvēlēts ne tāpēc, ka māksliniekam tas patiktu, bet gan tāpēc, ka viņš cer, ka publika viņam par to labi samaksās. Tātad patiesībā populārs romāns, kuru publika dēvē par veselīgu, parasti ir gaužām neveselīgs ražojums, kurpretī romāns, kuru publika dēvē par «neveselīgu», parasti ir skaists un veselīgs mākslas darbs.

Lieki piebilst, ka es nebūt nesūdzos, ja publika un prese šo vārdu lietošanu jauc. Grūti iedomāties, kā viņi ar savu mākslas izpratnes trūkumu spētu izteikties pareizāk. Es tikai norādu, ka šie vārdi tiek lietoti nepareizi; kas attiecas uz šīs nepareizās lietošanas izcelsmi un jēgu, kas aiz tā visa slēpjas, tad izskaidrojums ir Joti vienkāršs. Šīs parādības cēlonis meklējams barbariskā varas koncepcijā. Tā cēlusies no varaskāres samaitātās sabiedrības dabiskas nespējas saprast un novērtēt individuālismu. Ar vārdu sakot, tā cēlusies no tā kroplīgā un trulā veidojuma, ko sauc par sabiedrisko spriedumu, kas ir Jauns, kad cenšas kontrolēt rīcību, un nekrietns, kad cenšas kontrolēt prātu un garu.

Jā, diemžēl publikas spēju ietekmēt fiziski nākas vērtēt augstāk nekā tās spriešanas spēju. Pirmā var būt pat lieliska. Pēdējai jābūt muļķīgai. Mēdz teikt, ka spēks nav arguments. Taču tas ir pilnīgi atkarīgs no tā, ko kāds grib pierādīt. Daža laba pēdējo gadsimtu svarīga problēma — kā vienpersonīgas valdīšanas turpmākā pastāvēšana Anglijā vai feodālisms Francijā — ir tikusi atrisināta ar tīri fiziska spēka līdzekļiem. Revolucionārā vardarbība var padarīt tautu uz brīdi pat cēlu un cildenu. Bet liktenīga bija tā diena, kad publika atklāja, ka spalva ir varenāka par bruģakmeni un ka ar to var uzbrukt tikpat agresīvi kā ar ķieģeli. Un tūlīt tapa meklēts žurnālists, un arī atrasts, un izskolots, un izveidots par cītīgu un labi apmaksātu

sulaini. Tas ir vienlīdz nožēlojami kā attiecībā pret publiku, tā pašiem žurnālistiem. Aiz barikādēm var atrast gan varonību, gan augstsirdību. Bet ko var atrast aiz ievadraksta, ja ne vienīgi aizspriedumus, stulbumu, liekulību un mēlnesību? Un, kad šie četri apvienojas, rodas briesmīgs spēks un veidojas jauna vara. '

Senos laikos tautai bija moku rats. Tagad tai ir prese. Tas, nenoliedzami, ir solis uz priekšu. Bet tas tomēr ir arī ļoti netaisni, nepareizi un pazemojoši. Reiz kāds — vai tas bija Burke? — nosauca žurnālistus par sabiedrības ceturto šķiru. Viņa laikā tā, bez šaubām, bija. Bet dotajā momentā viņi īstenībā ir vienīgā šķira. Pārējās trīs viņi ir aprijuši. Laicīgā vara nesaka neko, garīgajai nav ko sacīt, un apakšnams cieš klusu; bet žurnālisti runā. Žurnālisti valda pār mums. Amerikā prezidents valda tikai četrus gadus, bet žurnālisti valda vienmēr un mūžīgi. Par laimi, Amerikā žurnālistikas vara jau ir sasniegusi pašu brutālāko un piedauzīgāko pakāpi. Un kā sekas tam ir sācis augt pret to vērstais pretestības gars. Cilvēki, skatoties pēc temperamenta, par žurnālistiem vai nu tikai pasmejas, vai riebumā no tiem novēršas. Tiem vairs nepieder ta vara, kas agrāk. Amerikā žurnālistiku vairs neņem nopietni. Bet Anglijā tā joprojām ir nozīmīgs faktors, patiesi iespaidīgs spēks, tāpēc ka pagaidām vēl nav izsaukusi kaut cik nosodāmus ekscesus. Taču tirānija, ar kādu žurnālisti ierosina iejaukties atsevišķu cilvēku privātajā dzīvē, man liekas kaut kas pavisam mežonīgs. Lieta tāda, ka *cilvēkiem piemīt negausīga ziņkāre zināt visu, tikai ne to, ko ir vērts zināt.* Un žurnālisti, to sapratuši un būdami apveltīti ar tirgoņu dvēselītēm, viņu pieprasījumu arī apmierina. Agrākos gadsimtos ļaudis netīkamu žurnālistu pienagloja aiz ausīm pie pilsētas centrālā ūdenspumpja. Tas bija diezgan riebīgi. Mūsu gadsimtā žurnālisti paši pienaglojuši sevi aiz ausīm pie atslēgas cauruma. Un tas jau ir mazliet ļaunāk. Un šo ļaunumu vēl padziļina tas, ka tie, kas būtu visvairāk vainojami, nav vis tie tukšpaurainie žurnālisti, kas raksta tā sauktajām publiskajām lapelēm. Ļaunuma radītāji ir tieši tie nopietnākie, gudrākie un vērīgākie, kas svinīgi, kā viņi to patlaban dara, ceļ gaismā kāda valstsvīra vai politiskās domas veidotāja līdera kādu privātās dzīves notikumu un tad aicina publiku to apspriest un tajā iejaukties, un izteikt par to savus uzskatus, un ne tikai izteikt uzskatus, bet arī aktīvi uz šiem cilvēkiem iedarboties, diktējot savus noteikumus ne tikai viņiem pašiem, bet arī viņu partijai un pat viņu vadītajai valstij; vārdu sakot, cenšas padarīt viņus smieklīgus, agresīvus un kaitīgus. Ne vīriešu, ne sieviešu privātā dzīve nedrīkstētu tikt pakļauta publiskai apspriešanai. Publikai vispār gar to nevajadzētu būt nekādai daļai.

Francijā uz šīm lietām raugās citādāk. Tur par uzjautrinājumu vai nosodījumu publikai nav atļauts atklāt kādas laulības šķiršanās prāvas detaļas. Tiek tikai darīts zināms, ka šāda šķiršana ir notikusi un vienas

vai otras, vai abu pušu prasības ir apmierinātas. Francijā žurnālistu tiesības ir stingri ierobežotas, bet māksliniekiem piešķirta gandrīz absolūta brīvība. Pie mums Anglijā absolūta brīvība ir piešķirta žurnālistiem, bet mākslinieku brīvība ierobežota līdz minimumam. Angļu sabiedriskā doma tiecas mākslinieku, kurš rada patiesi skaistas vērtības, dažādiem līdzekļiem apspiest, kavēt un traucēt, bet žurnālistu spiež tenkot un izplatīt par to neķītras baumas, tā ka mums ir visnopietnākie žurnālisti un visnepieklājīgākās avīzes pasaulē. Attiecībā uz piespiešanu te nekas nav pārspīlēts. Jo ir taču žurnālisti, kuriem neglītu notikumu atklāšana presē sagādā īstu prieku, kā arī tādi, kuri, trūcīgi būdami, skandālos redz sava veida pastāvīgu ienākumu avotu. Bet ir, esmu pārliecināts, arī citi žurnālisti — izglītoti un kulturāli cilvēki, kuriem šādu faktu izgaismošana ir organiski pretīga, kuri apzinās, ka to darīt ir negodīgi, un kuri paši nodarbojas ar to tikai tāpēc, ka neveselīgie apstākļi, kādos viņiem jāstrādā, spiež viņus dot publikai to, ko tā pieprasa, un sacensties ar citiem žurnālistiem, lai pēc iespējas pilnīgāk apmierinātu pūļa rijīgo apetīti. Tas ir ļoti apkaunojošs stāvoklis ikvienam izglītotam cilvēkam, un es nešaubos, ka vairums no viņiem to asi un sāpīgi izjūt.

Bet atstāsim šo patiešām netīro lietu pie malas un atgriezīsimies pie jautājuma par publikas valdītkāri mākslā, ar ko es saprotu sabiedrisko domu, kas māksliniekam diktē, kāda forma tam būtu lietojama un kādā veidā tā būtu lietojama, un kāds saturs tam šai formā būtu jāapstrādā. Es jau tiku pieminējis, ka Anglijā vislabākajā stāvoklī atrodas tās mākslas nozares, par kurām publika neinteresējas. Taču par drāmu viņi tomēr interesējas, un, tā kā pēdējo desmit, piecpadsmit gadu laikā tajā ir sasniegti zināmi panākumi, tad ir svarīgi pierādīt, ka par šiem panākumiem jāpateicas vienīgi atsevišķiem māksliniekiem, kuri atteikušies pieņemt par mērauklu pūļa bezgaumību un uzskatīt mākslu par vienkāršu piedāvājuma un pieprasījuma preci.

Pateicoties savai brīnišķajai un spilgtajai personībai, savam patiesi krāsu bagātajam stilam, neparastajai spējai ne tikai atdarināt, bet radīt fantāzijas apdvestus un garīgi stiprus tēlus, misters Irvings varētu, ja viņa vienīgais mērķis būtu izpatikt publikai, spēlēt visbanālākās lugas visbālākajā interpretācijā, gūstot pie tam tik lielus panākumus un tik daudz naudas, cik vien cilvēks vispār var vēlēties. Taču tas nebija viņa nolūks. Viņa nolūks bija noteiktos apstākļos un noteiktā mākslas formā pilnveidot pašam sevi kā mākslinieku. Iesākumā viņš vērsās tikai pie nedaudziem, patlaban viņš jau ir izskolojis daudzus. Viņš patiešām ir izglītojis publikas vairākuma gaumi un temperamentu. Un publika viņa māksliniecisko centienus ir novērtējusi ārkārtīgi augstu. Es nereti sev vaicāju, vai publika pati maz aptver, ka par šiem panākumiem jāpateicas vienīgi tam, ka viņš

nepieņēma viņu diktētos noteikumus, bet vadījās pats no savējiem? Ja *Lyceum* teātris būtu rīkojies pēc publikas prāta, tad tas būtu pārvērties par tādu pašu otrās šķiras bodīti, kādi Londonā patlaban ir kļuvuši vairāki populārākie teātri. Vai nu publika aptver to, vai ne, bˆt fakts tomēr paliek fakts, ka tās gaume un temperaments ir ticis līdz zināmam līmenim attīstīts, tāpat kā neapstrj-dams ir fakts, ka šī pati publika slēpj sevī noteiktas poterļ-ces tikt attīstītai arī tālāk. Bet te tūdaļ rodas jautājuriˆ, kāpēc tad publika tomēr nekļūst vēl kulturālāka? Dotības tā kā būtu. Kas kavē?

Kavē — atkārtošu to vēlreiz — publikas vēlēšanās uzurpēt autoritāro varu pār mākslinieku un tā radīto mākslas darbu. Dažos teātros, kā Liceumā un Heimārkitā, publikā, liekas, jaušams piemērots noskaņojums, lai tā varētu kļūt kulturālāka. Abos šajos teātros ir strādājuši mākslinieki individualitātes, kuriem savos skatītājos — un katram Londonas teātrim ir savi skatītāji — izdevies uztaustīt to temperamenta stīgu, kura pret mākslas iedarbību ir visjūtīgākā. Kas ir šis temperaments? Tā ir spēja uztvert. Un nekas vairāk.

Ja kāds mākslas darbam tuvojas ar vēlēšanos uzspiest tam un tā radītājam savu gribu, tad viņš, šādas vēlēšanās pārņemts, vispār vairs nav spējīgs uztvert māksliniecisku iespaidu. Skatītājs nav valdītājs pār mākslu, mākslas darbam jāvalda pār skatītāju. Skatītājam tikai jābūt spējīgam uztvert. Viņam jābūt kā vijolei, uz kuras mākslinieks spēlē. Un jo pilnīgāk skatītājs spēs apspiest vēlēšanos paust savus muļķīgos uzskatus, aizspriedumus un aplamās domas par to, kādai vajadzētu vai nevajadzētu būt mākslai, jo lielākas būs viņa spējas mākslas darbu izprast un novērtēt. Pirmām kārtām tas attiecas uz angļu vīriešu un sieviešu kārtas parasto teātra publiku. Bet tikpat lielā mērā arī uz tā saucamajiem izglītotajiem apmeklētājiem. Izglītotā spriedums par mākslu gluži dabiski izriet no viņa zināšanām par to, kas mākslā jau ir bijis, kurpretī jaunais mākslas darbs izceļas tieši ar vēl nebijušo; un skatītāja varēšana pārvarēt sevī šo tieksmi vērtēt mākslas darbu ar pagātnes mērauklu nosaka viņa patiesās pilnveidošanās iespēju. *Vienīgi ar iztēli un fantāziju apveltīts un ar to palidzibu jaunus iespaidus uztvert spējīgs temperaments drīkst vērtēt mākslas darbu.* Tā tas ir attiecībā uz gleznieciību un tēlnieciību, un vēl jo vairāk uz tādu mākslu kā dramaturģija. Jo ne statuja, ne glezna nenoveco. Tās laika ritējums neietekmē. Viņu vienotība ir aptverama vienā acumirklī.

Ar literatūru ir citādāk. Lai aptvertu literāra darba viengabalainību, ir jāpaiet zināmam laika sprīdim. Tā, piemēram, lugas pirmajā cēlienā var risināties tādi notikumi, kuru īstā māksliniecisk vērtība skatītājam var palikt apslēpta līdz pat trešajam vai ceturtajam cēlienam. Vai mākslā neiesvaidītam skatītājam tādēļ ir tiesības dusmoties, lādēties, traucēt izrādi un apvainot aktierus? Nē! Cienījamam pilsonim ir jāsēd rāmi un jāiepazīst pārsteiguma, brīnuma

un nezināmā gaidu pasakainās izjūtas. Viņam nav jāiet uz teātri, lai ļautu vaļu savai neētiskajai nesavaldībai. Viņam jāiet uz teātri, lai izprastu aktieru māksliniecisko temperamentu. Viņam jāiet uz teātri, lai attīstītu arī pats savu māksliniecisko temperamentu. Viņš nav mākslas darba tiesātājs. Viņam ir ļauts mākslas darbu tikai apcerēt un, ja šis darbs ir skaists, aizmirst tā apcerēšanā savu egoismu, savu nomācošo nezināšanas un neinformētības egoismu. Vispār drāmas jautājums, kā man liekas, vēl nav pietiekami izpētīts. Ja «Makbets» pirmo reizi tiktu izrādīts mūsdienu Londonas publikai, vairums skatītāju būtu stingri un enerģiski iebilduši — vismaz es par to esmu pārliecināts — pret lugas pirmā cēliena raganu prologu, pret viņu grotesko runas veidu un dīvaino tekstu. Bet, kad luga ir beigusies, izrādās, ka raganu smiekli «Makbetā» ir tikpat šausminoši kā ārprāta smiekli «Karalī Līrā», un pat vēl šausminošāki nekā Jago smiekli traģēdijā par mori. Nevienam citam mākslas skatītajam nav vajadzīga dziļāka uztveres spēja kā lugas skatītājam. Tajā brīdī, kad viņš mēģina mākslu uzurpēt, viņš kļūst atklāts mākslas un pats savs ienaidnieks. Māksla ar to neko nezaudē. Zaudētājs ir vienīgi viņš pats.

Ar romānu ir gluži tāpat. Būt par iemīļotu autoru un tikt atzītam par iemīļotu autoru ir bīstami. Tekerija «Es-monds» ir skaists mākslas darbs tāpēc, ka viņš to rakstīja tikai sev par prieku. Citos romānos, kā «Pendiss», «Fīlips» un vietumis pat «Liekulības gadatirgus», viņš pārāk daudz domā par lasītāju un, pārāk atklāti cerēdams uz tā simpātijām vai pārāk atklāti to izzobodams, savu darbu samaitā. *īsts mākslinieks publikai neizdabā.* Tā viņam nemaz neeksistē. Viņam nav vajadzīgi ne magoņu, ne medus tauši, lai šo monstru — publiku — iebarotu vai iemidzinātu. To prieku viņš atstāj lētu romāneļu sacerētājiem. Patlaban mums Anglijā ir viens izcils romānists — misters

Džordžs Meredits. Francijā ir arī labāki, toties Francijā nav neviena ar tik plašiem, tik daudzveidīgiem un tik tēlaini patiesiem uzskatiem. Krievijā arī ir stāstnieki, spējīgi neparasti spilgti savos darbos attēlot sāpes. Bet Meredits ir arī vēl filozofs. Viņa tēli dzīvo ne tikai miesīgu, bet arī garīgi bagātu dzīvi. Tie ir bezgala daudzšķautņaini. Un suģestējoši. Tiem ir dvēsele, un ap tiem ir dvēsele. Tie ir izskaidrojoši un simboliski. Un viņš, kas tos radīja, šos brīnumainos, mūžam mainīgos tēlus, viņš tos radīja tikai sev par prieku, nekad nevaicādams publikai, ko tā vēlas, nedz arī gribēdams zināt, ko tā vēlas, neļaudams nevienam nekad sev kaut ko diktēt vai citādi iespaidoties un turpinādams sevi pilnveidot, un radīdams savus dziļi individuālos darbus. Iesākumā viņu nesaprata. Viņš tam uzmanību nepievērsa. Tad viens otrs jau likās viņu saprotam. Tas viņu neietekmēja. Tagad viņu saprot daudzi. Bet viņš joprojām paliek, kāds bijis . . . Viņš ir ne ar vienu citu nesalīdzināms romānists.

Ar dekoratīvo mākslu arī nav savādāk. Publika ar īsti patētisku

ietiepību bija pieķērusies tam, ko es uzskatu par vistiešākajām Pasaules izstādes starptautiskās bezgaumības un vulgaritātes atliekām, kas bija tik drausmīgas, ka mājas, kurās dzīvoja ļaudis, par mitekļiem šķita piemērotas vienīgi aklajiem. Bet pamazām cilvēki iemācījās gatavot gaumīgākas lietas; krāsotāji sāka veidot košākus krāsu salikumus, mākslinieki izdomāja krāšņākus rakstus — un skaistu priekšmetu vērtības un lietderības noslēpums bija atklāts. Tas publiku līdz sirds dziļumiem saniknoja. Tā zaudēja pašsavaldīšanos. Un sarunāja visādas dumjības. Taču neviens tam vērību nepiegrieza. Nevienam no tā sliktāk nekļuva. Neviens vairs nepakļāvās publikas sprieduma varai. Un tagad ir tikpat kā neiespējami ieiet modernā namā un nesastapt tajā zināmu labas gaumes apliecinājumu; redzams, ka ļaudis sākuši atzīt patīkami iekārtota dzīvokļa jēgu, kas ir nenoliedzams pierādījums tam, ka viņi izprot, kas tas ir — skaistums. Ļaužu mājokļi šodien ir kļuvuši gandrīz vai pievilcīgi. Cilvēki acīm redzami ievērojami civilizējušies. Taču patiesības labad tomēr jāpiezīmē, ka par šiem milzīgajiem panākumiem telpu izdaiļošanā, mēbeļu un tamlīdzīgu sadzīves priekšmetu izgatavošanas revolūcijā nebūt nav jāpateicas tam apstāklim, ka publikas vairākumam pēkšņi būtu attīstījusies labāka gaume. Galvenokārt par to jāpateicas amatniekiem, kas sāka šīs skaistās lietas gatavot un kuri, juzdamies par tām gandarīti paši, spēja izraisīt arī citos negatīvu attieksmi pret agrāko laiku vulgaritāti šajā jomā, tā ka viņi pamazām ublikas bezgaumību gluži vienkārši «izmērdēja badā», obrīd būtu jau tikpat kā neiespējami iekārtot dzīvokli tā, kā to mēdza darīt vēl pirms nedaudz gadiem, jo tādā gadījumā pēc katra mēbeļu gabala būtu jādodas uz vec-lietu ūtrupi kādā no trešās šķiras īres namiem. Jo nekas tamlīdzīgs vairs netiek ražots. Lai kā arī ļaudis iebilstu pret šo jauno stilu, viņi tomēr ir spiesti pakļauties un izdaiļot savu māju ar skaistām lietām. Par laimi viņiem pašiem, viņu tiekšanās pēc noteikšanas šajā nozarē ir cietusi sakāvi.

Tātad skaidri redzams, ka jebkāda autoritāte šajos jautājumos nāk tikai par ļaunu. Ļaudis nereti vaicā, kāda valsts pārvaldes forma māksliniekam būtu vispiemērotākā. Uz šo jautājumu iespējams atbildēt pavisam viennozīmīgi. Māksliniekam nav piemērota neviena valsts pārvaldes forma. *Jo gribēt valdīt pār mākslinieku un viņa mākslu ir nenopietni.* Mēdz apgalvot, ka despotisma iekārtā mākslinieki tomēr esot spējuši radīt skaistus darbus. Tā gluži vis nav. Mākslinieki gan uzturējās despotu galmos, bet ne tāpēc, lai viņus tur kā pakļautos tiranizētu; būtībā viņi tikai vēlējās tikt uzņemti un apbrīnoti kā fascinējošas personības, kā kaut kas līdzīgs ceļojošiem brīnumdariem, un lai tad viņiem ļautu dzīvot mierā un radīt. Despotam par labu tomēr jāsaka, ka tas kā indivīds varēja būt arī ļoti kulturāls, turpretī pūlis, šis pretdabiskais monstrs — nekad. Ķeizars un karalis ir spējis

pieliekties un pacelt gleznotājam otu, bet, kad pieliecas demokrāti, tad tikai, lai pagrābtu dubļus un apmētātu ar tiem mākslinieku. Turklāt demokrātiem nemaz nav jāliecas tik zemu kā ķeizaram.

Kad tie grib sviest ar dub|iem, tiem vispār nevajag pieliekties. Taču pārāk nešķirsim valdnieku no pūļa; *jebkura vara ir vienlīdz slikta.*

Ir trīs veidu despoti. Ir tādi, kas tiranizē miesu. Ir tādi, kas tiranizē dvēseli. Un ir tādi, kas tiranizē kā miesu, tā dvēseli. Pirmie saucas valdnieki. Otrie saucas pāvesti. Trešie saucas tauta.

Valdnieks var būt izglītots. Daudzi valdnieki tādi ir bijuši. Taču valdnieks ir bīstams. Atcerēsimies kaut vai tikai Danti rūgtajos svētkos Veronā vai Tasso Ferraras trako nama sprostā. Māksliniekam labāk pie valdniekiem nedzīvot.

Arī pāvests var būt izglītots. Daudzi pāvesti tādi ir bijuši; arī sliktie pāvesti ir bijuši izglītoti. Sliktie pāvesti ir mīlējuši skaistumu gandrīz tikpat kaislīgi — nē, tieši tikpat kaislīgi, kā labie pāvesti ienīduši domāšanu. Cilvēcei par daudz ko jāpateicas sliktajiem pāvestiem. Arī uz labo pāvestu sirdsapziņas guļ briesmīgi noziegumi pret cilvēcību. Un kaut arī šodien Vatikāns jau ir pazaudējis savu zibens rīksti, tam tomēr vēl pieder pērkondimdošais daiļrunības pērkons, un tāpēc māksliniekam pie pāvestiem labāk nedzīvot. Tas taču bija pāvests, kas nodeva Čellīni kardinālu konklāvam, sacīdams, ka tādiem kā viņš parastie likumi un parastā vara nelīdzot; un tas bija pāvests, kurš iemeta Cellīni cietumā un noturēja viņu tur tik ilgi, kamēr viņam aptumšojās prāts un sāka rādīties murgainas vīzijas — it kā pie viņa kamerā ienāktu pati zeltstarainā saule un viņā iemīlētos; un viņš, reiz no tās bēgdams, izlēca pa logu un, rāpdamies no torņa uz torni, saullēktā apreibis nokrita un smagi sevi sakropļoja; kāds vīnkopis viņu atrada, apsedza ar vīnogulāju lapām un aizveda savos ratos pie kāda, kas izprata mākslas skaistumu un viņu kopa un ārstēja. Pāvesti ir bīstami.

Bet tauta, ko var teikt par tautu un tās varu? Varbūt ir jau diezgan par to runāts? Jo tautas vara ir reizē kurla un akla, traģiska un groteska, nejēdzīga un dīvaina, smaga un neķītra. Māksliniekam ar tautu sadzīvot ir neiespējami. Visi despoti ir kukuļņēmēji. Un arī tauta ir kukuļņē-mēja, un nežēlīga turklāt. Kas samusinājis tautu uz valdīšanu? Jo tauta taču ir radīta, lai dzīvotu, klausītu un mīlētu. Kāds ir nodarījis tautai pāri. Tauta ir sevi izniekojusi, cenzdamās atdarināt valdniekus. Tauta ir sagrābusi valdnieka scepteri. Bet vai tā pratīs ar to apieties? Tauta ir uzlikusi galvā pāvesta trīsstūraino triāru. Bet vai tā spēs tās smagumu noturēt? Tauta atgādina klaunu ar lauztu sirdi. Tauta atgādina priesteri ar vēl nedzimušu dvēseli. Lai visi, kam rūp skaistums, līdzjūt tautai. Un kaut arī tauta skaistumu nemīl, lai tā līdzjūt vismaz pati sev. Kas gan tautai iemācījis tirānijas viltības?

Varētu jau vēl par daudz ko runāt. Varētu runāt par Renesansi,

kas bija liela tādēļ, ka necentās risināt sociālas problēmas, un vispār ar tām nenodarbojās, bet ļāva brīvi, skaisti un dabiski attīstīties indivīdam, kādēļ arī Renesanse bija tik bagāta ar izcilām un spilgtām personībām, izciliem un spilgtiem individuāliem māksliniekiem. Varētu runāt arī par to, kā Ludvigs XIV, radīdams modernu valsts iekārtu, izpostīja mākslinieka individualitāti, jo sērijveidā ražotās lietas, padevīgi pakļautas noteiktām likumībām, kļuva atbaidoši neglītas; viņa laikā Francijā tika aizliegta tā izteiksmes brīvība, kas bija atdzīvinājusi un radījusi jaunas, līdz tam neredzētas, antīkajām formām līdzvērtīgas formas.

Taču pagājušo nav ko nožēlot. Un arī tagadējo nav ko apraudāt. Nozīme ir tikai tam, kas būs nākotnē. Jo *pagātne rāda, kādam cilvēkam nevajag būt. Tagadne rāda, kāds cilvēks nedrīkst būt. Nākotne būs tāda, kādi būs mākslinieki.*

Iespējams, man iebildīs, ka šāds plāns, kāds tiek izvirzīts šeit, ir pavisam nepraktisks un pret cilvēka dabu. Pilnīgi pareizi. Tas ir nepraktisks un pret cilvēka dabu. Un tieši tādēļ to ir vērts izvirzīt, un tieši tādēļ jau tas arī tiek izvirzīts. Jo kas tad ir praktisks plāns? Praktisks plāns ir tāds, kas vai nu jau eksistē, vai pašreizējos apstākļos varētu tikt realizēts. Bet tieši pašreizējie apstākļi jau ir tie, pret kuriem tiek iebilsts; un jebkurš plāns, kas ar šiem apstākļiem samierinās, ir nepareizs un greizs. Pašreizējie apstākļi tiks mainīti, un cilvēka daba pārvērtīsies. Tas ir vienīgais, kas par cilvēka dabu zināms noteikti — ka tā pārvēršas. Mēs pat varam droši apgalvot, ka cilvēka dabai piemīt spēja pārvērsties. *Tās sociāli politiskās sistēmas, kas pamatojas nevis uz cilvēka dabas spēju augt un attīstīties, bet uz tās nemainīgumu, parasti piedzīvo neveiksmi.* Arī Ludviga XIV kļūda bija tā, ka viņš uzskatīja cilvēka dabu par nemainīgu. Un šīs kļūdas rezultāts bija Franču revolūcija. Brīnišķīgs rezultāts! *Visi valdību kļūdu rezultāti allaž ir vienkārši apbrīnojami.*

Te būtu vietā piezīmēt, ka individuālisms pie cilvēka nebūt nenāks ar kaut kādām gaudenām žēlabām par pienākumu, kas nenozīmē neko vairāk, kā darīt to, ko grib citi, tikai tāpēc, ka viņiem tā patīk; tāpat individuālisms nemudinās cilvēku ar ne mazāk gaudenām žēlabām uz pašuzupurēšanos, kas nav nekas cits, kā tikai senu, mežonīgu paražu izkropļotas atliekas. Individuālisms vispār neizvirzīs cilvēkam nekādas prasības. Jo tam dabiski un nenovēršami jāizriet no paša cilvēka. *Individuālisms ir tā virsotne, uz kuru iet attīstība. Tā ir tā diferencēšanās, uz kuru augot tiecas visi organismi. Tā ir tā pilnība, kas piemīt katrai dzīvības formai un uz kuru virzās visas dzīvības formas.* Tādējādi individuālisms cilvēku ne uz ko nepiespiedīs. Tieši pretēji, tas cilvēkam māca, ka tam nebūs ciest nekādus spaidus. Individuālisms necenšas vadīt cilvēku uz labu. Jo tas zina, ka cilvēks, ja tikai to liek mierā, arī tāpat ir labs. Cilvēks attīstīs individuālismu

sevī pats. Pašlaik cilvēks pa šo attīstības ceļu jau ir sācis iet. Vaicāt, vai individuālisms ir praktisks, nozīmē vaicāt, vai evolūcija ir praktiska. *Evolūcija ir dzīves likums, un nav citas evolūcijas, kā vienīgi tā, kas tiecas uz individuālismu. Kur ši tiekšanās nav jaušama, tur augšana ir tikusi mākslīgi apspiesta,* un tur ir slimība vai nāve.

Individuālisms būs arī nesavtīgs un nemākslots. Kā jau esmu norādījis agrāk, viens no autoritārās tirānijas smagākajiem rezultātiem ir tas, ka ir pilnīgi sagrozītas vārdu īstās un parastās nozīmes, un tie tiek lietoti, lai izteiktu gluži pretējo jēgu. Kas ir pareizi attiecībā uz mākslu, ir pareizi arī attiecībā uz dzīvi. Cilvēku šodien dēvē par mākslotu, ja viņš ģērbjas tā, kā viņam patīk. Bet, tā darīdams, viņš taču vadās tikai pēc savām dabiskajām tieksmēm. Nedabiski būtu, ja viņš ģērbtos pēc citu uzskatiem, kuri, pauzdami vairākuma domas, palaikam ir ārkārtīgi muļķīgi-

Vai ari — kadu uzskata par savtīgu, ja viņš dzīvo ta, kā viņam liekas vispareizāk, lai pilnībā varētu realizēt savu personību, — ja vien mēs savas personības pilnveidošanu uzskatām par katra cilvēka dzīves pirmo uzdevumu. Bet tieši tā vajadzētu dzīvot un rīkoties visiem. *Būt savtīgam nenozīmē dzīvot tā, kā tikai tu vēlies; būt savtīgam nozīmē prasīt, lai arī citi dzīvo tā, kā tu vēlies.*

Nesavtība nozīmē — ļaut citiem dzīvot mierā un nemaisīties viņu personīgajās darīšanās. Savtīgums allaž cenšas radīt ap sevi absolūtu tipu vienveidību. Nesavtīgums turpretī atzīst bezgalīgu tipu daudzveidību. *Domāt par sevi nebūt nenozīmē būt savtīgam. Cilvēks, kurš nedomā par sevi, vispār nedomā.* Ir ārkārtīgi savtīgi prasīt no citiem, lai tie domātu tāpat kā tu un turētos pie tiem pašiem uzskatiem. Kādēļ gan tas lai būtu vajadzīgs? *Ja cilvēks spēs domāt, viņš noteikti domās citādāk. Ja viņš nespēs domāt, tad būs aplami prasīt no viņa vispār jebkādas domas.* Sarkana roze nebūt nav savtīga tāpēc, ka grib būt sarkana. Bet tā būtu briesmīgi savtīga, ja gribētu, lai visas puķes dārzā būtu sarkanas un rozes.

Individuālismā cilvēki būs pilnīgi dabiski un absolūti nesavtīgi, viņi izpratīs vārdu jēgu un savā brīvajā un skaistajā dzīvē lietos šos vārdus to patiesajās nozīmēs. Cilvēki nebūs kā tagad egoisti. *Jo egoists ir tas, kurš uzstāda citiem prasības;* bet individuālismā nevienam nebūs ne mai-zākās vēlēšanās to darīt. Tas nesagādās prieku.

Kad cilvēks būs izpratis individuālismu, viņš izpratīs ariī līdzjūtību. Līdz šim cilvēki šīs jūtas tikpat kā nemaz nav pazinuši. Viņi spēj just līdzi tikai ciešanām, bet līdzfjij?-šana ciešanām nav augstākais līdzjūtības veids. Līdsjū* tība ir cēlas jūtas, bet lidzjušana ciešanām pieder pie zemākajām jūtām. Līdzjušanu ciešanām sagandē egoisms. Lldzjušanai ciešanām piemīt tendence k|ūt patoloģiskai. Tā mūs zināmā mērā pat apdraud. Mūs sāk mākt bailes, ka mēs arī varam kļūt akli vai spitālīgi, un tad par mums neviens vairs neliksies ne zinis.

Līdzjušana ir arī ļoti aprobežotas jūtas. Just līdzi vajadzētu spēt visai dzīvei kā tādai, ne tikai tās brūcēm un sērgām, bet arī tās priekiem un skaistumam. Jo visaptverošāka līdzjūtība, jo tā top smagāka. Tā prasa milzīgu nesavtību. *Drauga ciešanām spēj lidzi just katrs, bet jābūt ārkārtīgi nesavtīgam, patiesi lielam garam, lai varētu just lidzi ari drauga panākumiem.*

Mūsu laiku konkurences burzmā un cīniņā par vietu dzīvē šāda līdzjūtība, dabiski, ir ļoti reti sastopama, un to vēl palīdz apspiest pelēkās ļaužu masas amorālais ideāls un ierastā pakļaušanās likumībām, kas ir izplatīta visur, bet jo nepatīkamā formā vērojama Anglijā.

Līdzjušana sāpēm pastāvēs, protams, mūžīgi. Tas ir viens no būtiskākajiem cilvēka instinktiem. Augstāk attīstītajiem dzīvniekiem, kas jau uzrāda zināmu individualitāti, arī piemīt šīs jūtas. Tikai nedrīkst aizmirst, ka *līdzi priecāšanās pasaulē prieku vairo, bet lidzjušana ciešanām tās pasaulē tomēr nemazina.* Līdzjūtība gan palīdz cilvēkam vieglāk ļaunumam pretoties, bet ļaunums pats taču paliek. Līdzjūtība pret diloņslimnieku diloni neārstē; to dara zinātne. Un, kad sociālisms būs atrisinājis nabadzības problēmu un zinātne — slimības problēmu, sentimentālo jūtu iespaida sfēra sašaurināsies, bet cilvēku līdzjūtība kļūs aizvien visaptverošāka, dziedinošāka un dabiskāka, cilvēks priecāsies, vērodams citu priekpilno dzīvi. Jo prieks būs nākotnes individuālisma attīstības mēraukla.

Kristus nemēģināja sabiedrību rekonstruēt, un tādēļ viņa sludinātais individuālisms varēja tikt sasniegts tikai caur ciešanām vai vientulību. Ideāli, par kuriem mums jāpateicas Kristum, ir tāda cilvēka ideāli, kurš sabiedrību vai nu pilnīgi pametis, vai nostājies pret to pilnīgā opozīcijā. Bet cilvēks pēc dabas ir sabiedriska būtne. Pat Tebaida beigu beigās tika apdzīvota. Un, ja klostera mūks arī spēj izveidoties par personību, tad tā tomēr ir nabadzīga personība.

No otras puses, briesmīgā patiesība, ka ciešanas ir tas ceļš, pa kuru ejot cilvēks var sevi pilnveidot, visā pasaulē kļuvusi neatvairāmi fascinējoša. Sekli runātāji un sekli domātāji, gauži gauzdamies, bieži no kancelēm un tribīnēm spriedelē par baudu kultu. Bet pasaules vēsturē mēs reti sastopam laikmetu, kura ideāls būtu bijis prieks un skaistums. Pasaulē allaž valdījis ciešanu kults.

Viduslaiki ar saviem svētajiem un mocekļiem, ar savu pašmocību un mežonīgo paškropļošanās kaislību — ar brūču ciršanu ar nažiem un šaustīšanos ar rīkstēm, — Viduslaiki ir visīstākie kristiānisma ziedu laiki, un Viduslaiku Kristus ir visīstākais Kristus.

Kad pār pasauli uzausa Renesanses gaisma, līdznesot jaunus skaistuma un dzīvesprieka ideālus, cilvēki Kristu vairs neizprata. Tas atspoguļojās arī mākslā. Renesanses gleznotāji Kristu mēdza rādīt kā mazu zēnu vai nu spēlējamies ar kādu citu zēnu kādā dārzā vai pilī,

vai atdusamies mātes klēpī un uzsmaidām viņai vai kādai puķei, vai putnam; viņi rādīja to kā dižu, staltu personību, cēli apgrozāmies pasaules drūzmā, vai arī kā pārcilvēcisku būtni, dīvainā ekstāzē atgriežamies no nāves dzīvē. Pat gleznojot viņu krustā sistu, Renesanses mākslinieki rādīja viņu kā skaistu Dievu, kuram ļauni cilvēki nodarījuši sāpes. Taču pārāk viņi ar Kristus attēlošanu neaizrāvās. Lai parādītu šīs zemes vilinošos daiļumus, viņi vairāk nodevās patiesi apbrīnojamo vīriešu un sieviešu ķermeņu skaistuma atklāšanai. Protams, viņi gleznoja reliģiska satura gleznas un turklāt diezgan daudz — atklāti sakot, pat mazliet par daudz, jo viņu tipāžu un motīvu vienveidība ir nogurdinoši garlaicīga, kas uz mākslu vispār atstāja sliktu iespaidu. Taču te vainojami publikas centieni valdīt pār mākslu, un tas ir tikai nožēlojami. Vienīgais labums, ka šajos darbos nav jūtama viņu dvēsele. Rafaēls bija izcils meistars, kad gleznoja pāvesta portretu. Turpretī nepavisam ne tāds, gleznodams Madonnu ar Kristus bērniņu. Kristum nebija nekā, ko Renesansei sacīt, jo Renesanse bija brīnišķa tieši ar to, ka nesa sevī ideālu, kas bija pavisam citādāks nekā viņa pati, un, ja mēs gribam atrast īstā Kristus attēlojumu, mums jāatgriežas Viduslaiku mākslā. Tajā viņš ir nomocīts un sakropļots — tāds, ka pat nepatīkami viņu uzlūkot, *jo skaistums taču ir prieks;* nav viņš tērpts arī glītās drānās, jo arī glītas drānas var būt prieks; viņš ir ubags, kaut ar šķīstu dvēseli, un spitālīgs, kaut ar dievišķības zīmogu; nekā viņam nav — ne veselības, ne mantas; viņš ir tikai Dievs, kas savu pilnību sasniedzis caur ciešanām.

Cilvēka evolūcija ir lēna. Cilvēku netaisnība ir liela. Reiz bija vajadzīgs, ka ciešanas tiktu uzskatītas par paš-piepildīšanās ceļu. Pat vēl tagad šur tur pasaulē cilvēki jūt nepieciešamību pēc Kristus mācības. Tā modernajā Krievijā droši vien neviens nevar sasniegt pilnību citādi, kā vienīgi caur ciešanām. Vairāki krievu mākslinieki ir izteikuši sevi literatūrā, kas pēc stila atbilst Viduslaikiem, jo dominējošā tēma tajā ir cilvēka pilnveidošanās caur ciešanām. Bet pārējiem, kuri nav mākslinieki un kuriem nav iespējams, izteikt sevi citādāk, kā tikai dzīvojot reālo dzīvi, ciešanas vispār ir vienīgās durvis, kas ved uz pilnveidošanos. Krievu cilvēkam, kurš laimīgs mīt pašreizējās valdības sistēmas paspārnē, vai nu jātic, ka cilvēkam dvēseles nav, vai, ja arī tāda ir, ka tā nav attīstīšanas vērta. Nihilists, kurš noliedz jebkādu autoritāti tādēļ, ka zina, ka jebkura autoritāte ir ļaunums, un kurš apsveic ciešanas tādēļ, ka caur tam viņš pilnveido savu personību, — šāds nihilists ir visīstākais kristietis. Kristīgais ideāls ir viņa vienīgā patiesība.

Bet Kristus pret autoritāti nesacēlās. Viņš pakļāvās Romas Impērijas ķeizariskajam postulātam un izrādīja tam pat cieņu. Viņš pacieta arī jūdu baznīcas garīgo varu un neatbildēja tās varmācībai ar to pašu. Viņam, kā es jau to augstāk esmu norādījis, nebija nekāda

plāna sabiedrības rekonstrukcijai.

Bet modernajai pasaulei šāds plāns ir. Modernā pasaule ierosina iznīdēt nabadzību un ciešanas, ko šī nabadzība nes sev līdzi. Un par savu metodi modernā pasaule izvēlējusies sociālismu un zinātni. Modernā pasaule tiecas pēc individuālisma, kas izsaka sevi nevis caur ciešanām, bet caur prieku. Un šis individuālisms būs vērienīgāks, bagātāks un skaistāks, nekā bijis jebkad agrāk. Ciešanas nav ultimatīvā pilnības sasniegšanas forma. Tās ir pārejošas, un tās ir tikai protests. Tās rodas neveselīgos, netaisnīgos un cilvēka eksistencei nepiemērotos sociālos apstākļos. Kad visi šie ļaunumi un sērgas, un netaisnības būs iznīdētas, ciešanām gluži vienkārši vairs nebūs vietas. Tas būs liels darbs, bet paveicams. Ciešanu jo dienas, jo paliks uz pasaules mazāk.

Cilvēks pēc ciešanām tad nejutīs nekādas vajadzības. Jo tas, ko cilvēks meklē, tik tiešām nav ne baudas, ne ciešanas, bet tikai dzīve. Cilvēks mūždien ir tiecies dzīvot spraigu, piesātinātu un pilnvērtīgu dzīvi. Kad viņš to varēs darīt brīvi, nedz uzspiežot savu gribu citiem, nedz pašam citu gribai pakļaujoties, un visu veicot ar prieku un patiku, viņš atveseļosies un kļūs spēcīgs un kulturāls, un vairāk viņš pats.

Prieks ir cilvēkam dabas uzlikts pārbaudījums, tās atzinības zīme. *Kad cilvēks ir laimīgs, viņš ir harmonijā ar sevi un savu apkārtni.* Jaunais individuālisms, kura labā -vai nu tas to grib, vai nē — darbojas sociālisms, būs šī absolūtā harmonija. Reiz to meklēja senie grieķi, bet nevarēja pilnībā sasniegt — ja nu vienīgi garā, — tādēļ ka viņiem bija vergi, kurus viņi uzturēja; reiz to meklēja arī Renesanse, un arī nevarēja pilnībā sasniegt — ja nu vienīgi mākslā —, jo arī viņiem bija vergi, kurus tie mērdēja badā. Nākotnē, sociālismā, individuālisms būs pilnīgs, un katrs indivīds to sasniegs caur savu personīgo pilnību. Un šis jaunais individuālisms būs jaunais hellē-nisms.

No angļu valodas tulkojusi ZIEDONE SĒRMOKŠA

(3. turpinājums)
ALEKSANDRS GRĪNS

DVESEĻU PUTENIS

Atkal ap mums iestājas klusums, lēni viļņo biezā, necaurredzamā migla, un piepeši viņa ir ķļuvusi tik auksta, ka vienam otram sāk klabēt zobi šai spokainu dūmaku laukā, kur zeme pielijuši ūdens paltīm, gaiss piesūcies ar miklu trūdu dvašu, un miglas kamoli aizseguši gaisa, zemes un ūdens robežas.

Brītiņu klausījies, Sala pamāj ar roku, un mēs virzāmies uz priekšu, acīm ieurbdamies dūmaku mutuļos, kas kūp un viļņo visapkārt, un lūkodami viņos sadzirdēt ikvienu svešu skaņu.

Mūsu priekšā viss atkal palicis kluss. Tikai pa kreisi dzird tālu apšaudīšanos, kas kļūst arvienu stiprāka, un pa labi, Tukuma dzelzceļa pusē, kā nikns ķēdes suns atkal ierejas miglā ložmetējs.

Tad kaprālis, iedams vada priekšgalā, atkal apstājas, brīdinoši paceldams gaisā roku, un atkal klausāmies ari mēs, sastindzinātiem nerviem, pieliekušies kā kaķi pirms lēciena un cieši sažņaugdami rokas šautenes.

Miglas lauks, kas kūp mūsu priekšā, sāk ātri mesties dzel-tenbalts, un viņa vidū aug iekšā debesīs zeltaini ugunīga puķe, nespodri mirdzēdama cauri dumaku lēņiem, un ugunspuķes kāta galā piepeši uzplaukst un atveras liesmu zieds. Viņš mirdz un dreb gaisā, šūpodamies nedzirdami klusi un apspīdēdams miglas mutuļus ar bālu trīcošu spožumu. No liesmu zieda līst uz visām pusēm ugunīga rasa, dzisdama dūmaku drēgnumā bez mazākas skaņas. Tad zieds sāk ātri bālēt un slīd lejup, un pec dažiem mirkļiem ir noslīcis miglā, un tikai zem tas vietas, kur viņš dega gaisā, vēl blāvo virs zemes vājš izdzisušās uguns atspīdums.

«Raķete,» čukst Spilva, ar plaukstu slaucīdams degunu, un Pētersons ierūcas, nolaizdams pacelto šauteni:

«Lai zēvelē cik grib, tadā elles miglā tāpat ne velna . . .»

Petersonam apraujas pusvārdā valoda, un viņš sviež šauteni pie vaiga, jo miglā dzird nākam no ienaidnieka puses smagus soļus, un dubļu gurkstēšana liecina, ka nācējs nav viens.

«Nesteidzies,» čukst Sala, noliecies uz priekšu un skatiem urbdamies dumaku viļņos, kas nedzirdami skalojas mums pie kājām. «Ja tā ir friču patruļa, saņemsim dzīvus.»

No miglas nāk smaga elsošana, un sak nirt ārā kaut kas milzīgs un melns, kas sākumā izskatās pēc zirga muguras. Tad nācējs ir jau piegājis mums tuvāk, un mēs redzam garu, salīkušu stāvu, kas nes pār plecu pārsviestu nedzīvu ķermeni.

«Konrāds!» ķedes vidum izskrien cauri čukstu šalka.

Aiz garā dundadznieka parādās otrs stāvs, un Spilva, kam vanagacis, saka — tas esot Miķelsons.

Izlūki pienāk mums klāt, Konrāds vārīgi nolaiž zemē savu nastu, un ar lielo plaukstu slauka acis, jo atnestais ir viņa draugs Lejiņš.

Sala noliecas pār kritušo un drūmi saka:

«Taisni sirdi. Varēji atstāt turpat, jo viņam vairs nevar līdzēt neviens dakteris. Ejot ķēdei uz priekšu, tu tak nenesīsi to sev līdzi.»

Konrāds klusēdams slauka acis un skāņi šņauc degunu, bet Miķelsons, kam sakārtas plecos vairākas šautenes, nikni spļauj vienu spļāvienu pēc otra un pusbalsī lādas:

«Ar tādu lempi vairs neeju ne par kādu naudu! Ja jau cilvēks pats neapjēdz sava spēka, lai tura frici aiz kājām, manis dēļ aiz ausim, bet negrābstās ar saviem gorillas nagiem pie rīkles.»

Sala pavēl Miķelsonam runāt par lietu, nevis Konrāda nagiem, bet iekaisušais skandālists nerimstas:

«Viņa nagi jau mums izjauca visu lietu, kaprāļa kungs. Ejam visi trīs pa miglu un ziktējam, vai kur nemana friču posteni. Uzreiz dzirdu priekšā kādu nošķaudāmies un saku studentam: skat nu, viens memmesdēliņš jau apsaldējis kājas. Sākam šļūkt uz to pusi. Pielienam tuvāk, redzam: pie priedes cera viens kūko, bolīdams acis uz mūsu pusi, un vēl divi brāļi tup šim pie sāniem: ejam vēl tuvāk, friči mūs pamana, slienas uz pakaļkājām un sauc: «Halt! Wer da?» Students atbild: «Freunde!» Friči laikam notic un sačukstēdamies skatās, kā mēs brienam šiem tuvāk. Tad viņi atkal paliek nemierīgi, paceļ šautenes, un garākais ievēkšas no jauna: «Halt! Waffen nieder!» Esam jau pavisam tuvu, brūkam virsū, un students, pirmais pielēcis klāt, dod vienam fricim krūtis ar laidi, ar otru roku izrauj tam šauteni. Skrienam palīgā, — otram fricim sprūk vaļā šāviens, students nokrīt zemē, — es noduru šāvēju, un trešais laižas prom. Šauju tam pakaļ, bet netrāpu, un fricis pazūd miglā. Skatos, kur Konrāds? Redzu, guļ, uzklupis Lejiņa pasistajam vācietim kā vistu vanags cālim un žņaudz dziesmu ciet. Es saku: ko tu tur dari! Šis šņāc: turu ciet, lai neaizmūk. Apskatu studentu, redzu, ka tas beigts, savācu šautenes un saku šim ķilavu ēdājam: cel nu to jaunskungu augšā un vedīsim pie bataljona komandiera, lai dod pa krustam, kā solījies. Konrāds gan piecēlās, bet fricis ne vairs ceļas, nedz pūš: guļ izkārtu mēli un baltām acīm skatās debesīs.»

Un Miķelsons, vēl arvienu nevarēdams norimt, sāk atkal lādēt garo dundadznieku, kura vainas dēļ čiekurkalnietim jāpaliek bez Jura

krusta.

Sala pavēl Konrādam stāties ķēdē, aizsūta Miķelsonu ar vācu šautenēm un ziņojumu pie rotas komandiera un ved mūs tālāk.

Mēs ejam uz priekšu, turēdami rokās šautenes, ap mums vēl arvien viļņo miglas plūdi, bet debesis jau metas gaišas. Un ūdenī un dubļos paliek guļot students Alberts Lejiņš, mūsu pirmais kritušais.

Strēlnieku barā viņš mēdza būt viens no jautrākiem biedriem, bet sirdī slēpa vecu vainu, un nēsāja uz tās ovālu meitenes portretu, ko nebija redzējusi labākā drauga acs.

Pa labi, tai pusē, kur iet uzbrukumā pirmais vads, norīb šāviens, un pirmajai šautenei steidz vairākas piebalsot. Sāk strādāt ložmetējs, virs vācu līnijas lido un uzplaukst gaisā dzeltenbaltas raķešu ugunis. Lēni bālēdamas, tās dziest miglā, un arvienu gaišāks metas debesjums.

Pāri mūsu ķēdei aizspindz lode, un nodaļnieks Gailis ierauj dziļi plecos galvu, piedevām saliekdams ari muguru.

«Ir gan tiem viesmīļu kungiem lunkans kūkums,» pusbalsī ņirgājas fēniksietis Spandegs un māj savam ķēdes biedram Strautiņam uz nodaļnieka pusi.

Gailis neliekas dzirdot, un varbūt nedzird ar', jo visus viņa prātus saistījusi vācu ložu spindzēšana. Tās svelpj mums pāri viena pēc otras, sākdamas spindzēt arvienu zemāk, un tad ķēdes labajā galā kāds iestenas un reizē izgrūž niknu lāstu:

«Velns lai parauj! Roka pušu un pagalam šautene.»

«Nogulties!» Sala klusi komandē, «skriet uz priekšu pa posmiem!»

Mēs metamies ar krūtīm un vēderiem dubļos. Tagad vācu lodes jau spindz pavisam zemu, un vienā otrā vietā starp gulošiem strēlniekiem sāk zibsnīt, ar vieglu, klukstošu skaņu, zilganas uguntiņas.

«Sātani!» lādas Pētersons. «Viņi jau šauj ar sprāgstošām lodēm.»

Pa labi dzird miglā ātrus ūdens šļakstus, un cauri dūmakām diebj uz vācu pūsi salīkuši augumi.

šaušana kļūst arvienu stiprāka, un miglā jau var manīt priekšā uzliesmojam un dziestam šāvienu ugunis.

Debesis palikušas pavisam gaišas, starp caurumainajiem mākoņiem bāl retas zvaigznes, un padebešu atsar-kums Rīgas pusē rāda, ka vairs nav tālu saules lēkts.

Šķiezdams uz visām pusēm dubļus, aizjoņo kaimiņu posms, ko komandē Spandegs. Tagad ir mūsējā kārta, bet posma vecākais bija Lejiņš, Miķelsons vēl nav atgriezies, un mēs ar Konrādu stomāmies, kam komandēt.

«Posms uz priekšu! Man pakaļ!» Pašam nemanot man sprūk vaļā balss, sveša un nedabīgi skaļa, un, drāzdamies ar dundadznieku uz priekšu un nolikdamies dubļos blakus Spandega posmam, es dzirdu pa labi niknu fēniksiešu šņācienu:

«Neķērc tik dikti, čomiņ! Fričiem nemaz nav jādzird, kā tu komandē!»

Ta-ta-ta-ta-ta! — pa labi sāk pavisam tuvu strādāt ložmetējs.

Mums pa kreisi nokrīt dubļos pēdējais nodaļas posms, bet Gailis nav saredzams.

«Visa nodaļa reizē uz priekšu!» rēc Spandegs, uzņemdamies vadīšanu, un mēs metamies cik jaudas skriet uz vācu pusi, zemu pieplakdami dubļiem un ūdens paltīm, jo lodes tagad svelpj tik zemu, ka gandrīz skar mūsu cepurēs

Vietām viņas skar arī galvas un krūtis, jo skrējienā mēs dzirdam pa kreisi ievaidamies «māte!», un kā atbalss šim vaidam atsaucas kluss kliedziens no labās puses, kur kāds smagi nogāžas zemē, skandinādams katliņu un šķiezdams ūdens šaltis, un nepieceļas vairs.

Vāci sākuši šaut visā frontē. Viņu lodes kapā dilbļus un per paltis, un liekas, ka peļķēs krīt lielas lietus lāses sviezdamas augšup ūdens šļakatas.

spēcīgi

nu ugu-n skaļi, mēs ar

«Tēmēklis 400! Pa miglā saredzamām vācu šāvie nīm,» sauc Sala, ne vairs pusbalsī, bet griezīgi i Spandegs atkārto vada komandiera komandu, un drudžainu steigu liekam strādāt šauteņu aizslēgiem. Pašu šauto šāvienu pirmie klaudzieni sāk nomierināt sabrauktos nervus, un laides atsitiens plecā liekas mierinošs glāsts.

drauga

Visā mūsu ķēdē tagad, līksmi sasaukdamās, strādā šautenes, un vietām dzird sasaucamies ari blakus giļilētājus. Mēs atkal vaidam pār sevi un saviem nerviem, ur kūsā cīņas prieks.

h asinis

a balss,

«Kārli,» ieminas mums turpat blakus Strautiņe griezdamās pie jaunā nodaļas komandiera, «tev Slaidāka roka, zēvelē gar to priedīti pa kreisi: jau trešo reizi tur zibsnī friča bises uguntiņa.»

Spandegs paklausa, un viņa draugs steidzas tūlīt apgalvot, ka šāviens ķēris, kaut gan priekšā, kur jau sākusi klīņāt migla, it nekas nav saskatāms, — tikai reti krūmi, dūmaku mutuļi un vācu šauteņu šķiestās uguntiņas.

«Konrād, neplaucē pa mākoņiem,» no kreisās puses atlido Spilvas balss, kurš pats nav saredzams, un tātad, jādomā, nevar arī redzēt, cik augstu virs zemes pacelts dun-dadznieka šautenes stobrs.

Konrāds saraujas, es uzmetu viņam ašu skatu un redzu, ka cirkus artista rājiens nācis īstā laikā, jo dundadznieka bises gals, kas tagad ātri slīd lejup, vēl atrodas labu pēdu virs zemes.

«Sasodīta būšana,» Konrāds taisnodamies nosaka, «vienmēr baidos ņemt par zemu.»

Kā apstiprinādams Konrāda bažas, turpat viņa šautenes stobra galā pēc nākamā šāviena uzšļākst gaisā ūdens un dubļu šalts.

Konrāds apjūk pavisam, un viņa bises stobrs atkal sāk celties augšup, kā sekodams vēl arvien neredzamā Spilvas jaunam brīdinājumam:

«Konrād, nešķied citiem dubļus acīs!»

«Va velns, kur tam uguns rijējam gaišas acis,» sapīcis brīnās dundadznieks, mezdams šaušanai mieru un, pagriezis galvu uz manu pusi, prasa:

«Artūr, vai tev nav kāds smēķis?»

«Nav,» es atbildu, atvilkdams pirkstu no sprūda un sākdams klausīties dubļu murdēšanā, kas dzirdama mūsu ķēdes aizmugurē un nāk arvien tuvāk.

Konrāds acīm seko manam skatienam nesen pārietā lauka miglā un saka, slaucīdams dubļus no pieres, ko apšķiedusi vācu lode, drāzdamās ūdens peļķē:

«Tur jau nāk tavs vecais ar otro pusrotu.»

Un Spandegs, pagriezdams uz mūsu pusi galvu, piemetina:

«Kad visi salasīsies ķēdē, sāksies īstais uzbrukums.»

Tagad jau var dzirdēt mums aiz muguras dubļu šļakstēšanu zem skrejošām kājām. Tad no miglas iznirst kāds augums un aizelsies nokrīt zemē starp mani un Konrādu, un tūliņ liek šauteni pie vaiga.

«Mazais, neplaucē uz zila gaisa,» Konrāds steidzas viņu pamācīt, «apskaties papriekšu, kur mana friča uguntiņas, ņem tēmēkli 400, un tad gāz vaļā ar Dieva palīgu.»

Nelielais 4. vada strēlnieks, vēl bērnišķīgu, bālu seju, godbijīgi paglūn uz garā dundadznieka pusi un, pārbīdījis tēmēkli, iespiež šautenes laidi savā šaurajā zēna plecā.

«Tagad pūcē vaļā,» Konrāds rīko viņu tālāk, juzdamies jau priekšnieka lomā, un, pagriezies uz jauhā klātnācēja pusi, kurš nokritis tam labajos sānos, blakus Strautiņam, atkal ieminas:

«Čomiņ, vai tev nav kāds smēķis?»

Strēlnieks papurina galvu, un viņa vietā atrūc Strautiņa balss:

«Nupat jau nāk virsseržants ar cigāru kasti.»

Konrāds mudīgi ierauj plecos galvu un sāk rīkoties uz šaušanu, un viņa šautenes stobrs atkal vilcinādamies staigā uz augšu un leju.

«Ko tu āksties!» klātnācējs nikni nosaka, pacēlis galvu un pagriezdams pret mums tumšu jaunekļa seju ar melnām, apcirptām Ūsiņām. Tad viņš saraujas, neredzama trieciena ķerts, iekrācas, izlaiž šauteni no rokām, sviežas uz sāniem un paliek kluss.

Kreisās acs vietā tam glūn tumšsarkans caurums, un pār brūno vaigu plūst asins urdziņa.

Strautiņš noliecas pār kritušo un izgrūž caur zobiem klusu lāstu.

«Velni! Tas viņiem dārgi maksās,» viņš nošņāc, bet šņācienā

dzirdamas apslēptas elsas, un tagad es atceros kritušā strēlnieka vārdu.

Tas ir Egle, Strautiņa māsasdēls.

Konrāds apjucis pagriežas uz manu pusi un slauka seju, kas piepeši kļuvusi asiņaina.

«Vai tev ķēra?» es prasu.

«Nē,» viņš čukst, «mani nošķieda ar tā jaunā asinīm,» un stostīdamies piemetina, atkal vilkdams ar piedurkni pār savu asiņaino seju:

«Laikam ar smadzenēm ar'. Eglēm nemaz vairs nav pakauša: aizšlakstējis prom kā izliets zupas šķīvis.»

Tiešām, ap mums ir atkal sākušas uzliesmot ar vieglu klukstošu skaņu sprāgstošo ložu uguntiņas.

Palicis pavisam gaišs. Migla sāk izklīst, un debesis metas sārtas.

Blakus kritušam nometas jauns strēlnieks un vērš pret vā-ciem šauteni, nolicis stobru uz Egles krūtīm. Man pa kreisi dubļos izstiepjas mazais Ozols, ceturtā vada labākais šāvējs un Nīcas sīkgruntnieka dēls, kam vasaras raibumi izraibinājuši seju kā irbes spārnu. Izšņaucis degunu, viņš ceļ, nesteigdamies, bisi pie vaiga.

Un tad es dzirdu, cauri vēl citu skrējēju soļu troksnim, cietus un pat dubļu laikā vingrus soļus, kurus pazītu mana dzirde pašā melnākajā nakts melnumā.

Tēvs nesteigdamies pienāk'mums klāt, prasa, kur Sala, un lēni iet gar ķēdi uz viņas vidu meklēt rokā vada komandieri. Tas steidzas viņam pretim, un abi sāk apspriesties, kājās stāvēdami turpat pie ķēdē guļošo strēlnieku kājām, kaut gan miglas sega jau kļuvusi caurumaina un priekšā var redzēt ne vien retās priedītes un alkšņu krūmus, bet ari tumšu ierakumu strīpu, virs kuras arvien steidzīgāki zibsnī šāvienu uguntiņas.

Aiz vācu ierakumiem vēl bālo pabieza migla, kuras mutu|i kūp un ve|as, pusaizsegdami zemnieku sētas ēku sienas un (audami saskatīt tikai viņu noplukušos jumtus, kas peld virs miglas lāņiem.

Vācu lodes spindz arvien biežāki, un biežāki tās ārda zemi un kapā lietus pe|ķes, sviezdamas gaisā dubļus un ūdens šļakatas, bet tēvs ar Salu vēl nav beiguši valodas.

Tad Sala pagriež galvu uz labā spārna pusi un cieši paskatījies saka, ka šurp nākšot rotas komandieris.

Tēvs aiziet viņam pretim gar ķēdi, ar roku pieturēdams smago feldfēbeļa zobenu, bet kaprālis nometas uz ceļa turpat pie Spandega posma un nesteigdamies uzsprauž durkli savai šautenei.

«Nu, zēni, sataisāties un iespļaujat rokās, būs dūšīga raušanās,» saka pusbalsī Spandegs, un mēs jūtam caur krūtīm un sirdi skrienam karstu vilni.

Rotnieks, saticies pusceļā ar tēvu, nāk uz mūsu pusi, ziņnešu pavadīts, un kautko jautri un uztraukti stāsta, bet reizē nenovērš acu

no ienaidnieka ierakumu puses, kas tagad zibsnī vienās ugunīs, un tēvs, klusēdams un acīm sekodams virsleitnanta skatienam, iet viņam līdz.

Ta-ta-ta-ta-ta-ta-ta-ta-ta-ta — pa labi atkal sāk darboties vācu ložmetējs, riedams slinki, nikni un smagi kā vecs nobarots dogs. Viņam tūliņ steidzīgi un līksmi atsaucas mūsējais, ko vada Krastiņš, melnmatainais Daugavas laivinieks.

«Beigt šaut! Uzspraust durkļus!» Skaļi skan virsleitnanta balss, apturēdama vēl šur tur ķēdē dzirdamo šauteņu klaudzēšanu, un mēs sākam celties kājās.

Asinis zvana trauksmi, arvienu steidzīgāk sizdamas deniņos. Sasprindzinās nervi, cieši un vingri, kā pirms lēciena, savelkas roku un kāju muskuļi. Sakožas zobi, ieplēšas nāsis, grūzdamas karstu dvašu, un mēs jūtam, ka mūs jau sācis šūpot atakas trakuma vilnis.

Virsleitnants izskrien mūsu ķēdei cauri, tad apcērtas skrējienā apkārt — acis zib, smaidošā mutē atmirdz zobu baltums, — un māj mums uz vācu tranšeju pusi, izrāvis no jostas metamo granātu.

«Uz priekšu, puikas!»

Tēvs, ātriem soļiem steigdamies cauri kājās saceltai ķēdei, nopurina sirmo galvu, no kuras lode notriekusi cepuri, un, iespļāvis plaukstā, kā radis darīt pirms rudzu pļaujas sākuma, izvelk savu plato zobenu.

Ta-ta-ta-ta — pavisam tuvu ierejas vācu ložmetējs, tiekdamies pārspēt šauteņu klaudzēšanu, kas liek melnajai ierakumu strīpai zibsnīt vienās ugunīs.

Mēs skrienam uz uguņu pusi, aiz kurām redzami noplukušu zemnieku māju jumti. Sejās sitas aukstā rīta dvaša, gar ausīm žūžo vējš, un tad, nomākdama visas citas skaņas, pārkliegdama ložmetēju un šauteņu balsis, ir piepeši sākusi šalkt gaisā savāda, baisīga un tracinoša skaņa, kas viļņo pāri pielijušam laukam, skrien uz priekšu un neatvairāmi rauj un nes sev līdz.

A-āāā — rēc gaiss un zeme, un mēs rēcam viņiem līdz, un pakaļ kaujas saucieniem veļas uzbrukuma vilnis.

Pretim skrien tumša ierakumu strīpa, virs kuras liesmo un dziest šāvienu uguns.

Tad mēs esam pieskrējuši pavisam tuvu, redzam platu grāvi, un virs tā asus kasku galus, šaušana ir piepeši mitējusies, un mums pretim saslienas iezilganu durkļu mežs, aiz kura vīd bālas, naida un dusmu sašķobītas sejas.

Mēs rēkdami gāžamies uz priekšu, — virsleitnants skrējienā sviež rokas granātu, kas sprāgst uz ierakuma malas, uzsviezdama gaisā uguns un dubļu šalti. Asmeņu mežs, kas noliecies mums pretim, sāk ļodzīties un drebēt, un grāvja viņā malā top redzamas dažas iezaļganas muguras, kas pārmetas tai pāri, bēg uz māju pusi, plok aiz

ēku stūriem un no turienes liek zibsnīt jaunām šāvienu ugunīm.

Mēs lecam tranšejā, durkļiem aizsizdami pretim celtos durkļus, laidēm dragādami kaskas un viņu segtos pakaušus, un asiņaini kļūst dažiem nevis asmeņi, bet arī šauteņu stobru gali, lēcējam ar visu ķermeņa smagumu gāžoties tajā mirklī virsū laidei, kad durkļa gals no augšas iedrāzies pretinieka krūtīs vai kaklā.

Daži vāci griež muguras kopā un, sakoduši zobus, cīnās klusēdami. Citi lūko atspiesties pret traversiem un vērš mums pretim savu plato durkļu asmeņus, negribēdami bēgt, nedz padoties, un ļimst nāvē viens pēc otra, un kādu instruktoru, kas vēl lūko slieties kājās un raut revolveri ārā no maksts, paceļ gaisā un izmet no grāvja, kā kviešu kūli, veseli četri asmeņi.

Cīņa tranšejas dēļ ir galā. Smagi elpodami, mēs slau-kam mēteļu piedurknēs sviedrus, noslaukam asinis, kurām piešļākstējušas acis, un tikai tagad redzam, ka mums nav neviena gūstekņa. —

Spilva, sarkanmatainais cirkus artists, ir kritis, neaizsniegdams vācu grāvja malu. Spandegam asiņo kreisā roka, bet viņš saka, tas esot nieks, jo lode skārusi tikai mīkstumu, un kauls palicis vesels.

Spandega draugs Strautiņš, kas solījās atriebt savas māsas dēlu, ir turējis vārdu, un vēl nāvē žņaudz vācu kareivja līķi, kaut pašam starp lāpstiņām redzams durkļa asmeņa gals.

Mazajam Ozolam lode nobrāzusi pieri, bet zens jau uzmeties uz grāvja malas, griezdams savu raibumaino seju un šautenes stobru uz to pusi, kur atkāpās ienaidnieks. Viņš nesteigdamies sāk atkal šaut, pēc katra šautenes noklau-dziena pārvilkdams ar mazo plaukstu pār pieķepējušām uzacīm, jo citādi tam asinis var aizmiglot acis.

Miķelsons atkūlies atpakaļ mūsu nodaļā. Viņš paspējis iedzīvoties mauzerpistolē un atkal plēšas ar garo dundadz-nieku, kas nupat vēl nesen, mums guļot ķēdē, bija pavisam bez smēķa, bet tagad lepni kūpina milzīgu cigāru.

«Kur tu to rāvi?» skaudīgi taujā Miķelsons.

«Palūdzu tepat no viena friča,» Konrāds māj ar galvu uz kreiso pusi, viltīgi piemiegdams savas iesarkanās sivēna acis. «Bija tāds džentelmenis, ka atdeva ar visu etviju,» Konrāds parāda lielu cigārmaku un, to noglabājis, turpina: «Viņš liek tevi sveicināt, lūdz atvainot, ka viņa kabatās priekš tevis nekā neesot palicis, un bija tik smaidīgs, ka nav aiz-ņirdzis zobus vēl tagad,» dundadznieks ņirdz savējos un smīnēdams skatās Miķelsonā, pūzdams tam sejā sava cigāra dūmus.

«Ķēms tāds!» Miķelsons pukojas, «aplaupījis mironi un vēl lielās.»

Piemiegtās Konrāda acis piemiedzas vēl šaurākas.

«Lēnām pār tiltu, čomiņ! Tavs jaunais revolveris laikam brūtes dāvana? Nupat saņēmi, atsūtītu rožainā konvertā, vai ne?»

Miķelsons nospļaujas un aiziet pa kreisi, iebāzdams bikšu kabatā

savu mauzeri, un Konrāds noskatās čiekurkalnie-tim pakaļ.

«Par velti vien būs tas gājums,» viņš noņurd un, neizlaizdams cigāru no zobiem, laiž pāri grāvja malai spļāvienu. «Vai nu trešās nodaļas zēni nemācēs pašu durtos fričus apčamdīt?»

Aizelsies atskrien pa tranšeju Vilnis, steigā lekdams pāri līķiem un tāpat steigā vērodams paša acīm, kas no mūsējiem beigts un kas vēl stāv uz paša kājām.

«Rotnieks lika ierīkoties tepat uz šaušanu, uzmest pa velēnai degungalā un plaucēt pa mājām, kas jums iepretim,» Vjļnis nosaka savā žargonā, taisīdamies iet uz kreiso vada spārnu, kur sāk pamazām klaudzēt mūsējo šautenes.

Man piepeši aizraujas elpa, un es grābju Vilnim aiz rokas.

Viņš apcērtas apkārt.

«Kas tev vainas? Tu jau izskaties tik bāls, kā etiķskābi sadzērusies jaunkundze.»

«Kur tēvs?» es aizgūdamies prasu.

«Tavs vecais? Sveiks un vesels un, lēcot grāvī, pārcirta vienam fricim ar savu skalu fizionomiju,» Vilnis jautri nosaka, skatīdamies acīs, un, redzot viņa smaidošo seju, man uzreiz paliek viegla sirds.»

Vilnis pamet man ar roku un taisās iet, bet tad atkal apstājas un sāk ostīt gaisu.

«Tavu smalku dūmu!» viņš teic un tad pamana dundadz-' nieku, kas pagriezis mums muguru un skatās par gravja malu uz friču ieņemto maju pu&v viss ietinies cigāru dumu mutuļos.

Vilnis pakutina ar zābaka purnu dundadznieka muguras galu, un Konrāds gausi pagriež pret mums bakurētaino seju. Ieraugot Vilni, tā visa saplūst platā smaida, un Konrāda roka, līzdama ārā no bikšu kabatas, sniedz draugam cigār-maku.

«Varens dūms,» Vilnis nosaka, aizsmēķējis un izlaidis caur nāsīm pirmo dūmu mutuli.

«Lai salda dusa paša raktā grāvī tam nabaga fricītim,» viņš piemetina un tad piepeši, kā atcerēdamies, apjautājas:

«Ar tuteni arī dabūji strādāt?»

Konrādam ieplešas mute, atminoties svarīgu, bet piemirstu lietu, un viņš stomīdamies saka, grozīdams šauteni un skatīdamies draugā vainīgām acīm:

«Ar to lērumu pavisam piemirsās. Sāku strādāt ar durklī, tāpat kā citi, un tad . . .»

«Nu?»

«Un tad te vairs nebija neviena dzīva friča, beigtu vien,» Konrāds atsaka, ieraudams plecos galvu, kas rēgojusies pāri tranšejas malai, un viss it kā savilkdamies, jo patlaban ir atkal sācis šaut vācu ložmetējs, šoreiz no netālās rijas stūra, un viņa ložu šalts, skalodama grāvja malu, tuvojas tai vietai, kur stāv garais dundadznieks.

«Nevajadzēja ļaut dzīvajiem aizbēgt,» Vilnis rājas un aiziet uz kreisā spārna pusi, kur šaudīšana kļūst arvien stiprāka.

Lodes kapā tranšejas malu, ārda dubļus un sviež mums acīs un aiz apkaklēm miklas zemes pikas. Tad ugunssšalts sāk lēni virzīties uz labo pusi, bet pēc brītiņa atkal nāk atpakaļ, noliecas pa kreisi, atkal atgriežas un tausta, un ārda to ierakuma malu, aiz kuras aizplakusi mūsu nodaļa, un mēs nevaram pacelt galvas pār grāvja malu, nevar lāgā apskatīties pa labi un kreisi, jo visur lēkā un lido ložu šķiesto dubļu šļakatas, un mūsu mēteļi, kas jau tā savazāti, guļot ūdens peļķēs, aplīp dubļiem vēl vairāk un kļūst tikpat netīri kā tranšeja.

Vairīdamies no ierakuma malas, ko kapā lodes, mēs velkamies uz grāvja vidu, bet tas tā pielijis, ka duļķainais ūdens apņem zābaku purnus.

Ūdenī un dubļos guļ beigtie vāci un mūsu kritušie, un, vērojot viņu pelnpelēkās sejas, man savāds gurdenums piepeši pārņem rokas un kājas, un es apsēstos uz strēlnieku pakāpes, lai slēptu no biedru acīm ceļgalu drebēšanu.

Turpat pie manām kājām, ar seju dubļos guļ liela auguma kareivis, zaļganpelēkā mētelī. Kaska tam nokritusi, pus-iemīta ūdenī, un kareivim ir gaiši dzelteni mati un plats pakausis, kas tagad kļuvis zilgansārts.

Es gribu novērst no šī pakauša savas acis, bet viņas ir kā piekaltas un nebeidz vērties turpu, kur ūdens, kas skalojas līķim ap kaklu, izskatās mazliet iesarkans.

Pakluss, īss svilpiens. Mēs metamies pāri žogam, kas šķir dārzu no arumiem aiz tā, un zem mūsu zābakiem šķīst dubļi un šļakst vagās salijušās ūdens paltis. Vāgūža sānsienas mūris skrien mums pretim, bet mēs skrējienā nenovēršam acu no vāgūža augšas lūkas, no kuras rej riju un to apstājušo mūsu ķēdi vācu ložmetējs.

Tad mēs jūtam sev uz vaigiem miklu vēsumu, un cieši pieplūkam pie vāgūža sānu aukstā mūra, kas tagad ir mtisu patvērums.

Tepat augšā, gandrīz virs mūsu galvām, nemitīgi klaudz ložmetējs, kura vadītājiem mūsu skrējiens palicis nemanīts. No savas jaunās slēptuves mēs varam pārredzēt šauru pagalma malu un klēti, aiz kuras stūriem glūn pārējo vada biedru šauteņu stobri. Netālu aiz mūsu mugurām melno zemā priežu meža strīpa.

Spandegs kaut ko iečukst Miķelsonam ausī, un tas, nometis šauteni un palēcies gar mūri uz augšu, rokām aizķeras aiz spāres gala. Konrāds tam paliek zem zābaka savu slīpo plecu, un čiekurkalnietis kā vāvere uzrāpjas uz drēgnā jumta, un, nogaidījis sevišķi niknas šaušanas mirkli, uzmanīgi izlauž lubu jumtā šauru spraugu, sākdams pa to vērot vāgūža augšas iekšieni.

Aizturējuši elpu, mēs sekojam Miķelsona kustībām.

Viņš glūn veselu mūžību, — vismaz mums tā izliekas. Tad pagriež

pret mums savu rētaino vaigu — ap acīm un lūpām tam dreb smīns — nesteigdamies atloka mēteļa stūri, izvelk no bikšu kabatas sērkociņus un pēc tam saburzītu avīžlapu.

Uzrāvis sērkociņu, tas liek viņu klāt avīzes strēmelei, aizsegdams mazo uguntiņu ar savu plaukstu no vēja pūsmas.

Mazā liesma sāk lēni laizīt tai pielikto papīra strēmeli, aug lielāka, sāk līksmi šauties augšup, un tad Miķelsons, pavicinājis degošo avīžlapu gaisā, ielaiž viņu vāgūža jumta spraugā, pa kuru pēc maza brīža sāk spiesties ārā tieva dūmu strūkliņa. Tā briest resnāka, dūmus redz spiežamies ārā no tuvākām jumta lubiņu starpām, un Miķelsons, veikli noslīdējis zemē, pusbalsī teic:

«Tā lieta ir darīta. Visa vāgūža augša piebāzta ar sienu, un pilna, liekas, ir arī kūtsaugša. Ja friči pēc pusstundas nebēgs ārā no vāgūža un staļļiem, lai tad Rīgas brūte mani piešmauc ar pirmo ceļā gadījušos družiņņiku.»

Spandegs paskatās uz dūmu mutuļiem, kas spiežas cauri jumtam, paskatās uz klēti, aiz kuras stūriem glūn mūsu vada šauteņu stobri, un nosmīn, piemiegdams acis un acīmredzot šai mirklī piemirsdams arī sāpes, kas smeldza cauršauto roku:

«Viņiem jāmūk, tas ir skaidrs, un tie var mukt vienīgi pa šauro spraugu starp vāgūža stūri un klēts galu. Ap otru staļļa pusi jau neskries, jo zin, ka tur pakļūs zem pirmā vada ķēdes ugunīm.»

«Tātad mēs zēvelēsim tiem virsū no šīs puses, un Salas zēni no klēts puses,» Konrāds ieminas, un Spandegam gail acīs jautras guntiņas.

«Krusta ugunīs, kā tad,» saka Miķelsons, jau juzdamies varoņa lomā. «Nolaidīsim viņus tepat arumos no kājām un beidzot dabūsim cieti to sasodīto mašīnu.»

Pa labi, prāvu gabaliņu aiz dārza, vēl redz laukā gulošus iezaļganus augumus, kuru šautenes nav stājušās atbildēt ierakumos palikušo strēlnieku gunij. Debesis, pieblīvējušās tumšpelēkiem mākoņiem, sāk atkal līņāt, un kopā ar aukstām lietus lāsēm krīt lejā lielas sniega pūkas, pusiz-kusdamas jau gaisā, pirms tās sasniegušas slapjo zemi, mūsu sejas un mēteļus, un vāgūža jumtu, virs kura viļņo un ceļas arvienu biezāki dūmu mutuļi.

Vācu ložmetējs vāgūža augšā rej aizgūdamies; viņa šāvienu klaudzēšanā manāma satraukta steiga, un tātad ugunsgrēka iesākumu ir pamanījis arī ienaidnieks.

«Zēl staļļu,» nopūzdamies saka druknais gaišmatis Sēja, kam palikušas leišmalē mājas ar simt piecdesmit pūrvietām kviešzemes. «Diezin, ko teiks saimnieks, kad atgriezīsies un dabūs to zināt, ka paša tautas brāļi pielaiduši viņa laidaram uguni.»

Spandegs uzmet runātājam drūmu skatu, paskatās uz jumta pusi un arī nopūšas:

«Ko lai dara? Un kas tad priekš saimnieka ir labāki, — atgriezties atkal mājās, kas palikušas bez staļļiem, vai nemaz nepārnākt savā zemē, ko paņems kāds vācu kolonists?»

Sēja paloka galvu, bet no skatiem, kādiem tas vēro dūmu mutuļu celšanos no vāgūža jumta, var manīt, ka viņa saimnieka sirdij šī lieta tomēr nepatīk.

«Tak jau vismaz citas ēkas neaizņems,» viņš gausi novelk, paskatījies lietus mākoņos, kas klīņā virs galvas, «jumti visi pielijuši un vēja arī nav.»

Kā atsaukdamies Sējas vārdiem, tanī vāgūža jumta vietā, kur Miķelsons ielaidis aizdedzināto avīzes strēmeli, izšaujas stāvus gaisā liels dūmu padebesis un tam pakaļ rūcoša dzeltenu liesmu mēle. Tad uguns sāk spiesties cauri jumta lubiņām arī citās vietās, sākumā vēl pabailīgi, pat plakdama atpakaļ, bet viņas mēles ātri pieņemas stiprumā, krākdamas šaujas augšup, un pēc brītiņa visa jumta vidusdaļa jau izskatās kā plašs ugunssārts, un dūmu lāņi, nesdami sev līdzi karstu deguma dvašu, sāk plēsties pāri arumiem, ķeras kailajos dārza koku zaros, kas dreb aiz klēts, un ar savu kodīgumu un sviluma smaku kutina nāsis un liek acīm asarot.

«Nekas,» sevi mierina Konrāds, ar ikšķi berzēdams iesarkanās sivēna acis, «ja mēs raudam te ārā, tad friči iekšā sāks driz gaudot.»

Tiešām, vācu ložmetēja šaušana kļuvusi vēl straujāka, laidarā dzird sasaucamies ķērcošas balsis, un uguns pa vāgūža augšu skrien tālāk, tiekdamās apņemt no trim pusēm ienaidnieku, ko drīz apņems liesmu loks.

Miķelsons ir piepeši pazudis kā ūdeni. Tad viņš parādās mums aiz muguras, plecs tam nobiris kaļķiem, ejot cieši gar staļļa mūri, un viņš stāsta, ka rija jau mūsu rokās, un pirmā vada ķēde sākusi virzīties uz staļļa pusi.

Viņš vēl nav beidzis stāstīt, kad mēs visi reizē sviežam šautenes pie pleca.

Spraugā starp vāgūža stūri un klēts galu parādās salīkuši stāvi, diebdami uz lauka vidus pusi.

«Uguni!» sauc Spandegs, bet mēs jau esam sākuši bez komandas šaut.

Četri augumi saļimst arumos, — viens no tiem vēl lūko celties kājās, bet viņu nopļauj pa otram lāgam mūsu lodes, — un piektais apmet kūleni, aizskrējis solus divdesmit tālāk.

Atkal parādās jauns bēgļu pulciņš, kas cer glābties pret uguns liesmām un pirmā vada lodēm, bet saplok turpat pret dārza stūri, jo tagad sākuši šaut arī Salas vīri, kas slēpjas aiz klēts.

Salas strēlnieku lodes kapā vāgūža stūri virs mūsu galvām, bet liekas, uz šo pusi sākusi šaut arī vācu ķēde, kas guļ tīrumā, dārzam iepretim, — vismaz dažas lodes nāk mums tieši no sāniem. Citas

atsitas mūrī, citas aizspindz uz degošā jumta pusi, kas tagad izskatās kā viens vienīgs liesmu sārts.

Vāgūža jumta gals jau deg kā lāpa, bet vēl arvien nav beidzis strādāt vācu ložmetējs.

«Va velns,» brīnās Sēja, «kur tiem tēviņiem stipri nervi un pret karstumu nejūtīgas muguras! Nupat jau vajadzēja bēgt ārā no vāgūža pa kaklu, pa galvu ar visu mašīnu.»

Ložmetējs šauj vēl steidzīgāk, tagad atkal bez pārtraukuma, un, liekas, ne vien uz rijas pusi, no kuras nāk pirmā vada ķēde, bet arī pa klēts galu, no kura stūra piepeši pazuduši mūsējo šauteņu stobri.

«Grib segt savējo atkāpšanos,» Spandegs skaļi saka, un balss tam tūliņ apraujas, jo tagad no pagalma pa spraugu izskrien arumos vesels bars vācu un diedz cik jaudas mums garām uz meža pusi.

Vēl steidzīgāk mēs liekam strādāt šauteņu aizslēgiem, un palikušie bēdzēju stāvi skrien, krīt un kūleņo pielijušās vagās, un daudzi nogāžas dubļos, lai nepieceltos vairs.

Mēs šaujam bez stājas, vinčestru stobri metas karsti, un karsti paliek arī mūsu galvām un mugurām, jo no degošā jumta puses uz tām līst liesmu tveice.

Šauteņu klaudzieni, ložmetēju tarkšķēšana, liesmu rūkšana un ložu klaksti vāgūža sānu mūrī, — un mēs atkal esam beiguši šaut, jo arumi, kas mums priekšā, ir kritušu un mirēju lauks.

Tad mitējušies strādāt arī vācu ložmetējnieki, sēdēdami uguns liesmās pie savas mašīnas un cenzdamies brīvot biedriem atkāpšanās ceļu, un Miķelsons, piecēlies uz ceļa, uzsprauž durkli savai šautenei, ar tās laidi dodams Konrādam vieglu belzienu sānos.

Garais dundadznieks pablisina uz posma vecākā pusi savas iesarkanās acis, kas pilnas dūmu asarām, un, pamājis ar galvu, izvelk no azotes tuteni. Pagaidām viņš to neņem pa sviedienam, bet ieliek asmeni zobos un skatās visapkārt viltīgi jautrām, piemiegtām acīm, kuras vēl nav beigušas asarot.

Mums citiem sāk straujāk sisties sirds, un rokas ciešāki sažņaudz šautenes.

Ja vācu ložmetējnieki nav sadeguši dzīvi vai nobeigušies no karstuma, kas trakojis tiem aiz muguras, tad viņiem tagad jānāk ārā pa šo pašu spraugu — cita ceļa tiem nav, — jāskrien garām mūsu šauteņu stobriem, — tāpat kā nesen vēl skrēja viņu biedri, lai kristu arumos, — augšpēdus, ar seju uz leju vai sāniem, un neceltos vairs.

Mēs skatāmies uz spraugas pusi, nenolaizdami no tās acu. Mums ir līdz pēdējam sasprindzināti nervi, un tad Sēja, raus-

«Friču ķēde aiz muguras!»

Viņa sauciens liek skriet ledainam vēsumam pāri mūsu sakarsušajām mugurām un visiem reizē griezt galvas uz meža pusi.

Pāri laukam un pļavai, kas stiepjas aiz tās, robežodama ar meža malu, ašā gaitā maršē uz mūsu pusi vācu ķēde, kareivjiem ceļot kājas kā parādes gājienā. Neapstādamies savā steidzīgajā soļošanā, rakstā likdami kājas, viņi rakstā ceļ šauteni pie vaiga, šauj uz mūsu pusi, nāk tuvāk un tuvāk, — atkal ceļas, šauj un laižas lejup šauteņu stobri, — jūk ūdens paltis zem cieti spertiem zābakiem, un ķēdei nav saredzams gals.

Priekšā mums sprauga, kurā katru mirkli var parādīties ložmetēja stobrs. Pa kreisi — milzīgs liesmu sārts, kas rūkdams met gaisā un mums uz mugurām un galvām degošās lubiņas un kvēlojošās siena saujas, — pa labi miroņiem nosēts lauks, un aiz muguras vācu ķēde, kas nāk pāri laukam uz mūsu pusi, neatvairāma, kā ložmetēju sēta ugunssšalts.

Spraugā parādās augums, kam vairs nav cilvēka izskata. Viņam apsvilusi seja, galvai vairs nav ne kaskas, nedz matu, un no pleciem un muguras nokarājas apdegušu drēbju skrandas.

Aiz viņa iznirst no dūmiem un ugunsmutuļiem otrs un trešs, streipuļo uz arumu pusi, nesdami ložmetēju. Viņi klūp, ceļas kājās, iet un krīt no jauna, tiekdamies tikt projām no liesmu jūras, kas padarījusi aklas viņu acis, un tomēr nepamezdami savu ieroci, kas strādājis bez stājas līdz tam mirklim, kad liesmu mēles jau sāka skārt viņa vadītāju muguras.

Mēs skatāmies kā sastinguši šai dzīvo miroņu gājienā, un tad Miķelsons trūkstās kājās. Turēdams durkli pa dūrienam, viņš nospļaujas, izgrūž krievisku lamu vārdu un gāžas uz priekšu, bet lādēdamies izlaiž pusceļā šauteni no rokām, nogāžas ar seju dubļos un ap viņu pajūk ūdenssšalts.

Sēja ievaidas un saķer plecu, un arvien niknāk sāk sisties vāgūža mūrī vācu ķēdes lodes, sviezdamas mums sejās un uz galvām kaļķu drupatas un ķieģeļu drumslas.

Ložmetējnieki netraucēti aizstreipuļo pāri arumiem uz savējo pusi, jo nevienam no mums nepaceļas šautene.

Tad mēs atkal pagriežam galvas pret lauku, kam pāri no meža puses nāk vācu ķēde, un beidzot no mūsu locekļiem atlaižas mulsuma sastingums. Bez komandas mēs pietrūk-stamies kājās, sākam pieliekušies skriet uz pagalma pusi gar degošā laidara mūri, un Konrāds, skrējienā vēl neizlaizdams nazi no zobiem, pieceļ un rauj līdzi Miķelsonu, kas vaid un lādas, spiezdams plaukstu pie asiņainajiem sāniem, un Spandegs, iebāzis mēteļa kabatā nagānu, ar veselo roku paķer čiekurkalnieša šauteni.

Mēs esam aiz mūra stūra, lietus peļķēm un asiņu paltīm pielijušā

pagalmā, kas tagad pieplūdis ar deguma smaku, kodīgiem dūmiem un satrauktiem strēlniekiem, un beidzot sākam just, ka mums ir smaga noguruma pilnas rokas un kājas.

Gar aku, pie kuras guļ asiņainos dubļos beigts vācu kareivis, skrien uz spraugas pusi un mums klāt rotas komandieris un tam pakaļ pulciņš mūsējo ar šautenēm uz rokas.

Virsleitnants uzmet īsu skatu arumiem un viņu vagās sagāztajiem vācu līķiem, pamana kontruzbrukumu, apstājas iiļUij Sagrābj aiz pleca Vilni, kas skrējis tam līdz:

«Skrien, cik spēka, pie virsseržanta, lai ved uz priekšu otro pusrotu!»

Vilnis aizdrāžas gar istabas galu atpakaļ, un Salam, kas saguldījis savējos strēlniekus ķēdē aiz dārza sētas, ir kļuvis, pienākot pie rotas komandiera, vēl drūmāks kā vienmēr vaigs.

«Virsleitnanta kungs,» viņš klusi saka, «jādabū šurp labi mudīgi Krastiņš ar viņa mašīnu. Citādi var iziet dumji, — friči nāk vai vesels pusbataljons.»

Rotnieks paskatās kaprālim sejā un tad saka ziņnesim:

«Ceturto rotu uz priekšu, un ložmetēju auļos šurp!»

Strēlnieks pazūd dūmos, kas mutuļo ap mums, gāzdamieš līdz ar deguma tveici no laidara puses, un palikušie str'ēļ-

iul/i t > /l

;b|b(J

nieki uz komandiera mājienu metas arumos ķēdē, plakdami aiz kritušiem, un mēs atkal spiežam plecos vinčestru laides.

«Ašu uguni!» sauc virsleitnants, un arumos sāk klaudzēt strēlnieku šautenes.

Vāci nāk arvienu tuvāk, ātrā gaitā, bet nenoguldamies ne reizes, kaut gan nācēju rindā jau manāmi robi, un aiz viņu ķēdes palikuši gu| ot laukā vairāki augumi.

Pa kreisi, patālu aiz dārza, ierejas un apklust ložmetējs, un tagad mēž zinām, ka Krastiņš ar savu mašīnu jau steidzas šurp.

Vāci paātrina gaitu, — steidzīgāki klaudz mūsu šautenes, un viena doma kaļ smadzenēs mums visiem:

«Vai laikā atsteigsies mūsu pusrota un ceturtā rota, un vai laikus sāks mums tepat tuvumā strādāt Krastiņa ložmetējs?»

Tuvāk, arvienu tuvāk nāk vācu kontratakas vilnis, un viens otrs no mums jau sāk netēmēdams šaut.

To pamana rotnieks, un viņa balss pārtrauc mūsu nervozo šaušanu. ■

«Pa vācu ķēdi — rota — uguni!»

Reizē noklaudz arumos sakritušo strēlnieku šautenes, un, dzirdot mierīgos komandas vārdus un saskaņu, kādā izšāvušas mūsu bises, top mierīgākas mums rokas, un trauk-smīgu bažu vilnis atlaižas no sirds.

«Rota — uguni!»

Atkal dārd salve, nācēju ķēdē rodas jauni robi, un tad mēs dzirdam pagalmā un spraugā steidzīgu kāju dimdēšanu, skrējienā piekusušas krūtis un mums blakus metas arumu vagās jauni strēlnieku stāvi, celdami šautenes pie vaiga un likdami stobrus pāri līķiem, lai parocīgāk varētu šaut.

Tagad vācu ķēde jau pienākusi tik tuvu, ka var saskatīt atsevišķas sejas zem haki kaskām, un vācu virsnieks, steigdamies šāvējiem pa priekšu, jau ceļ komandai zobenu.

Viņš nepaspēj to pacelt virs galvas un laist lejup, lai dotu saviem kareivjiem zīmi gāzties durkļu uzbrukumā, jo kaska tam piepeši nokrīt no galvas, un, izlaizdams no rokas zobenu, viņš atmuguriski nogāžas zemē, un turpat mums aiz mugurām, pie klēts stūra jautri noskan mūsu virsleitnanta balss:

«Labi šauts, virsseržant!»

Es apsviežos uz sāniem, redzu rotnieku un blakus viņa skaistajai zēna sejai tēva sirmo galvu ar spurotām sirmām ūsām un ļaunas uguns pilnu aci, kas glūn mums pāri uz vācu pusi, un zem acs glūn jaunam šāvienam pacelts vinčestra stobrs.

Krītot virsniekam, vācu ķēde palēnina gaitu, bet tikai uz acumirkli.

Tad viņi nolaiž pa dūrienam savu durkļu platos asmeņus un klusēdami sāk skriet uz mūsu pusi.

Strēlnieku šauteņu uguns atkal kļūst nervozi aša, un piepeši aiz dārza stūra sāk līksmi un skaļi tarkšķēt mūsējais ložmetējs.

Es pametu skatu, un gar ābeles stumbru glūn, pavērsts uz vācu pusi, masīvs stobrs, no kura tagad sākusi plūst un skalot lauku uguns un nāves šalts.

Krastiņa ložmetēja stobrs lēni un nesteigdamies patlaban virzās no kreisās puses uz labo, un, sākdama no kreisās puses, ļimst zemē skrejošo uzbrucēju ķēde, kā rudzu lauks, ko lauž veldrē piepeši atauļojis viesulis.

Skrējēji krīt juku jukām, citi paliek guļot, citi lūko celties kājās, un citi plēš pirkstiem arumus vai lūko rāpties atpakaļ, līdz kādā vagā paliek klusi.

Atsaukdamies un piebalsodams Krastiņa vadītās nāves pļaujmašīnas balsij, degošā laidara otrā malā, pret rijas pusi, piepeši sāk strādāt otrs ložmetējs, un Spandegam, kas guļ man blakus, veselajā rokā atkal turēdams nagānu, pēkšņi paliek līksms drūmais vaigs, un nodaļnieks man iekliedz ausī:

«Nupat iet zaļi! Ceturtā rota arī klāt, un tai līdzi otra mūsu mašīna!»

Bez stājas strādā Krastiņa ložmetējs, trakā steigā tam turas līdzi mūsu šauteņu balsis, un cauri liesmu krākšanai iļņ dūmu mutuļiem,

kas veļas no laidara puses un staigā pa arumiem ap kritušiem un dzīviem, var dzirdēt no labās puses, kā klab ceturtās rotas šautenes.

Daļai vācu tomēr izdevies aizsniegt laidara mūri, un, slēpdamies aiz tā, viņi sāk nikni šaut. Daļa ir noplakusi ķēdē pie zemes, nenogaidīdama nāvi, ko sēj pāri laukam Krastiņa ložmetējs, un, stobram pagriežoties uz citu pusi, iēc kājās, un lūko bēgt atpakaļ, un bēgļus vajā mūsu uguns, un pa pēdām tiem steidz Krastiņa mašīnas šķiestā nāves un uguns šalts.

Tad mēs visi reizē, bez komandas, sakustamies, ceļamies kājās un sākam skriet pulciņos uz priekšu, atkal guldamies zemē, sākdami šaut, un atkal lēkdami augšā, lai sāktu no jauna skriet.

Ceturtā vada kaprālis Dzilna ar saviem strēlniekiem metas ap degošā laidara stūri, noliekuši cīņai durkļus, un steidz nobeigt mūri aizsniegušos vācus, — skan lāsti, šķind sasizdamies asmeņi, — un gūstā no tiem nedodas neviens.

Mēs citi izskrienam nāves nopļauto rindām cauri, tiekdamies pretim meža malai, kurā pazūd retie bēgļi, un mūsu skrējienu aptur sīku priedīšu stumbri, un tad mēs beidzot atjēdzamies, ka diena iet uz vakara pusi — pāri zemei nolaidusies krēsla, kurai pakaļ steidzas melna veļu nakts.

Ienaidnieks pazudis mežā, kur tagad retumis atspindz kāda nomaldījusies lode, un purva priežu sils liekas izmiris un baisīgi kluss. Vējš lēni žūžo kroplo koku zaros, bet uz dzelzceļa pusi un Lielupes malā vēl nerimstas cīņas troksnis, un šauteņu sprakšķēšanu un ložmetēju tarkšķošās balsis šad un tad pārkliedz lielgabalu balsis. Auksts un mikls ir vēlīnā oktobra gaiss. Zeme pielijuši ūdens paltīm, un zemu staigā tumšpelēki padebeši, sijādami lietus lāses un sniegu, kura pūkas sāk kust, vēl neaizsniegušas slapjos pļavas ciņus un mūsu vaigus, kas aplipuši dubļu šļakatām, ugunsgrēka svelmes šķiestiem kvēpiem un sarecējušām asinīm.

Atskrienot mežmalā, mēs elpojam smagi un aši, rausdami no pierēm sviedrus un no acīm lietus piles. Tagad mums metas auksti, salst slapjās kājas, un bezgala liels nogurums manāms visos locekļos.

Mūsu drēbes ir pielijušas un piesvīdušas; zābakus, mēteļu priekšas un piedurknes klāj dubļi, kuriem aplipuši arī mūsu ceļgali, roku plaukstas un patronsomas. Daudziem ir tik melnas sejas, ka redz vienigi acu baltumus.

Mēs sēžam mežmalā uz celmiem un pielijušiem ciņiem, vēl arvien turēdami rokās šautenes, bet nesenais kaujas spars ir pazudis bez miņas, un tam izgaistot piezadzies klāt un pārņēmis mūs no galvas līdz kājām nāves gurums, mākdams ar savu svina smagumu rokas un kājas. Pamazām sākuši retāk zvanīt mūsu satraukto asiņu zvani, un divkārt auksts un drēgns tagad liekas zemliku laika gaiss.

No visām pusēm nāk mums virsū vēsums un krēsla. Miroņiem

nosētais lauks, kas stiepjas no pļavas līdz mājām, jau metas pelēkmelns, bet laidara mūros vēl nav beigušas kvēlot sakritušās spāres un sijas un met zemajos padebešos sarkanu atspīdumu.

Purva priežu silā un visos pļavas stūros sāk velties un kūpēt migla, kuras strīpas saskatāmas arī lauka melnumā, virs pielijušā ūdens paltīm.

Visur mana miglas dūmaku lēno ņirbēšanu. Spēcīgas kļūst miglā visu lietu kontūras, un zilganpelēkas ir palikušas dzī-vajo un mirušo sejas.

Tad pāri laukam, ko klāj kritušie un ūdens paltis, dzird kādu nākam uz mūsu pusi, no miglas iznirst garais dundadz-nieka stāvs, un Konrāds nolaižas man blakus uz slapjā priedes celma, un, skaļi izšņaucis degunu, noslauka mēteļa stūrī pirkstus.

«Kur tu biji pazudis?» viņam prasa Spandegs, mūsu jaunais nodaļnieks, kam smeldz sašautā roka un tāpēc ir īgna un skarba balss.

Konrāds klusēdams bāž rokas mēteļa kabatās un izvelk divas ar drēbi apvilktas pudeles, kādas mēdz nēsāt sev līdzi vācu kareivji, dzīvodami ierakumos un iedami kaujas laukā, un Spandegam uzreiz sāk atplaukt bargais vaigs.

«Kungu manta»,» viņš saka, apostījis atkorķētās pudeles kaklu, ko dundadznieks tam tura pie deguna. Tad Spandegs saņem ruma pudeli veselajā rokā, ceļ pie mutes, un mēs dzirdam vienu guldzienu, tad otru. Mūsu nodaļnieks nokrekšķinās un sāk slaucīt ūsas, un sniedz pudeli tālāk. To ņem savā ziņā klusais Priede, lai sniegtu nākošam.

Konrāds pa to laiku paspējis attaisīt otru pudeli, un dedzinošais ruma malks liek ieisisties man krūtis karstuma vilnim, no kura bēg aukstums, un uz brītiņu mundrāki paliek svin-smagie locekļi.

Pudeles ceļo apkārt, staigādamas no mutes pie mutes, un, kad tās atgriezušās pie dundadznieka atpakaļ, viņš tās pacilā, piesit vienu pie otras, paklausās, kā skan, un tad nomet zemē, un, noklakšķinājis mēli, saka:

«Cauri gan.»

Rums atveldzējis mūsu sagurušās sirdis, un liek strāvot tlksmīgam sprindzīgumam cauri visiem locekļiem. Brītiņu mēs vairs nejūtam aukstumu, ko dvašo mūsu drēbes un miklais gaiss, un miroņu un miglas lauks neliekas baiss.

Sirdis visiem atplaukst-brālīgs maigums, un pateicības pilnām acīm mēs veramies uz to pusi, kur sēd uz slapjā celma Konrāds, kūpinādams cigāru un spļaudams caur zobiem un garām cigāram uz to pusi, kur miglas lāņos vēl blāzmo dziestošā ugunsgrēka atspīdums.

Atkal dzird kādu brienam pa ūdens paltīm caur miglu, un Vilnis, piegājis mums klāt, izņem Konrādam smēķi no zobiem, iesprauž to pats un saka:

«Virsleitnants pavēlēja rotai salasīties pie mājām: mēs ejam uz

Sloku atpakaļ.»

Klusēdami mēs ceļamies kājās, — grab katliņi un žvakst durkļu makstis, sizdamās pie plecos sakārto šauteņu laidēm, un sākam brist atpakaļ uz māju pusi, ap kurām dunēja kauja, bet tagad redzams gaisā sarkans atspīdums.

Spocīgi kluss kļuvis cīņas lauks, kurā kūp miglas dūmakas, apsegdamas ūdens paltis un kritušo augumus. Mēs brienam pa dubļiem un peļķēm, — miglā nevar saskatīt, vai tas ir ūdens vai asinis, — un arvien uzmanīgāki ceļam kājas, jo kritušos sastop arvienu biežāk, un miroņu un miglas pilns ir nāves lauks.

Viņi guļ ūdeni un dubļos kā nu kurais kritis, un peļķes, kurās iegūlušās viņu galvas, ir tumšākas nekā kurās nav neviena miroņa.

Citi krituši uz mutes, un mēs paejam mierīgi garām. Citi guļ augšpēdus, kā vērodami raudošās debesis, un citi ir sagriezušies uz sāniem, pusaizsegdami rokām sejas, kā slēpdamies un reizē glūnēdami, un pavada mūs ļauniem skatiem, — nikns un draudu pilns šķiet miglā viņu stingušo acu baltums, un neviļus mums kļūst steidzīgāka gaita, un acis vēršas uz citu pusi, pakaušiem un pleciem tomēr manot stīvos skatus, kādiem mūs pavada no mūsu šautenēm kritušie.

Gurdi murd dubļi zem mūsu zābakiem, un bezgala plašs liekas miglas lāņiem segtais kaujas lauks. Nāves guruma pilni ir mūsu locekļi un pleci, kurus spiež pakārtie vinčestri un pustukšās patronsomas, bet, ceļot kājas, liekas, ka tām ceļas līdzi viss pielijušās zemes svars.

Tad nāk arumi. Katrā vagā te guļ līķi, un no viņu sejām ir atsedzis miglas autu sarkanais ugunsgrēka atspīdums. Pret dārza stūri tie guļ cits uz cita, — šai vietā viņus gāza mūsējo lodes, nākdamas no vāgūža mūra sienām un no klēts puses.

Arumos kļūst atkal ašāka mums gaita. Mēs cenšamies neskatīties uz vagu un miroņu pusi Un, spiezdamies kopā, saejam pagalmā, kur pirmais vads jau gaida. Ieraugot biedru sejas, kuras atspīd ugunsblāzmā, mums paliek lēnāki soļi un no pakaušiem un pleciem atlaižas spiedošais aukstais smagums, kas bija samanāms, ejot cauri līķu laukam un mirušu niknu acu skatiem ejot mums pakaļ un līdz.

Rotnieks ar leitnantu ir atsēdušies klēts priekšā un skatās, kā tēvs kārto rotu atpakaļgājienam, un tagad mēs pamanām, ka trūkst daudzu pazīstamu seju, un mūsu vads kļuvis pavisam rets.

Virsniekiem ir drūmas acis, un mēs dzirdam, ka mūsu izlūku leitnantu vāci durkļiem uzsvieduši gaisā un ka pie Pavasariem guļot ļoti daudz kritušu. Un tad virsnieku valodas kļūst vēl klusākas un viņi piemin pirmās rotas komandieri, kas aizskrējis līdz vācu ierakumiem ar rokas granātu rokā, smagi ievainots un negribēdams krist gūstā, — vāci nākuši virsū, bet viņa puikas netikuši zem ložmetēja uguns uz priekšu, — pats nošāvies.

Mēs, palikušie, beidzot esam kopā, skan paklusa komanda, un, atstājuši sargposteņus, mēs sākam lēni iet uz Slokas pusi, gurušām kājām un nokārtām galvām, un aiz mums vēl gudrāka nāk ceturtā rota, kurai sturmējot vācu ierakumus kritis viņas komandieris.

Mēs ejam pāri laukam, kurā šorīt rējās mūsu un vācu ložmetēji un klaudzēja daudzu biedru šautenes, kuru vadītāji vairs neiet rindās un mums līdzi. Un atkal mums palēninās soļi, pieejot tranšejai, kurā guļ mūsējie un vāci, un, lēkdami platajam cīņas grāvim pāri, mēs cenšamies neskatīties zem kājām, jo grāvja dibenā guļ virs pie vīra, un mūs pavada viņu mirušo acu stingie skatieni.

Nav klusā palaidņa Spilvas, kas prata runāt ar vēderu un uguni rīt, — nav Strautiņa, kam blakus šorīt krita viņa māsasdēls un krustdēls Egle, — Strautiņš palika vācu grāvī ar durkli krūtīs, vēl nāvē žņaugdams ienaidnieka kareivi, — un nav vairs Gaiļa, mūsu vēcā nodaļnieka, kam riebās paša uzvārds un bija no kaujas un nāves bail.

Plēsīgais nebēdnieks Miķelsons, kam naža rēta švīkoja vaigu, vairs neiet mums līdz, jo Konrāds to ievainotu nodevis sanitāriem. Nav jautrā studenta Lejiņa, kas slēpa sirdī vecu mīlas vainu, trūkst rāmā saimnieka Sējas, kam vienmēr bija prātā viņa mājas, — vācu lode tam sadragāja plecu, — un retākas kļuvušas arī citu nodaļu rindas. Mazajam kaprālim Salam vairs nesoļo kā vienmēr blakus Pētersons, drūmais «Fēniksa» strādnieks, milzīgām melnām ūsām, bargu seju un maigu tēva sirdi, un Sala iet nodūris galvu no klusēšanas.Un kluss ir palicis arī Vilnis, kam vienmēr bija laba oma, niķu pilna galva un jautrs prāts.

Gurdas un smagas mums kļuvušas sirdis un kājas; nāves smaguma pilni ir visi locekļi, — mūs māc nervu atslābums, muskuļu un jūtu gurums, un tagad vilina vienīgi miegs.

Gulēt, — gulēt — gurdi mums deniņos zvana asinis. Atpūtu prasa domas un kājas, un miegaini murd dubļi, mums ejot pa pielijušajiem laukiem un slapjām pļavām atpakaļ uz Slokas pusi, un ūdenī un dubļos paliek daudzi, kas šorīt vēl gāja mums līdzi, cīņas gaidu sasprindzinātiem nerviem un kaujai savilktiem muskuļiem.

Mēs esam tā noguruši, ka dažam jau aizlīp cieti acis, kaut gan kājas vēl mehāniski kustas un iet citu soļiem līdz. Tad snaudošā galva slīd arvienu zemāk uz krūtīm, sāk klanīties viss gurdenais augums un lēni gāžas uz priekšu, atsizdamies pret kādu muguru vai plecā uzkārtu šauteni, un gulētājs pēkšņi trūkstas taisns, brīnīdamies laiž apkart miegainu skatu un saņēmies atkal soļo citiem līdz.

Gulēt, — gulēt — murd dubļi un čalo ūdens paltis, skalodamās ap zābakiem, un beidzot mēs esam ārā no laukiem un pļavām, un zem mūsu kājām sāk šalkt dubļainais Slokas ceļš.

Tad mēs esam aizsnieguši savas naktsmājas, sabrūkam iekšā, slienam kaktos šautenes, un paši izstiepjamies uz grīdas,

nenoņemdami pat mantu maisus, jo rokām liedz pacelties nāves smagums, kas salijis viņās kā svins.

Gulēt, — gulēt — lūdzas mūsu asiņu ķēdes, nervi un visi muskuļi, un neviens neceļas kājās, neatsaucas neviena balss, kad istabas durvīs parādās pinkaina galva un aicina iet pēc vakariņām.

Mēs neesam ēduši divdesmit stundas, bet mūsu nogurums ii" liels bezgala, un mums nemaz negribas ēst.

[1] Vāji un tumši deg svece, cenzdamās apgaismot telpu, kurā uz grīdas un atkritis guļ mūsu vads, un melnas ēnas staigā pa sienām un gulētāju sejām. Aiz loga atkal čalo oktobra lietus, un bezgalīgi gara ir nolaidusies pār zemi veļu nakts.

No salijušiem mēteļiem, no zābakiem, kas visu dienu mirkuši dubļos un ūdenī un palikuši nenovilkti, no pusvērtām mutēm un piesvīdušām blūzēm ceļas smagas izgarojumu dūmakas un sajaucas kopā ar palsu miglu, kuras mutuļus laiž iekšā ar vecu maisu pusaizbāzta augšas rūts. Un melno ēnu saimei sāk piebiedroties citas, vēl gurdākas un bālpelē-kas, un kūp zem griestiem, vijas lejup un lokas virs gulošiem augumiem, kurus pārņēmis nemierīgs un murgains miegs.

Viņš ir smags un baigs, kā purva akaču ūdens, un tam līdzi nāk tumšu rēgu pulks.

Grimdams neatmiņas atvarā, es dzirdu ap sevi grūtas dvašas, klusus kunkstienus, ar kuriem jaucas vaidi, — blakus gulētāji mētājas no vieniem sāniem uz otriem, griež zobus, un viņu krūtis krīt un ce|as, un rokas žņaudzas dūrēs, kā gribēdamas no jauna mesties nāves cīniņā.

Istaba ar gulētājiem un ēnām aizpeld projām, grīdas vietā sāk vērties pielijis rugāju lauks, un dubļi un ūdens paltis šļakst zem tūkstots zābakotām kājām.

Mēs ejam pār lauku, — satraukti elpo krūtis, šķirdamas miglas lāņus, un cieši sažņaugtas guļ mūsu rokās šautenes. Mēs ejam, mazliet saliekušies uz priekšu, acīm urbdami miglu, kurā paslēpies glūn ienaidnieks.

Priekšā paveras tumša ierakumu strīpa, sākdama zibsnīt šāvienu ugunis, un sirdis mums mostas nāvēšanas alka. Mēs izstiepjam durkļus, turēdami asmeņu galus kreisajai acij iepretim, kā mācījis kaprālis Sala, un sākam skriet, pilni svelmaina naida, kas nepazīst žēluma. Mūs nes kaujas trakums, — gaisā skan cīņas rēcienu šalka, dubļainā zeme bēg atpakaļ zem mūsu kājām, un zemu staigājošie pelēkie padebeši met lejup atbalsi un rēc mums līdz.

Ierakumu strīpa pārvēršas platā grāvī, no kura izaudzis pelēku kasku un tēraudzilu durkļu mežs. Mēs gāžamies uz priekšu, asmeņiem atsizdami asmeņus, un cērtam un duram no visa spēka, kad sānis atskrējis pretceltais kaujas nazis.

Man pieskrienot pie grāvja malas, viņā saslienas milzīga auguma kareivis, kuplām dzeltenām ūsām un platu seju, kurā zvēro naida sarkanums. Viņš grūž man pretim sava durkļa nežēlīgo asmeni, — es pasitu to sānis un triecu tam savējo kaklā, — viņš sāk ļodzīties, tad atkal saslienas, izlaiž no rokām šauteni, grābj cieti manu vinčestra stobru, rauj sev klāt, un acīs tam zvēro traka naida guns, bet no nāsīm un mutes sāk plūst asinis. Izmisis es grūžu dziļāk durkli, ar krūtīm gāzdamies virsū laides galam, — turpat pi'e manām acīm gail pārgrieztie vācieša redzokļi, un sejā sitas viņa krācošā dvaša, — acīs šļācas putotas asinis, kas tagad tam līst aumaļām no plaši atvērtās rēcošās mutes.

Beidzot sāk mesties slābens pretinieka milzīgais ķermenis, ļengana kļūst galva, un, krizdams augšpēdus grāvī, viņš ierauj mani tranšejā sev līdz. Es lēcienā speru tam kāju krūtīs, ar mokām izrauju durkli, kas iegājis līdz pašam stobra galam, un zibeņātri cērtos apkārt jaunam cīniņam — laides sitiens pa labi, durkļa dūriens pa kreisi, kā kaprālis Sala mums mācījis, kad jāclnās grāvī ar diviem reizē, — tad es atkal sviežos atpakaļ, jo kāda brīdinoša balss nedzirdami kliedz man galvā, ka draud nāves briesmas, — un pēdējā acumirklī vēl paspēju pasist sānis durkli, ko tēmējis man mugurā kāds ienaidnieka kareivis, pats tūliņ sākdams atmuguriski streipuļot no mana asmeņa cirtiena krūtīs, un tad atkal krīt uz priekšu, — no Konrāda laides trieciena, kas tam sašķaidījis pakausi.

Viņš nogāžas grāvja dubļos, un, slaucīdams asinis un sviedrus no sejas, es atkal ieraugu turpat pie kājām sava pirmā pretinieka milzīgo augumu.

Viņš guļ ūdens peļķē, — kaska tam nokritusi no galvas, ko klāj gaišdzeltenu matu mežs, un nāves mokās tas apsviedies uz mutes. Redz platus plecus un varenu pakausi, bet duļķainais ūdens ap kritušā kaklu metas arvienu sarkanāks.

Tad viņš noraustās, sāk kustēties, pagriežas uz sāniem, pieceļas sēdus, skatās manī baltām, pārgrieztām acīm, taisās slieties kājās, un redzokļos tam zvēro nāvīga naida jugH-nis, bet milzīgās rokas sāk stiepties man pretīm, asiņainā mute pavērusies vaļā un briesmīgi brēc.

Es pietrūkstos no saviem murgiem, viss nosvīdis un satrauktu sirdi, un atkal redzu patumšu istabu, gulošus biedrus un melnās ēnas gar sienām, — svece jau nodegusi līdz galam un taisās dzist.

Man blakus guļ Konrāds, un arī viņam ir murgains miegs: nāsis grūž šņācošu dvašu, bet milzīgās rokas nemierīgi kustas pa grīdu, kā meklēdamas, un garie pirksti, kas apauguši spalvām līdz pašiem apaļajiem nagu baltumiem, žņaudzas cieti, kā atraduši meklētā naidnieka kaklu.

Spandegs, kas gāja ar cauršautu roku mums visu dienu līdz, tagad miegā vaid, un turpat aiz viņa kāds griež zobus un nikni lādas, un no

lamu vārdiem es jūtu, ka tas ir fēnik-sietis Mazkalniņš.

«Gāz durkli vēderā, parauj viņu velns,» viņš iekliedzas, paceldams galvu, tad iaiž apkārt niknu un reizē brīnumpilnu skatu un nospļāvies liekas atkal uz sāniem un brītiņu paliek kluss.

«Puikas, uz priekšu,» aiz Konrāda muguras rūc rupja balss, un kāds gulētājs pie durvīm sāk piepeši saukt māti un šņukstēdams saka, ka viņam ļoti sāpot un negriboties mirt.

Svece nodziest, istaba paliek tumša, un iekšā iebrūk melna veļu nakts.

Es grimstu jaunā miegā, un atkal mani apstāj rēgu valsts.

Vada telpas durvis klusi atveras, un ienāk Alberts Lejiņš, mūsu posma vecākais. Viņš klusi noliek pie sienas savu vin-čestru, lēni iet starp gulētāju rindām un, pamanījis Konrāda garos zvejnieka zābakus, nāk mums klāt, un nogulstas vidū starp mani un dundadznieku, palicis pagalvī mantu maisu. Tad viņš apskatās apkārt, izvelk no krūšu kabatas ovālu meitenes portreju un veras viņā mirdzošām acīm, un mētelis uz krūtīm tam notecējis asinīm.

Atkal es trūkstos sēdus, dzirdu sev cieši blakus Konrāda šņākšanu, un neatmaņa no jauna uzņem mani kā melns bezdibenis.

Mēs ejam sturmēt zemnieku mājas, kurās turas ienaidnieks, skrienam ap klēti un tad pāri arumiem, pieplakdami pie vāgūža sānu mūra, un vāgūža galā rej jumta lūkā ievilkts vācu ložmetējs. Miķelsons uzrāpjas uz jumta, izplēš lubiņu un ņirgādamies iemet spraugā aizdedzinātu avīžlapu. No klēts gala māj ar galvu kaprālis Sala, un, gaidīdami vācu bēgšanu, aiz viņa muguras aizstājušies strēlnieki ceļ šaušanai gatavas šautenes.

Tad es ieraugu klētsgalā mūsmājas veco bumbierkoku, zem kura sēd savas būdas priekšā vecais Pakans, un, pamanījis Miķelsonu uz jumta, viņš sāk nikni riet. Ap ābeļdārzu, kas aiz klēts, šalc vareni liepu augumi, un izmisis es gribu doties uz jumta pusi, gribu raut Miķelsonu zemē, teikt tam, ka šīs ir mūsu mājas, un viņš nedrīkst tās dedzināt.

Sala man draudēdams krata pirkstu. Miķelsons smejas un rāda dūri, es netieku uz priekšu, un no vāgūža jumta sāk celties dūmu mutuļi un liesmu mēles.

Viss pazūd bez miņas, — ir agrīns pavasaris, zeltaina lēc saule, bet pie vāgūža durvīm stāv trīs vācu kareivji, paceltiem karabiniem, un tiem pretīm mūsu māte, sasietām rokām un raudošām acīm. Mēs ar tēvu skrienam no dārza puses, gribam glābt, sviežam vēl skrējienā šautenes pie vaiga, bet vācu salve steidzas mums priekšā, — māte noslīd zemē, un blūze tai uz krūtīm metas sarkana, — šāvēji lēc sedlos, aizjāj pa māju ceļu uz šosejas pusi, un mūsu lodes neķer, — netiek tiem līdz.

Atkal es trūkstos augšā, viss drebēdams, smeldzošu sirdi un miklām acīm, asinsvaida un žēluma pilns. Logos vīd pelēka ausma, un

netīrpelēkas ir gulētāju sejas.

Arī biedrus māc smagi murgi, un rēgu pilns pēc pirmās kaujas ir jaunekļu un vīru miegs.

(Turpinājums sekos)

Viss notiek tā, kā tam jānotiek. Gados jaunākais Guntars Godiņš pēc savas patikšanas ir atlasījis dziesmiņas, bet gados vecākais Knuts Skujenieks pēc sava prāta tās komentē.

NERĀTNĀS DAINAS

Bērnus visā pasaulē taisa apmēram vienādi, taču šī Dievam un cilvēkiem tīkamā darba mākslinieciskā apdare rāda katras tautas oriģinalitāti. Mazā, sīkstā bauru tauta, kas pēc visiem kariem, badiem un mēriem ir tomēr pratusi piepildīt zemi, nav apmulsusi arī šodien, tik daudzu importētu darbaļaužu klātbūtnē. Uz iznīcību akurāt neejam.

Bet vai nu klētiņās, pūnītēs, gubeņos un vēl dažās citēs vietās mūsu senči ar svinīgiem ģīmjiem apzinīgi laboja demogrāfisko situāciju vai veica tautas paplašinātu atražošanu?

Jautri, amizanti, bezbēdīgi ļaudis apdzied vissvarīgāko, visaizraujošāko, visnemierīgāko norisi cilvēka mūžā, kuru pat bērns piemin ar ziņkāri, bet sirmgalvis ar patiku. Daudz jautrāk un bezbēdīgāk, nekā tas notiek dzīvē. Arī tā ir sava veida gudrība. Viss jau būtu labi, ja tās pīzdiņas un pipelītes nesauktos tik nesmukos vārdos. Vai nu akurāt tik nesmukos? Ja vīrieša goda rīku dēvē tik mīlīgi, turklāt sieviešu dzimtē, — ir par ko padomāt. Daudzām citām tautām šajā ziņā domāšana ir daudz prastāka.

Dainas, Barontēva iedēvētas par nerātnajām, dzīvo grūtu mūžu — tēs it kā ir un to it kā nav. Ak, ja tās varētu pārcelt mūsdienu latviešu literārajā valodai Dažu labu vietiņu tajās izskaidrot ar anatomisku vai ginekoloģisku terminoloģiju . . .

Bet, kā teic tautasdziesma: «Vai nu tāda nieka dēļ ies pa zemi vārtīties? . . .»

Un, ja nu tā, neaizspiežot acis un ausis, mēs ielasāmies un ieklausāmies, tad sastopamies ar cilvēcīgu un bagātu seksuālo dzīvi. Cilvēcīgu, jo tajā ir liels cilvēka pašcieņas un brīvības mērs. Bagātu, jo tajā ir baudas un pienākuma līdzsvars.

Tas tā patiešām ir, bet vai tamdēļ mums būs zaudēt līksmu prātu? Tā mūsu dziesmiņās netrūkst — varam to eksportēt kaut vai uz Parīzi un citiem pasaules seksa centriem.

Es atvainojos, — lai Parīze uzzina pati pēdējā. Citādi mēs jau valūtas dēļ drīz savu tēvu un māti pārdosim, lai uzzina vispirms mūsu liepu meitas un ozolu dēli. Par nāvi nebūs. Lai neraud vecāki un

paidagogi, ka mums trūkst literatūras šajā delikātajā audzināšanas jomā. Apkoposim un apjēgsim to, kas mums ir.

Jā, līksmības mums no šīm dziesmām tiek daudz, un lai šī līksmība īstā brīdi ienāktu arī mūsu dzīvēl Taču es domāju vēl par vienu lietu. Kad atnāks latviešiem tie laiki, kad visu dainu klāstā šīs bezkaunīgās bārenītes ierindos tajā vietā, kur tās dziedātas? Tad nekādi nesmu-kumi vis ārā nelīdīs, un mēs atcerēsimies vēl vienu mācību: «Pāriešu mājā, turēšu godu.»

Tagad nodzīsim maķenīt klīrību un palustēsimies. Dieviņš <j?vis va-sariņu . . .

KNUTS SKUJENIEKS

Ai, Dieviņ, ai, Dieviņ, Paliks meitas ālavāsi Dodiet ziņu ķeizaram, Lai atsūta karavīrus.

Ak tu mazais Pēterīti,

Tev ir švaka pederīte; Atnāks lielais vēršu Jānis, Tam ir labs velkamais.

Ko, māsiņas, darīsim, Alaviņās palikušas? Sametam mēs naudiņu, Pērkam citu pipelīti.

Dod, dieviņ, lietum līt, Nejās Jancis pieguļā; Šonakt viņš manus pupus Kā pulksteņus skandinās.

Kalējs kala, kalējs kala, Kalējam kule kust.

Kā tam kule nekustēs, Āmuriņu cilājot.

Kad es biju jauna meita, Es deviņus izturēju:

Trīs nokāpa, trīs uzkāpa, Trīs apkārt lakstījās.

Trīs meitiņas strīdējās, Labu lietu atradušas. Viena saka: tā ir manai Otra saka: tā ir manai Trešā saka raudādama: Mana balta pipelītel

Pisies, meitiņ, ko tu gaidi, Vai tu sava gala gaidi? Atnāks nāve, nokaus tevi, Tārpi pežu skrubinās.

Ai, manu sūru dienu,

Kādu sievu es apņēmul Dienu snauda, nakti pirda, Vīram lielu kaunu dara.

Ai, māmiņ, ai, māmiņ, Lops es būšu, ne cilvēks: Visa mana pavēdere Lopa spalvu apauguse.

Audz, pīzdiņa, tu pie koka, Ne pie mana augumiņa, Tevis dēļ mani veda Par novadu novadiem.

Aiz upītes kalniņā Sarkankūša mamzelīte; Tai vajaga zīda pautu, Sudrabiņa pipelītes.

Ko liedzies tu, Jurīti, Ka pie manis negulēji? Tu pie mana vēderiņa Kā runcītis rullējies.

Es izaugu liela meita, Tādu joku neredzēju: ■ Manā kāju galiņā Viens ar bārdu slaistījās.

Griez tu priekšu, tautu meita, Ko tu griez pakaļiņu;

Es par priekšu naudu devu, Ne par tavu pakajiņu.

Es pārvedu brālītim Bez cauruma līgaviņu.
Ved' mežā, sien' pie koka, Lai kaļ dzenis caurumiņu.
Ak tu velns, kas par spēku Jaunu meitu pežiņai:
Kā burkānu man' saņēma, Kā lupstāju pavadīja.
Pie pežiņas roku liku, Lai mikulis cilājas.
Pipel, tavu dai|umiņu,
Tu varēji lielīties:
Tevis dēļ jaunas meitas Svaida matus, mazgā vaigus.
Paldies saku tev, māmiņ, Par to šķidru lindraciņu, Tautu dēla pipelīte Cauri skrēja smilkstēdama.
Blusa koda, blusa koda Vēderiņa galiņā;
Gan es būtu pakasījse, Aiz kauna nevarēju.
Man māmiņa piesacīja, Krieviņam pist nedod. Ai, māmiņa, kā nedošu, Krievam balta pipelīte.
Dziedat meitiņas, Es jums maksāšu, Es došu sīpolus Ar visu kātu.
Tu, puisīti, virsū guli, Es gulēju apakšā;
Es uz Dievu skatījos, Tu ellē raudzījies.

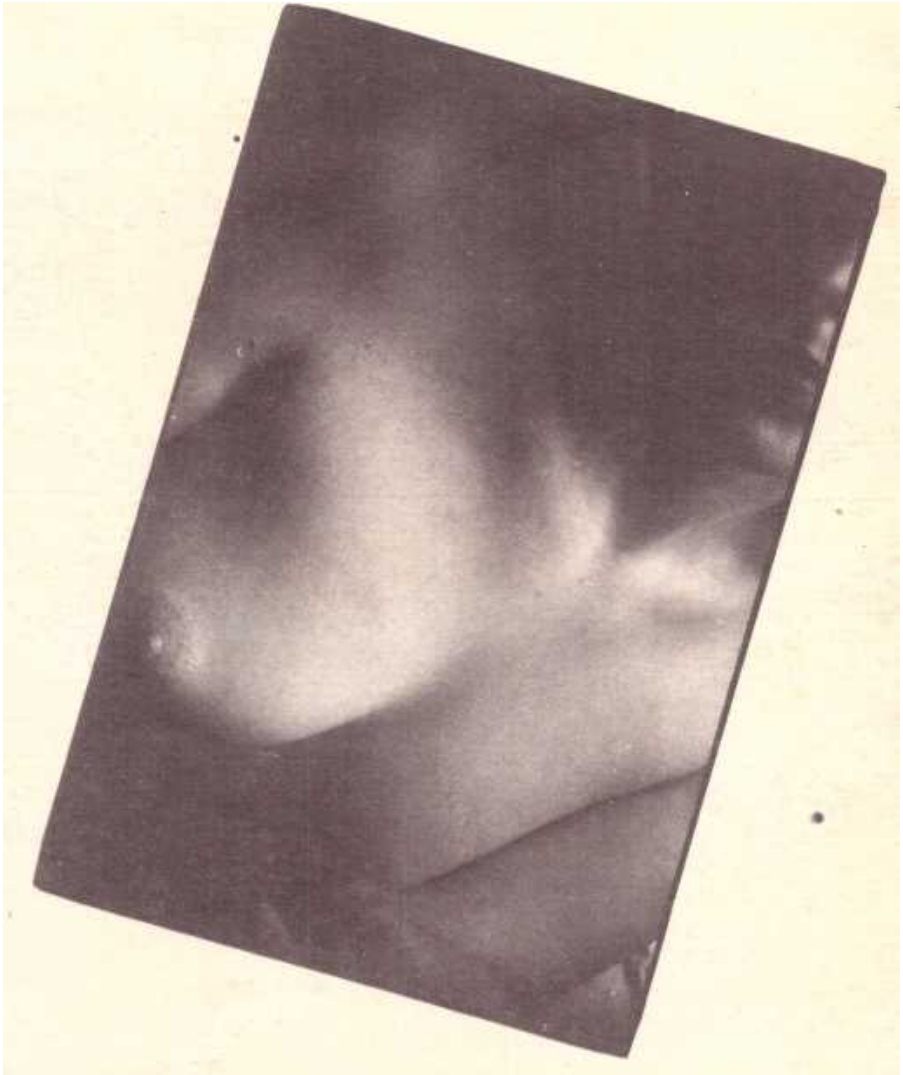

«Avots» Nr. 7., 1989., 1—80
ANDRA KRIEVIŅA foto
50 kap.

AVOTS

INDEKSS 77109

PROZA, DZEJA DRAMATURĢIJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

notes

1

Domāts erceņģelis Gabriels (angl. — Gibreel).

2

Domāts Lamanšs.

3

* 2ans Batists I.amarks (1744 1829) franču dabaspētnieks. Zoopsiholoģijas pamatlicējs.

4

[1] Džeimss Tomsons (1700 1718) skotu dzejnieks.

5

No ļauna uz vēl ļaunāko. — Spān.

6

Kaišadoris — stacija Lietuvā.

7

J. Kalniņš. Jānis Cimze — Vidzemes skolotāju semināra pirmais direktors. R., 1914.

8

J. Kalniņš. Jānis Cimze — Vidzemes draudzes skolotāju semināra pirmais direktors. R., 1914.

9

Steitlstl — steltlsms — ekonomiskās kontroles un planošanošanas koncentrēšana augsti centralizētas valsts rokSs.